

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

23. årgang

Sønderjysk Almanak

2016

SØNDERJYDSK SKOLEFORENING

GRÆNSEFORENINGEN

FOR EN ÅBEN DANSKHED

- Demokrati, ytringsfrihed og ligeværd gælder for alle, også i forholdet til mindretal.
- Forankring i egen kultur er en forudsætning for at have forståelse for andre kulturer.
- Kulturelle mindretal er en vigtig ressource i et demokratisk samfund.
- Dansk sprog og kultur styrkes i mødet med andre sprog og kulturer.

Du er velkommen til at kontakte din lokale formand/kontaktperson:

Povl Solmer Frank
Svanevej 4
6500 Vojens

Kirsten Fanø Clausen
Brøbølvej 7
Blans
6400 Sønderborg

Jens Andresen
Tingvej 2
6535 Branderup

Andreas Brandenhoff
Vollerupvej 45
6392 Bolderslev

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Tlf. + 45 33 11 30 63 • info@graenseforeningen.dk • www.graenseforeningen.dk

23. årgang

Sønderjysk Almanak

2016

Udgivet af Sønderjysk Skoleforening

Sønderjysk Almanak

23. udgave

Udgivet af Sønderjysk Skoleforening

Redaktion:

Inger Rahbek Andersen,
Anders Schaltz Andersen,
Andreas Andresen,
Georg Bendix,
Uffe Bjerre,
Hanne Clausen,
Britta Slot Johnsen,
Mariane Jørgensen,
Poul Krebs Lange,
Lis Mikkelsen,
Hans-Ole Mørk,
Peder Moltesen Ravn,
Lisbet Skau og
Hans-Jørgen Thomsen (ansvarshavende).

Layout og opsætning:

Elin Brodersen, Aabenraa, Godt Grafisk, www.GodtGrafisk.dk

Fotos:

på side 31, 216, 219, 220 og 222 er fotograferet af Elin Brodersen

Tryk og bogbind:

Zeuner Grafisk, Odder, www.Zeuner.dk

Ekspedition:

Hans-Ole Mørk, Farverhus 21, 6200 Aabenraa, tlf. 7462 8062, e-mail: haomoerk@gmail.com

Pris i boghandel:

kr. 100,-

Pris for abonnenter:

kr. 80,- + porto

Abonnement kan tegnes på www.sønderjyskalmanak.dk

- eller ved henvendelse til: Hanne Clausen, Møllevej 33, Møgeltønder, 6270 Tønder, tlf. 7473 8187.

Forside:

Frøslevlejrens Efterskole

ISBN-nr.:

978-87-994872-4-0

GodtGrafisk

Elin Brodersen
Langbjergvej 2
6200 Aabenraa
Mobil 6126 9117
elin@godtgrafisk.dk

Grafisk design & tryk www.GodtGrafisk.dk

SAMMEN
OM DET LOKALE

JydskeVestkysten

Forord

Forord..... 5

Almanak

Kalenderen..... 6

Solens op- og nedgang..... 30

Højvande ved Vestkysten..... 31

Stjernesked..... 32

Formærkelser i året 2016..... 33

Artikler og digte

Inger Rahbek Andersen: Prolog 2016..... 35

Lis Mikkelsen: For 50 år siden..... 36

Ninka - Anne Wolden-Ræthinge:

Sønderborg - drømmenes by..... 55

Lis Mikkelsen: Øjets fryd..... 59

Svend Kjems: Kispus med Wehrmacht..... 62

Christian Hansen: Glad Zoo..... 73

Rita Jespersen:

Sønderjysk Folkekor har 20 års jubilæum..... 76

Gendarm Madsen:

Angrebet på oberst Paludan Møller..... 79

Krestina Buus Jeppesen:

MGK Sønderborg - Et musikalsk eventyr..... 85

Ellen Jensen: De sønderjyske Piger..... 90

Thomas Hougesen: MBU - Menighedernes

Børne- og Ungdomskonsulent i Sydslesvig.... 95

Anke Spoorendonk:

Politik i Slesvig-Holsten og EU..... 100

Carsten Porskrog Rasmussen:

Det sønderjyske landbrugs historie..... 104

Bodil Jakobsen:

Ballum-projektet 2008-2014..... 109

Else Benete Lei:

Klimperne på Stensbæk Hede..... 113

Knud Fink Isaksen:

Vognsamlingen i Haderslev..... 117

Lorenz Christian Asmussen:

Christiansfeld - Herrnhuternes Brødre-

menighedsby i Danmark 1771 - 2015..... 122

Anton Schulz og Britta Slot Johnsen:

2 asylcentre i Sønderjylland..... 127

Jes A. Ratzler: Peter Nicolaisen Lagoni

opkøbte det halve Vojens..... 132

Anker Thygesen: Haderslev Dam

- Sønderjyllands største sø..... 139

Jens Bruhn: Kongeågrænsens Gendarmere..... 148

Hanne Frisk Hansen:

Skamstøtten i Sæd - Dømt til døden..... 155

Sissel Kondrup: Et vikingeskib blev til..... 158

Lars N. Henningen:

Dansk-tysk strid skjult under kirkegulv..... 164

Frode Sørensen:

Fra Sprogforeningens årsberetning 2014..... 167

Peder Moltesen Ravn: Sønderjysk Skole-

foreningen - formandens beretning 2015..... 170

Mindeord

Elva Thorup Nielsen..... 173

Anna Aabenhus..... 174

Iver Kristensen..... 175

Flemming Radsted Madsen..... 176

Viggo Vandkær Thomsen..... 177

Christian Clausen..... 178

Vincent Jessen..... 179

Wolfgang Dibbern..... 180

Bodil Bjerre..... 181

Niels Henrik Arendt..... 182

Håndbog og vejviser

Det Danske Kongehus..... 185

Regeringen Lars Løkke Rasmussen II..... 186

Valg i Sydslesvig..... 187

Sydslesvig-udvalget..... 187

Statsforvaltningen Syddanmark..... 188

Region Syddanmark..... 188

Sønderjyske regionsmedlemmer

2014-2017..... 188

Region Sønderjylland-Schleswig..... 189

Kommuner i Sønderjylland..... 189

Foreninger, organisationer, institutioner m.v..... 190

Kirkelige foreninger og organisationer..... 193

Fonde..... 193

Danske og frisiske foreninger og

institutioner i Sydslesvig..... 194

Musik, teater og kunst..... 197

Lokalhistoriske foreninger, arkiver og

samlinger..... 198

Biblioteker..... 204

Frie skoler..... 206

Kirkemusikskoler..... 208

Vandrerhjem..... 209

Museer m.v..... 209

Museer m.v. i Sydslesvig..... 212

Jagt..... 216

Jagttider og fredningsbestemmelser..... 217

Ferieplan for skolerne i Danmark 2016..... 220

Ferieplan for skolerne i Sydslesvig 2016..... 220

Flagregler..... 222

Officielle civile flagdage 2016..... 223

RØDDING HØJSKOLE

Tag på Rødding Højskole i 2016. Vi har spændende kurser for både unge og ældre. Forår og efterår har vi lange kurser på 13, 17, 19 eller 24 uger, hvor unge kan gå i dybden med design, journalistik, teater, litteratur, politik eller musik og mere end 40 andre fag. Desuden har vi et bredt udvalg af korte kurser indenfor bl.a. litteratur, politik, natur, tekstil og religion. På Rødding Højskole møder du, uanset dit kursussemne, engagerede foredragsholdere og undervisere samt medkursister fra hele landet.

Vi glæder os til at se dig på Rødding Højskole!

RØDDING HØJSKOLE

Rødding Højskole . Telefon 7484 2284 . kontor@rhskole.dk . www.rhskole.dk

Den danske hverdag i Sydslesvig laves i SYDSLESVIGSK FORENING

**TEATER, BØRNETEATER, KONCERTER,
FOREDRAG, FILM OG MANGE ANDRE
AKTIVITETER.**

**Info-bladet KONTAKT hver torsdag i Flensborg
Avis og dagsaktuel information via foreningens
hjemmeside www.syfo.de**

Bliv medlem af mindretallets forening!

Det første kalenderår er medlemskab gratis. Og fra 1. januar koster det kun 22 EUR om året at være medlem eller 35 EUR for en husstand. Men medlem bliver du ikke automatisk. Du skal melde dig ind. Optagelsesblanket på SSFs hjemmeside www.syfo.de eller ring til Dansk Generalsekretariat på tlf. 0(049)461-144 08-0.

Styrk mindretallet
Bliv medlem af
SYDSLESVIGSK FORENING
www.syfo.de

Sønderjysk Almanak udkommer i år for 23. gang som landsdelens almanak og opslagsbog med oplysninger til foreninger, organisationer og alle, som ønsker information om sønderjyske forhold.

Forsidebilledet er i år Frøslevlejrens Efterskole.

I snart 20 år har de karakteristiske røde barakker i Frøslevlejren været hjem for Efterskolen. 100 elever får her hvert år en solid boglig uddannelse, som målrettet forbereder de unge mennesker på at gennemføre en ungdomsuddannelse eller et gymnasium.

På linjefagene Musik, Teater, Dans samt Film, Lys & Lyd udfordres eleverne desuden på et højt kreativt niveau. Hvert år ses skolens musical af mere end 2.000 gæster i teatersalen. Og på turnéer, som er både i Danmark og Tyskland, opleves den af endnu flere.

Se - og oplev - endnu mere om skolens historiske og lærerige verden på www.fle-skole.dk
Skolens forstander er Jens Boddum.

Sønderjysk Almanak

Almanakken indeholder en række artikler og indlæg med relation til Sønderjylland og Sydslesvig. Almanakken udgives en gang om året i november måned. Redaktionen ser det som en væsentlig opgave, at der bringes indlæg, der er egnede til at skabe eller bidrage til debat rundt om i landsdelen og i det hele taget videregive oplysninger om Sønderjylland og Sydslesvig både fra før i tiden og fra den tid, vi er en del af.

Sønderjysk Almanak indeholder årets kalender med fyldige oplysninger om sol- og højvandskalender m.m.

Vejviser med adresser og telefonnumre på bl.a. foreninger, organisationer og skoler i Sønderjylland og Sydslesvig forbedres og udbygges løbende. Forslag hertil modtages gerne af redaktionen.

Almanakken rummer mindeord over kendte, afdøde personer fra Sønderjylland og Sydslesvig eller med tilknytning til landsdelen.

Almanakkens hjemmeside er på: www.sønderjyskalmanak.dk

Tak for støtte til udgivelsen af Almanakken

Sønderjysk Skoleforening vil gerne her rette en varm tak til de mange, som støtter Almanakken. Det gælder annoncører, det gælder de mange, der beredvilligt har bidraget med indlæg og idéer, og det gælder foreningens tillidsmænd og medlemmer, der med praktisk indsats og opbakning har støttet arbejdet.

Sønderjysk Skoleforening og redaktionen ønsker med Almanakken en glædelig jul og et godt nytår 2016.

Dagens længde er ved begyndelsen af denne måned 7 timer 3 min. og tiltager i månedens løb 1 time 27 min.				SOL		MÅNE		
				OP	NED	OP	NED	
Fr.	1	Nytårsdag <i>Fadervor. Matt 6,5-13</i>	Solens radius 16' 16"	UGE 53	08.42	15.45	-	11.32
Lø.	2	Abel	☉ s.kv. 06.30 Jorden nærmest Solen ☾ fjernest Jorden Vega kulm. midn. m.n.		08.41	15.46	00.12	11.52
Sø.	3	Hellig 3 konger s. <i>De vise mænd. Matt 2,1-12 el. Verdens lys. Joh 8,12-20</i>	Enoch		08.41	15.47	01.18	12.12
Ma.	4	Methusalem	Sirius kulm. midn.	UGE 1	08.41	15.48	02.24	12.35
Ti.	5	Simeon			08.40	15.50	03.30	13.00
On.	6	Helligtrekonger	Tusmørket varer 48 min.		08.40	15.51	04.35	13.32
To.	7	Knud, hertug			08.39	15.53	05.39	14.10
Fr.	8	Erhardt			08.38	15.54	06.38	14.57
Lø.	9	Julianus			08.38	15.56	07.32	15.54
Sø.	10	1. s.e.h.3 k. <i>Jesus velsigner de små børn. Mark 10,13-16</i>	Paul eremit ● n.m. 02.31		08.37	15.57	08.18	17.00
Ma.	11	Hyginus		UGE 2	08.36	15.59	08.57	18.13
Ti.	12	Reinhold			08.35	16.01	09.30	19.30
On.	13	Hilarius	Tusmørket varer 47 min.		08.34	16.02	09.58	20.50
To.	14	Felix			08.33	16.04	10.23	22.11
Fr.	15	Maurus	☾ nærmest Jorden		08.32	16.06	10.48	23.31
Lø.	16	Marcellus			08.31	16.08	11.12	-
Sø.	17	Sidste s.e.h.3 k. <i>Hvedekornet. Joh 12,23-33</i>	Antonius ☉ f. kv. 00.26 Castor kulm. midn.		08.30	16.10	11.38	00.51
Ma.	18	Prisca	Procyon kulm. midn.	UGE 3	08.29	16.12	12.08	02.10
Ti.	19	Pontianus	Pollux kulm. midn.		08.27	16.14	12.43	03.26
On.	20	Fabian og Sebastian	Tusmørket varer 46 min.		08.26	16.16	13.25	04.37
To.	21	Agnes			08.25	16.18	14.15	05.41
Fr.	22	Vincentius			08.23	16.20	15.12	06.36
Lø.	23	Emerentius			08.22	16.22	16.16	07.21
Sø.	24	Septuagesima <i>De betroede talenter. Matt 25,14-30</i>	Timotheus ○ f.m. 02.46		08.20	16.24	17.24	07.59
Ma.	25	Pauli omv.		UGE 4	08.19	16.26	18.33	08.29
Ti.	26	Polycarpus			08.17	16.28	19.42	08.55
On.	27	Chrysostomus	Tusmørket varer 44 min.		08.15	16.30	20.49	09.17
To.	28	Fred.6.s føds.	Carolus Magnus		08.14	16.32	21.56	09.38
Fr.	29	Chr.7.s føds.	Valerius		08.12	16.34	23.02	09.57
Lø.	30	Adelgunde	☾ fjernest Jorden		08.10	16.36	-	10.17
Sø.	31	Seksagesima <i>Sædens vækst. Mark 4,26-32</i>	Vigilius		08.08	16.38	00.07	10.39

		Højtide ved Vidåslusen (se side 31)	
Fr.	1	UGE 53	07:04 19:30
Lø.	2		07:48 20:18
Sø.	3 Hellig 3 konger		08:38 21:12
Ma.	4	UGE 1	09:34 22:15
Ti.	5		10:38 23:22
On.	6		11:45 -
To.	7		00:27 12:49
Fr.	8		01:27 13:48
Lø.	9		02:19 14:41
Sø.	10		03:06 15:28
Ma.	11	UGE 2	03:48 16:12
Ti.	12		04:27 16:52
On.	13		05:06 17:32
To.	14		05:44 18:12
Fr.	15		06:26 18:56
Lø.	16		07:11 19:44
Sø.	17		08:03 20:38
Ma.	18	UGE 3	09:03 21:41
Ti.	19		10:11 22:52
On.	20		11:26 -
To.	21		00:06 12:39
Fr.	22		01:12 13:44
Lø.	23		02:10 14:41
Sø.	24		03:02 15:30
Ma.	25	UGE 4	03:47 16:12
Ti.	26		04:27 16:48
On.	27		05:00 17:18
To.	28		05:30 17:46
Fr.	29		05:58 18:15
Lø.	30		06:30 18:48
Sø.	31		07:06 19:29

Dagens længde er ved begyndelsen af denne måned 8 timer 34 min. og tiltager i månedens løb 2 timer 3 min.					SOL		MÅNE	
					OP	NED	OP	NED
Ma.	1	Brigida	☉ s.kv. 04.28 Solens radius 16' 14"	UGE 5	08.07	16.40	01.13	11.03
Ti.	2	Kyndelmise	Deneb kulm. midn. m.n.		08.05	16.43	02.17	11.31
On.	3	Blasius	Tusmørket varer 43 min.		08.03	16.45	03.21	12.05
To.	4	Veronica			08.01	16.47	04.22	12.47
Fr.	5	Kprs. Mary	Agathe		07.59	16.49	05.18	13.38
Lø.	6	Dorothea			07.57	16.51	06.08	14.39
Sø.	7	Fastelavn	Quinquagesima <i>Esto mihi</i> Richard Merkur st. vestl. elong <i>Op til Jerusalem. Luk 18.31-43</i>		07.55	16.53	06.51	15.50
Ma.	8	Corintha	● n.m. 15.39	UGE 6	07.53	16.56	07.27	17.07
Ti.	9	Hvide tirsdag	Apollonia		07.51	16.58	07.59	18.28
On.	10	Aske onsdag	Scholastica Tusmørket varer 41 min.		07.49	17.00	08.26	19.51
To.	11	Euphrosyne	☾ nærmest Jorden		07.46	17.02	08.52	21.14
Fr.	12	Eulalia			07.44	17.04	09.17	22.36
Lø.	13	Benignus			07.42	17.07	09.44	23.57
Sø.	14	1. s. i. fasten	Quadragesima <i>Invocavit</i> Valentinus <i>Hvem er den største? Luk 22,24-32</i>		07.40	17.09	10.13	-
Ma.	15	Faustinus	☉ f. kv. 08.46	UGE 7	07.38	17.11	10.46	01.15
Ti.	16	Juliane			07.35	17.13	11.25	02.28
On.	17	Tamperdag	Findanus Tusmørket varer 40 min.		07.33	17.15	12.12	03.34
To.	18	Concordia			07.31	17.17	13.06	04.31
Fr.	19	Ammon			07.28	17.20	14.06	05.19
Lø.	20	Eucharis			07.26	17.22	15.11	05.58
Sø.	21	2. s. i. fasten	<i>Reminiscere</i> Samuel <i>Drengen med den urene ånd. Mark 9,14-29</i>		07.24	17.24	16.18	06.30
Ma.	22	Peters stol	☉ f.m. 19.20	UGE 8	07.21	17.26	17.27	06.57
Ti.	23	Papias			07.19	17.28	18.34	07.21
On.	24	Skuddag	Tusmørket vare 39 min. Regulus kulm. midn.		07.17	17.30	19.42	07.42
To.	25	Matthias			07.14	17.32	20.48	08.02
Fr.	26	Victorinus			07.12	17.35	21.54	08.22
Lø.	27	Inger	☾ fjernest Jorden		07.09	17.37	22.59	08.43
Sø.	28	3. s. i. fasten	<i>Oculi</i> Leander <i>Løgnens fader. Joh 8,42-51</i>		07.07	17.39	-	09.06
Ma.	29	Øllegård		UGE 9	07.04	17.41	00.03	09.32

		Højtide ved Vidåslusen (se side 31)	
Ma. 1	UGE 5	07:51	20:18
Ti. 2		08:42	21:15
On. 3		10:42	22:18
To. 4		10:49	23:30
Fr. 5	Kronprinsesse Mary	-	12:03
Lø. 6	Prinsesse Marie	00:41	13:12
Sø. 7		01:44	14:14
Ma. 8	UGE 6	02:39	15:07
Ti. 9		03:27	15:54
On. 10	Afstemningsdag 1920	04:10	16:37
To. 11		04:51	17:18
Fr. 12		05:32	17:57
Lø. 13		06:13	18:38
Sø. 14		06:46	19:23
Ma. 15	UGE 7	07:47	20:13
Ti. 16		08:44	21:13
On. 17		09:51	22:24
To. 18		11:08	23:42
Fr. 19		-	12:24
Lø. 20		00:52	13:29
Sø. 21		01:53	14:25
Ma. 22	UGE 8	02:45	15:13
Ti. 23		03:30	15:54
On. 24		04:08	16:27
To. 25		04:40	16:55
Fr. 26		05:07	17:19
Lø. 27		05:31	17:44
Sø. 28		05:59	18:13
Ma. 29	UGE 9	06:32	18:50

Dagens længde er ved begyndelsen af denne måned 10 timer 41 min. og tiltager i månedens løb 2 timer 19 min.			SOL		MÅNE	
			OP	NED	OP	NED
Ti. 1	Albinus	Solens radius 16' 8"	07.02	17.43	01.06	10.03
On. 2	Simplicius	Tusmørket varer 39 min. ☉ s.kv. 00.11	06.59	17.45	02.07	10.40
To. 3	Kunigunde		06.57	17.47	03.04	11.26
Fr. 4	Adrianus		06.54	17.49	03.56	12.21
Lø. 5	Theophilus		06.52	17.51	04.42	13.25
Sø. 6	Midfaste	Lætare Gotfred <i>Jesus, livets brød. Joh 6,24-35;37</i>	06.49	17.54	05.21	14.38
Ma. 7	Perpetua	UGE 10	06.47	17.56	05.55	15.57
Ti. 8	Beata	Jupiter i opp. til Solen	06.44	17.58	06.24	17.20
On. 9	40 riddere	Tusmørket varer 39 min. ● n.m. 02.54	06.42	18.00	06.52	18.46
To. 10	Ædel	☾ nærmest Jorden	06.39	18.02	07.18	20.11
Fr. 11	Fred. 9.s fødsel	Thala	06.36	18.04	07.45	21.36
Lø. 12	Gregorius		06.34	18.06	08.14	22.58
Sø. 13	Mariæ Bebudelse	Judica Macedonius <i>Marias lovsang. Luk 1,46-55</i>	06.31	18.08	08.46	-
Ma. 14	Eutychius	UGE 11	06.29	18.10	09.25	00.15
Ti. 15	Zacharias	☉ f.kv. 18.03	06.26	18.12	10.09	01.26
On. 16	Gudmund	Tusmørket varer 39 min.	06.23	18.14	11.02	02.26
To. 17	Gertrud		06.21	18.16	12.00	03.17
Fr. 18	Fred. 3.s fødsel	Alexander	06.18	18.18	13.03	03.59
Lø. 19	Joseph		06.16	18.20	14.09	04.33
Sø. 20	Palmesøndag	Gordius Jævn døgn 05.30 <i>Jesus salves i Betania. Mark 14,3-9 el. Joh 12,1-16</i>	06.13	18.22	15.16	05.01
Ma. 21	Benedictus	UGE 12	06.10	18.24	16.24	05.26
Ti. 22	Paulus		06.08	18.26	17.31	05.48
On. 23	Fidelis	Tusmørket varer 39 min. ○ f.m. 13.01	06.05	18.28	18.37	06.08
To. 24	Skærtorsdag	Ulrica <i>Fodvaskningen. Joh 13,1-15</i>	06.03	18.30	19.43	06.28
Fr. 25	Langfredag	Mariæ bebudelse ☾ fjernest Jorden <i>Korsfæstelsen. Luk 23.26-49 el. Joh 19,17-37</i>	06.00	18.32	20.48	06.48
Lø. 26	Gabriel		05.57	18.34	21.53	07.10
Sø. 27	Påskedag	Kastor Sommertid begynder <i>Jesu Kristi opstandelse. Matt 28,1-8</i>	06.55	19.36	23.56	08.35
Ma. 28	2. påskedag	Ingrid Eustachius <i>Den opstandne Jesus og Maria Magd. Joh 20,1-18</i>	06.52	19.38	-	09.04
Ti. 29	Jonas		06.50	19.40	00.58	09.38
On. 30	Quirinus	Tusmørket varer 39 min.	06.47	19.42	01.56	10.19
To. 31	Fred. 5.s fødsel	Balbina ☉ s.kv. 17.17	06.44	19.44	02.48	11.09

		Højvande ved Vidåslusen (se side 31)	
Ti.	1	07:13	19:35
On.	2	08:02	20:27
To.	3	08:58	21:28
Fr.	4	10:05	22:39
Lø.	5	11:22	23:56
Sø.	6	-	12:40
Ma.	7	UGE 10	01:09 13:47
Ti.	8	02:09	14:43
On.	9	03:02	15:33
To.	10	03:48	16:17
Fr.	11	04:33	16:57
Lø.	12	05:15	17:37
Sø.	13	05:57	18:17
Ma.	14	UGE 11	06:41 19:00
Ti.	15	07:29	19:49
On.	16	08:25	20:47
To.	17	09:32	21:58
Fr.	18	10:50	23:17
Lø.	19	-	12:05
Sø.	20	00:28	13:09
Ma.	21	UGE 12	01:29 14:03
Ti.	22	02:21	14:50
On.	23	03:06	15:30
To.	24 Skærtorsdag	03:45	16:04
Fr.	25 Langfredag	04:17	16:32
Lø.	26	04:43	16:55
Sø.	27 Påskedag - Sommertid begynder	06:06	18:18
Ma.	28 2. påskedag	UGE 13	06:33 18:45
Ti.	29	07:03	19:19
On.	30	07:42	20:01
To.	31	08:30	20:51

Dagens længde er ved begyndelsen af denne måned 13 timer 5 min. og tiltager i månedens løb 2 timer 9 min.			SOL		MÅNE	
			OP	NED	OP	NED
Fr. 1	Hugo	Solens radius 16'0''	06.42	19.46	03.35	12.08
Lø. 2	Theodosius		06.39	19.48	04.16	13.15
Sø. 3	1. s. e. påske	Quasimodo Nicætas <i>Vogt mine får. Joh 21,15-19</i>	06.37	19.50	04.51	14.29
Ma. 4	Ambrosius	UGE 14	06.34	19.52	05.21	15.48
Ti. 5	Irene		06.31	19.54	05.49	17.11
On. 6	Sixtus	Tusmørket varer 40 min.	06.29	19.56	06.16	18.37
To. 7	Egesippus	● n.m. 13.24 ☾ nærmest Jorden	06.26	19.58	06.42	20.04
Fr. 8	Chr. 9.s fødsel	Janus	06.24	20.00	07.10	21.30
Lø. 9	Procopius		06.21	20.02	07.42	22.53
Sø. 10	2. s. e. påske	Misericordia Domini Ezechiel <i>Mine får hører min røst. Joh 10,22-30</i>	06.19	20.04	08.19	-
Ma. 11	Leo	UGE 15	06.16	20.06	09.02	00.10
Ti. 12	Chr. 4.s føds.	Julius	06.14	20.08	09.53	01.17
On. 13	Justinus	Tusmørket varer 42 min.	06.11	20.10	10.51	02.13
To. 14	Tiburtius	● f.kv. 05.59 Spica kulm. midn.	06.09	20.12	11.54	02.59
Fr. 15	Chr. 5.s fødsel	Olympia	06.06	20.14	13.01	03.36
Lø. 16	Margrethe 2. s fødsel	Mariane	06.04	20.16	14.08	04.06
Sø. 17	3. s.e. påske	Jubilate Anicetus <i>Vejen, sandheden og livet. Joh 14,1-11</i>	06.01	20.18	15.15	04.32
Ma. 18	Eleutherius	Merkur st. østl. elong UGE 16	05.59	20.20	16.22	04.54
Ti. 19	Daniel		05.56	20.22	17.28	05.14
On. 20	Sulpicius	Tusmørket varer 43 min	05.54	20.24	18.34	05.34
To. 21	Florentius	☾ fjernest Jorden	05.52	20.26	19.39	05.54
Fr. 22	St. Bededag	Cajus ○ f.m. 07.24 <i>Bed, så skal der gives jer. Matt 7,7-14</i>	05.49	20.28	20.45	06.15
Lø. 23	Georgius		05.47	20.30	21.49	06.38
Sø. 24	4. s. e. påske	Cantate Albertus <i>Sandheden gør fri. Joh 8,28-36</i>	05.44	20.32	22.51	07.06
Ma. 25	Mark. evang.	UGE 17	05.42	20.34	23.51	07.38
Ti. 26	Cletus		05.40	20.36	-	08.16
On. 27	Charl. Amalie	Ananias Tusmørket varer 45 min. Arcturus kulm. midn.	05.37	20.38	00.45	09.03
To. 28	Vitalis		05.35	20.40	01.33	09.58
Fr. 29	Peter martyr		05.33	20.42	02.15	11.00
Lø. 30	Severus	● s.kv. 05.29	05.31	20.44	02.51	12.10

		Højvande ved Vidåslusen (se side 31)	
Fr. 1		09:26	21:50
Lø. 2		10:32	22:58
Sø. 3		11:49	-
Ma. 4	UGE 14	00:17	13:09
Ti. 5		01:33	14:19
On. 6		02:39	15:18
To. 7		03:35	16:08
Fr. 8		04:25	16:53
Lø. 9		05:12	17:35
Sø. 10		05:55	18:15
Ma. 11	UGE 15	06:39	18:56
Ti. 12		07:23	19:39
On. 13		08:11	20:26
To. 14		09:06	21:23
Fr. 15		10:11	22:31
Lø. 16	Dronning Margrethe	11:25	23:47
Sø. 17		-	12:37
Ma. 18	UGE 16	00:57	13:39
Ti. 19		01:58	14:33
On. 20		02:51	15:21
To. 21		03:37	16:02
Fr. 22 St. Bededag		04:17	16:38
Lø. 23		04:51	17:08
Sø. 24		05:19	17:33
Ma. 25	UGE 17	05:45	17:58
Ti. 26		06:12	18:25
On. 27		06:44	18:57
To. 28		07:22	19:37
Fr. 29	Prinsesse Benedikte	08:08	20:26
Lø. 30		09:03	21:22

Dagens længde er ved begyndelsen af denne måned 15 timer 18 min. og tiltager i månedens løb 1 time 44 min.				SOL		MÅNE	
				OP	NED	OP	NED
Sø. 1	5. s. e. påske	Rogate Philip og Jacob Solens radius 15' 52" <i>Jesu bøn for disciplene. Joh 17,1-11</i>					
Ma. 2	Athanasius		UGE 18	05.26	20.48	03.50	14.43
Ti. 3	Korsmisse			05.24	20.50	04.15	16.05
On. 4	Florian	Tusmørket varer 47 min.		05.22	20.52	04.41	17.30
To. 5	Kr. Himmelfart	Danmarks befrielse Gothard De lyse nætter begynder <i>Jesu Kristi himmelfart. Luk 24,46-53</i>		05.20	20.54	05.07	18.56
Fr. 6	Johannes anteportam	● n.m. 21.29 ☾ nærmest Jorden		05.18	20.56	05.36	20.21
Lø. 7	Flavia			05.16	20.58	06.10	21.43
Sø. 8	6. s.e. påske	<i>Exaudi</i> Stanislaus <i>At de alle må være et. Joh 17,20-26</i>		05.14	21.00	06.50	22.58
Ma. 9	Caspar	Merkurpassage	UGE 19	05.12	21.02	07.39	-
Ti. 10	Gordianus			05.10	21.04	08.36	00.02
On. 11	Mamertus	Tusmørket varer 50 min.		05.08	21.06	09.39	00.55
To. 12	Pancrattius			05.06	21.07	10.46	01.36
Fr. 13	Ingenuus	☉ f.kv. 19.02		05.04	21.09	11.55	02.10
Lø. 14	Kristian			05.02	21.11	13.04	02.37
Sø. 15	Pinsedag	Sophie <i>Helligåndens komme. Joh 14,15-21</i>		05.00	21.13	14.11	03.00
Ma. 16	2. pinsedag	Sara <i>Den, der tror, har evigt liv. Joh 6,44-51</i>	UGE 20	04.59	21.15	15.18	03.21
Ti. 17	Bruno			04.57	21.17	16.24	03.41
On. 18	Tamperdag	Erik Tusmørket varer 53 min.		04.55	21.18	17.30	04.00
To. 19	Potentiana	☾ fjernest Jorden		04.53	21.20	18.35	04.21
Fr. 20	Angelica			04.52	21.22	19.40	04.43
Lø. 21	Helene	☉ f.m. 23.14		04.50	21.23	20.44	05.08
Sø. 22	Trinitatis	Castus Mars i opp. til Solen <i>Dåb i den treenige Guds navn. Matt 28,16-20</i>		04.49	21.25	21.46	05.39
Ma. 23	Desiderius		UGE 21	04.47	21.27	22.42	06.15
Ti. 24	Esther			04.46	21.28	23.33	06.59
On. 25	Urbanus	Tusmørket varer 56 min.		04.44	21.30	-	07.51
To. 26	Kpr. Frederik	Beda		04.43	21.31	00.17	08.51
Fr. 27	Lucian			04.42	21.33	00.55	09.58
Lø. 28	Vilhelm			04.41	21.34	01.27	11.10
Sø. 29	1. s. e. trin.	Maximinus ☉ s.kv. 14.12 <i>Den rige bonde. Luk 12,13-21</i>		04.39	21.36	01.54	12.26
Ma. 30	Vigand		UGE 22	04.38	21.37	02.20	13.44
Ti. 31	Petronella	Antares kulm. midn.		04.37	21.39	02.44	15.05

		Højvande ved Vidåslusen <small>(se side 31)</small>	
Sø.	1	10:07	22:28
Ma.	2	UGE 18	11:21 23:44
Ti.	3	-	12:40
On.	4	01:01	13:50
To.	5	Kr. Himmelfartsdag - Danmarks Befrielse	02:09 14:50
Fr.	6	03:09	15:42
Lø.	7	04:02	16:30
Sø.	8	04:51	17:14
Ma.	9	UGE 19	05:37 17:56
Ti.	10	06:21	18:37
On.	11	07:06	19:19
To.	12	07:52	20:06
Fr.	13	08:44	20:58
Lø.	14	09:42	22:00
Sø.	15	Pinsedag	10:49 23:08
Ma.	16	2. pinsedag	UGE 20 11:57 -
Ti.	17	00:16	13:00
On.	18	01:18	13:55
To.	19	02:13	14:45
Fr.	20	03:02	15:30
Lø.	21	03:45	16:10
Sø.	22	04:24	16:45
Ma.	23	UGE 21	04:57 17:15
Ti.	24	05:28	17:43
On.	25	05:59	18:12
To.	26	Kronprins Frederik	06:32 18:45
Fr.	27	07:10	19:24
Lø.	28	07:55	20:09
Sø.	29	08:47	21:03
Ma.	30	UGE 22	09:48 22:06
Ti.	31	10:57	23:17

Dagens længde er ved begyndelsen af denne måned 17 t 4 min. Tiltager indtil den 20., hvor den er 17 t 27 min. Aftager så 6 min.			SOL		MÅNE	
			OP	NED	OP	NED
On. 1	Nikomedes	Tusmørket varer 59 min. Solens radius 15' 46"	04.36	21.40	03.08	16.28
To. 2	Marcellinus		04.35	21.41	03.35	17.51
Fr. 3	Fred. 8.s fødsel	Erasmus ☾ nærmest Jorden Saturn i opp. til Solen	04.34	21.42	04.05	19.14
Lø. 4	Optatus		04.33	21.44	04.40	20.33
Sø. 5	2. s. e. trin. Kong Hans' føds.	Grundlovsdag Bonifacius ● n.m.05.00 Merkur st. vestl. Elong. <i>Kristi efterfølgelse. Luk 14,25-35</i>	04.33	21.45	05.24	21.44
Ma. 6	Norbertus	UGE 23	04.32	21.46	06.17	22.43
Ti. 7	Jeremias		04.31	21.47	07.18	23.31
On. 8	Medardus	Tusmørket varer 62 min.	04.30	21.48	08.26	-
To. 9	Primus		04.30	21.49	09.36	00.10
Fr. 10	Onuphrius		04.29	21.49	10.47	00.40
Lø. 11	Prins Henrik	Barnabas apostel	04.29	21.50	11.57	01.06
Sø. 12	3. s. e. trin	Basilius ● f.kv. 10.10 Capella kulm. midn. m.n. <i>Den fortabte søn. Luk 15,11-32</i>	04.29	21.51	13.05	01.28
Ma. 13	Cyrellus	UGE 24	04.28	21.52	14.12	01.48
Ti. 14	Rufinus		04.28	21.52	15.18	02.07
On. 15	Valdemarsdag	Vitus Tusmørket varer 64 min. ☾ fjernest Jorden	04.28	21.53	16.23	02.27
To. 16	Tycho		04.28	21.53	17.29	02.48
Fr. 17	Botolphus		04.28	21.54	18.34	03.12
Lø. 18	Leontius		04.28	21.54	19.37	03.40
Sø. 19	4. s. e. trin.	Gervasius <i>Elsk jeres fjender. Matt 5,33-48</i>	04.28	21.55	20.36	04.14
Ma. 20	Sylverius	○ f.m. 13.02 Længste dag UGE 25	04.28	21.55	21.30	04.55
Ti. 21	Albanus	Solhverv 00.34	04.28	21.55	22.17	05.45
On. 22	10.000 martyrer	Tusmørket varer 64 min.	04.28	21.55	22.58	06.43
To. 23	Paulinus		04.29	21.55	23.32	07.49
Fr. 24	Skt. Hansdag		04.29	21.55	-	09.00
Lø. 25	Prosper		04.29	21.55	00.01	10.14
Sø. 26	5. s. e. trin.	Pelagius <i>Peters bekendelse. Matt 16,13-26</i>	04.30	21.55	00.26	11.32
Ma. 27	Syvsoverdag	● s.kv. 20.19 UGE 26	04.31	21.55	00.50	12.50
Ti. 28	Carol. Amalie	Eleonora	04.31	21.55	01.14	14.10
On. 29	Petrus Paulus	Tusmørket varer 63 min.	04.32	21.54	01.38	15.31
To. 30	Lucina		04.33	21.54	02.06	16.52

		Højvande ved Vidåslusen <small>(se side 31)</small>	
On.	1	-	12:11
To.	2	00:32	13:21
Fr.	3	01:42	14:24
Lø.	4	02:46	15:20
Sø.	5 Grundlovsdag	03:43	16:10
Ma.	6 UGE 23	04:35	16:57
Ti.	7 Prins Joachim	05:23	17:40
On.	8	06:07	18:21
To.	9	06:50	19:03
Fr.	10	07:33	19:45
Lø.	11 Prins Henrik	08:18	20:31
Sø.	12	09:06	21:23
Ma.	13 UGE 24	10:03	22:21
Ti.	14	11:04	23:24
On.	15 Valdemarsdag	-	12:07
To.	16	00:27	13:08
Fr.	17	01:27	14:04
Lø.	18	02:22	14:54
Sø.	19	03:12	15:40
Ma.	20 UGE 25	03:57	16:21
Ti.	21	04:37	16:57
On.	22	05:14	17:30
To.	23	05:50	18:03
Fr.	24 Skt. Hansdag	06:25	18:38
Lø.	25	07:03	19:15
Sø.	26	07:46	20:00
Ma.	27 UGE 26	08:34	20:50
Ti.	28	09:29	21:48
On.	29	10:32	22:54
To.	30	11:42	-

Dagens længde er ved begyndelsen af denne måned 17 t 20 min. og aftager i månedens løb 1 time 22 min.				SOL		MÅNE	
				OP	NED	OP	NED
Fr.	1	Chr. 2.s fødsel	Fred. 2.s. fødsel Theobaldus ☾ nærmest Jorden Solens radius 15' 44"	04.33	21.53	02.37	18.10
Lø.	2	Mariæ besøg.	Vega kulm. midn.	04.34	21.53	03.16	19.24
Sø.	3	6. s. e. trin. <i>Den rige yngling.</i> Matt 19,16-26	Cornelius	04.35	21.52	04.03	20.28
Ma.	4	Ulricus	● n.m. 13.01 Jorden fjernest Solen	04.36	21.52	04.59	21.22
Ti.	5	Anshelmus		04.37	21.51	06.04	22.05
On.	6	Dion	Tusmørket varer 61 min.	04.38	21.50	07.14	22.40
To.	7	Villebaldus		04.39	21.49	08.26	23.08
Fr.	8	Kjeld	Pluto i opp. til Solen	04.40	21.48	09.37	23.32
Lø.	9	Sostrata		04.42	21.48	10.47	23.53
Sø.	10	7. s. e. trin. <i>Bekendelse uden frygt.</i> Matt 10,24-31	Knud, konge	04.43	21.47	11.56	-
Ma.	11	Josva		04.44	21.46	13.03	00.13
Ti.	12	Henrik	● f.kv. 02.52	04.45	21.44	14.09	00.33
On.	13	Margarethe	Tusmørket varer 58 min. ☾ fjernest Jorden	04.47	21.43	15.15	00.53
To.	14	Bonaventura		04.48	21.42	16.20	01.16
Fr.	15	Apostl. deling		04.50	21.41	17.23	01.42
Lø.	16	Susanne		04.51	21.39	18.25	02.13
Sø.	17	8. s. e. trin. <i>At høre og gøre derefter.</i> Matt 7,22-29	Alexius	04.53	21.38	19.21	02.51
Ma.	18	Arnolphus		04.54	21.37	20.12	03.37
Ti.	19	Justa		04.56	21.35	20.56	04.32
On.	20	Elias	Tusmørket varer 55 min. ○ f.m. 00.57	04.57	21.34	21.33	05.36
To.	21	Evenus	Altair kulm. midn.	04.59	21.32	22.05	06.46
Fr.	22	Maria Magd.	Hundredagene begynder	05.01	21.31	22.32	08.01
Lø.	23	Apollinaris		05.02	21.29	22.57	09.19
Sø.	24	9. s. e. trin. <i>At vente på Herren.</i> Luk 12,32-48 el. <i>Enken og den uretfærdige dommer.</i> Luk 18,1-8	Christina	05.04	21.27	23.21	10.38
Ma.	25	Jacobus		05.06	21.26	23.45	11.58
Ti.	6	Anna		05.07	21.24	-	13.18
On.	27	Martha	Tusmørket varer 52 min. ● s.kv. 01.00 ☾ nærmest Jorden	05.09	21.22	00.11	14.38
To.	28	Aurelius		05.11	21.20	00.40	15.56
Fr.	29	Oluf		05.13	21.18	01.15	17.09
Lø.	30	Abdon		05.14	21.17	01.57	18.16
Sø.	31	10. s. e. trin. <i>Dom over denne slægt.</i> Matt 11,16-24	Germanus	05.16	21.15	02.48	19.13

		Højtide ved Vidåslusen (se side 31)	
Fr.	1	-	12:54
Lø.	2	01:21	14:01
Sø.	3	02:29	15:01
Ma.	4	UGE 27	03:30 15:55
Ti.	5	04:23	16:44
On.	6	05:12	17:27
To.	7	05:54	18:08
Fr.	8	06:33	18:46
Lø.	9	07:10	19:23
Sø.	10	07:47	20:01
Ma.	11	UGE 28	08:27 20:43
Ti.	12	09:12	21:31
On.	13	10:03	22:26
To.	14	11:03	23:27
Fr.	15	-	12:09
Lø.	16	00:33	13:14
Sø.	17	01:37	14:14
Ma.	18	UGE 29	02:36 15:07
Ti.	19	03:29	15:55
On.	20	04:16	16:37
To.	21	05:00	17:15
Fr.	22	05:39	17:52
Lø.	23	06:17	18:29
Sø.	24	06:54	19:07
Ma.	25	UGE 30	07:35 19:49
Ti.	26	08:19	20:37
On.	27	09:09	21:32
To.	28	10:06	22:36
Fr.	29	11:15	23:49
Lø.	30	-	12:30
Sø.	31	01:06	13:42

Dagens længde er ved begyndelsen af denne måned 15 timer 55 min. og aftager i månedens løb 2 timer 7 min.				SOL		MÅNE		
				OP	NED	OP	NED	
Ma.	1	Peters fængsel	Solens radius 15' 46"	UGE 31	05.18	21.13	03.48	20.00
Ti.	2	Hannibal	● n.m. 22.45		05.20	21.11	04.55	20.38
On.	3	Nikodemus	Tusmørket varer 49 min. Deneb kulm. midn.		05.22	21.09	06.05	21.09
To.	4	Dominicus			05.24	21.07	07.17	21.35
Fr.	5	Osvaldus			05.25	21.04	08.28	21.57
Lø.	6	Kristi forkl.			05.27	21.02	09.38	22.18
Sø.	7	11. s. e. trin.	Donatus De lyse nætter ender <i>Jesus og synderinden. Luk 7,36-50</i>		05.29	21.00	10.47	22.38
Ma.	8	Ruth		UGE 32	05.31	20.58	11.54	22.58
Ti.	9	Romanus			05.33	20.56	13.00	23.20
On.	10	Laurentius	Tusmørket varer 46 min. ● f. kv. 20.21 ☾ fjernest Jorden		05.35	20.54	14.05	23.44
To.	11	Herman			05.37	20.51	15.09	-
Fr.	12	Chr. 3.s. føds.	Clara		05.39	20.49	16.10	00.13
Lø.	13	Hippolytus			05.41	20.47	17.09	00.47
Sø.	14	12. s. e. trin.	Eusebius <i>Bespottelse imod Ånden. Matt 12,31-42</i>		05.43	20.45	18.02	01.29
Ma.	15	Mariæ himmelfart		UGE 33	05.44	20.42	18.49	02.19
Ti.	16	Rochus	Merkur st. østl. elong		05.46	20.40	19.30	03.19
On.	17	Anastatius	Tusmørket varer 44 min.		05.48	20.38	20.04	04.27
To.	18	Agapetus	○ f.m. 11.27		05.50	20.35	20.34	05.42
Fr.	19	Sebaldus			05.52	20.33	21.01	07.00
Lø.	20	Bernhard			05.54	20.31	21.26	08.21
Sø.	21	13. s. e. trin.	Salomon <i>Zebedæussønnerne. Matt 20,20-28</i>		05.56	20.28	21.50	09.43
Ma.	22	Symphorian	Hundredagene ender ☾ nærmest Jorden	UGE 34	05.58	20.26	22.16	11.04
Ti.	23	Zakæus			06.00	20.23	22.44	12.26
On.	24	Bartholomæus	Tusmørket varer 43 min.		06.02	20.21	23.17	13.45
To.	25	Ludvig	● s.kv. 05.41		06.04	20.18	23.57	15.00
Fr.	26	Irenæus			06.06	20.16	-	16.08
Lø.	27	Gebhardus			06.08	20.13	00.44	17.07
Sø.	28	14. s. e. trin.	Lovise Augustinus <i>Den syge ved Betesda dam. Joh 5,1-15</i>		06.09	20.11	01.40	17.57
Ma.	29	Joh. halsh.		UGE 35	06.11	20.08	02.43	18.37
Ti.	30	Benjamin			06.13	20.06	03.51	19.10
On.	31	Bertha	Tusmørket varer 41 min.		06.15	20.03	05.01	19.37

		Højtide ved Vidåslusen (se side 31)	
Ma. 1	UGE 31	02:18	14:46
Ti. 2		03:20	15:42
On. 3		04:13	16:32
To. 4		05:00	17:15
Fr. 5		05:39	17:53
Lø. 6		06:15	18:27
Sø. 7		06:45	18:58
Ma. 8	UGE 32	07:15	19:29
Ti. 9		07:46	20:03
On. 10		08:24	20:44
To. 11		09:09	21:33
Fr. 12		10:02	22:29
Lø. 13		11:04	23:35
Sø. 14		-	12:15
Ma. 15	UGE 33	00:48	13:27
Ti. 16		01:59	14:30
On. 17		03:00	15:25
To. 18		03:54	16:13
Fr. 19		04:40	16:56
Lø. 20		05:22	17:36
Sø. 21		06:01	18:15
Ma. 22	UGE 34	06:39	18:54
Ti. 23		07:18	19:36
On. 24		08:00	20:22
To. 25		08:47	21:15
Fr. 26		09:42	22:19
Lø. 27		10:50	23:36
Sø. 28		-	12:09
Ma. 29	UGE 35	00:57	13:25
Ti. 30		02:07	14:31
On. 31		03:07	15:27

Dagens længde er ved begyndelsen af denne måned 13 timer 44 min. og aftager i månedens løb 2 timer 12 min.				SOL		MÅNE	
				OP	NED	OP	NED
To.	1	Ægidius	● n.m. 11.03 Solens radius 15' 51"	06.17	20.01	06.12	20.01
Fr.	2	Elisa	Neptun i opp. til Solen	06.19	19.58	07.22	20.22
Lø.	3	Seraphia		06.21	19.56	08.31	20.43
Sø.	4	15. s. e. trin.	Juliane Marie Theodosia <i>Ët er fornødent. Luk 10,38-42</i>	06.23	19.53	09.39	21.03
Ma.	5	Regina	Danmarks udsendte UGE 36	06.25	19.50	10.45	21.24
Ti.	6	Magnus	☾ fjernest Jorden	06.27	19.48	11.51	21.47
On.	7	Louise	Robert Tusmørket varer 40 min. Fomalhaut kulm. midn.	06.29	19.45	12.55	22.13
To.	8	Mariæ føds.		06.31	19.43	13.57	22.45
Fr.	9	Gorgonius	☉ f. kv. 13.49	06.32	19.40	14.57	23.22
Lø.	10	Burchhardt		06.34	19.37	15.51	-
Sø.	12	16. s. e. trin.	Hillebert <i>Lazarus' opvækkelse. Joh 11,19-45</i>	06.36	19.35	16.40	00.08
Ma.	12	Guido	UGE 37	06.38	19.32	17.23	01.03
Ti.	13	Cyprianus		06.40	19.30	18.00	02.06
On.	14	† ophøjelse	Tusmørket varer 39 min.	06.42	19.27	18.32	03.17
To.	15	Eskild		06.44	19.24	19.00	04.34
Fr.	16	Euphemia	☉ f.m. 21.05 Måneformørkelse	06.46	19.22	19.26	05.54
Lø.	17	Lambertus		06.48	19.19	19.51	07.18
Sø.	18	17. s. e. trin.	Chr. 8.s. fødsel Titus ☾ nærmest Jorden <i>Jesus som gæst hos toderen Levi. Mark 2,14-22</i>	06.50	19.16	20.17	08.42
Ma.	19	Constantia	UGE 38	06.52	19.14	20.46	10.06
Ti.	20	Tobias		06.54	19.11	21.18	11.29
On.	21	Tamperdag	Matthæus Tusmørket varer 39 min.	06.55	19.09	21.56	12.48
To.	22	Mauritius	Jævndøgn 16.21	06.57	19.06	22.41	14.00
Fr.	23	Linus	☉ s. kv. 11.56	06.59	19.03	23.35	15.03
Lø.	24	Tecla		07.01	19.01	-	15.56
Sø.	25	18. s. e. trin.	Cleophas <i>Det sande vintræ Joh 15,1-11</i>	07.03	18.58	00.36	16.38
Ma.	26	Chr. 10.s. fødsel	Adolph UGE 39	07.05	18.55	01.42	17.13
Ti.	27	Cosmus		07.07	18.53	02.50	17.41
On.	28	Venceslaus	Tusmørket varer 39 min Merkur st. vestl. elong	07.09	18.50	04.00	18.06
To.	29	Skt. Michael		07.11	18.48	05.10	18.27
Fr.	30	Hieronimus		07.13	18.45	06.19	18.47

		Højvande ved Vidåslusen (se side 31)	
To.	1	03:59	16:16
Fr.	2	04:43	16:58
Lø.	3	05:21	17:34
Sø.	4	05:51	18:04
Ma.	5 Danmarks udsendte	UGE 36	06:18 18:31
Ti.	6	06:42	18:57
On.	7	07:09	19:26
To.	8	07:42	20:03
Fr.	9	08:22	20:48
Lø.	10	09:12	21:42
Sø.	11	10:09	22:45
Ma.	12	UGE 37	11:18 -
Ti.	13	00:01	12:35
On.	14	01:21	13:48
To.	15	02:29	14:51
Fr.	16	03:26	15:44
Lø.	17	04:15	16:31
Sø.	18	05:00	17:15
Ma.	19	UGE 38	05:40 17:56
Ti.	20	06:19	18:37
On.	21	06:58	19:20
To.	22 Jævn døgn	07:39	20:06
Fr.	23	08:25	21:00
Lø.	24	09:20	22:05
Sø.	25	10:28	23:23
Ma.	26	UGE 39	11:48 -
Ti.	27	00:42	13:04
On.	28	01:50	14:09
To.	29	02:48	15:05
Fr.	30	03:36	15:53

Dagens længde er ved begyndelsen af denne måned 11 timer 27 min. og aftager i månedens løb 2 timer 14 min.				SOL		MÅNE	
				OP	NED	OP	NED
Lø.	1	Remigius	● n.m. 02.11 Solens radius 15' 59"	07.15	18.42	07.26	19.07
Sø.	2	19. s. e. trin. Ditlev <i>De første disciple.</i> Joh 1,35-51		07.17	18.40	08.33	19.28
Ma.	3	Mette	UGE 40	07.19	18.37	09.39	19.50
Ti.	4	Franciscus	☾ fjernest Jorden	07.21	18.35	10.44	20.15
On.	5	Placidus	Tusmørket varer 39 min.	07.23	18.32	11.47	20.44
To.	6	Fred. 7.s. føds.	Broderus	07.25	18.29	12.47	21.19
Fr.	7	Fred. 1.s. føds.	Amalie	07.27	18.27	13.43	22.01
Lø.	8	Ingeborg		07.29	18.24	14.34	22.50
Sø.	9	20. s. e. trin. Dionysius ● f. kv. 06.33 <i>De onde vinbønder.</i> Matt 21.28-44		07.31	18.22	15.18	23.48
Ma.	10	Gereon	UGE 41	07.33	18.19	15.57	-
Ti.	11	Fred. 4.s fødsel		07.35	18.17	16.30	00.54
On.	12	Maximilian	Tusmørket varer 39 min.	07.37	18.14	16.59	02.07
To.	13	Angelus		07.39	18.12	17.25	03.24
Fr.	14	Calixtus		07.41	18.09	17.50	04.45
Lø.	15	Hedevig	Uranus i opp. til Solen	07.43	18.07	18.16	06.10
Sø.	16	21. s. e. trin. Gallus ○ f.m. 06.23 <i>De dræbte galilæere.</i> Luk 13,1-9		07.45	18.04	18.43	07.36
Ma.	17	Florentinus	☾ nærmest Jorden UGE 42	07.47	18.02	19.14	09.02
Ti.	18	Lukas evang.		07.49	17.59	19.50	10.26
On.	19	Balthasar	Tusmørket varer 40 min.	07.51	17.57	20.34	11.45
To.	20	Felicianus		07.53	17.55	21.26	12.54
Fr.	21	11.000 jomfruer		07.55	17.52	22.26	13.52
Lø.	22	Cordula	● s.kv. 21.14	07.57	17.50	23.32	14.39
Sø.	23	22. s. e. trin. Søren <i>Den største i Himmeriget.</i> Matt 18,1-14		07.59	17.48	-	15.17
Ma.	24	FN dag Proclus	UGE 43	08.02	17.45	00.41	15.47
Ti.	25	Crispinus		08.04	17.43	01.51	16.12
On.	26	Amandus	Tusmørket varer 41 min.	08.06	17.41	03.00	16.34
To.	27	Sem		08.08	17.38	04.09	16.54
Fr.	28	Marie Sophie Frederikke	Simon og Judas	08.10	17.36	05.17	17.13
Lø.	29	Narcissus		08.12	17.34	06.24	17.33
Sø.	30	23. s. e. trin. Absalon Sommertid ender ● n.m. 18.38 <i>Den fattige enkes gave.</i> Mark 12,38-44		07.14	16.32	06.30	16.54
Ma.	31	Reform. beg.	Louise ☾ fjernest Jorden UGE 44	07.16	16.29	07.35	17.18

		Højtide ved Vidåslusen (se side 31)	
Lø.	1	04:19	16:35
Sø.	2	04:57	17:10
Ma.	3	UGE 40	05:27 17:39
Ti.	4		05:52 18:03
On.	5		06:15 18:27
To.	6		06:38 18:54
Fr.	7		07:07 19:29
Lø.	8		07:45 20:12
Sø.	9		08:31 21:04
Ma.	10	UGE 41	09:27 22:06
Ti.	11		10:31 23:20
On.	12		11:46 -
To.	13		00:41 13:05
Fr.	14		01:54 14:13
Lø.	15		02:55 15:12
Sø.	16		03:47 16:03
Ma.	17	UGE 42	04:33 16:51
Ti.	18		05:16 17:36
On.	19		05:57 18:19
To.	20		06:37 19:03
Fr.	21		07:19 19:51
Lø.	22		08:05 20:44
Sø.	23		08:59 21:48
Ma.	24	FN dag	UGE 43 10:05 23:02
Ti.	25		11:21 -
On.	26		00:16 12:34
To.	27		01:21 13:39
Fr.	28		02:18 14:34
Lø.	29		03:07 15:23
Sø.	30	Sommertid ender	02:51 15:06
Ma.	31	UGE 44	03:28 15:42

Dagens længde er ved begyndelsen af denne måned 9 timer 9 min. og aftager i månedens løb 1 time 44 min.				SOL		MÅNE	
				OP	NED	OP	NED
Ti.	1	Alle helgen	Solens radius 16' 7"	07.18	16.27	08.39	17.45
On.	2	Alle sjæle	Tusmørket varer 42 min.	07.21	16.25	09.41	18.18
To.	3	Hubertus		07.23	16.23	10.39	18.57
Fr.	4	Otto		07.25	16.21	11.31	19.43
Lø.	5	Malachias		07.27	16.19	12.17	20.37
Sø.	6	Alle helgens s. Leonhardus <i>Jordens salt og verdens lys. Matt 5,13-16 el. Saligprisningerne. Matt 5,1-12</i>		07.29	16.17	12.57	21.39
Ma.	7	Engelbrecht	☉f.kv. 20.51 UGE 45	07.31	16.15	13.31	22.47
Ti.	8	Claudius		07.33	16.13	14.00	-
On.	9	Theodor	Tusmørket varer 43 min.	07.35	16.11	14.26	00.00
To.	10	Luther		07.37	16.09	14.50	01.17
Fr.	11	Morten bisp		07.39	16.07	15.15	02.37
Lø.	12	Torkild		07.42	16.06	15.40	04.01
Sø.	13	25. s. e. trin. Arcadius <i>Gude rige er midt iblandt jer. Luk 17,20-33</i>		07.44	16.04	16.08	05.27
Ma.	14	Frederik	☉f.m. 14.52 UGE 46 ☾ nærmest Jorden	07.46	16.02	16.41	06.53
Ti.	15	Leopold		07.48	16.00	17.22	08.17
On.	16	Othenius	Tusmørket varer 44 min.	07.50	15.59	18.11	09.34
To.	17	Anianus		07.52	15.57	19.10	10.41
Fr.	18	Hesychius		07.54	15.56	20.16	11.35
Lø.	19	Elisabeth		07.56	15.54	21.26	12.17
Sø.	20	Sidste søndag Volkmarus i kirkeåret <i>Kom til mig. Matt 11,25-30</i>		07.58	15.53	22.38	12.51
Ma.	21	Mariæ ofring	☉s. kv. 09.33 UGE 47	08.00	15.51	23.49	13.18
Ti.	22	Cecilia		08.02	15.50	-	13.41
On.	23	Clemens	Tusmørket varer 46 min.	08.03	15.48	00.59	14.02
To.	24	Chrysogonus		08.05	15.47	02.07	14.21
Fr.	25	Catharina		08.07	15.46	03.14	14.40
Lø.	26	Conradus		08.09	15.45	04.21	15.00
Sø.	27	1. s. i advent Facundus ☾ fjernest Jorden <i>Jesu indtog i Jerusalem. Matt 21,1-9</i>		08.11	15.44	05.26	15.23
Ma.	28	Sophie Magdalene	UGE 48	08.13	15.43	06.31	15.48
Ti.	29	Saturninus	☉n.m. 13.18	08.14	15.42	07.34	16.19
On.	30	Chr. 6.s fødsel Andreas Tusmørket varer 47 min.		08.16	15.41	08.34	16.55

		Højvande ved Vidåslusen (se side 31)	
Ti.	1	04:01	16:13
On.	2	04:27	16:39
To.	3	04:51	17:03
Fr.	4	05:14	17:30
Lø.	5	05:42	18:03
Sø.	6	06:18	18:45
Ma.	7	UGE 45	07:02 19:36
Ti.	8	07:54	20:36
On.	9	08:55	21:45
To.	10	10:06	23:02
Fr.	11	Morten Bisp	11:22 -
Lø.	12	00:17	12:36
Sø.	13	01:21	13:39
Ma.	14	UGE 46	02:17 14:36
Ti.	15	03:07	15:27
On.	16	03:53	16:16
To.	17	04:36	17:02
Fr.	18	05:18	17:48
Lø.	19	06:01	18:34
Sø.	20	06:46	19:25
Ma.	21	UGE 47	07:38 20:22
Ti.	22	08:36	21:27
On.	23	09:44	22:36
To.	24	10:53	23:40
Fr.	25	11:57	-
Lø.	26	00:38	12:55
Sø.	27	1. søndag i advent	01:30 13:47
Ma.	28	UGE 48	02:16 14:33
Ti.	29	02:58	15:13
On.	30	03:34	15:48

Dagens længde er ved begyndelsen af denne måned 7 t 22 min. Aftager indtil den 21., hvor den er 6 t 56 min. Tiltager så 7 min.				SOL		MÅNE		
				OP	NED	OP	NED	
To.	1	Arnold	Aldebaran kulm. midn. Solens radius 16' 13"	08.18	15.40	09.29	17.39	
Fr.	2	Bibiana		08.19	15.39	10.18	18.31	
Lø.	3	Svend		08.21	15.38	10.59	19.30	
Sø.	4	2. s. i advent	Charlotte Frederikke Barbara <i>Når Menneskesønnen kommer. Luk 21,25-36</i>	08.22	15.37	11.35	20.35	
Ma.	5	Sabina	UGE 49	08.24	15.37	12.05	21.45	
Ti.	6	Nikolaus		08.25	15.36	12.31	22.58	
On.	7	Agathon	Tusmørket varer 48 min. ☉ f. kv. 10.03	08.27	15.36	12.55	-	
To.	8	Mariæ undf.		08.28	15.35	13.18	00.15	
Fr.	9	Rudolph		08.29	15.35	13.41	01.34	
Lø.	10	Judith		08.31	15.35	14.06	02.56	
Sø.	11	3. s. i advent	Damasus Merkur st. østl. elong Rigel kulm. midn. <i>Johannes Døber i fængsel. Matt 11,2-10</i>	08.32	15.34	14.35	04.19	
Ma.	12	Epimachus	Capella kulm. midn. UGE 50	08.33	15.34	15.10	05.44	
Ti.	13	Lucia	☾ nærmest Jorden	08.34	15.34	15.54	07.05	
On.	14	Tamperdag Chrispus	Tusmørket varer 49 min. ☉ f.m. 01.06	08.35	15.34	16.48	08.18	
To.	15	Nikatus		08.36	15.34	17.52	09.21	
Fr.	16	Lazarus		08.37	15.34	19.03	10.11	
Lø.	17	Albina		08.37	15.34	20.17	10.50	
Sø.	18	4. s. i advent	Lovise <i>Johannes Døbers vidnesbyrd. Joh 1,19-28</i>	08.38	15.35	21.31	11.21	
Ma.	19	Nemesius	UGE 51	08.39	15.35	22.43	11.46	
Ti.	20	Abraham		08.39	15.35	23.54	12.08	
On.	21	Thomas	Tusmørket varer 49 min. ☉ s.kv.02.56 Solhverv 11.44 Korteste dag	08.40	15.36	-	12.28	
To.	22	Japetus	Betelgeuze kulm. midn.	08.40	15.36	01.02	12.48	
Fr.	23	Torlacus		08.41	15.37	02.09	13.07	
Lø.	24	Juleaften	Alexandrine Adam	08.41	15.38	03.15	13.28	
Sø.	25	Juledag	☾ fjernest Jorden <i>Jesu Kristi fødsel. Luk 2,1-14</i>	08.41	15.38	04.21	13.52	
Ma.	26	2. juledag	Skt. Stephan <i>Det retfærdige blod. Matt 23,34-39</i>	UGE 52	08.42	15.39	05.25	14.21
Ti.	27	Joh. Evang.		08.42	15.40	06.26	14.54	
On.	28	Børnedag	Tusmørket varer 49 min.	08.42	15.41	07.24	15.36	
To.	29	Noah	☉ n.m. 07.53	08.42	15.42	08.15	16.25	
Fr.	30	David		08.42	15.43	09.00	17.22	
Lø.	31	Sylvester		08.42	15.44	09.38	18.26	

December 2016

		Højvande ved Vidåslusen (se side 31)	
To.	1	04:05	16:18
Fr.	2	04:32	16:45
Lø.	3	04:57	17:15
Sø.	4	05:27	17:48
Ma.	5	UGE 49	06:00 18:28
Ti.	6	06:42	19:15
On.	7	07:31	20:10
To.	8	08:28	21:14
Fr.	9	09:33	22:24
Lø.	10	10:46	23:39
Sø.	11	-	12:01
Ma.	12	UGE 50	00:48 13:11
Ti.	13	01:49	14:12
On.	14	02:43	15:09
To.	15	03:33	16:00
Fr.	16	04:19	16:47
Lø.	17	05:03	17:32
Sø.	18	05:45	18:15
Ma.	19	UGE 51	06:27 19:00
Ti.	20	07:13	19:48
On.	21	Korteste dag	08:03 20:41
To.	22	08:59	21:41
Fr.	23	10:00	22:44
Lø.	24	Juleaftensdag	11:05 23:46
Sø.	25	Juledag	- 12:06
Ma.	26	2. Juledag	UGE 52 00:44 13:04
Ti.	27	01:37	13:56
On.	28	02:24	14:42
To.	29	03:06	15:23
Fr.	30	03:43	15:59
Lø.	31	04:15	16:32

Solens opgang og nedgang

Korrektioner for Sønderjylland

De i kalenderen angivne klokkeslæt for solens opgang og nedgang gælder for Københavns horisont. Ved hjælp af de i nedenstående tabel anførte korrektioner er det muligt af udregne tidspunkterne for henholdsvis Aabenraa og Husum.

Tabellen anvendes på følgende måde: I tabellens første kolonne opsøges tidspunktet på året, idet de efter månederne anførte romertal I og II betegner henholdsvis første og sidste halvdel af den pågældende måned. De ud for månedhalvdelen anførte tal i de følgende kolonner er det antal minutter, der skal lægges til kalenderens klokkeslæt for henholdsvis solopgang og solnedgang for at få klokkeslættet for vedkommende lokalitet.

I landsdelens vestlige egne indtræder de omhandlede begivenheder yderligere op til 3 minutter senere, ved østkysten 1-2 minutter tidligere.

Eksempler på udregning: Kalenderen (side 18) angiver solopgang kl. 04.39 den 7. juli 2016. For Aabenraa lægges 17 minutter til (iflg. tabellen herunder / Juli I) - dermed solopgang kl. 04.56. For Højer lægges 23 minutter til (som Husum) - solopgangen er her kl. 05.02.

Det bemærkes, at tabellen ikke kan anvendes til korrektion af tidspunkterne for månens op og nedgang.

MÅNED	AABENRAA		HUSUM	
	Solopgang	Solnedgang	Solopgang	Solnedgang
December II	+ 8	+ 17	+ 7	+ 23
Januar I - December I	+ 9	+ 17	+ 8	+ 22
Januar II - November II	+ 9	+ 16	+ 9	+ 21
Februar I - November I	+ 10	+ 15	+ 11	+ 19
Februar II - Oktober II	+ 11	+ 14	+ 12	+ 18
Marts I - Oktober I	+ 12	+ 13	+ 14	+ 16
Marts II - September II	+ 13	+ 13	+ 15	+ 15
April I - September I	+ 14	+ 12	+ 16	+ 14
April II - August II	+ 15	+ 11	+ 18	+ 12
Maj I - August I	+ 16	+ 10	+ 20	+ 10
Maj II - Juli II	+ 16	+ 9	+ 21	+ 9
Juni I - Juli I	+ 17	+ 8	+ 23	+ 7
Juni II	+ 17	+ 8	+ 23	+ 7

Alle oplysninger i denne kalender er meddelt af Københavns Universitet, bortset fra højvandtiderne (se side 31). De i kalenderen angivne tidspunkter for solens og månens opgang og nedgang er beregnet for disse himmellegemers centre og gælder for København. Alle klokkeslæt i denne kalender er i perioden fra 30. marts til 25. okt. angivet i sommertid, som er en time mere end mellemeuropæisk tid, der er normaltid i Danmark.

Højvandet ved Vestkysten

Højvandet er i kalenderen beregnet for Vidåslusen. Udgangspunktet er højvandet ved Havneby som angivet i Farvandsvæsenets tidevandstabel. Tidsangivelserne er mellemeuropæisk tid med hensyntagen til dansk sommertid. Vil man kende vandtiderne ved andre punkter på vestkysten end ved Vidåslusen, må man ved:

Nordslesvig

Havneby, Rømøtrække 23 minutter fra
Lakolk trække 1 time og 3 minutter fra
Koldby.....trække 3 minutter fra
Ballum Sluse.....trække 18 minutter fra
Rejsby sluse.....trække 3 minutter fra
Vester Vedsted trække 13 minutter fra

Fanø

Nordby..... lægge 2 minutter til
Sønderho..... trække 43 minutter fra

Sydslesvig

Dagebøl (forbindelse til Før)trække 28 minutter fra
Schlüttsiel (forbindelse til Hallingerne)trække 48 minutter fra
Husum (forbindelse til Pellworm m.v.)trække 48 minutter fra
Frederiksstad lægge 56 minutter til
Tønning..... lægge 2 minutter til
Wyk trække 38 minutter fra
St. Peter trække 1 time og 31 minutter fra
Westerland trække 1 time og 45 minutter fra

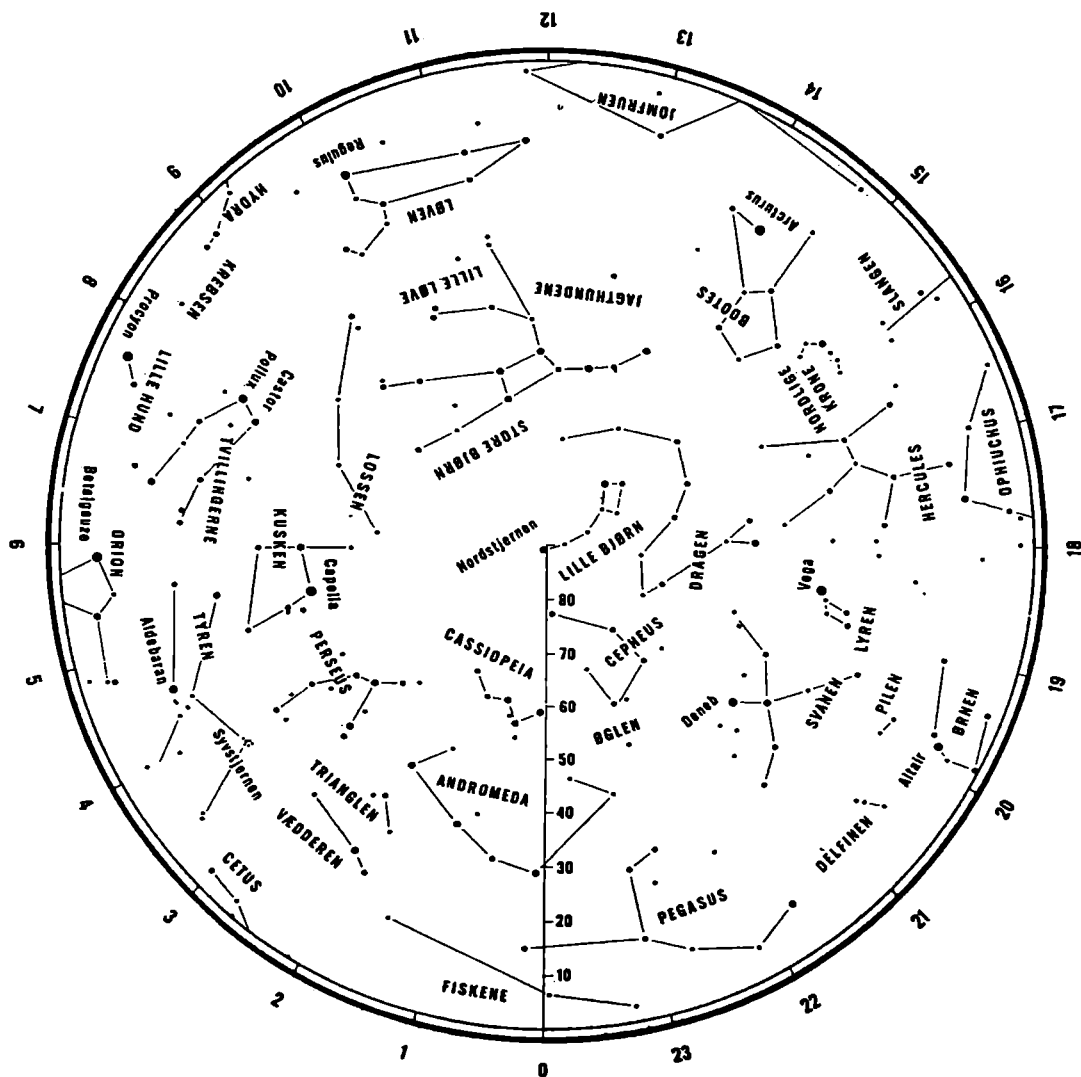
Stjernesked

Stjernesked viser sig hver nat, men på enkelte tider af året ses flere end sædvanligt, således hvert år omkring

- 3.-4. januar: Kvadrantiderne
- 22. april: Lyriderne
- 12. august: Perseiderne
- 21. oktober: Orionderne
- 13. december: Geminiderne

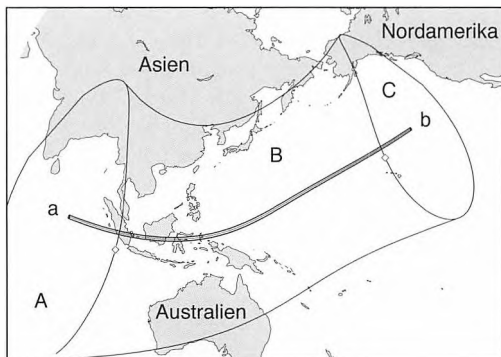
Der kan med års mellemrum forekomme mange stjernesked omkring

- 9. oktober: Oktober-Draconiderne
- 17. november: Leoniderne

Total solformørkelse 9. marts 2016

Formørkelsen kan ikke ses fra Danmark. Dens synlighedsområde ses på kortet. I område A er formørkelsen begyndt inden solopgang, i område B er hele formørkelsen synlig og i område C går Solen ned inden formørkelsen er afsluttet. Totalitetszonen starter ved a og slutter ved b.

Total solformørkelse 9. marts 2016

Penumbra måneformørkelse 23. marts 2016 og 18. august 2016

Formørkelserne kan ikke ses fra Danmark.

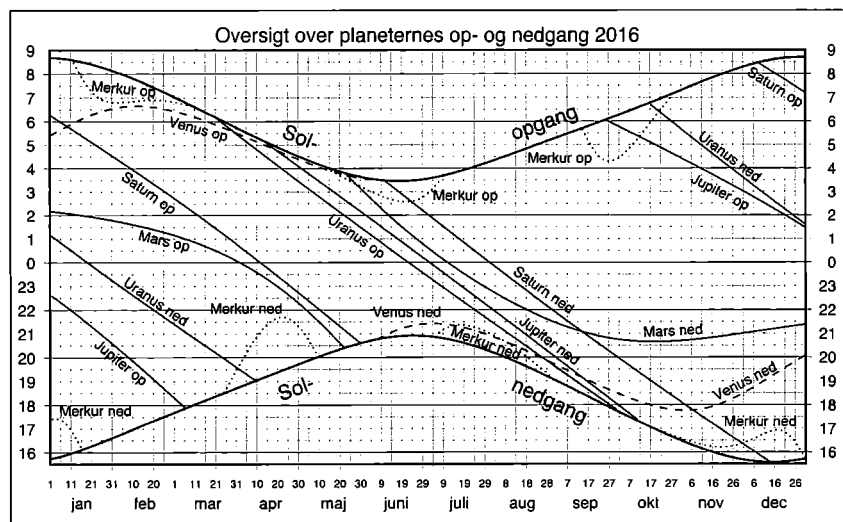
Penumbra måneformørkelse 16. september 2016

Formørkelsen begynder 18 timer og 53 minutter (før Månen står op), er på sit højeste 20 timer og 54 minutter og slutter 22 timer og 56 minutter. Tidspunkterne gælder overalt og er i Central-europæisk sommertid. Ved en penumbra måneformørkelse er Månen kun inde i Jordens halvskygge - penumbra - og er hele tiden belyst af en del af Solen. Derfor er månelys svækket en smule, men det er ikke noget spektakulært fænomen.

Merkurpassage 9. maj 2016

Planeten Merkur passerer ind foran solskiven i løbet af 7-8 timer. Den er synlig i en kikkert som en lille mørk prik på Solens overflade. Husk altid at have et solfilter på kikkerten til beskyttelse af øjnene ved observation af Solen.

Ved passagens start står Solen lidt over 50° over horisonten i syd og ved slutningen står den få grader over horisonten i nordvest.

1. kontakt:

13 timer
12 min.

2. kontakt:

13 timer
15 min.

Passagens midte:

16 timer
55 min.

3. kontakt:

20 timer
37 min.

4. kontakt:

20 timer
40 min.

VELKOMMEN TIL KONGEÅDALENS EFTERSKOLE

Her lægger vi vægt på, at vi ikke alle er ens. Men vi er lige meget værd, lige meget om du er god til at køre traktor, skrive dansk stil eller synge. Det giver en efterskole med et unikt fællesskab, venner for livet, et væld af oplevelser og mulighed for at udvikle sig både som menneske og inden for konkrete fag.

WWW.KESKOLE.DK | DOVERVEJ 19 | 6660 LINTRUP | 74855333 | INFO@KESKOLE.DK

OPLEVELSER
VENSKABER
FAGLIGHED
SPRINGBRÆT TIL DIT
FREMTIDIGE UDDANNELSESLIV
INSPIRATION

**SKAB
DIG
SELV**

SAMMEN MED OS ANDRE

DANSETEATER **MUSIK**
TEATER **SANG**
NY CIRKUS **EMK**
LYDTEKNIK **ELEKTRONISK MUSIK KOMPOSITION**

musik & teater
HØJSKOLEN
WWW.MUSIKOGTEATER.DK

Prolog 2016

Af Inger Rahbek Andersen

Sjel om en kigge sæ godt omkring,
så er der ihverfald en enkelt ting,
en alde nau'sind få'e og se
og det vil alde nau'sind ske
hverken i æ luft, te vands elle å land,
sjel om den både har fylde og tand.
Og det vil hel' it ku la sæ gø'e
og mærk'en elle få'en og hø'e.
Den er ål stej' i hele verden
og den bestemme sjel sin færden.
Ingen ka stop'en, hverken her elle der
elle få'en te og sæt æ fart i æ væ'e.
Rask ka'en gå
og stil' ka'en stå.
Af og te er'en forfærdle lang
og ind i mel'ka'en væ'e kort og trang.
Den ka væ'e u'e og den ka væ'e ind'
og skynde'en sæ, så er'et det en ka vind'.
Den ka væ'e kort og den ka væ'e knap
og vichte for dem, der rende om kap.
Lich te'en ka'en kom' og osse æve,
og så er'et bar om og bliv' æ lidt jæve.
Og så ka folk da let tænk' vunde,
men å syndejudsk ka'en altså it væ'e unde.

Den ka væ'e sælle og den ka væ'e goi
og når den komme, så komme der råj.
Den ka væ'e fuld og den ka væ'e del'
og den ka væ'e hal og den ka væ'e hel.
Den ka både rend' og gå
og flyv' ka'en såmænd da og find' å.
Det gør'en af sæ sjel, sån hel automatisk.

Der er it nau bøvl mæ det, sån mekanisk.
Ses ka'en it, men ses an ka'en let.
Og foran – ja, da kan en sæt
både te og kaffe og is
og såmænd da osse freds og krigs
og somme og vinte ka osse virk'
og påsk' og pins' og skol' og kirk'.

Og så ka det hele og vendes om
for bachve ka der f.eks. stå rum,
og det fungær, hvis en osse prøve
mæ vand og spild og punkt og røve.
(Nau' stej' da mangle der måske
lich et »s« elle og et »e«).
Hoi har en it – hverken arm' elle ben
så hva er det da for et sæ'e fænomen?
Grundtvig har skrevn om'en og Ingemann især
Og såmænd osse Blicher og Jeppe Aakjær.
Sjel Vivaldi blev inspire'e.
Dejle musik har han komponere'e,
men kunstmalere – om de er nok så dychte –
det motiv, det er dem for flychte!
Hvo læng' den har væt her,
er der ingen, der ve'e.
Formentle det mest af en evighe'e.
Og hvo læng' den blive her, er svæ'e og sej',
den gå'e u'en slinge sin hel egen vej'.
Og hvo ska så det her fø'e hen?
Hva er »den« for en mærkle jen?
Jo, inden æ prolog er hel forbi:
Det sæ'e fænomen er sæføl'le »æ ti«.

For 50 år siden

Af Lis Mikkelsen

Isvinter

1966 begyndte med fimbulvinter over hele Europa. I Sverige blev der målt 47 minusgrader. I Danmark fryser det kun 23 grader, men efter danske forhold er det meget koldt. Isen binder havene. Man må sætte alle isbrydere ind. Der bliver tilmed voldsomt isslag, så der kommer mange færdselsuheld. Endnu i påsken den 14. april standser snefog al samfærdsel. »Påskeøsten har knøchen vos ind'« siger de gamle.

I 1966 er der to begivenheder, der får spalteplads gennem det meste af året. Det er to meget forskellige begivenheder. Den ene er krigen i Vietnam og den anden er prinsesse Margrethes bekendtskab og forlovelse med en fransk greve.

Indenrigspolitik

Jens Otto Krag er regeringschef i 1966. Per Hækkerup er i begyndelsen af året udenrigsminister, og Henry Grünbaum er finansminister. I januar 1966 indgås der forlig mellem S, V og R. Man enes om at fastfryse ejendoms-

skatterne og om at udskrive afgifter på 440 mio. kr. Det er cigaretter, spiritus og sodavand, der må holde for. »Vi er imod regeringen« siger Poul Hartling »men vi vil også gerne have indflydelse. Der må dog ikke rokkes ved skattefradragretten, hvis vi skal være med i forliget«.

Krag har voldsomme økonomiske problemer. Pristallet stiger foruroligende. I 9 år er priserne steget med 40 %. Pristallet stiger i 1966 til 116,9. Det får alle ansvarlige økonomer til at gyse! I maj siger Ivar Nørgaard, at der kun findes et middel mod inflationen: Kildeskat!

I marts er der kommunalvalg. Fænø er landets mindste kommune. Her har 13 personer valgret. Landets største parti ved kommunalvalget bliver trist nok sofavælgernes parti. Den konservative Poul Schlüter bliver i Gladsaxe slået af socialdemokraten Erhard Jacobsen. I Sydslesvig er der 25.000 danske stemmer.

Der er krise i Nato, så i april er Krag i Paris for at forhandle med de Gaulle. Der nedsættes en fransk/dansk ekspertkomite, der skal undersøge forholdene mellem Nato og Fællesmarkedet.

Fællesmarkedet er omdrejningspunktet for mange forhandlinger. England er på vej mod Fællesmarkedet, og man spørger, om Danmark er på vej ud af Efta. Fællesmarkedet vinker lokkende, og især landbruget håber, at forhandlingerne snart vil lykkes. Der er håb frem og tilbage om et fælles Europa, men Per Hækkerup erklærer, at han ikke tror på det. Han erklærer også, at Danmark ikke anerkender DDR og Østzonen. I juli tager han på charmeoffensiv til Sydamerika. Der er forlydender i avisen om, at han stiler efter posten som generalsekretær i FN.

Per Hækkerups planer lykkes ikke. Han bliver ikke generalsekretær i FN, og han får heller ikke afsluttet spørgsmålet om det fælles europæiske marked. Måske er det for besværligt at have en forhandler, der ikke selv tror på sagen. I september bliver han sat af Fællesmarkedsforhandlingerne. Tyge Dalggaard bliver markeds- og handelsminister og overtager de vanskelige drøftelser. Det er pinligt for Per Hækkerup. Ugen før fyringen er han blevet spurgt, om det kan tænkes, at der vil komme en ny forhandler for de vigtige markedsaftaler, men da har Per Hækkerup udtalt, at en sådan minister ville være aldeles overflødig. Man har jo ham og behøver ikke andre. Alt skal alligevel gennem Udenrigsministeriet. Så de spekulationer kan pressen godt slå ud af hovedet.

Pressen spekulerer lidt over de udmeldinger, men der er ingen direkte kritik af Per Hækkerup. Rygterne bliver bekræftet af realiteterne i løbet af ganske kort tid.

Den nye udnævnelse sætter gang i forhandlingerne. Ivar Nørgaard rejser til New York og fortæller, at Danmark vil sætte

Krag tager sit gode tøj og går

sig i spidsen for en nordisk tilnærmelse til Fællesmarkedet. Hvorfor vente på briterne? Udmeldingen får imidlertid en kølig modtagelse af de andre nordiske lande. Danmark kan tale for sig selv, siger de.

I efteråret spidser de økonomiske vanskeligheder til. Overenskomstforhandlingerne nærmer sig, og Krag opfordrer til, at man viser mådehold. Især de højeste lønninger bør holde igen, siger Krag. Det har man nu ikke lyst til. De ansatte i Danmarks Radio truer med, at de vil nedlægge arbejdet den dag, Margrethe skal giftes med sin franske greve, hvis de ikke får deres lønkrav opfyldt. Så kan Krag tænke over det. De ansatte i DR har fat i den lange ende. 49 timers arbejdsuge og en mindsteløn på 400 kr. Der er ikke megen hjælp at hente for Krag og hans ministre.

I oktober kommer Grünbaums længe ventede kildeskatteforslag. Det er farligst for de skatteydere, der selv skal angive deres indkomst.

Venstres 7 kandidater ved Folketingsvalget

Det kommer som en stor overraskelse, da Krag udskriver valg den 3. november med afholdelse den 22. november. Det er de kommende overenskomstforhandlinger og de uoverskuelige økonomiske problemer, der får Krag til at tage sit gode tøj og gå.

Den sønderjyske folketingsmand Simon From er formand for Folketinget, og det bliver ham, der erklærer, at valget er udskrevet.

Pludselig giver mange ting mening for oppositionen og for pressen. Man forstår nu, hvorfor Socialdemokratiet har haft store annoncer i avisen, og hvorfor man har fremstillet brochurer med forklaring på den kommende kildeskat. Det har alt sammen været led i en valgstrategi.

De mange skatter og afgifter har ramt

spiritus og tobak. Der er flere, der frygter, at deres område vil blive det næste. FDM opfordrer alle bilister til uanset partifarve at gå imod, at det bliver biler eller brændstof, der næste gang skal komme afgift på. Man opfordrer bilisterne til at slutte sig sammen - gerne i FDM.

Det er begrænset, hvor meget valgstof, der er i avisen. Det er meget forskelligt fra valgdækningen i moderne aviser. Valget ender med, at Danmark for første gang i historien får et socialistisk flertal. Krag er valgets taber, men han danner alligevel ny mindretalsregering støttet af Aksel Larsens 20 mandater. Det sidste foruroliger mange. Krag bliver selv både stats- og udenrigsminister. Hans Sølvhøj tilknyttes som viceudenrigsminister. Der bliver ingen post til Per Hækkerup. Han er ude som minister. Han forlader regeringen og bliver formand for folketingsgruppen.

I begyndelsen af året har retten bestemt, at de islandske håndskrifter skal udleveres til Island. Der er mange, der ikke kan acceptere den afgørelse. Højesteretsadvokat Chrstrup mener, det er imod grundloven at udlevere håndskrifterne. »Hvem ejer egentlig bøgerne?« spørger han. Det er ikke staten og ikke Københavns Universitet, men den selvejende stiftelse Den Arnemagnæanske Samling. Man kan da ikke bare beslaglægge en ejendom på den måde. Statens advokat, kammeradvokaten, mener, at almenvellet og hensynet til Island må sættes over grundloven. Man beslutter at prøve sagen for Højesteret. Den 18. november falder dommen. Alle 13 dommere i Højesteret er enige om, at håndskrifterne skal udleveres, og at det ikke strider mod grundloven.

Kontrol ved grænsen

Skolebørnene i Island får fri fra skole for at fejre dommen.

Fra Grønland har man i sommeren 1966 fået den glædelige melding, at der måske er store rigdomme i de grønlandske fjelde. Grønlænderne fastslår, at de skal spørge alt for meget i Danmark, før de kan gå i gang med at udvinde rigdommene. Det vil de gerne have lavet om på.

Vietnamkrigen kaster sine skygger helt til Danmark. Under Rebildfestlighederne taler Krag. Pastor Harald Søby afbryder taleren ved at råbe: »USA starter en ny verdenskrig!«. Pastor Søby fjernes af politiet. Men han er ikke den eneste, der vil demonstrere imod USA's krig i Asien. En gruppe unge søger at afbryde TV -transmissionen fra Rebildmødet. De kaster en jernstang op på luftledningerne i Rebild Bakker, men det eneste, de opnår, er, at de omliggende landsbyer får afbrudt strømmen. Danmarks Radio har en nødgenerator med, så talen fra Rebild transmitteres i sin fulde længde uden problemer. Sådan kan man blive snydt.

Den danske grænse er godt bevogtet, og man kan ikke bare lige køre over. Der er grænsekontrol, restriktioner og pastvang.

Udenrigske forhold

Krigen i Vietnam

USA

I dag har mange glemt årsagen til den lange krig i Vietnam. Der var tale om en borgerkrig mellem det kommunistiske Nord- og det antikommunistiske SydVietnam. Krigen blev symbol på den kolde krig. Sovjetunionen støttede Nordvietnam og USA og dets allierede Sydvietnam. I USA var Johnson præsident. »USA har vilje til fred, men evne til krig!«

siger han advarende. Snart har USA ½ mio soldater i Vietnam. Det burde være en let opgave for de veltrænede amerikanske tropper med det gode udstyr at knække de underlegne Vietconger, men »Vietcong formår at drage nytte af landskabet« står der i militærberetningerne, og amerikanerne må gang på gang se sig slået tilbage. Man er bange for, at den vietnamesiske konflikt skal brede sig til hele Sydøstasien. Krigen går sin gang og er omtalt hver eneste dag i avisen. I begyndelsen af året er der flere gange fredsforhandlinger, men de bryder sammen. Generalsekretær i FN U Thant prøver at blande sig og påpeger, at Vietcong burde med i fredsforhandlingerne. U Thant er i sidste del af sin valgperiode, og helst ville han forlade posten, for hans familie har ikke set meget til ham med alt det, han skal tage sig af, men det er ikke så let at slippe væk fra orkanens øje. Han nødes til at tage en 5-årig periode til.

I oktober rejser Johnson ud på sin hidtil længste præsidentrejse. Han skal til alle Sydøstasiens hovedstæder. Han lægger ud med Australien og New Zealand, og der er nærmest hysteriske scener, så populær er han. Han kommer til fredsconference i Manila og bliver også hyldet her. Efter konferencen aflægger Johnson uventet besøg hos de amerikanske tropper i Vietnam. Soldater hentes hjem fra slagmarken for at hilse på præsidenten. I alt tilbagelægger Johnson 48.000 km på sin rejse. Mange steder i verden kritiseres Johnson, men hjemme i USA er man begejstrede. Da det i december afsløres, at amerikanerne også har bombet civile mål i Nordvietnam, vokser kritikken imidlertid.

Rumkapløbet er stadig i gang. De to supermagter kæmper om Månen. To amerikanske astronauter skulle have gennemført en vandring i rummet, men forsøget afbrydes på grund af en fejl i raketsystemet. De må nødlande på Stillehavet, men de overlever. Senere lander Surveyor i Stormenes Hav på Månen. Alt går i begyndelsen efter planen. Surveyor ventes at arbejde i 14 dage med at sende billeder hjem. Efter 3 dage slutter optagelserne. I juli sendes to astronauter op i 763 kilometers højde om jorden. De amerikanske astronauter kludrer imidlertid

med det kostbare udstyr, så det går tabt. Det lykkes dem dog at lande på Jorden igen. I slutningen af året er der endelig en mission, der lykkes fuldt ud. Den første fotosatellit sendes i kredsløb om Månen, og den viser, at Månen slet ikke er rund, men let pæreformet. Der ofres utrolige summer på rumkapløbet, men resultatet af anstrengelserne er ikke helt tilfredsstillende.

USSR

Sovjetunionen har svært ved at holde sit førerskab i rummet. Man udsender to rumhunde. De klarer 22 dage i rummet, før de lander. Hundene har hjertebesvær efter turen. Månesonden Luna 9 lander på Månen, men dens program synes at være afsluttet. Man tror, sonden vil vende tilbage til Jorden, men det sker ikke. Derimod har russerne held til at ramme Venus efter en rejse på 280 mio km. Også russernes rumsatsning bærer præg af store investeringer og for lille et udbytte.

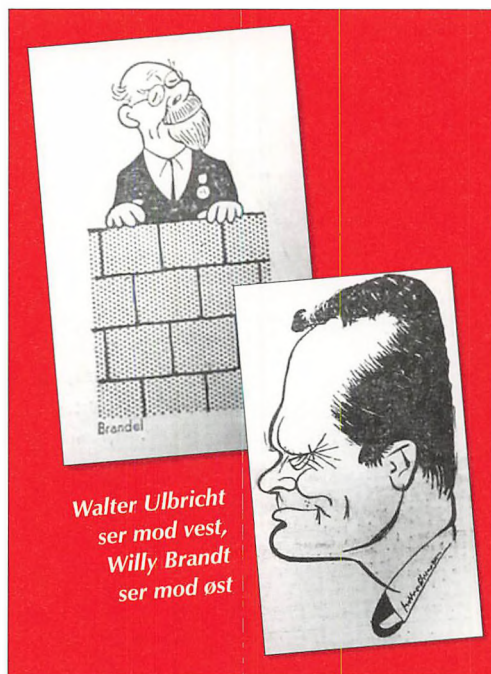
Det er Brejsnef og Kosygin, der er de sovjetiske ledere. Ved partikongressen i 1966 holder Bresjnef en 4 timer lang tale. Han raser mod aggressorerne i Vesten. Til gengæld nævner han ikke Stalin med et ord. Det bliver bemærket alle steder. Han nævner i øvrigt heller ikke Krustjov. Det er der ingen, der gør. Han er forsvundet.

USSR har ikke mere det store held i rummet, så man forsøger sig med nye veje. Man begynder at eksperimentere med telepati, og det bliver forbudt at kalde telepati for overtro. Der foretages såkaldt videnskabelige forsøg. Det bliver bevist, at en person i Moskva kan beskrive en skruetrækker, der vises i Novosibirsk. Man venter sig meget af den nye videnskab, der kan overflødiggøre dyr teknisk udvikling.

Kosygin fremlægger en ny 5-årsplan, der skal give borgerne både køleskabe og vaskemaskiner. I alt vil bruttonationalproduktet

Kosygin

1966-71 i Sovjet-unionen vokse med 40 %, forudser Kosygin.

Europa

I Vesttyskland meddeler den 90-årige Konrad Adenauer, at han nu trækker sig som formand for CDU. Kansler Erhard sender et fredsforslag til resten af Europa. Vesttyskland anerkender ikke grænsen mod DDR – ja anerkender i det hele taget ikke DDR, så han mener, at grænserne fra før 1937 må gælde. Hans forslag bliver ikke gunstigt modtaget af østblokken. Hvis han er så interesseret i fred i Europa, kan han jo passende begynde med at anerkende realiteterne, mener man. Overborgmester Willy Brandt lader en politisk bombe springe, da han foreslår Walter Ulbricht, at de vesttyske socialdemokrater i Vestberlin og det østtyske enhedsparti skal mødes. De skal mødes dels i Karl Marx Stadt, dels i Essen. Man håber forsigtigt, at der er ved at komme et politisk tårbrud. Rejser Ulbricht til vest og Brandt til øst?. I sidste øjeblik aflyses arrangementet. »De turde ikke!« står der i avisen.

Østtyskerne fejrer 5-årsdagen for Berlinmuren. Vesttyskerne lægger krans på deres side af Muren. To østtyske ægtepar flygter gennem Muren i en pansret bulldozer

sammen med et barn på 3 år. De såres alle ved flugten, men de kommer over.

Admiral Speer løslades fra Spandau. Nu er der kun en fange tilbage i fængslet. Det er Rudolf Hess.

Willy Brandt prøver igen i efteråret at række hånden frem. Han besøger den sovjetiske ambassadør i Østberlin, og han vil også gerne besøge Ulbricht. Walter Ulbricht tager ikke imod den fremstrakte hånd. Han vil kun mødes på ministerplan, siger han. I virkeligheden siger han noget meget mere fornærmende, som pressen får opsnust. Han siger: »Jeg vil forhandle med en minister, ikke med en telefondame!« Det bliver sagt uofficielt, at Vesttyskland nu er nødt til at anerkende Oder/Neisse grænsen og DDR. Det vil man dog ikke høre tale om i Bonn. Berlinspørgsmålet virker som en uløselig knude.

Frankrig føler sig i nogen grad forbigået på den storpolitiske scene, så de Gaulle søger at gøre sin indflydelse gældende, hvor han kan. Han sætter spørgsmålstegn ved både Nato og Efta. Han tager på officielt besøg i Moskva og søger at blande sig i Vietnamforhandlingerne. Han kritiserer den amerikanske rolle i Vietnam. »Det er afskyeligt!« citeres han for at have sagt om bombningerne. Kosygin er ganske overordentlig godt tilfreds med ham. Knap så tilfreds er han, da de Gaulle under sit besøg insisterer på at gå i kirke i Moskva, men de Gaulle får sin vilje. Dog kun hvad angår kirkegangen.

I England er Harold Wilson blevet premiereminister. Han enes med de Gaulle om at gå i gang med at bygge tunnel under Kanalen. Den vil blive 52 km lang. Også Harold Wilson besøger Moskva. Han tager afstand fra USA's civile bombninger i Vietnam. Ellers har Wilson nok at gøre med sine egne landområder. Ian Smith er leder i Sydrhodesia, der var en selvstyrende britisk koloni indtil 1965. Ian Smith vil trække sig ud af det britiske statsamfund. Det viser sig, at han har forberedt sin exit. Han har fået trykt nye pengesedler i München. Det hele skulle efter sigende være formidlet af Franz Josef Strauss, der dog benægter ethvert kendskab til det. Ian Smith og Wilson mødes ud for Gibraltar på et skib og forhandler om landets fremtid.

Ian Smith

Men Wilson må konstatere, at Sydrhodesia er tabt for Storbritannien.

Danmark har FN-styrker på Cypern. Der er spændinger mellem den græske og den tyrkiske befolkning. Der kommer af og til beretninger fra de danske soldater.

Marskal Tito åbner ganske langsomt for Jugoslavien. Nu kan turister komme til landet.

I vort naboland Sverige er der lærerstrejke. Først skriver avisen: »Hvem der bare var skoleelev i Sverige!« Det lyder jo rigtig rart, at børnene kan blive hjemme fra skole. Men strejken bliver ved, og til sidst protesterer børnene. De vil i skole. De sender et åbent

Danske soldater på Cypern

brev til kong Gustav Adolf og beder ham gribe ind!

Kina og Indien

Kina begynder så småt at være et land, man må regne med. I maj træder Kina ind i rækken af atommagter. Det er meget hemmeligt, så man ved ikke i vesten, om det er en a-bombe eller en b-bombe, kineserne har. »Man er nødt til at følge med!« siger den kinesiske leder Chou en Lei. Kina meddeler i juli, at man ikke ønsker at være med i fredsforhandlingerne i Vietnam, og dermed er mulighederne for en våbenhvile stærkt reduceret. I oktober frygter man ligefrem en væbnet konflikt mellem USSR og Kina. »Enhver aggression mod Vietnam er en aggression mod Kina!« siger den kinesiske præsident.

Også Indien er et land, der begynder at spille en større rolle. Kosygin er på officielt besøg i Indien, da landets premierminister Shastri dør. De to har lige underskrevet en fredsftale mellem Indien og Sovjet. Hvem skal nu være Indiens nye leder? Nehru er død 20 måneder før. Nu bliver hans datter Indira Ghandi Indiens leder. Hun søger som det første at genindkalde Genevekonferencen, så man ad den vej kan bilægge striden i Vietnam. Hun søger at få Kosygin med på ideen, men han afviser hende. Hun må nøjes med venskabsforsikringer.

Mellemøsten og Afrika

I mellemøsten er der som altid uroligt. Der er kup i Syrien, og man må konstatere, at Irak er et uroligt land.

Når det gælder Afrika, er der så mange uroligheder, at avisen har svært ved at tage det alvorligt. En overskrift er: »Dagens kup i Afrika!« Der er uro i Congo og omliggende stater. Congos regering søger tilflugt på et stadion efter et kup. Kwane Nkrumah er Ghanas præsident, men han fratages magten ved et kup. Ugen efter bliver han udnævnt til præsident i nabostaten Guinea. Det lyder latterligt i vestlige, demokratiske øren. Der er blodige magtkampe i Nigeria. Som nævnt løsriver Sydrhodesia sig og i Burundi afsætter den 19 årige kronprins sin

far. »Han nyder alligevel livet i Europa« siger den håbefulde prins. Dr. Henrik Verwoerd vinder først på året den største valgsejr i Sydafrikas historie. I september myrdes han, og pressen konstaterer tørt: »Det er uden større beklagelse!« I Tanzania er situationen alvorlig. Præsident Nasser rejser dertil for at mægle, og han får den varmeste velkomst, nogen udenlandsk statsleder nogen sinde har fået. Det ser slemt ud for den afrikanske verdensdel. Også i 1966.

Syd- og Mellemerika

På den anden side Atlanten er det ikke meget bedre. Britisk Guyana bliver selvstændigt. Der er kup i Argentina, hvor der oprettes en diktaturstat. Cuba tilbyder at sende styrker til Nordvietnam for at bekæmpe »yankie-imperialismen«. Der er gisninger om, at Castro er færdig som politisk topfigur på Cuba. Han er ikke set i flere måneder. Da han endelig dukker op som en trolde af en æske, ler han højt over spekulationerne og udnævner Johnson til en middelmådig bandit. Castro har ordet i sin magt.

Radio og TV

En videnskabelig undersøgelse viser, at TV giver hovedpine og hjertetilfælde. Endvidere kan dramatiske Tv-reportager udløse neuroser hos nervesvækkede. De dystre konklusioner får dog ikke folk til at se mindre fjernsyn.

Poul Trier Petersen og Claus Toksvig

Tværtimod. TV er kommet for at blive. Forskere mener endog, at det i løbet af 10 år vil være muligt at sende farvefjernsyn til alle.

Licensen sættes op til 210 kr. om året.

TV's nyhedschef, Hans Jørgen Jensen forsikrer seerne, at Danmarks Radio ikke har taget parti i dækningen af Vietnam-krigen. Det hele får en saglig og objektiv behandling. Der er kritiske røster, der mener, at man tydeligt kan mærke, hvem Danmarks Radio holder med i konflikten.

Tidspunktet for den daglige TV avis ændres til kl. 19.30. Man vil gerne imødegå folk, der skal tidligt op. Poul Trier Petersen og Claus Toksvig har en spændende udsendelsesrække, der hedder »Hvem dræbte den økonomiske balance?«.

Den sødt smilende Tina Wilhelmsen er værtinde på et populært program, der hedder »Spørg Århus«.

TV teatrets repertoire falder ikke i alle danskeres smag. Det gælder fx udsendelsen af Ionescos »Den skaldede sangerinde«. Der er voldsom diskussion blandt seerne. Den største opmærksomhed får dog Inge og Sten Hegeler. Der sendes et program med dem, og her indrømmer de to, at de spekulerer i sex og skriver bøger og artikler bare for pengenes skyld. Danmarks Radio oplever en telefonstorm oven på den bekendelse.

Man bliver en smule nervøse ved hele systemet, da journalisten Peter Dahlhoff skal interviewe en rumænsk delegation, der er på besøg i Danmark. Mens han interviewer, sker det utænkelige, at Julius Bømholt, der også er med i udsendelsen, rejser sig og går hen og river mikrofonen fra Peter Dahlhoff. Man ønsker ikke kritiske spørgsmål til den rumænske delegation. Skal Bømholt nu til at være censor på TV? spørger man sig selv. Peter Dahlhoff ville spørge ind til Rumæniens afhængighed af Sovjetunionen, men det blev der altså sat en stopper for.

Underholdningschef Svend Petersen

Tina Wilhelmsen

trækker sig fra sin stilling af helbredshensyn. Man opfordrer Aksel Schiøtz, der er professor i Colorado, USA, om at søge embedet som musikchef for Radio og tv.

Otto Leisner har de folkelige underholdningsudsendelser. Han har i 1966 udsendelsen »Telefonen ringer«. Endvidere skulle han have været dansk vært på et Nordvisionsprogram »Trekamp«, men der er så meget bøvvl med konceptet, at man dropper det efter en enkelt udsendelse. Sønderborg skulle have været en af de deltagende byer, men fra Sønderborg trak man sit tilsagn tilbage, da man så, hvordan udsendelsen var tænkt.

Bang og Olufsen har landets flotteste fjernsyn. De er svære at komme udenom.

Kunst og kultur

Den engelske bladmagnat Cecil King besøger Danmark. Det er ham, der udgiver Daily Mirror. »Aviserne må indstille sig på, at fjernsynet er der!« siger han. »På langt sigt vil fjernsynet ændre folks syn på avisen som den vigtigste nyhedsformidler.« Det fik han ret i.

Sonning prisen går til operasangerinden Birgit Nilsson.

To store danske forfattere dør i 1966. Det er H. C. Branner og Knud Sønderby.

Fra USA kan man meddele, at Walt Disney er død af lungekræft.

Simon Spies vækker endnu en gang opsigt, da han køber et Emil Nolde maleri til 150.000 kr.

The Beatles har fejret store triumfer overalt i verden. Hvor gruppen kommer, modtages den af skrigende fans. I 1966 kommer Beatles til USA, og her får gruppen for første gang lunkne modtagelser. John Lennon har kort før turneen triumferende udtalt »The Beatles er mere populære end Jesus!« Det støder de

De nyforlovede

religiøse amerikanere. Så John Lennon må beklage og undskylde.

Ulla Pia vinder melodi Grand Prix med sangen »Stop, mens legen er god«.

Preben Kaas fyrer Jørgen Ryg på ABC teatret. Ryg havde svært ved at acceptere sin gamle partner som chef, og da det ikke lykkes at skaffe nye kræfter til forestillingen »Forny Dem!«, må ABC teatret lukke.

Kirken

Kirken søger at forny sig, men man ved ikke rigtig, hvad man skal gøre. Pastor Johannes Møllehave prøver et nyt koncept. Han prædiker ved en såkaldt ungdomsgudstjeneste i Radiohuset. Efter gudstjenesten vil der være diskussion af, hvordan man kan modernisere gudstjenesten. Arrangementet vil slutte med en jazz-koncert.

Også i Århus prøver man med en anderledes ungdomsgudstjeneste. Her er det Cleo, der prædiker.

Det er dog ikke alle steder, kirken er så imødekommende og prøver at forstå, hvad det er, folk ønsker af folkekirken. En præst,

pastor Husum, nægter at døbe børn, hvis forældre ikke går regelmæssigt i kirke. Hans biskop træder vande og ved ikke rigtig, hvordan han skal slippe uden om problemet. Præsten siger, at forældrene bare kan få deres barn døbt i en anden kirke. De har krav på at få deres barn døbt, men ikke nødvendigvis i deres egen sognekirke. Det er ikke pastor Husums problem. For ham at se, er personalet i kirken vigtigere end brugerne. Biskoppen beder ham »lukke munden et stykke tid«. Det har han svært ved.

De kongelige

Den altoverskyggende kongelige begivenhed er prinsesse Margrethes bekendtskab og forlovelse med den franske greve Henri de Montpezat. I begyndelsen af året er Margrethe på eventyrrejse til USA. Her udtaler hun: »Min fornemste opgave er ansvaret for kronen. Min mand skal være en dynamisk personlighed. Jeg håber også at få en god, stor familie.« Margrethe fylder 26 og rejser i foråret til Sydamerika. Hun rejser 35.000 km på 35 dage. Der bliver optaget en film om hendes oplevelser. Filmen vises i løbet af efteråret rundt om i landet. I Gråsten er der så mange, der gerne vil se filmen, at man må spille den hver eneste aften en hel uge igennem. Margrethe uddanner sig til løjtnant inden for kvindeligt flyverkorps, inden hun lade bomben springe: Der er noget om alle de rygter, der er i omløb! I september skrives der åbent om den franske greve. Senere samme måned kommer han på besøg i Danmark. Han får en hjertelig modtagelse, og forlovelsen deklarerer den 5. oktober. Landbrugets afsætningsudvalg har på verdensudstillingen i New York lanceret de såkaldte gavepakker. Det viser sig at være en stor succes. Margrethe bestiller ved juletid 5 af disse gavepakker og sender dem til sin franske forlovede.

Alexia 1 år

fodtøj bliver moderne. Det knækorte fører, men der er tegn på både mini og maxi.

Forskelligt

»Pigtrådsballer er ikke årsag til kriminalitet« udtaler politimester Flagstad beroligende. Der er ellers mange, der er foruroligede ved de såkaldte pigtrådsballer, der breder sig overalt i Sønderjylland.

»Forsømmer De Deres hjem, fordi De har udejob?« spørges der i en annonce. En kvinde tilstår: »Jeg gjorde«. Hvad mon man råder til, her hvor kvinderne er ved at komme ud på arbejdsmarkedet, og familielivet ændrer sig? Jo, der er et middel, der hedder Femiton. Det fås på apoteket og giver kvinderne energien tilbage, når de kommer trætte fra arbejde og skal i gang med rengøring og madlavning!

Avisen har sine faste tegneserier, og i 1966 hedder en af dem »Lille kvinde«. Den cementerer alle fordomme, man har om det svage køn.

I samme åndedrag konstaterer man, at der mangler mænd i børnehaverne.

Man har i Skotland opfundet et lille ultralydskamera, der kan tage billede af et foster helt ned til 6 ugers alderen.

Mange huse får bygget en ekstra stue til, og på den måde kan man se, at velstanden i de enkelte familier bliver større.

Danskerne tager til Mallorca som aldrig

— Lad være med det pjat, hver gang du gaar forbi skattekontoret.

Tegneserien: »Lille kvinde«

Victor Cornelins

før. Især mange ældre tager ned til solskinsøen. Der er så mange gamle danskere dernede, at der dør 2 om ugen. Det er ikke så sært, det går godt for både Spies og pastor Krogager. Den sidste har planer om at oprette sin egen bank og om at bygge et

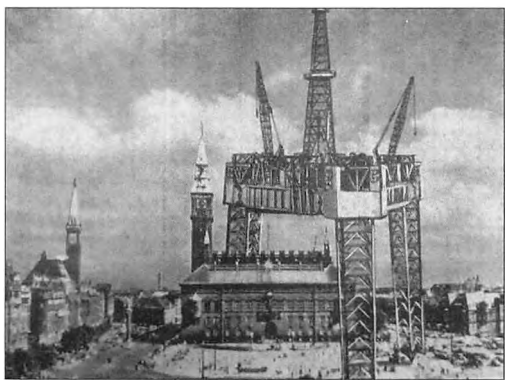
11 etagers hotel på Costa del Sol.

Skoleinspektør Victor Cornelins fra Nakskov er på foredragsturne i Sønderjylland. Han er fra Dansk Vestindien og neger. Det må man godt sige på den tid. Victor Cornelins siger det selv, for han indleder alle sine foredrag med at spørge: »Hvordan ville De stille Dem, hvis Deres barn kom hjem og ville giftes med en neger?«. Det kan man så spekulere lidt over.

Den bortførte Tina

En kriminalsag optager sindene gennem nogle måneder. En lille pige, Tina, bortføres i sin barnevogn. Forældrene er ulykkelige. Der udloves dusør på 100.000 kr. og der er mange artikler om de ulykkelige forældre. Efter godt en måned findes spædbarnet, der kan kendes på et lille modermærke. Det er en 22-årig kvinde der har bortført hende. Kvinden har aborteret og er bange for, at hendes mand vil forlade hende, hvis hun ikke kan presse ham med et barn. Den ulykkelige historie ender med, at den lille pige kommer hjem til sine forældre. Kongen sender et lykønskningstelegram, og den lille

Boreplatformen tegnet ind på Rådhuspladsen

familie kommer i audiens hos kongen og i BilledBladet.

Mærsk konstruerer en kæmpe olieplatform. Den er så stor at det er svært at begribe. Man laver en tegning, hvor boreplatformen er tegnet ind på Rådhuspladsen for at anskueliggøre, hvor stor den er.

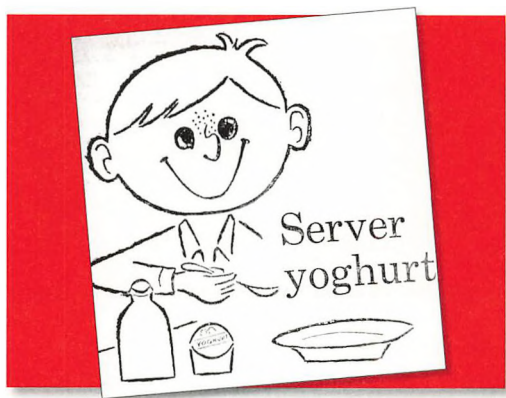
Oliefyrrer er den dominerende varmekilde, og der er mange reklamer for dem. Man kommer en tigger i tanken til næsten ingen penge, og bilen suser af sted. Årets biler er den nye Folkevognsboble og Volvos nye model 144. Der er ikke noget odiøst ved at ryge King Edward cigarerer, og man reklamerer gerne for dem. Kaffen, der drikkes, er Cirkelkaffe.

Folkevognsboble og Volvo 144

Mad og husholdning

Mejerisnak fylder rigtig meget i avisen i 1966. Der er stadig artikler om, hvilke mejerier, der har meget mælk, og hvilke mejerier der har høje fedtprocenter. Der er mange artikler om mejerisammenslutninger, men der er især mange artikler om mejeriernes nye produkter. Man er begyndt at fremstille yoghurt, og det præsenteres i talrige smagsvarianter. Smørret kommer nu i stanniol. Man eksperimenterer med emballagen til mælk, men den kommer stadig i flasker de fleste steder. De er dog meget dyre at rense. Papemballage er billig og brændbar, men den forekommer ikke æstetisk behagelig. Plastik tror man ikke på som en holdbar løsning.

Indtil 1966 er det forbudt at sælge mælkeprodukter fra andet end særlige butikker. Tyrstrup Mejeri laver et forsøg og stiller en kølemontre op hos en almindelig købmand. Han får så tilladelse til at føre mælkeprodukter. Der er meget brødnid, og købmandens kolleger over hele landsdelen er meget misundelige. De vil også føre mejeriprodukter i deres butik, og de mener sagtens, de kan konkurrere med mejeriudsalgene, hvad angår hygiejne. Langsomt åbnes der for salget hos købmændene.

Man drikker Jolly Cola og bruger Rinso som vaskemiddel. Enhver husholdning med respekt for sig selv har et Atlas køleskab.

En ny opfindelse kræver nøje instruktion og mange anvisninger. Det er de nye kaffefiltre, som man vil vænne forbrugerne til. Nu er det ikke længere tilstrækkeligt med en kaffepose af stof, som kan skylles op og genbruges. Næh, man skal bruge papirkaffe-

Man har et Atlas køleskab og drikker Jolly Cola

poser, der skal foldes efter alle kunstens regler. Det er langt mere hygiejnisk end de gamle poser.

Når man læser 50 år gamle aviser, læser man i bagklogskabens klare lys. Da man ved, hvad der senere er hændt, kan mange begivenheder komme til at stå i et helt andet skær, end det var tilfældet i samtiden. Nogle begivenheder kalder på smilet, og andre får den historisk interesserede læser til at undre sig. Der er en uskyld over pressens behandling af det politiske stof, som ligger meget fjernt fra vore dages pågående journalistik.

Året 1966

3. januar: Sne fik boblehal på Lundsberg til at synke sammen. Moltrup kirke fejrer 750 års jubilæum.

6. januar: Over 3000 ræve skudt i Sønderjylland i det foregående år. C. B. Møller, Gråsten lagde uniformen som den sidste af de betjente, der blev ansat ved Genforeningen. »Kongeparrets besøg har været min eneste hobby« udtaler han.

Folkevogn i Toftlund

8. januar: Aage Lauesgaards Mindesamling indvies på Løgumkloster Refugium.

12. januar: Pastor Schmidt, Arrild holder afskedsprædiken. Hellevad Borgerforening fylder 40 år.

14. januar: Haderslev får storslået gave på 50.000 kr. af konsul Ove Arkil og hustru. Pengene skulle have været brugt i universitetsplanlægningen, men kommer nu i stedet til at gå til et kulturcentrum.

15. januar: Festlig start af forsøgsscene i Flensborg.

16. januar: Folkesangeren Cæsar er hovedattraktionen på Teaterhotellet i Sønderborg.

20. januar: Autohuset i Haderslev indvier sin nye afdeling i Toftlund.

21. januar: Amdsrådsmedlem Hans Simonson nævner muligheden af at sammenlægge Haderslev og Tønder Amter. Han advarer dog mod, at man kan forestille sig hele Sønderjylland som et amt!

24. januar: Antallet af medarbejdere på Højer Tæppefabrik nedsættes fra 180 til 140.

26. januar: Allé fra 1864 fældes i Åbenrå Amt af hensyn til færdselssikkerheden. Hans Andersen, Kongsbjerg, fylder 80. Bygmester Sørensen, Sommersted, bygger kollegium i Aarhus, så hans søn har noget at bo i, mens han studerer. Sønnen Ryon Sørensen har selv tegnet kollegiet.

Ryon Sørensen

27. januar: Gråsten DSK har 25 års jubilæum. Skousens forretning i Vojens har sprængte vandrør med skader for

Sønderborg kasernes nye kommandant oberst F. G. Tillisch

100.000 kr. Aabenraa får ny teknisk skole til 10 mio. kr.

31. januar: Den nye kommandant på kasernen i Sønderborg er oberst F. G. Tillisch.

1. februar: Man begynder at bruge salt på Aabenraa Amts glatte veje. Det er dyrt at fjerne grus, der er strøet ud. Saltet forsvinder af sig selv.

2. februar: Klipleve samler 100 mand til sognemøde for at drøfte skolenedlæggelser og kommunesammenlægning.

5. februar: Direktør Stricker, Christiansfeld, fejrer 25 års jubilæum som formand for byens turistforening.

7. februar: »Pristallet bør reguleres, men det bør ikke afskaffes!« siger Peter Holst, Rødding. Haderslevs offentlige slagtehus moderniseres for 150.000 kr. Over 1.500 deltagere i Hartlingmøde i Sønderjyllandshallen.

Debatmøde i Tinglev om *Direktør Stricker, Christiansfeld* Vietnamkrigen.

12. februar: Genser Gymnastikforening fylder 40 år. Lønmassen i Haderslev er steget med 20%.

16. februar: Hans F. Beck er ny boghandler

Direktør Stricker, Christiansfeld

Ny boghandel i Haderslev

Pastor Malling og frue

i Haderslev. »Bogladen« er åbnet på Nørregade 7.

18. februar: Aabenraa Rideklub er den 3. største i Jylland. Landsbiblioteket i Aabenraa har en enestående samling af sønderjyske skrifter, men lånerne ser dem aldrig, for de befinder sig i en kælder under jorden. HVM producerer nu både camembert og reven ost. Lagerkapaciteten hos HVM udvides for 1 mio. kr.

21. februar: Grænseforeningen arver 86.000 kr. fra Vendsyssel. Der udgives frimærke med Kristen Kold. K. E. Larsen siger farvel til Sønderjysk Idræt. Pastor Malling, tidligere Brøns, udgiver en salmehistorie.

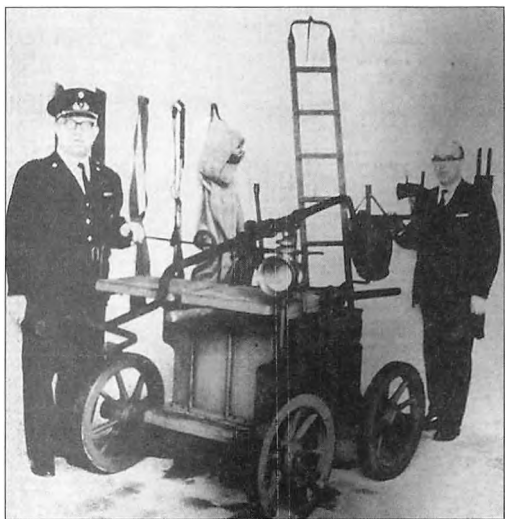
26. februar: »Livet har været en gave!« siger den 80 årige tidligere købmand i Rangstrup, Andreas Petersen.

2. marts: 100 års avlsarbejde hos gård-ejer Poul Andreassen i Alselv ødelagt på en dag af mund- og klovtsyge.

16. marts: 40 års Tidl. købmand Andreas Petersen, Rangstrup

Tidl. købmand Andreas Petersen, Rangstrup

Brandværnsmuseum i Christiansfeld

kolonien Mandbjerg. Købmand Jeppe Gaarde, Toftlund, indvier sin nye selvbetjeningsbutik. Forsamlingshuset i Bevtoft får spiritusbevilling.

18. marts: Malerinden Franciska Clausen tildeles Tagea Brandts rejselegat på 15.000 kr. Franciska Clausen udtaler, at hun nu vil til Paris.

21. marts: Rygtet vil vide, at nazisten Martin Bormann skjulte sig på Gråsten Slot, før han flygtede til Sydamerika.

22. marts: Forårets gymnastikopvisning i Vojens trak 600 tilskuere. Sønderjysk Brandværnsmuseum har til huse i Christiansfeld.

26. marts: Cimber Air, Sønderborg, vil udvide sine ruter. Redaktionssekretær Christian Petersen fylder 70 og trækker sig tilbage.

30. marts: Fabrikant Niels Tholstrup, Aabenraa Maskinfabrik fejrer 40 års jubilæum.

Fabrikant Niels Tholstrup, Aabenraa Maskinfabrik

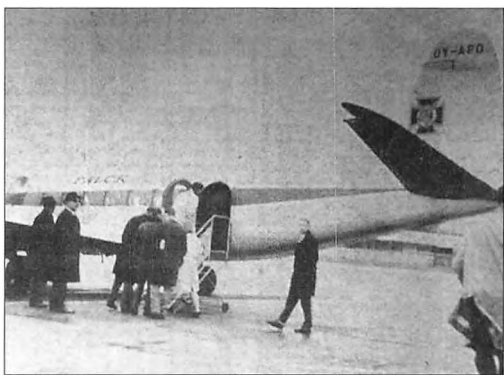
1. april: Skrydstrup/København ruten er nu åbnet. Fru Helga Hørlück »Skatkær«, Skodborg siger, at skæbnen har forkælet hende. Hun fortæller om kunsten at passe både hjem og offentlige tillidshverv. Rinkenæs Kommune lægges sammen med

Helga Hørlück

Gråsten, så nu er Gråsten storkommune en realitet.

3. april: Airterminalen til den nye flyveplads i Skrydstrup indrettes i Forsamlingsgården for at få plads nok. Der indføres uden-dørs paskontrol ved grænsen, så bilisterne fremover kan blive siddende i deres biler.

Skrydstrup/Københavnruten er indviet

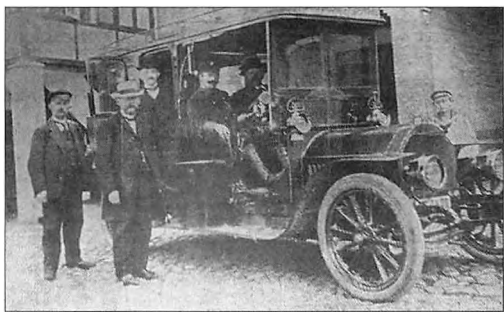
6. april: Hans Andersen Kryger ville være fyldt 150 år. Der afholdes mindehøjtidelighed ved mindesmærket i Bevtoft med tale af pastor Siersbæk, sognerådsformand Johannes Callø og to børnebørn Olaf Kryger, Nustrup og Ingeborg Kryger, Haderslev.

12. april: Hotel Viktoriabad har 100 års jubilæum.

16. april: Fabrikant Mads Clausen tildeles Tietgenfondens guldmedalje. Over 500 campingvogne fra Nr. Hostrup er nu på landevejene. Højskolen i Løgumkloster får tilladelse til at bygge 27 eneværelser til eleverne.

18. april: 102 året for slaget ved Dybbøl bliver mindet.

20. april: Peder Sønderby valgt som den nye kredsformand i Venstres Løgumklosterkreds.

Sønderjyllands første rutebil

25. april: Statsfængslets afdeling i Renbæk er som et lille samfund. Det huser 68 indsatte og 40 ansatte.

2. maj: Den første rutebilchauffør i Sønderjylland Thomas Fog, Gram fylder 80. Han kørte ruten fra Haderslev til Gram. Marie Jørgensen, der har været forstanderinde på Dixensminde i Jels i 29 år, tager sin afsked.

5. maj: Boligprojekt i Vojens til 5 mio. kr. Der skal bygges 58 enfamiliehuse. I Aabenraa indvies 4. maj kollegiet.

7. maj: Frits Støbener, Aabenraa, begynder at dyrke sport som 71-årig. Han siger til avisen: »Ældre mennesker har bedre af at dyrke sport end af at sætte sig hen i kakkellovnskrogen. Det er aldrig for sent at begynde!«.

9. maj: Nyt forstanderpar på Sillerup Plejehjem. Det er Ellen og Gunnar Jensen.

12. maj: Havneby skal være en moderne storby, siger man på Rømø lige før turistsæsonen. Søstrene Højers hotel i Lakolk har rejst sig af asken.

16. maj: Frisør Kalb Hansen, Sønderborg, fanger årets største havørred på 92 cm. Der er forslag om at sammenlægge 40 kommuner i Haderslev Amt til 8.

17. maj: Der opsættes nu telefoner på Løjt Lands campingplads.

23. maj: Lyntogspremiere i Sønderborg.

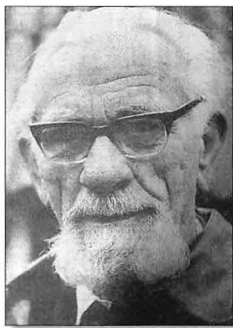

4. maj kollegiet

Maren Højer ved det nye Hotel Lakolk

26. maj: Der er kun observeret 6 storkepar i Nørre Rangstrup Herred.

Tidl. frimenighedspræst Christian Svendsen

28. maj: Tidligere frimenighedspræst Christian Svendsen, Rødding, fylder 80. I Haderslev er 14 køer brudt ud fra en indhegning i Erlev. De marcherede rundt i Haderslev og var blandt andet på sightseeing i Damgade.

1. juni: 12.000 til pinsefest i Gram. En del af menigheden i Tønder ønsker smukt gammelt kirkeinventar fjernet fra Kristkirken. Nationalmuseet siger nej.

4. juni: Bliver Haderslevs unge DM-håb Ole Olsen speedwaymester?

13. juni: Årsmøde i Sydslesvig med deltagelse af 20.000. Udstilling i Vojens besøges af over 4.000.

17. juni: Kongefamilien modtages i Sønderborg.

21. juni: Den Nordslesvigske Kvindeforening mangler penge til at sikre driften af Hvilehjemmet på Rømø.

23. juni: Kong Frederik holder båltalen ved Gråstens St. Hansfest. »Vore hjerter må aldrig blive kolde for Danmark!« siger han. Sønderjyllands

Kong Frederik IX

Symfoniorkester tager afsked med Peter Ernst Lassen som dirigent.

26. juni: Smugkro i Oksenvad lukket af politiet. Felthamforeningen holder årsmøde i Haderslev. Prisen på det nye Enstedværk er nu opgjort til 79 mio. kr.

30. juni: 9 drenge fra Haderslev er på hærvejstur og går 25 km om dagen.

4. juli: Ved ringridningen i Aabenraa var der 189 ryttere og 8.000 besøgende.

7. juli: Torpedo fundet ved Egersundbroen på 12 meter vand. Den uskadelliggøres af minører fra Langelandsfortet.

8. juli: Tinglev Sø afvandes for 550.000 kr.

13. juli: Kulturminister Hans Sølvhøj taler på Folkehjem. »Lørdagslukning er uden tvivl et krav i fremtiden« siger formanden for Vojens Handelsstandsforening Kurt E. Jensen.

Ingeborg Refslund Thomsen

15. juli: Nyt system gør det muligt at indføre trykknaptelefoner i Haderslev. Det er et stort fremskridt. Ingeborg Refslund Thomsen fylder 75 år.

18. juli: Den nye fløj ved Bevtoft Skole er færdig. Der sker meget ulovligt fiskeri på Haderslev Dam.

27. juli: Katrine Dau i Gram fylder 90

og har samlet 5 generationer omkring sig. En af dem er barnebarnet Bent Bertramsen.

31. juli: Branderup Mejeri moderniseres og kan nu producere riveost til eksport. Det er bestemt at bryde den gamle banegård i Vojens ned og bygge en ny.

1. august: DSK årsmøde i Rødding. Man drøfter, hvor de 81 DSK-faner skal opbevares, når foreningen en gang med tiden uddør.

Ny fløj ved Bevtoft Skole

5 generationer mødes i Gram. Den unge mand er Bent Bertramsen

3. august: Den gennemgribende restaurering af Hoptruphus er nu færdig.

19. august: Hejmdal indvier sin nye redaktion i Gråsten.

22. august: Stort Røde Korsstævne i Augustenborg.

25. august: Sønderjyllands Symfoniorkester afholder ønskekoncert i Frihedshallen i Sønderborg. Det blev en stor succes.

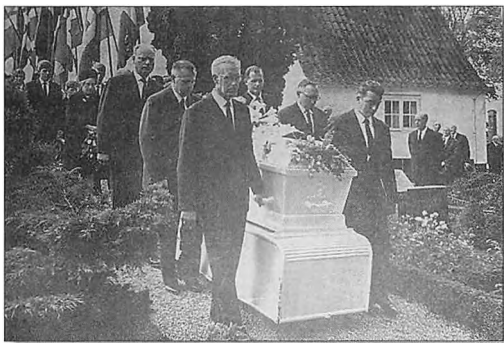
27. august: Mads Clausen død på Landshospitalet i Sønderborg.

5. september: De Danske Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforeninger afholder landstævne i Tønder.

7. september: Sigurd Nielsen, Christiansfeld bliver udnævnt til biskop i Sydafrika.

Den gamle Vojens Banegård

Fra Mads Clausens jordedefærd

Elever klar til højskoleophold

9. september: A. P. Møller og Hustru Chastines Mc-Kinney Møllers Fond til Almene Formaal Fond giver 100.000 til Hvilehjemmet på Rømø.

10. september: Politimester Bengt Flagstad foreslår, at man indlægger elektrisk opvarmning i vejbanen i rundkørselen syd for Toftlund. På den måde kan man undgå glatføreulykker.

17. september: »Der skal kultur til at omgås øl!« siger Arne G. Larsen i en samtale om unges alkoholvaner. Domprovst Schou, Haderslev, bliver æresmedlem af FDF.

18. september: 260 unge til spejderløb i Vojens. Spejderchef fru Ellen Arkil, Haderslev, rejser til verdenskonference for spejdere i Tokyo.

21. september: Produktionen på Brødrene Gram i Vojens går i stå på grund af arbejdsnedlæggelser. Der afholdes Sønderjysk Husmoderdag i Løgumkloster.

27. september: Museumsinspektør Hans Neumann udgraver Olmersvold ved Uge og siger, at volden rettelig bør hedde Olmersdige.

1. oktober: Nye grænseregler træder i kraft. Mange tyskere lægger deres madindkøb i Danmark. Man må nu hjembringe for 20 mark pr. person pr. dag.

4. oktober: Fisk i tusindvis døde i Vidåen. Det vides ikke, hvad årsagen er. Vojens Tovværk indvier sine nye lokaler. Den nye familietype er til debat på husmoderdag i Aabenraa.

7. oktober: Assens/Årøsund færgeren er i økonomiske vanskeligheder. Færgeruten er 700 år gammel. Nu må ruten ligge stille på grund af motorskade, hvorved den har

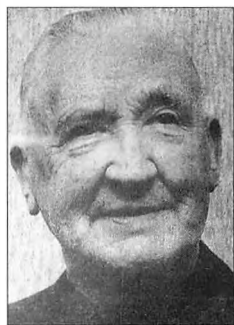
mistet mange indtægter. Der er 10 ansatte på færgefarten. Man bestemmer at fyre de 4 og købe en mindre færge. 9 sønderjyske landbofamilier får sølvmedalje for landboflid.

2. november: Ford i Toftlund gør klar til indvielse.

4. november: Fuldt hus på Hoptrup Højskole. 65 nye elever er klar til at påbegynde deres højskoleophold.

7. november: »Dansk TV i Sydslesvig er en nødvendighed, hvis mindretallet skal fortsætte«, siger fremtrædende medlemmer af mindretallet. 9-årig rytter fra Haderslev er yngste medlem på Hubertusjagt.

10. november: Firkantet valgmode på Folkehjem.

Typograf Jens Foder

12. november:

Typograf Jens Foder fylder 80 og fortæller om dengang, Dannevirke blev sat i hånden. Fortsættelsessygkassen køber hus på Gammelting i Haderslev.

14. november:

1000 tons salt er klar, hvis det bliver glat

på Aabenraas veje. Nye parkeringsbaner i Hellevad by. De placeres i Nørregade og på Løgumklostervej.

15. november: Lærer Jean Fischer, Øsby Skole vinder 9.000 kr. i radioens quizz-program »Musik til 21«.

18. november: Man forudser, at Vojens om 10 år vil være et nyt Rødovre-center. Spændende planer for byens udvikling og

Lærer Jean Fischer, Øsby

fremtid fremlægges.

21. november:

Pastor Tage Morsing
ny præst i Ø. Løgum.

26. november:

Nu mælk i pap fra
Aabenraa Mejeri.
Haderslev Hallen
åbnet ved smuk
ceremoni.

28. november:

Camma Larsen Ledet,
Aabenraa, udnævnes
til ny minister for
familieanliggender.

1. december: Så

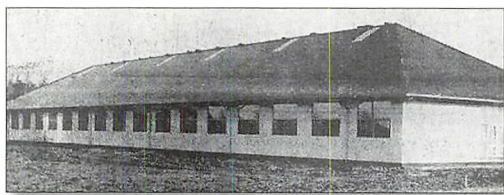
er der sirupmærken i Affenrå. Premiere på
Agerskov revyen. Folk var ellevilde.

5. december: Ny handelsskole i Tønder
indviet.

7. december: Rens Ungdomsskole indviet.

8. december: Dronning Ingrid uddeler i
Haderslev 30.000 kr. fra Ingrid Fonden.

10. december: Dronning Ingrid til koncert
i Frihedshallen i Sønderborg.

Handelsskolen i Tønder

13. december: Arnum Kunstindustri meldt
konkurs.

30. december: Løjt Andelsmejeri sammen-
lægges med Aabenraa Centralmejeri. Spare-
og Lånekassen i Ulkebøl fylder 100 år.

Elever fra den nye Rens Efterskole

JARUPLUND HØJSKOLE

“Tør du krydse grænser”? Du kan alt! Du har bare ikke lært det endnu.

Lundweg 2, 24976 Handewitt • 0049 4630-969 140 • kontoret@jaruplund.de • www.jaruplund.de

- drømmenes by

Af Ninka,
Anne Wolden-Ræthinge

Du er spærret inde i din barndoms by. Du kan rase mod den, som Sandemose, du kan lovprise den, som H.C.Andersen, du forlader den aldrig, eller er det den, der aldrig forlader dig? Du sidder i garnet.

En farlig færd er det, at begive sig tilbage til barndommens by. Egentlig en overflødig pilgrimsrejse. Din barndoms by behøver du ikke at opsøge. Den lever som et negativ inden i dig, parat til fremkaldelse på de mest uventede tidspunkter. Et navn i avisen. En melodistump. En duft af hvidtjørn. De sarteste anslag, og billedet står skarpt og uafviseligt.

Jeg sidder i første parket og ser ud over min barndoms by. Som at sidde midt i en drøm. Min drøm hedder Sønderborg. Den kunne også hedde Gråsten, hvor jeg er født og derfor, ifølge digterens ord, har hjemme.

Eller Rinkeæs, hvor jeg i to år boede i selve Paradisets Have. For et paradys er det, når blåregnen vifter huset om ørerne og der i haven er en dam med andemad og midt i andemaden en lillebitte ø med gule iris, desuden 125 frugttræer at gøre godt med og i hele havens bredde et meter tykt brombærkrat, befolket med skifergrå vildkatte så store som ræveunger. Fra soveværelsesvinduet en udsigt over en klassisk hvid landsbykirke, bugnende marker, Flensborg Fjord, Dybbøl Mølle og Broagers tvillingespir.

Man kan kun have en barndomsby, siger min redaktør strengt, han ved ikke bedre, han har ikke haft forældre i statens tjeneste og kender derfor ikke forflytternes brutale opbrud og vagabondtilværelse. Du behøver vel ikke mere end to dage, siger han også. En

by og en barndom opsummeret på to dage. Hvilken nøjsomhed. På de to dage opdager jeg tværtimod, at jeg er nødt til at bo i min barndoms by resten af mit liv, hvis jeg vil indkredse både den by og den pige, der levede her engang for længe, længe siden. Så længe siden, at det måske er løgn. (Men det ville jeg være ked af at opdage!)

Jeg kom til Sønderborg en gråsjasket efterårsdag 1939. Forbitret på skæbnen (den nyudbrudte krig), der tvang mine forældre til at forlade idyllen omkring Flensborg Fjord og betød indflytning i den embedsbolig, der hørte til min mors udnævnelse til overassistent ved Sønderborgs Toldbod.

Fortvivlelsen og usikkerheden den dag var total. De forladede herligheder kunne intet slå.

Men Sønderborg kom tæt på. Den havde sine egne trumfer. Tilmed blåregn om det nye hjem. Og et par ekstra esser i ærmet.

Din barndoms by er sansernes by. Du har oplevet den i en alder, hvor det ikke er intellektet, men følelserne, der dikterer dine indtryk.

Rædslen ved at haste forbi »den sorte dame i vinduet«.

Jubelen ved at suse på cykel langs kornmarkerne, tværs gennem skanserne, ned mod sommerhuset på Dybbøl Strand.

Krigsvinterens frostknitrende aftener. Den prikkende rus, når man nærmest dansede den korte vej fra skøjtebanen. Salighed taget som en selvfølge.

Ens hemmeligt udvalgte på bobslæde ned ad kælkebakken ved Mølle dammen. Ikke i sin vildeste fantasi drømte man om selv

at få en tur. Lykken har en vid radius: blot at stå på den selvsamme snebløde bakke.

Tilstedeværelsens magnetfelt.

Ja, Sønderborg satte det afgørende præg i den afgørende alder, 10 til 19, deraf fem et halvt år i krigens spændingsfelt. De officielle fronter lå ganske vist fjernt fra hjørnet af Voldgade og Kongevej. Men de uofficielle passerede vi hver dag, blot ved at krydse gaden. Hjemmetyskere og nazister var kodet ind i underbevidstheden. Fra Strandpromenaden sås alt for ofte de tyske projektørers fangst af allierede fly. Stumper af antiluftskytts regnede ned over tagene. Også forrevne flager af de nedskudte fly. Gruekedlen havde våben i sin mave og gæsteværelsets hovedpudebetræk med mørke spor af nyanlagt hårfarve røg i vask så såre den franske desertør eller modstandsmand lykkeligt havde passeret Chr.Xs Bro eller Mommark Færgeleje. I Kastaniealle stod i besættelsens sidste år en lejlighed gabende tom. En ung og afholdt lærer, Hermann Boye, var henrettet af tyskerne. Et drama uden fatteevne.

Strandpromenaden. Hvor, mange byer har en Strandpromenade med bølgeskulp helt op til det nydelige parkanlæg? Og en Strandpavillon, hvorfra du inden døre kan studere samme panorama og i tilgift indtage både vådt og tørt? Mindst en gang i døgnnet trækker Strandpromenaden byens førlige borgere til en tur, ved dag eller måneklar nat, slentrende eller hastig, afhængig af vejr og temperament, til fods eller på cykel, men i hvert fald en rituel narkotisk genoplevelse af det motiv, ingen bliver trætte af: Dybbøl Mølle, Broagerland, Skelde Kobbelskov med landets højeste bøgetræer, kigget ind i Vemmingbund,

Caféliv i Sønderborg

hvor socialdemokratiske salige I. P. Nielsen med brask og bram værnede om kronprinsfamilien dukkert ud for I. P.'s beskedne »hytte«. Et klenodie er den, Strandpromenaden, en bys koncentrerede lyksalighed.

Altanen, jeg sidder på her i 3. sals højde, eksisterede ikke, da jeg boede i Sønderborg. Jeg har altid håbet at nogen ville finde på at bygge den netop uden på denne minborg af en villa, rejst med tårne og spir i tysk tid, og, erfarer jeg under mit besøg, nu efter genforeningen beboet af udskrivningschefen, kommandørkaptajn M.E.Malthe Bruun. Har dattersønnen, den senere henrettede Kim, leget i disse kantede rum? Er det i Sønderborg Kim fik kærligheden til hav og skibe? Har by og land her befordret hans absolut digteriske sind, omsat i de breve til familien og til Hanne, der bevæger os andre? - Svaret vil foreløbig svæve i den brise, der i dag, som så mange andre tidligere dage, triller hen over Alsund og får en endeløs armada af sejlbåde til at duve hid og did. Sejlbåde og svaner, for sjælen hver gang: vuggende husvalse.

I min fantasi har jeg altid vidst hvad en altan her ville åbenbare: villahavernes gamle trækroner, de fire årstider på parade. Bag træerne vandet, i alle humørskift, alle chatteringer, og en vekslende passage af sejlbådene, de større fjorddampere og et par velvoksne fragtskibe i ny og næ.

Alle børn burde have lov til at vokse op i Sønderborg. Der findes andre provinsbyer, men ingen som den. Den har det hele: kaserne, med regimentsmusik og vajende faner, strunke officerer og soldater med huen hængende på det ene øre. Lige bag ved kasernen ligger hospitalet, med kittel aristokrati til tennis og bridge, og sygeplejersker, som soldaterne kan gå på »Misses kro« med. Sådan har Danmarks øverstbefalende og den stedlige borgmester helt tilbage fra 1920 tænkt på alt.

Sønderborg har et utal af skoler, der fabrikker studenter, HF'ere, HD'ere, tekniske ingeniører, gymnastiklærere, og tilbyder nu på det sidste en handelshøjskole med vaskeægte universitetsuddannelse, der stiler mod cand.merc.-titlen. Sønderborg har folkeuniversitet, musikhøjskole og Sønderjyllands Symfoniorkester. Den har teaterforening,

Sønderborg Slot, Dybbøl Mølle og Kongeskibet i havnen

musikforening og kunstforening (hvis tidligere formand, Henning Aarup, er medansvarlig for Strøgturens oplevelse: Jørgen Haugen Sørensen's »Sansernes Port«). Den har landets smukkeste beliggende flyveplads, og i hvert fald mig bekendt verdens eneste flyveplads med fire slags frisk hjemmebag i cafeteriet. Med m/k ledelse, der i nærmeste fremtid uden at blinke melder afgang til både Tyskland og England.

Den har en havn, hvor spritbåde ustandseligt tøffer sydpå med pensionister, der på grund af de billige cigaretter og den billige gewesen om bord har et lysere syn på alderdommen end der er grund til i andre knap så privilegerede byer. Den har badeanstalt midt for Strandpromenaden og fin badestrand for hver ende af promenaden. Den har en stor lystbådehavn, hvor byens hundreder af både, ofte nedarvet fra far til søn i flere garvede led, ligger side om side med sydtyske skibe, hvis ejere har magt over tingene: de lander på flyvepladsen fredag saften, sejler Alssund tyndt, bænker sig sultne og forventningsfulde i Hørup Kro, og letter sydpå med sønderborgspegepølse i weekendtasken. Keine Hexerei, nur EF i praksis. Den har hoteller i stor og international jet-stil, og hoteller i villastil, hvor mit, med min balkon,

selvfølgelig er det mest omsorgsfulde af alle. Den har Landsret og statsadvokat.

Den har Sønderborg Slot med museum og en perle af en lillebitte slotskirke, og på den anden side af »æ sundsgaf« har den så Dybbøl med banker, kanoner og mølle, hvis vinger sindigt drejes rundt næsten alene af historiens vingesus. For en fuldstændigheds skyld: Sundeved med Sandbjerg Slot ligger ud til vandet, og over for Augustenborg Slot og den overdådige frodighed, Als stadig har at byde på, Danfoss eller ej. Nogle vil endda mene, at Danfoss og Sønderborgs egne 24 registrerede fabrikker, mange af dem opstået på baggrund af samme snurrige, opfindsomme knowhow, som Mads Clausens duppeditter, giver byen et ekstra pift, blandt andet har man Danmarks største antennefabrik, Arcodan.

Clausens tro på at ting kan lade sig gøre ilter stadig luften over byen. Danfoss er gavmild over for Sønderborg teknikum, til gengæld er det sket, at fabrikken har snuppet en hel klasse, rub og stub, af færdiguddannede elever fra skolen, og det er måske ikke så underligt, når man hører at det var ingeniører herfra der gennemførte hele Solvogntprojektet i Australien, hvor mere end 3000 kilometer blev tilbagelagt på solkraft alene.

Sønderborg Slot

»Vi deltager igen i 1990, og vi vil vinde,« siger Hans Brandt, der arbejder på fremtidsmuligheder for sammenblanding af sol- og el-energi. I sommer hjalp man Dansk Videoværksted med at bruge solceller i et videokamera, der skulle snurre uden for lands lov og ret i Guatemala, og på Sønderborg Sygehus har man installeret apparatur til at måle hjernetryk hos for tidligt fødte børn, måle iltmængden i blodet hos kuvøsebørn og holde en konstant luftfugtighed under indånding af narkose. Hvilken anden by i kongeriget, med vel at mærke en overskuelig og dermed næsten hyggelig størrelse (28.000 glade sjæle) kan hamle op med Synneborre - ja, vi spør'r bare?

Sønderborgs nye energiske erhvervsinspektør er vild med at få Sønderborg »solgt«- han behøver ikke bekymre sig, den by sælger sig selv. Fremover gælder det tværtimod om, med hat og handsker, at holde godt fast på dens særpræg.

Sidste gang, jeg besøgte Sønderborg var der gået 19 år fra den dag, jeg forlod byen. Frygtelige ting var selvfølgelig sket; gamle huse forsvundet, nye rædsler skudt op, og byen splattet ud over hævdevundne marker og røver- og soldaterområder med uskønt parcelhusbyggeri som fedtpletter på karduspapir, altså danske provinsbyers sædvanlige dilemma. Et nostalgisk stævnemøde giver altid psykiske kvæstelser. Alligevel var det et glad møde. En opdagelsesrejse hvor der stadig var uspolerede enklaver på landkortet.

Denne gang er det anderledes. Fra min

altan er alting som før: Alssund, sejlerne, Dybbøl. Teenagepiger spadserer forbi med deres hunde, akkurat som jeg selv gjorde det flere gange dagligt, mødre cykler med deres børn på bagagebæreren, de nybagte studenter hujer fra hver villahave og min mere end 80-årige tysk-ektor Oluf Bach, hjuler op og ned ad Kongevejens bakke så ubesværet som altid. Min højtelskede historielærer Henning Aarup (snart 85) har været oppe at beundre udsigten fra min altan. Det samme har min iltre, ubestikkelige socialistredaktør, Robert Huhle (nybagt 80-årig), og også familiens »unge pige« gennem 5 år, den trofaste Fiffe (Sofie Rosenberg), i dag godt ud over støvets alder. Alle springer de som gemser til og fra min 3. sal. Og i et kunstværk af en have sidder min dyrebare matematiklærer lektor C. F. Christoffersen, med al lune intakt og stadigvæk lige fascineret af Einsteins teorier. Oppe i Perlegade har Dres Clausen check på familiens bog- og kunsthandel og dertil altid en lille opstrammer parat til særligt velkomne gæster. Og en kær gammel skoleveninde kører mig, under en regn af grin og anekdoter, rundt til kendte og nye seværdigheder.

Hvorfor så denne grådfærdige fornemmel- se helt op til dobbelthagen? - Hvad er der at piw'ø ver? - Hvorfor er et glad besøg blevet til vemodigt gensyn?

Hver dag sidst på eftermiddagen gik jeg, år efter år, den samme tur: fra vores hus på hjørnet af Kongevejen og Voldgade, forbi den gamle præstegård og mølle ned ad Rosengade og ud på Slotsbakken. Målet var toldbodens store dekorative bygning. Toldboden er der ikke mere. Det var den heller ikke for nitten år siden. Men det menneske, jeg vil ned at hente, eksisterede stadig, geografisk 100 kilometer borte, men var i live og befandt sig vel, ikke mindst ved tanken om et besøg, jeg snart ville komme og aflægge beretning om. Det er to år siden, hun døde. Jeg erkender det først på toppen af Slotsbakken.

(Essayet bragt i Politiken den 18. september 1988).

Anne Wolden-Ræthinge er født i 1929 i Gråsten. Familien flyttede til Sønderborg i 1939. Journalist på Politiken fra 1961 under navnet Ninka. Ud gav i 2008 »Farvel min varme ven og andre essays og reportager«. Herfra stammer afsnittet om Sønderborg.

Ojets fryd

Nuancer:

»Tænk på en farve
du aldrig før har ment
du har set og fortæl mig så
er den rød, gul eller blå?«

Af Lis Mikkelsen

Hvordan er en stor samling Peter Nicolaisen-billeder havnet på Toftegården i Toftlund? På alle plejehjemmets afdelinger og gange hænger gode malerier af Peter Nicolaisen. Billederne er til daglig glæde for beboerne.

Den sønderjyske maler Peter Nicolaisen (1894-1989) havde en barsk ungdom. Forældrene støttede ikke hans kunstneriske ambitioner, og inden han nåede at blive rigtig voksen, blev han indkaldt til første verdenskrig. Han blev hårdt såret adskillige gange og kom hjem som 25 % invalid. De første år som maler var hårde, og Peter Nicolaisen levede på sultegrænsen. I 1929-31 boede han i Tønder, hvor en mæcen satte ham i forbindelse med greve Otto Diedrik Schack, der lod ham bo i Schackenborgs

kuskebolig. Her mødte han greveparrets barnepige Wilhelmine (kaldet Mimi) Asmussen, og de to blev gift i 1940. Mimi var fra Toftlund og var 29 år. Peter Nicolaisen var en fattig maler på 46, og han havde nemt ved at forestille sig, at Mimis forældre ville være kedede af forbindelsen. Han blev imidlertid hjerteligt modtaget af Mimis forældre Hans og Frederikke Asmussen. Da

svigerforældrene blev gamle, kom de på De Gamles Hjem i Toftlund. Her ville man gerne udsmykke stedet, og man henvendte sig til Peter Nicolaisen, der jo havde sin gang på hjemmet. I taknemlighed mod sine svigerforældre indgik Peter Nicolaisen en kontrakt med bestyrelsen for plejehjemmet. Han skulle udsmykke hjemmet mod at få materialerne betalt. Sådan lyder gavebrevet:

Egersund 1967

Til bestyrelsen for De Gamles Hjem i Toftlund

Her er grunden hvorfor jeg kan hitte på at overlade De Gamles Hjem denne samling for den pris, som står til rådighed.

Her er det først og fremmest en tak fordi mine svigerforældre har fået ophold i hjemmet. Drivkraften for mig til at male har aldrig været det at tjene penge, men at skabe gode malerier. Som kunstner trænger man sikkert til at praktisere eet bevis for uegennytte, så jeg er Dem tak skyldig, fordi jeg fik tildelt denne opgave at udsmykke De Gamles Hjem og vel nok som det første i Danmark blev hjemmet i Toftlund udstyret med de nødvendige malerier. Det var jo et eksperiment om hvis resultat jeg kunne skønne, at det fine og hyggelige i hjemmet er derved forstærket. Så de, som er tilgængelige for påvirkning af farverne i malerier, får en lettilgængelig og dejlig opmuntring. Malerierne kan, om de får gode forhold eksistere i årtusinder (rettet af Peter Nicolaisen til) århundreder.

Dermed betror jeg denne samling af mine malerier til Toftlund Kommunes omsorg. Og tænk alle – alle de gamle, som kan lade sig påvirke og opmuntre af de glade farver i dem for det meste triste alderdom. Mit synspunkt i dette tilfælde er dette: Denne ordning tiltaler mig, at kommunen har bygget dette fine hjem, og de gamle og jeg klarer så udsmykningen. Da de penge, som står til rådighed, dækker de direkte udgifter til rammer og farver og er dermed gået til fremstilling af samlingen.

Venlig hilsen Peter Nicolaisen

Det originale gavebrev
fra Peter Nicolaisen til
De Gamles Hjem
i Toftlund

Egerns vno 1967.
Til Bestyrelsen for de gamles Hjem i Toftlund.

Jak for Brevet.
Her er min Samling af gamle
Hjem er det først og fremmest en Tak. Emmet.
Svigerforældre, som har at male, når der er det. at gøre
Drikkebaften for mig, god Maleri. Som Beris for
Perige, med at skabe et smukt og for mig fik
træner min sikkert til at male. De gamle
Ugens nytte. Så jeg er hjem Tak skrevet
Tilbage til denne Opgave, at første i Danmark
Hjem og vel rige. Som det første med de nødvendige
Hjemmet i Toftlund. Udstyret om hvis
Malerier. Det var jo et Eksperiment om hvis
Resultat jeg kan skønne - det fine og
hyggelige. Hjemmet er der ved først arkitekt.
Så de som er tilgængelig for blivende
at arbejde i Maleri får så her en let tilgængelig
dilig Opnåelse. Forhold eksisterer i
Malerierne, kan de får gode. Forhold eksisterer i
Hermed betror jeg, denne Samling af mine
Malerier til Toftlund Hjemmet om de gamle
Og tænke alle de gamle glade. Forhold eksisterer i
Nåvitter og opmærksomhed. Samling af mine
for det meste triste. Dette Hjem er bygget dette
Mit Synspunkt i dette Hjem, og jeg som står til
Opnåelse, tillader mig, at gamle, og jeg som står til
Tilbage til hjem og de gamle. Følg som står til
Udsmykning. De gamle, og jeg som står til
Kærlighed dækker de direkte. Udgifter til Kam-
mer, forarbejde og det som er gået med jeg selv
fremstillingen af Samlingen. Så har jeg selv
meget tilnøjede og glæde at se Samlingen
på Hjemmets Vægge.

Med venlig Hilsen.

P. Nicolaisen.

Rispus med Wehrmacht

1939-1944

Artikler
og digte

Af Svend Kjems

Cirka en uge før 2. verdenskrigs udbrud den 1. september 1939 - samme dag som Hitler over radioen proklamerede, at han havde indgået en ikke-angrebspagt med Sovjetunionen - var årgang 1920 af egnens unge mænd samlet i et sessionslokale i Flensborg for at blive optaget i den tyske værnemagts lister. Hos nogle var stemningen høj. Andre var mere bekymrede for, hvad Hitlers tale kunne føre til.

Jeg havde til sessionen medbragt en lægeerklæring fra Åbenrå Tuberkulosehospital, hvor jeg i seks sommermåneder af 1935 havde været indlagt og siden hver tredje uge var mødt op for at blive »pustet«. Det var en behandling, som på et tidspunkt kurerede mig, men i august 1939 var jeg mest interesseret i, at min tilstand kunne forskrække militærlægen så meget, at han ikke ville tage mig. Det lykkedes at få udsættelse, foreløbig et halvt år. På det tidspunkt var jeg elev på Rønshoved højskole, og efter en sommerpause skulle opholdet fortsætte i september måned. Det faldt fint i tråd med, at jeg havde ladet mig indskrive til jurastudiet ved Kiels universitet til *Semesterbeginn* den 15. oktober.

Planerne ændres

Men fra den 1. september ændredes verden. Ved middagstid var jeg på min cykel på vej fra vort sommerhus i Søndermose ved Padborg ad den nye smukke fjordvej til Rønshoved, mens jeg ud fra husene i højtalerne kunne høre Hitlers ophidsede røst forkynde starten på Polen-felttoget. Hele den sensommer havde vi fra højskolen kunnet

observere planeten Mars med sin røde farve lyse uheldsvangert lavt over Angel. Det havde altså været et solidt varsel. Senere kunne vi i samme retning observere lysspor fra luftværnsgranater helt ned til Kiel.

Det var en naturlig følge af begivenhederne, at alle universiteter i Tyskland blev lukket, starten i Kiel blev aflyst. Hvad nu? Der var ikke nogen grund til for mig at tage hjem over grænsen - og jeg kom heller ikke tilbage til mit hjem i Sydslesvig før længe efter krigens afslutning.

Det ville være uhensigtsmæssigt at læse jura i København, selv om det kunne synes et rimeligt alternativ. Men hvad kunne jeg senere bruge det til, når tilstanden sydpå normaliserede sig? Jeg drøftede min situation med dommerfuldmægtig Erik Bøving i Gråsten (senere politimester i Tønder). Han var selv cand.jur. og han var medlem af Studenterforeningen Heimdal og vel bevandret i Københavns studieverden. Han anbefalede mig meget at holde mig til juraen, og således blev det. Familiens gamle ven, professor Fabricius, hvem jeg opsøgte i København, vejledte mig m.h.t. de nødvendige tilladelser. Jeg havde ganske vist ikke nogen rigtig studentereksamen, men dog en tysk *Notabitur* fra Oberrealschule II i Flensborg (da kendt som Adolf Hitler Schule!). Kendskab til det danske sprog manglede jeg jo ikke. Så jeg blev midt i september 1939 med kort varsel immatrikuleret ved Københavns Universitet.

Som alle andre nye »russer« skulle jeg først finde et sted at bo. Her kom forstander

Aage Møller på Rønshoved, eller navnlig hans kone Julie Møller mig til hjælp. De havde en datter, der var gift og boede i en større villa i nærheden af Gentofte station. Her kunne jeg bo i den første tid, mens jeg søgte efter et pensionat. Et sådant fandt jeg ret hurtigt. I Slagelsegade nr. 6 på Østerbro havde en hovmester slået sig ned med kone og to døtre, som i fællesskab drev Pensionat Les deux. Her fik jeg et lille kammer med kakkelovn og fuld kost for 90 kr. om måneden. Det blev mit hjem de næste 2-3 år.

Kapløb med tiden

Fra starten på studiet til min eksamen i maj 1944 foregik der nu et kapløb med de tyske militærmyndigheder. Hvor langt kunne jeg nå, før fælden klappede i?

Tuberkulosestationen i Ingerslevsgade blev min faste allierede. Her kunne jeg holde min sygdom nogenlunde ved lige, så jeg var vel rustet til de halvårige sessioner på kaserne i København, hvor de tyske militærlæger holdt til. Det lykkedes at holde stand indtil begyndelsen af 1943. På det tidspunkt havde man fra Berlin sendt en mand ud, general

Sven Kjems i uniform

Unruh, som skulle pløje *Etappenhasen* op fra deres skjulesteder i Europa. Advaret herom foretog jeg et alvorligt skridt. Jeg var i mellemtiden blevet forlovet med en pige fra Skive, hvis mor var gode venner med overlægen på Krabbesholm tuberkulosesanatorium, dr. Bindslev. Han var en meget forstående mand og han lovede at tage mig under behandling på en sådan måde, at der ikke kunne være tvivl om min for den tyske værnemagt farlige sygdom. Jeg »lå« hos ham i nogle måneder fra marts til juli, hvor jeg trods min »kur« kunne fortsætte med jurastudiet. Forsynet med nogle »gode« røntgenbilleder og ny lægeerklæring fik jeg fornyet udsættelse på mit efterfølgende besøg på Kastellet.

»Zeitfreiwillig«

Helt undgå kontakt med militæret kunne jeg dog ikke, idet tyskerne i sommeren 1942 havde oprettet den såkaldte *Zeitfreiwilligendienst*. Til denne var alle tyske statsborgere i Danmark forpligtet til at melde sig. Det var ikke nogen vanskelig tjeneste. Den gik ud på at møde en gang eller to om ugen til øksercits i gardehusarkasernen på Østerbro og nogle gange til skydeøvelser på Amager. Det værste var, at man fik udleveret en tysk uniform med stålhelmet, gasmaske og bajonet, som jeg skulle tage med hjem og møde i.

I februar 1942 havde jeg skiftet bopæl, idet jeg havde været heldig at få et værelse på kollegiet Studentergården på Tagensvej. Mine kammerater der kunne selvfølgelig ikke undgå at se mig i uniform, men jeg fik dem forbavsende let forklaret sammenhængen, så jeg fik ikke nogen vanskeligheder i den forbindelse. Der var enkelte fordele ved at have uniformen liggende hjemme i bunden af klædeskabet. I perioder med udgangsforbud kunne jeg færdes i uniform og aflægge besøg i byen sammen med andre sydslesvigvenner. Jeg har også en enkelt gang lånt uniformen ud til kammerater, der havde brug for at »camouflere« sig under illegalt virke.

For at undgå misforståelser hjemme i Harreslev skrev jeg lidt om mine meriter i et brev til min far den 12. juni 1942. Brevet er sendt poste restante til Padborg for at undgå censuren.

Jeg må hellere sætte dig lidt ind i hvad

Indkaldelse til »tjeneste«
i København

L.M.S.K. 32-2678/1942 29. SEP 47 *Bilag 7.*

København, den 21. April 1942.

Deutsche Gesandtschaft
København

D Pol 3 Mil/42

10.30 Sie werden gebeten, sich am 26. April 1942 pünktlich
um 10.30 Uhr vormittags unter Vorlage dieses Schreibens in
der Garde-Husaren-Kaserne, Østerbrogade, für etwa 2 Stun-
den einzufinden.

Herrn
Sven K j e n s e

1930

I. A.
Ges. Dr. M. Schowetz

M. Schowetz
" a. v. "

Wim Worp

det er jeg laver hos det tyske militær her i byen. Vi har fået de allerstrengeste ordrer om ikke at meddele det allerfjerneste udover at formålet med vor uddannelse er at kunne hjælpe militæret ved et evt. engelsk, amerikansk eller russisk angreb på København. Hvorledes det i detaljer skal foregå, hverken ved jeg eller må jeg fortælle noget om. Nå helt hemmeligt er det jo ikke nemt at holde det for de gode tyskere, for vi deltagere i uddannelsen går til og fra kasernegården med vore stålhelme og patronbælter under armen. Resultatet heraf har været, at der er opstået rygter om, at det skulle være de danske nazister, der blev uddannet hos tyskerne; men det er altså ikke tilfældet. Foreløbig møder jeg hver tirsdag aften og søndag formiddag. Dog har jeg det noget nemmere end de fleste, idet jeg er blevet »Schreiber«, hvilket betyder, at jeg blot skal møde og træde an sammen med de andre, men som regel får jeg så lov til at stikke af hjem. Det er jeg selvfølgelig glad for og jeg håber at det må blive ved på den måde. Jeg synes stadigvæk at jeg er sluppet meget nådigt.

»Uddannelsen«

I min noteringskalender kan jeg stadig se datoerne for mine aktiviteter. Den første tilsigelse til »øvelse« var udsendt af Deutsche Gesandtschaft, København, som jo må have haft alle tyske statsborgere i Danmark registreret. Jeg blev meget venligt bedt om at give møde: *Sie werden gebeten, sich am 26. April 1942 pünktlich um 10,30 Uhr vormittags unter Vorlage dieses Schreibens in der Garde-Husaren-Kaserne, Østerbrogade, für etwa 2 Stunden einzufinden.* Efter min hukkommelse var vi vel mødt ca. 25 fra København og omegn. Jeg kendte ingen af dem. Vi fik en *Feldwebel* som delingsfører og han prøvede på bedste måde at kommandere rundt med os. Vore »udrustningsgenstande« kunne vi hente nogle dage senere på en af tyskerne besat skole.

Den næste øvelse, som vi også pænt blev indbudt til, var på samme kaserne på Østerbro den 27. maj. Derefter blev vi bedt om at komme til skydepladsen på Amager søndag den 31. maj kl. 7.15 om morgenen. Der var skydeøvelser nogle gange. Vi var også flere gange på øvelse i Høvelte-lejren. Efter

at sommeren var gået fik vi - under en »kameratskabsaften« i Tivoli den 16. september 1942 - en smuk *Urkunde*, underskrevet af selveste oberstløjtnanten Mauff, Københavns kommandant. Under en stor tysk ørn med klørerne omkring hagekorset kunne jeg læse at *zeitfreiwillige Sven Kjems, der 2. zeitfreiwilligen Kompanie, hat vom 26.5.42 bis 16. September 1942 regelmässig am befohlenen Dienst mit Interesse und Hingabe teilgenommen. Sein erreichter Ausbildungsgrad genügt den lt. Befehl des Führers an die Zeitfreiwilligen gestellten Forderungen. Die erweiterte Ausbildung in nunmehr grösseren Zeitabständen wird in einer Fussnote bescheinigt werden.*

Den udvidede uddannelse fulgte ret hurtigt. Allerede den 13. oktober måtte jeg stille til våbenrensning. Udeblivelse blev straffet med »eftersidning«, som det fremgår af et par linjer i et brev hjem et par dage efter:

Har jeg skrevet, at jeg undlod at komme til tjeneste forrige søndag formiddag? I den anledning blev jeg kommanderet til *våbenrensning* tirsdag aften, så det havde jeg ikke megen fornøjelse af. I går havde vi igen en Kameradschaftsabend i Tivoli, denne gang med pårørende. Det var til fordel for Winterhilfe. Vi fik Eintopfgericht af store gullaschkanoner. Den næste tjeneste er heldigvis først den 1. november, så er det da knapt så bebyrdende længere.

Efter 1. november var der en pause til efter nytår. Derefter har jeg i min kalender noteret følgende yderligere mødedage: 24. januar på Gardehusarkasernen, 5. februar skydeøvelse på Amager og 10. februar i Kastellet samt en heldagsøvelse på ingeniørkasernen i Ryvangen søndag den 7. marts 1943. Desværre kan jeg ikke huske noget om indholdet af disse øvelser, bortset fra, at jeg var mørbanket efter dagen i Ryvangen.

Krabbesholm sanatorium

På grundlag af en almindelig lægeerklæring meddelte jeg nu kompagniet, at jeg ville rejse til behandling i Jylland, og det var der mærkværdigvis ingen indvendinger imod. Så den 14. marts tog jeg toget til Skive, hvor indlæggelsen på Krabbesholm Tuberkulose-sanatorium skete.

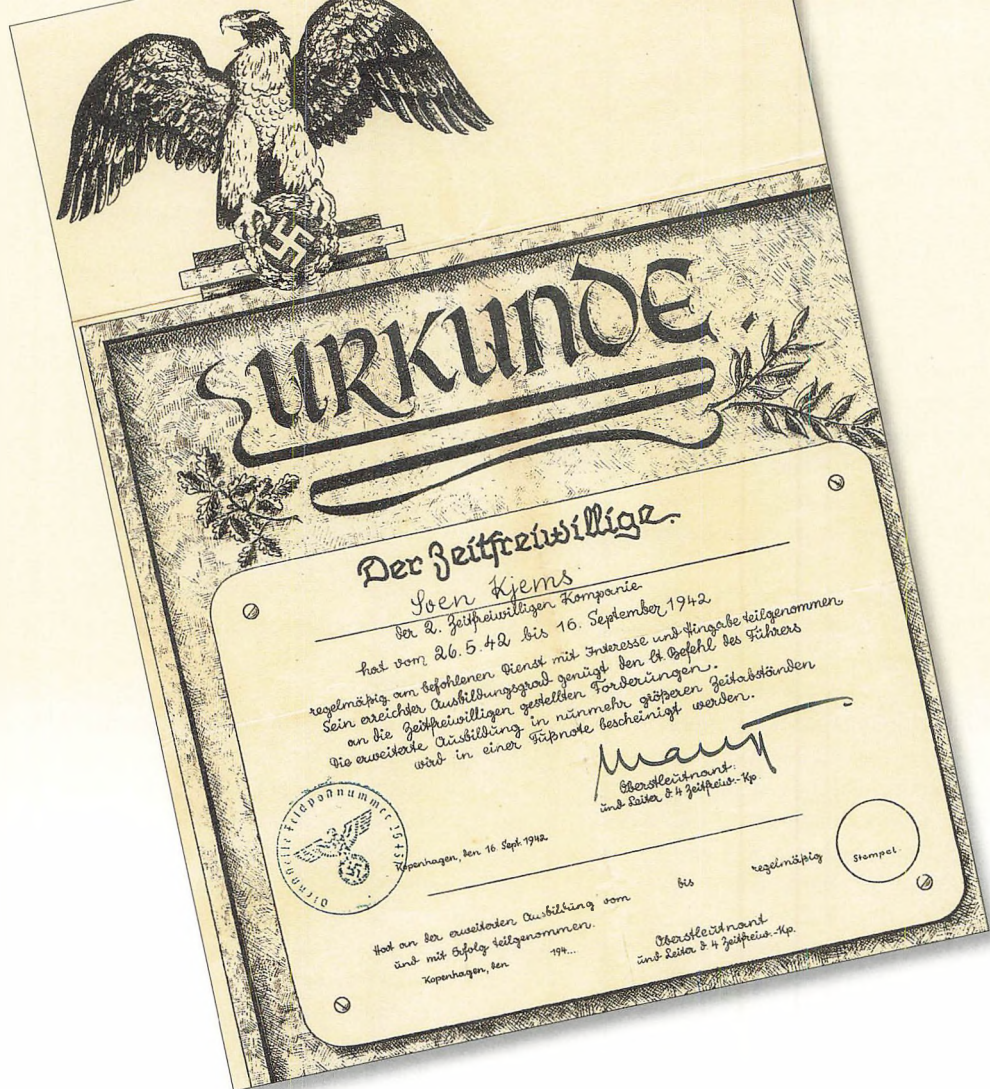
Den 5. april 1943 kom der til min hjemlige adresse et cirkulære fra Gesandtskabet, hvorefter jeg skulle regne med, at der snart ville blive indkaldt til en 14 dages militærøvelse i Danmark (nok foranlediget af den omtalte General Unruh). Om der blev en sådan øvelse, ved jeg ikke, og der var ingen der rykkede mig for deltagelse.

Mens jeg endnu opholdt mig på sanatoriet kom der den 30. juni en *Befehl* markeret *Streng geheim zu halten* fra vor *Ausbildungsleiter* oberstløjtnant Mauff. *Zeitfreiwillige* var nu omdøbt til *Noteinsatzpflichtige*. Hans *Befehl* indeholdt forskellige forskrifter, bl. a. at man ikke måtte forlade København uden tilladelse! Hertil skal bemærkes, at jeg for mit vedkommende hele tiden havde anset brugen af ordet *Zeitfreiwillig* som en morsomhed.

Session igen

Uafhængig af den tjeneste, som jeg frivilligt/tvungent deltog i, blev jeg hvert halve år indkaldt til lægeundersøgelser på de sessioner, som tyskerne holdt i Danmark. Således fik jeg i foråret 1942 et anbefalet brev fra det tyske gesandtskab i Dagmarhus om (under straftrussel) at møde den 27. april på Vognmandsmarkens skole. På denne session traf jeg for øvrigt Bruno Uldall, som også boede fast i København. Så vidt jeg ved, klarede han frisag hele krigen igennem. Det spændende på sessionen var altid, om resultatet blev *k.v.* eller *a.v.* Det første (*ka fau*) betød *kriegsverwendungsfähig*, så det ville ikke passe mig særlig godt. Det andet (*a fau*) betød *arbeitsverwendungsfähig*, og det kunne jeg leve med. Det blev *a.v.*, og det blev det også ved den følgende undersøgelse, som jeg blev tilsagt til på Bådsmannsstrædes Artillerikaserne den 30. oktober 1942. På den måde gik næsten et år hvor jeg kunne nøjes med at deltage i de beskrevne »øvelser« og passe mit studium ved siden af.

Sessionen i marts 1943 havde jeg undgået som følge af min indlæggelse på Krabbesholm. Tyskerne tog åbenbart min lungelidelse meget seriøst. Nu var det spændende, hvad der skulle ske til efteråret, når jeg kom tilbage under Oberstløjtnant Mauffs kommando. Tidligt i september 1943 så min feldwebel mig på gaden i København.

Det medførte omgående en ny indkaldelse til en lægeundersøgelse med henblik på en længere øvelse. Takket være nogle helt friske røntgenbilleder, som jeg havde medbragt fra sanatoriet og som der fandtes nogle relevante »pletter« på, blev jeg fritaget for øvelsen. Herom og om den efterfølgende session skrev jeg i et brev til mit hjem:

Jeg havde fået bud om at gå til lægeundersøgelse, da vi skulle i en 14 dages øvelseslejr. Jeg troede det ikke muligt at slippe for det, da mange ældre folk og hårdt medtagne kommer med. Men heldigvis viste det sig, at der findes en »Verordnung«, hvorefter tuberkuløse bliver »zurückgestellt« endnu en tid. Og da mit tilfælde jo er meget frisk, er det åbenbart derfor jeg faldt ind derunder. Det ville også være dumt at risikere smitte

for alle dem, jeg sover i rum sammen med. Ydermere skal der afholdes regulær session fra i morgen til lørdag, men da jeg endnu ikke har fået besked, regner jeg med at jeg er opgivet foreløbig. Derimod har jeg måttet stille min ringe arbejdskraft til rådighed for sessionsmyndighederne.

I går og i dag har jeg sammen med flere andre fået undervisning i skemaudfyldning, og jeg skal så sidde nogle dage på kontor fra 9 til 5. Det foregår selvfølgelig i uniform. Jeg skal tilmed gå ærinder til post m.m., men lidt løn får vi vistnok, og endelig er disse småting for intet at regne i dag. Jeg er nu kun spændt på, om jeg virkelig slipper for sessionen eller om jeg senere skal undersøges endnu en gang af de tyske myndigheder. Det eneste der ellers kan blive tale om for mit vedkommende

er lidt vagttjeneste her i byen. Een gang har jeg allerede været udkommanderet en nat for at danne afløsning for en vagtkommandør, når denne skulle sove, men jeg fik da at vide, at det var ganske undtagelsesvis. Nærmere herom må jeg vist ikke meddele jer, skønt det er aldeles officielt her i København.

Wehrbezirkskommando

Jeg blev tilsagt på ny! Efter at tyskerne den 29. august havde overtaget alt militær i Danmark, var der blevet ændret i den tyske organisering, så nu kom min ordre til at møde til *Nachmusterung* fra Wehrbezirkskommando Ausland (WBK), Dronningens Tværgade 40. Jeg skulle møde på Hærens Gymnastikskole i Ryvangs allé den 17. september. Med henvisning til de ovennævnte beviser på min sygdom fik jeg dog igen prædikatet a.v. Så jeg var udenfor krigsfare. Til gengæld måtte jeg nu yde arbejdstjeneste. Jeg fik »fast arbejde« på selvsamme Wehrbezirkskommando, igen fra 9 til 5 og i uniform. Jeg var lidt uvant med at omgås overordnede i uniform og fik bl.a. en alvorlig reprimande, da jeg en dag med skråhue på havde hilst med hånden »til skyggen«. Det gør man kun med kasket på! Ja, der var noget at lære for en forklædt civilist.

Kontoret flyttede kort efter til »Lagkagehuset« på Christianshavn, som tyskerne også havde beslågt. Her havde man fine forhold. Min ansættelse sluttede den 13. november 1943 og jeg kan passende runde af med nogle linjer fra et brev hjem til Harreslev:

Om de 2 måneder der nu er gået med kontorvæsenet (på WBK) kan jeg egentlig nu bagefter ikke finde andet ufordelagtigt end at at det har taget min tid. For jeg har såmænd haft det godt derinde, når jeg skal være ærlig. Jeg har hørt en mængde tysk og talt lige så meget, men vanskeligt er og bliver det. Et år på et tysk kontor vilde dog være tilstrækkeligt til at jeg kan lære at beherske det helt. Desuden har jeg lært tonen at kende, hvad der har været meget lærerigt. Jeg har i hvert fald sørget for at holde mig gode venner med alle derinde netop med den kommende tid for øje.

I den sidste tid har jeg også haft den glæde at have til huse på Christianshavn, nabo til den skønne Vor Frelsers Kirke med det vid-

underlige klokkespil. En middag spillede det i en halv time mange danske sangmelodier i an-ledning af et bryllup. I må altså ikke tro at jeg er nået igennem en trist tid. Tværtimod vil jeg hellere sige. Jeg blev ved med at holde kontakt med WBK, fordi jeg der havde et feltpostnummer, under hvilket jeg kunne sende og modtage post uden gebyr og på en sikker og ucensureret måde. Også mange pakker med levnedsmidler (flæsk, smør og ost) fik jeg sendt af sted ad samme kanal.

1. oktober 1943

Mens jeg var »engageret« på WBK, havde jeg en meget ubehagelig oplevelse i forbindelse med tyskernes jagt på jøderne den 1. oktober 1943. Formelt var jeg stadig *noteinsatzpflichtig* som det nu hed. Som sådan kunne jeg når som helst beordres til tjeneste, som regel med mødested på Kastellet. Torsdag aften den 30. september fik jeg til min bopæl på Studentergården bragt en lille blyantbeskrevet lap papir med ordre til — i civil — at stille »i morgen fredag kl. 18.45 i Kastellet (Zitadelle). Befaling fra Oberstløjtnant Mauff.« Underskrevet af M. Lange, alarmgruppeløber. Det var det hele, og jeg havde ikke fantasi nok til at forestille mig, hvad vi skulle der. Om forløbet af den aften har jeg efter befrielsen på opfordring af modstandsbevægelsen måttet afgive en rapport. Jeg citerer fra denne udaterede redegørelse, som blev accepteret:

Efter at jeg i september 1943 atter var blevet indfanget af (noteinsatz)korpset for en tid, deltog jeg i forskellige appeller o.l. Korpset var opdelt i alarmgrupper, og vi fik i hvert enkelt tilfælde ordre om at møde ved personligt budskab fra gruppeførereren. Således gik det til, at jeg en aften mødte ved Kastellet. Det var det beordrede mødested, men ved ankomsten dertil blev det meddelt, at mødestedet var ændret til Herluf Trolles gade (skole). Selvom der flere dage i forvejen havde gået rygter om en razzia mod jøderne, havde jeg ikke skænket den mulighed en eneste tanke, at vi skulle deltage i vor egen-skab af stedkendte mennesker. For de fleste af os var det en bombe der sprang, da lederen (Københavns kommandant Oberstløjtnant Mauff) i en begejstret tone startede sin tale.

»Meine Herren, heute Nacht steigt die Jagd auf die Juden!« Disse ord står præget i min hukommelse. Min første tanke var at slippe bort stille og uset, men kun folk over 60 år fik lov til at gå, og udgangene var bevogtet. Jeg dristede mig til at at anmode oberstløjtnanten om at måtte gå, da jeg trods mit tyske statsborgerskab var dansksindet og ikke mente at kunne deltage, men han misforstod mig ganske, og situationen blev tragikomisk for mig, da han svarede: »Jamen det er jo glimrende, at De som dansksindet også er blandt os«. Derefter vendte han sig bort fra mig, uden at jeg kunne få flere ord indført.

Vi blev derefter to og to tildelt en politigruppe. Jeg kom sammen med en mand, som havde nogen forretningsforbindelse med jøder, så vi var enige om, at situationen var nederdrægtig. Stikke af kunde man ikke, da politistyrken jo kendte ens navn. Men jeg tør hævde, at jeg overhovedet ingen nytte har gjort på den følgende rundtur, tværtimod så jeg mit snit til at komme i nærheden af en telefon på Købmagergades postkontor, men da var der spærret for samtaler. Endvidere har jeg sendt vægtene bort, som gik og viftede med deres dirke. Og resultatet af min gruppes eftersøgning blev da også 0, skriver nul.

Jeg bemærker for en ordens skyld, at min deltagelse i razziaen var aldeles mod min vilje, og den formede sig næsten som et mareridt for mig, idet jeg hen mod slutningen ikke kunne lade være med at glæde mig over den totale fiasko (for vor gruppes vedkommende).

At jeg lige fra min spæde barndom i Harrestrup og Flensborg og under hele besættelsen har været fanatisk modstander af alt tysk kan jeg skaffe mindst 1000 vidner på, så jeg antager, at jeg ikke behøver at komme ind herpå.

Kapløbet vindes

I begyndelsen af 1944 var der stadig »appeller« på Kastellet. Jeg har noteret datoerne søndag den 16. januar, onsdag den 19. januar, onsdag den 2. februar og søndag den 6. februar. Jeg brugte også uniformen til sammenkomster med sydslesvigeren Hans Ronald Jørgensen senere i februar.

Til en lægeundersøgelse vistnok på Kastellet den 9. marts havde jeg indhentet en

helt frisk lægeerklæring fra læge Heidemann på Tagensvej, der refererede til min *tuberkulose Lungenleiden*. Om virkningen heraf henviser jeg igen til et brev hjem af 11. marts:

I mine militære forhold sker der nok store forandringer snarest. Jeg går jo stadig og plages af forkølelser og genoplussen af tuberkulosen. Så da jeg sidst (for to dage siden) var til lægeundersøgelse for at få konstateret, om jeg kunde deltage i en 14 dages øvelse, fik jeg at vide, at det nok var bedst helt at holde op med tjenesten. De vilde ikke risikerer at komme til at betale kurophold i bjergene. Jeg skulde være mødt til en appel på søndag, men den forbød de mig rent ud sagt at deltage i, og der bliver nu sørget for at uniformen inddrages. Inde på kontoret (min feltpost forbindelse) syntes de, at jeg skulle tage fri allerede nu. Der findes jo sanatorier nede i Tyskland! Men jeg synes nu, at jeg vil vente med rekreationen til sommer, det går såmænd nok med det. Jeg ser ikke så tragisk på det. Ja det sagde de også til mig derinde, at nu måtte jeg ikke hænge med næbbet, blot fordi jeg havde et par skavanker.

Det var med fred i sindet, at jeg i april

UDSKRIFT

AF DET RETS- OG STATSVIDENSKABELIGE FAKULTETS KARAKTERPROTOKOL PÅ JURIDISK EMBEDEKSEMEN

Ved den i Overensstemmelse med Anordning Nr. 204 af 13. Juli 1937 afholdte juridiske Embedseksamen har

Ove H. Jensen,

der er født den 7. August 1910 og dimittet til Universitetet Aar 10 39, besvaret de ham ved de skriftlige Prøver foretagne Spørgsmaal og underkniest sig offentlig mundtlig Eksamination og ved disse Prøver udviset sandtme Kundskaber, at følgende Karakterer blev ham tilkendt:

Hovedkarakter: 10

Efter at den mundtlige Prøve var afsluttet, har han med Haandslag lovet og forpligtet sig til aldrig vidende at sige fra Helt og Heltfærdighed, ikke røbe nogen til uforordnede Personer og ej heller med Hånd eller i andre Maader at befordre nogen uretvis Sag eller Intention.

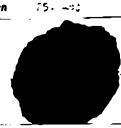
Denne Udskrift meddeles Cand. Juris.

Ove H. Jensen

på hans Begering for at tjene som Bevis for den af ham bestaaede Eksamen.

Til Vitterlighed under det rets- og statsvidenskabelige Fakultets Segl og Dekanens Underskrift.

København, den 25. marts 1944.

H. A. det rets- og statsvidenskabelige Fakultets Dekan.

og maj gik til 3. dels eksamen, og da jeg den 25. maj blev cand. jur. følte jeg, at jeg havde vundet kapløbet med tyskerne. Siden den tid har mit valgspog altid været: Der er ikke noget så skidt, at det ikke er godt for noget. Ganske kort tid senere kom jeg helt i toppen af godt humør ved meddelelsen om de allieredes landgang i Normandiet. Vi sad nogle stykker i Studentergårdens læsesal og lyttede som sædvanlig til Londons radio. Det var tirsdag den 6. juni kl. 9 om morgenen, da general Eisenhowers stemme med få og enkle ord sendte budskabet: »A landing was made this morning on the western coast of Europe«. Meget mere var der ikke, men det var nok. De ord står mejslet i min hukommelse.

Arrestationer i »Studentergården«

Tyskerne følte sig imidlertid ikke slåede endnu, og der var andre begivenheder af alvorlig karakter, som vi først skulle igennem. Både Gestapo og den »danske« Brøndum-bande trådte i aktion.

Man havde i Dagmarhus fået øje på studenternes mulige andel i frihedskampen. Den 21. juni 1944 kl. 6 om morgenen blev jeg brutalt vækket ved at 3 mand brasede ind på mit værelse på 1. sal i Studentergården. Den ene var i uniform og bevæbnet med riffel. De to andre var i civil. En talte dansk og den anden tysk. Jeg skulle vise dem mine bordskuffer. Her fandt de to mistænkelige ting. Det ene var en lejekontrakt til en bolig ude i byen. Skulle jeg måske have to bopæle? Det andet var mit *Wehrpass*, der jo var ægte nok, men i deres øjne fordægtigt. Desuden var et stempel anbragt forkert. De var også irriterede over, at jeg havde den ene væg dekoreret med adskillige Blix-tegninger: karrikaturer af nazikoryfæer, Mussolini m.fl. Derimod fandt de ingen uniformsgenstande, idet jeg heldigvis havde fået dem afleveret kort tid forinden. Jeg fik ordre til at følge med. I alt 11 studenter fra »Gården« blev arresteret den samme morgen og bragt til forhør i Shellhuset. Vi blev stillet med ansigterne mod en lang mur og en ad gangen kaldt frem til forklaring. Jeg var den eneste, der ret hurtigt slap fri. Det skyldtes min gode forbindelse til WBK. Man var i Shellhuset forbavset over, at jeg talte dansk, skønt jeg hævdede

at være tysk statsborger og i besiddelse af tysk *Wehrpass*. Jeg forklarede dem forholdet så godt jeg kunne, og de accepterede mit forslag om, at vi i fællesskab skulle køre ud til Lagkagehuset og hilse på mine »venner«. Disse fik hurtigt Gestapo overbevist om, at *Herr Kjems* var god nok, så jeg blev løsladt på stedet og kunne med en sporvogn tage hjem til »Gården«. Her måtte jeg naturligvis berette om hændelsernes forløb. Mine ti kammerater sad arresteret i flere dage og enkelte fik et længere fængselsophold, tildels i Frøslevlejren. To blev sendt til Neuengamme, men kom dog hjem efter krigen.

Brøndum-banden

Men nu var der virkelig skabt opmærksomhed på studenterne, og tre dage senere var det Brøndum-bandens tur i form af et regulært bombeangreb på Studentergården. Den blev om morgenen den 24. juni stærkt beskadiget af 2 kraftige bomber. Herom skrev jeg hjem få dage efter:

Der er sket meget store ting siden sidst. Det der har grebet dybest ind i Studentergårdens tilværelse er et attentat, som blev forøvet mod os natten mellem fredag og lørdag - midsommernatten. Vi har så tit tænkt på, at turen vel en gang måtte komme til os, sådan som man har været ude efter studenterne i den sidste tid. Heldigvis var de fleste allerede på ferie, så der blev kun såret 4. Selv fik jeg et lille snitsår i det ene ben og kom på Bispebjerg for at få det syet sammen, i morgen skal jeg have trådene pillet ud. De andre kom alvorligere til skade. En ligger med kraniebrud og en med alvorlige flænger i ansigtet.

Jeg vågnede kl. 3 om natten ved at en kammerat, som var oppe, bankede på og sagde. Pas på, jeg har hørt en bil standse her uden for, jeg tror de har smidt en bombe! Jeg var noget søvndrukken og mistroisk, så jeg vilde overbevise mig om, at det var rigtigt, ved at se ud af vinduet. I samme øjeblik eksploderede krabaten lige nedenunder mig på fortovet (i Fensmarksgade). Det var et væmmeligt syn, og jeg forstår slet ikke at jeg ikke har mærket noget til stumperne, som må have suset gennem luften. Min utilgivelige nysgerrighed fik mig så til at se efter, hvilken virkning bomben skulde have haft, om der muligvis

vilde opstå brand, men i det samme jeg så ud igen, eksploderede den næste. Nu var jeg klar over, at det gjaldt om at komme i sikkerhed, men så sprang der selvfølgelig ikke flere.

Efter at jeg havde fået et bind om, hvor det blødte værst, kravlede jeg på alle fire over glasskår og ruiner ind på værelset for at få lidt tøj på. To timer efter var jeg tilbage på gården (fra hospitalet) og kunde nu se virkningen i sin fulde gru. Hele den ene fløj, hvor jeg bor, har slået revner i de solide ydermure. 2 store gabende huller i stueetagen viser et kaos indvendigt. Nogle stuer eksisterer ikke mere, andre har gulvet frit svævende i luften. Min stue var nogenlunde hel, men der så farligt ud. Alt stod hulter til bulter. En del porcelæn var gået sig en tur, men møblerne var hele og næsten uden skrammer. Bøgerne flød mellem glas og kalkpuds. Nu har jeg flyttet alt hen på et andet værelse, for hele fløjen skal rives ned.

»Fred« i Søndermose

Nu ville det nok være bedst at forlade København for en tid. Jeg ville først kunne flytte ind i min nye lejlighed i Griffenfeldsgade i begyndelsen af august. Da København den 30. juni blev kastet ud i en omfattende folkestrejke med udgangsforbud, besluttede jeg mig til at tage cyklen og sætte kurs mod Sønderjylland med udsigt til en stille og fredelig måned i min fars og mors lille sommerhus i Søndermose lige ved Oksevejens grænseovergang. Det var så tæt på mit hjemlige Sydslesvig som det kunne være, og her kunne jeg træffe mine forældre og søskende. De havde som »grænsegængere« med ejendom på begge sider mulighed for at passere grænsen.

I luften over Flensborg hang spærreballonerne og fra flyvepladsen ved Schäferhus lød der af og til skud fra antiluftskyts, når de allieredes maskiner fløj ind over. Om natten kunne vi høre de durrende lyde fra luften. Selv ved højlys dag kom de store bombemaskiner, flyvende fæstninger, ind over vort hus i store eskadrer. De fløj for højt til at kunne beskydes. Men vi kunne tælle dem. Først 9 i en kile, så 9 andre og 9 igen. Det var 27. I løbet af få minutter havde 81 fly passeret. Og ikke længe efter det samme syn. Jeg følte det mærkeligt beroligende og tilfredsstillende, at det skete. Jeg havde ingen tanker om de lidelser, som

et par timer senere ville overgå Berlin eller Dresden. Kun en fornemmelse af, at en sådan overlegenhed i luften måtte give mulighed for at fremskynde krigens afslutning.

Et enkelt luftværnsprojektil fik vi på nærmeste hold den 20. juli, tilfældigvis på dagen for det mislykkede attentat på Hitler. Vi opholdt os udenfor sommerhuset og havde bemærket skyderi fra flyvepladsen som så ofte. Der var kun et par km til flakstillingen. Pludselig hørte jeg en hvislen i luften over mig og i det samme slog en granat ned i husmuren ved indgangen til kælderens, heldigvis uden at eksplodere, altså en blindgænger. Vi kunne se den ligge inde på kældergulvet. Jeg cyklede op til politiet i Padborg, som underrettede det tyske militær ved flyvepladsen. Vi lagde os i sikkerhed bag en vold ved huset, indtil en tysk militær motorcykel med sidevogn nogle timer senere arriverede. Vi udpegede nedslagsstedet og til vor forbauselse tog soldaten uden at tøve granaten op med hænderne og puttede den i lommen! Det kan man da kalde en soldaterkammerat!

København igen

Tilbage i København afventede vi nu de jævnlige sejrsmeldinger. 15. august: landgang i Sydfrankrig. 23. august: Paris falder. 24. august: Rumænien kapitulerer. Omtrent på denne tid begyndte jeg mit arbejde som jurist, idet jeg blev fuldmægtig hos landsretssagfører Borup Svendsen, som havde en stor og alsidig forretning på Nytorv.

Hele min fritid tilbragte jeg i Studenterforeningen Heimdal, hvor vi indenfor flere udvalg arbejdede med at lave små oplysende skrifter om Sydslesvig. Det var ikke illegalt, men tyskerne kunne tydeligvis ikke lide det, så vi måtte være lidt forsigtige. Et særligt udvalg påtog sig at korrespondere med danske sydslesvigere, der gjorde militærtjeneste rundt omkring i Europa. En dag - det var tilfældigvis den 29. august - var jeg så uheldig i blæsevejr at tabe nogle adresselister på Vesterbrogade. Mens jeg var i gang med at få de fleste samlet ind igen, blev jeg holdt op af en civil person, der antydede tilstedeværelsen af en pistol i sin lomme og beordrede mig til at følge med. Han tog mig med hen til Shell-huset, hvor Gestapo holdt til og bragte

mig til forhør i et kontor på 4. sal. Heldigvis var min baggrund for at besidde listerne over tyske soldater ganske legal og velbegrundet, så jeg fik lov at løbe. Det var naturligvis lidt af en svedetur og yderligere forsigtighed i fremtiden måtte tilrådes. Da min forhørsmand slog op i sit kartotek, så jeg over hans skulder et kort med navnet Olav Kjems, min fars fætter, hvorimod mit navn ikke var der. Efter min hjemkomst underrettede jeg Olav Kjems om forholdet. Det tog han nu roligt.

Indkaldelse!!

I oktober var det tid for den halvårslige lægeundersøgelse på Kastellet. Heldigvis mente militærlægen at jeg burde undersøges af en specialist, hvilket først kunne ske efter nytår. Det gav jo igen lidt respit.

Den 5. november 1944 blev min far, der nu var 56 år gammel og havde gjort hele 1. verdenskrig med i sin tid, indkaldt til militær vagttjeneste. Desuden blev min lillesøster Birgitte, som nylig havde bestået sin abitur på det tyske gymnasium i Flensborg og nu var 18 år gammel, den 11. november indkaldt til tjeneste. Det var altså tydeligt, at alle reserver nu skulle sættes ind, og uvejrsskyerne trak også ind over Danmark. Jeg var ikke overvældende overrasket, da jeg 20. november fik et brev på rødt papir. Det var en indkaldelsesordre - med rejsen betalt - til at give møde den 14. december 1944 kl. 8 i en panserværnskaserne i Neuruppin, som ligger i nærheden af Berlin. Nu var der ikke længere noget spørgsmål om, hvorvidt jeg var krigsduelig.

Flugten til Sverige

Det var jo en ny situation. Den krævede en alvorlig beslutning. Eftersom russerne stod ved Warszawa og havde retning mod Berlin, ville det være tåbeligt og direkte livsfarligt at parere ordre. På den anden side var det ensbetydende med faneflugt, også kaldet desertation, at udeblive og gå under jorden. Skulle jeg blive pågrebet, ville en dødsstraf være uafvendelig. Jeg bestemte mig efter samtaler med nære venner og med min kæreste, at det ville være bedst at forsøge at komme til Sverige. Der var flere, som havde været engageret i arbejdet i Heimdal, der

følte jorden brænde under sig og som gik med flugtplaner. Jeg fik den tanke at udnytte deres forbindelser, men hvordan skulle det gøres? Heldigvis havde jeg nogle uger til at finde ud af det.

Fra en kilde, som jeg ikke husker navnet på, vidste jeg at direktøren på Tuborg, Johan Ernst Christiansen, der selv var en gammel spejderdreng fra Flensborg, havde kendskab til en flugtrute, der udgik fra Tuborg havn. Jeg kendte ham godt og opsøgte ham og forelagde mit ærinde. Han ville gerne hjælpe mig og vi aftalte et arrangement, hvor han skulle ringe til mig og oplyse, at nu kunne jeg hente en kasse øl. Det ville betyde grønt lys for en plads i båden. Hvis han havde 2 kasser øl, kunne min kæreste også komme med. Men desværre blev Tuborg-ruten opdaget af tyskerne og indstillet. Da jeg ringede til Tuborg for at spørge til min chance, fik jeg blot at vide, at der slet ikke var øl at få for tiden.

Ad en anden kanal fik jeg forbindelse med Ringen, en kreds af modstandsfolk med adgang til flugtruter. Jeg kendte i forvejen min kontaktperson, som viste sig at være landsretssagfører Bent Jacobsen. Han havde været min første manuduktør på jura-studiet og var meget glad for at kunne hjælpe mig. Han kom en aften til min dør med »skæg og blå briller«, som man siger. Her aftalte vi meget detaljeret, hvordan jeg skulle forholde mig. Ved afrejsen skulle jeg være varmt påklædt og jeg måtte medbringe en ikke for stor kuffert. Betalingsspørgsmålet kom så vidt jeg husker ikke på tale. Det lå i luften, at enhver måtte bidrage efter evne.

Afrejsedatoen blev fastlagt til den 13. december, hvilket netop var sidste frist for mig. Jeg skulle tage til Østerport station og løse billet til Københavns bybane. På den billet skulle jeg køre til Valby og gå ind på stationen og købe en returbillet til Holbæk. Der skulle jeg igen skifte tog, så jeg kunne fortsætte til Asminderup station på Odsherredsbanen. Her ville jeg blive kontaktet af en person med et password, som jeg skulle indprente mig. Mere fik jeg ikke at vide på forhånd.

Nu havde jeg nogle dage til at ordne mine forhold derhjemme, underrette mine nærmeste i strengt nødvendigt omfang og aftale

nogle kodeord med dem. De sidste to nætter boede jeg ikke hjemme, men hos gode venner, hvor vi i fællesskab brændte min indkaldelsesordre og andre legitimationspapirer. Jeg beholdt dog mit falske legitimationskort, som lød på Svend Erik Jensen, handelsmedhjælper i Brårup ved Skive. Noget måtte jeg jo kunne vise frem, hvis jeg skulle blive standset undervejs. Første del af flugten forløb efter planen. På stationen i Asmindrup fik jeg besked om at gå til præstegården. Her viste det sig, at andre flygtninge allerede var forsamlet. Hen imod aften var vi vel ca. 20 i alt. Jeg kendte to af dem. Det var min egen Heimdal-formand, cand.jur Jørgen Kisbye-Møller og hans kone. Vi var lige forbavsede over at være på samme hold. Vi fik nu at vide, at vi i flere personbiler skulle køre til Sonnerup skov ved Kattegat, hvorfra vi i en fiskekutter i den mørke december nat skulle sejles over til Kullen. Det var just nymåne den aften. Der kom imidlertid kludder i planen, fordi fiskeskipperen var blevet inviteret til en familiefest, som det ville være for påfaldende at udeblive fra. Afsejlingen blev derfor udsat til den følgende aften og vi måtte enkeltvis forlade præstegården og gå en lang tur i Annebjerg skov og holde os skjult der dagen

igennem. Endelig den 14. december hen på aftenen blev vi så kørt til stranden ad små veje. Kutteren lå i en lille afstand fra kysten, så fiskerne måtte bære os om bord. Jeg husker endnu den eventyrlige stemning. Der var et rødt skær af morild i vandet, og der blev ikke sagt en lyd. Så startede motoren og sidste akt af min kispus med tyskerne kunne begynde. Ude i Kattegat kunne man se lanterner på tyske vagtskibe. Vi havde ikke lys på båden, og motoren blev slået fra en gang imellem. Det var koldt og blæsende, og der kom lidt overisning på dækket. Da vinden var i øst, bestod der en fare i at blive blæst tilbage til Sjælland. Men lykken stod os bi. Da det begyndte at lyses lagde båden ind til havnemolen i Mölle, og vi var 20 glade, men trætte og sultne flygtninge, der nu blev taget vel imod af vort broderland Sverige.

Længe efter, en gang i 1949 da jeg havde fået dansk indfødsret og var flyttet til Gråsten, fik jeg en tilsigelse til at møde på politikontoret for at modtage et bødeforelæg. Det var den danske lægdsrulle, der havde savnet min tilmeldelse. Det måtte koste en lille bøde. Nærmest at betragte som en lille smuk krusedulle i betragtning af mine tidligere genvordigheder med militære myndigheder.

Skærbæks Kultur- & Forsamlingshus Emanuel er et besøg værd!

Emanuel er med sin særlige historie et interessant mål for en udflugt. Vi fremviser gerne huset og fortæller i ord og billeder om dets spændende historie: Bygget i 1909 som dansk frimenighedskirke - i dag et aktivt kultur- og forsamlingshus.

- der kan bestilles kaffe m. brød eller et andet traktament
- vi kan byde på en sangtime eller underholdning
- der er teleslynge og god tilkørsel for kørestole
- alt tilrettelægges efter ønske – vi glæder os til at høre fra jer

EMANUEL
Skærbæk Kultur-
og forsamlingshus

Tøndervej 38a - 6780 Skærbæk - Fmd. Tove Tersbøl - tlf. 2070 5728 - www.kulturhus-emanuel.dk

Lintrup Dyrepark er blevet til

gladZOO

Artikler
og digte

Af Christian Hansen i samtale med Stina og Lis Mikkelsen

Christian Hansen, direktør i GladZoo i Lintrup, fortæller om sin baggrund:

»Jeg er uddannet værktøjsmager og fik efter endt uddannelse ansættelse på Danfoss i Nordborg. Her var jeg fire år. Så blev jeg værktøjsfører på en værktøjsfabrik i Silkeborg og var her en tid. Jeg havde imidlertid lyst til at blive selvstændig, så da jeg så, at Lintrup Dyrepark var til salg i år 2000, købte jeg den.

Min kone Nana er uddannet dyre-passer, og jeg kan også selv lide at beskæftige mig med dyr, så vi enedes om, at vi ville vove springet som selvstændige zoo-ejere. Vi vidste, det ville blive hårdt. Nana skulle stå for dyrene, og jeg skulle tage mig af den forretningsmæssige side af sagen. Desuden ville der altid være arbejde for en snild værktøjsmager i en dyrepark, hvor mange ting skulle holdes ved lige.

Lintrup Zoo var stiftet i 1995 af Eigil Thomsen. Han advarede os, før vi handlede og sagde, at det at have en zoologisk have er en livsstil. Det fylder hele ens liv, så man skal være sikker på, at interessen er der, når man vil begynde på det. Hvis ikke man har den indstilling, vil det blive surt.

Jeg kunne se, at det ville blive svært at få en forretning ud af det, så der måtte andet til end den lille zoo.

Jeg havde tænkt, at jeg kunne få en af dyrepasserne til at tage en falkoneruddannelse, men det var der ingen af dem, der ville, så jeg gjorde det selv. Og det blev

en fantastisk udvidelse af mit liv. Jeg lærte, hvordan man omgås rovfugle, og jeg fik daglige opvisninger i zoo med mine fugle.

Inden jeg så mig om, var rovfuglebestanden oppe på 34 fugle. Det tager lang tid at træne så mange fugle, men det giver rigtig meget igen.

Falkoneren kan lære de forskellige rovfuglearter at vende tilbage til sig. Det er fantastiske dyr at arbejde med.

I dag har mange børn et kunstigt forhold til dyr. De har set dyr i Disneyudgave og ved ikke noget om dyrs behov. Jeg synes, det er vigtigt, at børn får en fornemmelse af, hvordan rovfugle er, så foruden opvisningerne i zoo tager jeg ud i Skoletjenesten og laver opvisning på skoler. På den måde møder jeg rigtig mange børn i mit arbejde.

Man får selvfølgelig et særligt forhold til sine fugle. Man siger, at ugler er kloge. Uglen er ligefrem blevet symbol på lærdom. Det er ikke min erfaring, at en ugle er særlig klog. De ugler, jeg har haft, er de dumme af fuglene. Dem kan man ikke lære ret meget. De kan lære at vende hjem efter mad, men det er det hele. Der er andre af rovfuglene, der er meget klogere.

Det er en særlig fornemmelse når den store sibiriske steppeørn sætter sig på armen. Fuglen har et enormt vingefang, og børn, der ser steppeørnen lande på min arm, bliver totalt opslugt af det. Man kan nok regne ud, at sådan en stor fugl skal have meget mad, og

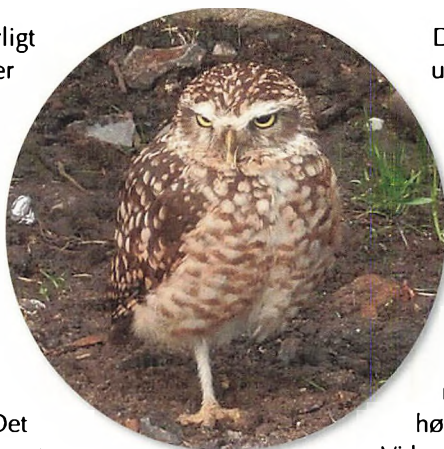
det er spændende og lidt farligt at se den lande. Børn, der ser falkoneren arbejde med den sibiriske steppeørn, får respekt for naturen.

Vi har mange forskellige dyr i Glad Zoo, og området er indrettet, så vi prøver at give dyrene bedst mulige vilkår. Hønsene går frit omkring, og mens de har kyllinger er det et stort hit. Det behøver altså ikke være de mest fremmedartede dyr, børnene er mest optaget af. De små geder er meget populære, og især små børn kan lide at fodre dem og kigge på dem. Tapiren Helmuth er et anderledes dyr, som man kan kigge på. Hver dag i åbningsperioden har vi »Tapir speak«, hvor en af dyrepasserne fortæller om Helmuth. Noget af det, børnene jubler over, er, når Helmuth markerer sit territorium og strinter på tilskuerne.

Midt i parken ligger tropehuset. Her er der forskellige krybdyr. Der er kro-kodiller, øgler og slanger. Desuden har vi aber i Zoo.

Aberne er intelligente dyr, som man skal passe på, man ikke forveksler med kæledyr.

De kan være temmelig aggressive, og de er stærke.

Den store hornugle sidder uden for tropehuset og kigger ud på børnene og ligner uglen fra Peter Plys, som mange af børnene kender.

Lossen er en stor kat. Vi har en mor og en søn i Glad Zoo. Det er spændende dyr, og mange børn elsker at følge med dyrepasserne rundt og høre dem speake om dyrene.

Vi har Gibbon-abetespeak, slange speak, dhole-speak og mange andre »speaks«, hvor dyrepasserne fortæller om de forskellige dyr.

For at Zoo kan fremstå indbydende har vi mange planter. Især kræver fuchsiahaven megen pleje, men vi glæder os over de mange forskellige fuchsiaer i parken.

Selv om jeg og min kone brugte al vores tid på vores lille Zoo, så var det vanskeligt at få det hele til at hænge sammen. Da Glad Fonden for et par år siden henvendte sig for at købe Zoo, kunne jeg straks se, at sådan en virksomhed var velegnet som ejer af dyrehaven.

Glad Fonden startede som verdens første TV-station for og med udviklingshæmmede. I dag er den en socialøkonomisk virksomhed med aktiviteter indenfor køkken- og café-drift, uddannelse, medier, design og teater.

Zoo skulle stadigvæk fortsætte som en almindelig Zoo med de formål en sådan har.

Derudover skulle haven være beskæftigelsesprojekt for udviklingshæmmede. Der er mange områder, hvor det er godt at være flere hænder. Det gælder i cafeteriet, og det gælder med hensyn til pasning af dyrene. Dyr giver så meget igen, så de fleste udviklingshæmmede holder af dyr.

Glad Fonden havde mange planer for området. Det tiltalte mig meget, at der var så mange

udviklingsmuligheder. Man kunne tænke sig at etablere et lille økologisk landbrug. Man ville have bistader og masser af frugttræer. Det lød rigtig fint og spændende, så jeg slog til, og Glad Fonden købte i 2013 Lintrup Zoo.

Derudover ville fonden restaurere haven, så den ville komme til at fremstå moderne og nyrenoveret. Der skal laves nye anlæg, og det er planen, at dyreholdet skal udvides betydeligt. Der skal i fremtiden være fokus på truede dyrearter.

Der er planer om, at forbindelsen til folkeskolens skoletjeneste skal intensiveres. Det vil give mange muligheder til Zoo.

De udviklings-

hæmmede kan få god beskæftigelse med dyrene uden at de behøver at have det egentlige ansvar for, at dyrene faktisk bliver passet, som de skal. Det ansvar har dyrepasserne. Det er helt ideelt.

På længere sigt er det planen, at der skal indrettes bosteder, hvor de udviklingshæmmede kan bo, mens de uddannes i Zoo.

Jeg ser lyst på fremtiden. Der er meget, der trænger til at blive renoveret i Zoo, og nu er der udsigt til, at det bliver gjort. Helmuth trænger f.eks. til et nyt anlæg. Det bliver der mulighed for med Glad Fonden som ejer.

I dag er jeg ansat i min virksomhed, men jeg arbejder som om den stadig var min egen. Der vil løbende ske forbedringer i Glad Zoo.◀

gladZOO

ÅBNINGSTIDER

25.04 – 30.06. Kl. 10 – 17
01.07 – 09.08. Kl. 10 – 18
10.08 – 18.10. Kl. 10 – 16

ENTRÈ

Dag-billet

Børn under 3 år. Gratis adgang
Børn 3–11 år. DKK 60,-
Voksne. DKK 105,-
Grupper. Kontakt os for pris

Sæsonkort

Børn DKK 180,-/ Voksne DKK 260,-

Tlf. +45 30 51 66 99. gladzoo.dk

Gl. Møllevvej 1A, 6660 Lintrup

Sønderjysk Folkekor har 20 års jubilæum

Artikler
og digte

Af Rita Jespersen

Sønderjysk Folkekor, med hjemsted i Aabenraa, blev dannet i 1995 af lærer på Højskolen Østersøen Karen Hanne Munk, der er uddannet cand.mag. i musik. Det blev fra første møde-aften i september 1995 en vældig succes, idet der mødte 140 personer op. Der var så mange, at det ikke var svært at opdele i 4 stemmer, sopran, alt, tenor og bas. Et stort kor havde set sin begyndelse. Fra starten var der ikke stemmeprøve, idet alle skulle kunne være med, men over årene er det alligevel blevet sådan at der kræves en stemmeprøve, dels for at kunne placere den enkelte bedst muligt i koret og dels for at finde de rigtige stemmer.

Korets repertoire har fra begyndelsen været bredt og strækker sig over klassisk kirkemusik, danske sange og rytmiske toner.

Koret har en bestyrelse på 5 medlemmer,

der tager sig af alt det praktiske. Hvor vi holder øveaftner, alt omkring noder, alle aftaler omkring stævner og koncerter, pressekontakt og meget andet. Vi vil gerne at dirigenten skal kunne koncentrere sig om selve sangen og ikke tænke på alt det andet, der også skal fungere i et kor.

I løbet af de først 5 år faldt antallet af kormedlemmer til ca. 90. Det er faldet lidt mere i årenes løb og ligger nu på ca. 60. Det er passende, især når vi skal synge i en kirke, hvor der nogle gange kan være lidt trangt. Koret er en del af Grænsekorene, som er medlem af Danske Folkekor.

Koret holder hvert år to-tre julekoncerter og en forårskoncert. Vi har dog i løbet af årene deltaget i mange andre begivenheder. Ved årtusindskiftet blev der i januar 2000 afholdt et stort stævne i Sønderjyllandshallen

Koret synger ved Sacre Coeur, Paris

hvor Sønderjysk Folkekor og 18 andre kor fra Grænsekorene deltog med i alt 680 sangere. Det var en fantastisk oplevelse. Repertoiret spændte fra den ældste danske nedskrevne melodi »Drømte mig en drøm i nat« over barok- og klassisk musik, Jeppe Aakjær og Carl Nielsen til et glad Leo Mathiesen nummer. Sådant en oplevelse sidder i kroppen i lang tid som korsanger.

Hvert år har Grænsekorene et stævne hvor alle kor deltager. Der bliver arrangeret øvedage hvor korene kan øve sammen, inden den store fælleskoncert. F.eks. var der 75 års jubilæumskoncert for Grænsekorene i Sønderjyllandshallen april 2005, hvor John Højbye var dirigent. Anders Gaden var dirigent i 2009 hvor Elverskud af Niels W. Gade blev opført. Bare for at nævne et par af de store koncerter.

Koret har også været på flere rejser. Vi har ved hvert 5 års jubilæum været på en rejse. Den først gik til Dêcin i Tjekkiet i maj 2000. Her besøgte vi et tjekkisk kor og var indkvarteret privat. Turens højdepunkt var fælleskoncert i Dêcins smukke gamle teatersal. Vi var også på bustur rundt i området.

Koret har i de forløbne 20 år haft 4 dirigenter. Karen Hanne Munk stoppede i 2001 efter 6 år. Vi fandt den næste dirigent i Toftlund. Det var Astrid Thomsen, organist ved Toftlund Kirke. Det var svært at sige farvel til Karen Hanne Munk for et kor er en symbiose mellem dirigent og kor, hvor koret kender hvert et øjenbrynsløft fra dirigenten, og det er svært at tro at der findes andre der kan gøre det ligeså godt. Men denne symbiose opstod straks med Astrid Thomsen. Samtidig med hendes start som dirigent fik koret fast repetitør Bente Paarup. Det er hun stadig ved 20 års jubilæet.

Under Astrid Thomsens ledelse deltog koret i åbningen af en udstilling af 24 originale tuschtegninger af Dronning Margrethe til den færøske og grønlandske bibel i Sct. Nikolaj Kirken i Kiel. Her opførte vi sammen med et tysk kor bl.a. »Se, nu stiger solen« og »I løsten stiger solen op«.

10 års jubilæumsturen gik til Paris juli 2005. Vi havde koncert i Den danske Kirke og oplevede Paris i 5 dage. Vi optrådte også spontant forskellige steder i Paris.

Efter 5 år som dirigent søgte Astrid Thomsen nye udfordringer som organist, og hun havde ikke længere tid til koret. Vi var meget heldige igen at finde en ny dirigent fra september 2006. Det blev Claus Birch fra Aabenraa. Han har erfaring med bigbands, folke-musik, jazz og renæssancemusik. Han har desuden skrevet over 100 rytmiske arrangementer. Så det var en ny og anderledes udfordring for koret.

Efter to år med Claus Birch måtte han desværre stoppe og koret måtte igen søge ny

3 af korets dirigenter Astrid Thomsen, Claus Birch og Karen Hanne Munk

Christine Ostenfeld,
korleder

Bente Paarup,
repetitør

dirigent. Vi var heldige fra sæsonstart 2008 at overtale Christine Ostenfeld, der var cand. mag. på Aabenraa Statsskole og stod for gymnasiets Bigband Pianoforte, til at blive korleder. Hun er et meget engageret menneske, sprudlende, spontan og fyldt med ideer og festlige oplæg. Igen fik koret en udfordring, men bestemt en vi var glade for.

Bornholm var målet for 15 års jubilæums-turen. Vi sang på vej til Bornholm på Lunds Universitetshospital, og på vej hjem på Malmø Hospital. Vores repetitør Bente Paarup er født på Bornholm og arrangerede sammen med Christine Ostenfeld en fantastisk tur. Vi

slog vore folder over det ganske Bornholm. Koncert i Olsker Kirke, på Kunstmuseet, i Aa Kirke, på Hammershus, på havnen i Gudhjem, på »Natur Bornholm«, Oluf Høst Museet og mange andre steder, hvor lysten til at bryde ud i sang kom over os. Det var en formidabel tur, der bare ikke går i glemmebogen, men bærer lysten til korsang videre.

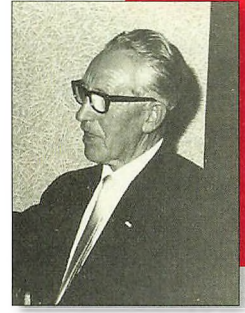
Vi står nu overfor vort 20 års jubilæum, som selvfølgelig også skal fejres. Vi lægger ud i juni med at have en stor fælles koncert i Høje Kolstrup Kirke i Aabenraa med et kor »Majazz« fra Hillerød. Dette kor fejrer 30 års jubilæum og er på tur i Sydslesvig og Sønderjylland. Denne koncert når vi lige inden vi rejser til Limfjordsområdet i begyndelsen af juli, hvortil vores jubilæumstur går. Vi ser frem til endnu en stor oplevelse og vi skal synge mange forskellige steder f.eks. Lild Kirke, Geologisk Museum, Fur, Jens Søndergaards Museum, museet for Religiøs Kunst m.v.

Det har været 20 forrygende år med Sønderjysk Folkekor. Der er ca. 25 sangere i koret der har været med fra begyndelsen. Vi ser frem til de næste år og kommer helt sikkert også til at fejre 25 års jubilæum.

Koret ved Hammershus

Angrebet på oberst Paludan Møller

Af Gendarm Madsen

Oberst Svend Bartholin Paludan-Müller (1885-1944) havde fra begyndelsen af besættelsen en afvisende holdning til samarbejdspolitikken med tyskerne, og han undlod ikke at gøre opmærksom på det. Han mente, man skulle gøre modstand mod tyskerne. Hans død gjorde stort indtryk i 1944, og mange har skrevet om den. Kristen Madsen var gendarm i Gråsten og oplevede på første hånd, hvad der skete.

Gendarm Kristen Madsen (1893-1991) var fra Bøvlingbjerg i Vestjylland. Han kom fra fattige kår. Hans far forsørgede familien som fisker på Bøvling Fjord. Fangsten cyklede han rundt med om eftermiddagen og solgte den til private. Kristen måtte ud at tjene som 9-årig. Skolegangen var begrænset til 2 dage om sommeren og lange dage om vinteren. Resten af tiden måtte han arbejde på tjenestestederne. Efter aftjening af værnepligten (det var før 1. verdenskrig) fik han ansættelse som gendarm. Han blev gift med Karen (1894-1984) fra Vinkel ved Viborg. De bosatte sig i Gråsten (Konkel) og fik to døtre Else og Kirsten.

Kristen Madsen patruljerede gående eller cyklende på Gendarmstien. Han blev som de øvrige gendarmere interneret i Frøslev den 19. september 1944 og var her til krigens slutning. Herfra kom han hjem i 1945. Da var han knækket fysisk, og han fortalte næsten ikke noget om sit ophold i koncentrationslejren. Efter hjemkomsten fik han administrativt arbejde på kontoret. Han avancerede senere til overvagtimester. Han blev pensioneret

i 1958, da grænsegendarmeriets opgaver overførtes til politiet.

Efter Karen Madsens død i 1984 kom Kristen Madsen på plejehjemmet i Rinkenæs på grund af blindhed. Han bevarede livet igennem en usvækket interesse for historie og samfundsforhold, og han efterlod sig flere værdifulde optegnelser og beskrivelser for eftertiden.

Egå maj 2015

Johannes Morre Pedersen

Gendarm Kristen Madsen til venstre

En øjenvidneberetning af Kristen Madsen

»Den 26. maj 1944 om morgenen kl. 5.30 ankom Gestapo og tyske politisoldater i bil til Gråsten, hvor de blev standset på hjørnet af slottets indkørselsvej og derfra begav sig til oberst S. B. Paludan-Müllers bolig.

I løbet af et øjeblik var boligen omringet og nærliggende veje under kontrol. Politisoldaterne var bevæbnede med geværer, medens Gestapo havde maskinpistoler.

Der blev nu ringet på hoveddøren, der vender ud mod haven, og obersten, som på det tidspunkt allerede var oppe, kom selv til døren, hvor han blev opfordret til at lukke op.

På oberstens forespørgsel om, hvem det var, og hvad de ville, blev der svaret, at det var det tyske sikkerhedspoliti, og at de ønskede at tale med obersten. Hertil svarede denne, at det kunne lade sig gøre, hvis de kl. 10 ville indfinde sig på hans kontor. Der blev svaret herpå, at der skulle lukkes op øjeblikkeligt.

Da obersten ikke efterkom ordren, trængte de med vold ind ad døren, og obersten skød sit første skud og dræbte en af politisoldaterne. Derefter trak de øvrige sig straks tilbage.

Obersten lukkede derefter døren, som han barrikaderede med en stor egetræskiste, der stod i gangen, hvorefter han fik sin hustru og datter bragt i foreløbig sikkerhed i kælderen.

3 gestapomænd henvendte sig umiddelbart efter på Gråsten Politistation, hvorfra de pr. telefon rekvirerede »bomber, granater og mandskab« fra Aabenraa.

Da denne forstærkning derefter var ankommen, blev skydningen genoptaget fra begge sider, men det vil nu være på sin plads at berette, hvad der foregik andetsteds.

En af oberstens naboer, pastor Hvidt, vågne-de ved den stærke skydning, og da han gennem vinduet så gestapobilien og soldaterne rundt om oberstens villa, kunne han nok forstå, at det var galt fat. Mens han skyndte sig for at få tøjet på bad han sin hustru binde et hvidt tørklæde på en stok. Samtidig ringede præstens telefon, og han blev bedt om at skynde sig over til obersten for at forsøge at få ham til at overgive sig.

Forsynet med sit parlamentærflag skyndte pastor Hvidt sig derover, og fik omsider

forbindelse med lederen for angrebsstyrken, til hvem han udtalte, dels hvem han var og dels, at han anså oberstens stilling for håbløs, hvorfor han udbad sig tilladelse til at søge forbindelse med obersten for at forsøge at bevæge ham til at overgive sig.

Oberst Svend Bartholin
Paludan

Tilladelsen blev givet, og tyskerne holdt inde med skydningen fra deres forskellige dækstillinger bag buske og træer i haven. Præsten gik til hoveddøren for at komme ind, men da denne som allerede nævnt var låst og barrikaderet, var han nødsaget til at benytte et af vinduerne, hvor alle ruderne var skudt ind. Mens han var i færd hermed, tilråbte han obersten med ordene: »*Det er mig, pastor Hvidt!*« Efter at præsten var kommet ind i boligen, talte han med obersten, og han blev klar over, at der ikke kunne blive tale om overgivelse, hvad han hele tiden havde anset for lidt sandsynligt.

Obersten bad nu præsten drage omsorg for, at familien måtte blive reddet, og under hele samtalen var han meget rolig. Inden de skiltes bøjede han knæ og udtalte: »*Gud forlad mig mine synder!*« Da præsten spurgte ham: »*Vil De endnu en gang have Herrens velsignelse?*«, bøjede han sig atter på knæ, og velsignelsen blev lyst over ham. Han tog derefter afsked med præsten og bad samtidig om, at pigen, der havde sit værelse oppe på loftet, også måtte blive reddet.

Præsten hjalp nu familien op fra kælderen, og det voldte ham en del besvær at få pigen ned fra loftet, idet obersten havde væltet et klædeskab ned ad trappen i den hensigt at bruge skabet som forskansning.

Obersten tog nu afsked med sin familie. Enkeltheder af hvorledes denne afsked foregik, skal ikke gengives her, kun dette, at datteren gang på gang takkede sin far for al hans kærlighed og for det dejlige barndomshjem, hun havde haft. Obersten rettede også et par personlige ord til pigen

og bad hende hilse de to ordonnanser og de andre.

Der blev nu udefra råbt på præsten, at han måtte skynde sig, da der var sendt bud efter sprængkommandoen. På det tidspunkt, da præsten gik i gang med at opsøge familien i husets kælder, var en politibetjent Pedersen kommet til stede, og denne var, da præstens samtale med obersten var afsluttet, behjælpelig med at få familien bragt ud af hoveddøren.

Den dræbte soldat, der lå foran døren, blev ved denne lejlighed trukket så meget til side, så passagen blev fri. Hvorvidt døren derefter igen er blevet barrikaderet af obersten med den tunge egetræskiste må stå hen, men det må anses for givet, at obersten umiddelbart herefter er gået op på loftet for derfra at føre sit forsvar, idet det var herfra, man kunne skønne, at hans skydning foregik.

De tre kvinder, som takket være den ydede hjælp nu var ført ud af huset, blev straks taget af Gestapo og bragt ned i et lysthus, der stod i haven. De havde ikke engang det allernødvendigste tøj på, og det blev sagt til dem, at såfremt de vovede sig uden for lysthuset, ville de blive skudt med det samme.

Skydningen blev nu atter optaget fra begge sider. Oberstens skød fra vinduerne og fra huller i tagbeklædningen, medens tyskerne, der havde fået deres styrke meget forstærket, lå bag buske og brændestabler og hvor der ellers var en smule dækning. Herfra vedligeholdte de ild mod huset. Umiddelbart efter at familien var ført ud, blev der kastet flere brandbomber ind af gavlvinduerne, dels ind i datterens værelse og dels ind i soveværelset. Kort tid efter var der brand i huset.

Jævnligt blev der kastet håndgranater op mod den enlige mand, og disse granaters drøn sammen med geværers og maskinpistolers knitren og skratten forenet med ildluer og en kvælende røg, var de midler, som en morderbande på i alt 36 mand anvendte mod helten i denne beretning.

Efter at ilden havde godt fat, rekvirerede tyskerne Gråsten Frivillige Brandværn. Det var et værn, hvor mange af medlemmerne var tysksindede, og nogle igen var hjemmefolksfolk. Klokkeren var nu ca. 8.20, og

brandmændene var i færd med at lægge slanger ud fra hydranten, der står ved slottets indkørselsport. Da arbejdet hermed var så vidt fremskredet, at sprøjtningen kunne påbegyndes, blev der givet ordre fra tyskerne, at de udlagte slanger skulle tages ind og en ny ledning etableres fra vindebroen, langs ad gaden og derefter ført om til husets gårdside. Herfra begyndte brandmændene nu endelig at sprøjte, hovedsagelig på den del af bygningen, hvorfra oberstens skydning foregik.

Skydningen fra loftsetagen fortsattes stadig, og det endskønt opholdet på det brændende loft må have været forfærdeligt, og under alt dette sad familien som øjenvidner, holdt inde i lysthuset af disse mordere, for hvem medlidenhed og menneskelighed er ukendte egenskaber.

Præsten var stadig i gang med sit hvide flag. Han fik ca. 8.30 ordre til at være familien behjælpelig med at forlade lysthuset, efter at de havde opholdt sig der i 1½ time.

Det må i denne forbindelse betragtes som et under, at projektiler fra loftsetagen ikke fandt vej gennem lysthusets bræddevæg, og den eneste rimelige forklaring på kvindernes lange ophold derinde kunne måske være den, at tyskerne kunne bruge lysthuset som en god stilling under deres kamp med den enlige tapre mand.

Da kvinderne blev ført bort, var de udsat for tyskernes hån, og det må kaldes heltemodigt og viljestærkt, at oberstinden og den unge datter ikke faldt fuldstændig sammen under alt dette forfærdelige. De blev ført om bag ved bygningen for der at se de to dræbte, der var faldet for oberstens kugler. Da de et øjeblik efter blev ført gennem havelågen, sagde den ledsagende løjtnant til dem med hån i stemmen: »*Se Dem tilbage og se Deres hjem!*«

Kvinderne blev ført videre ned forbi kontorbygningen og derefter beordret ind i den tyske politibil, der holdt på slottets indkørselsvej. På denne vandring bort fra en udmærket ægtefælle, en kærlig far og et dejligt hjem og på vej mod en uvis skæbne, da er det let forståeligt, at oberstindens udseende var som forstenet, som om det hele var noget uvirkeligt, der slet ikke var til at fatte. Datteren gik med rejst hoved – sin fars

ægte datter – også midt i alt det forfærdelige.

Ved ankomsten til den holdende bil var der mødt venner op, der forsøgte at gøre udveje for nogle nødvendige beklædningsgenstande til oberstinden, men hvorvidt dette lykkedes, vides ikke, idet bilen næsten med det samme kørte om på vejen foran doktor Jens Møllers villa, hvor den blev holdende. Her var der en af naboerne, der meddelte fru pastor Hvidt, at da bilen nu holdt der, ville det sikkert være kærkomment med lidt mad. I en vældig fart var kaffe og mad færdig. Skønt tilladelsen til at bringe det over i bilen var givet, blev det dog ikke nået, idet denne atter kørte bort med Kolding som mål. Her kom de i forhør og blev senere anbragt i hver sin celle. Datteren dog i en celle, hvor der i forvejen var en lille fransk pige, der havde siddet som fange i flere måneder.

Kl. 8.40 ankom 2 af byens læger, rekvireret af præsten, men de blev tilbagevist af den tyske løjtnant, der gjorde gældende, at der ikke var nogen syge folk der. Samtidig blev de to dræbte soldater kørt bort i en tysk ambulancebil, der holdt ved oberstens havelåge.

Kl. 8.50 lød der et stort brag inde fra bygningen. Det hidrørte fra en stor indkastet håndgranat. Indkastningen af denne granat skete, fordi en af brandmændene mente, han havde set obersten løbe gennem spisestuen.

Der er en del modstridende meninger om, hvornår obersten afgav sit sidste skud, men flere ting tyder på, at det skete kl. 8.30. Der var på dette tidspunkt 36 gestapofolk og politisoldater i angrebsstyrken. I tre timer havde obersten holdt stand i sit heltemodige forsvar. Tyskernes tab var, som allerede nævnt en politisoldat, der faldt ved angrebets begyndelse og en politisoldat, der faldt senere i kampen. Desuden var en del sårede. Vistnok 6 eller 7. Deraf var et par så hårdt sårede, at den ene senere skal være afgået ved døden.

Kl. 10 var brandmændene herrer over ilden og den del af bygningen, der vendte ind mod slottet. Omtrent hele loftsetagen var da raseret af luerne, mens den øvrige del af bygningen var mindre medtaget af ild, men derimod af beskydningen.

Samtidig med at ilden var under kontrol, begyndte brandmændene at trænge ind i

bygningen, på visse steder hjulpet af politisoldaterne, der meget energisk gik i gang med at lede efter oberstens lig.

Nede i byen var der allerede en del flag på halv stang, og danske virksomheder havde lukket.

Kl. 11 var Gestapo hos politimesteren med det forlangende, at samtlige brandmænd skulle beordres til oprydning, idet der var flere af de danske brandmænd, der havde været uvillige til at fortsætte med arbejdet efter at ilden var slukket. Samtidig blev det forlangt, at flagning på halv samt lukning af butikker og virksomheder skulle forbydes. I modsat fald skulle byen erklæres i belejrings-tilstand fra og med kl. 12.

Det trak efterhånden længe ud med eftersøgningen af oberstens lig, og hele byen og omegnen var kun besjælet af én tanke, at obersten på en eller anden måde var kommet ud. At det ikke alene var byens dansksindede befolkning, der tænkte sig den mulighed, at obersten var kommet ud af bygningen med livet i behold fremgik af, at flere af de sorte hjemmeværnsfolk udfoldede deres fulde evne i en målbevidst eftersøgning, dels af slotshaven, dels af slottet og dels af haverne i nabolaget.

Unde alt dette stod folk tæt pakket ved de påbudte politiafspærringer og ventede i tavshed på at få besked.

Kl. 14.45 blev oberstens lig fundet af brandmændene. Det lå på loftet i nærheden af den midterste skorsten.

Efter anmodning fra byens befolkning tillod tyskerne, at liget måtte lægges i kiste og føres til Gråsten Kapel kl. 16.30. Dog på den betingelse, at ingen flag måtte være oppe, og at butikkerne ikke måtte lukke. Overtræderne ville straks blive arresteret af værnemagten.

Næppe var forbuddet, der også tidligere på dagen var givet, kommet til folks kendskab, før alle flag i Gråsten var på halv stang, og alle danske butikker og virksomheder var lukkede resten af dagen.

Tilladelsen til at få liget lagt i kiste og ført til kapellet blev derefter omgående inddraget, og efter det var byen pyntet med blomster, og vejen til kapellet var ligeledes pyntet med blomster tænkt som en sidste kærlig hilsen. Afspærringen omkring oberstens bolig

umuliggjorde, at nogen kunne nærme sig. Ellers er det et spørgsmål, om ikke liget med magt var blevet taget og lagt i den hvide kiste, der allerede stod og ventede, og derefter båret i kapellet.

Kl. 17.45 ankom en bil med 4 gestapo-ledere. Den ene var en udstationeret marine-soldat ved navn Rielke. (Han var for øvrigt blevet såret under kampen og gik med armen forbundet). Han blev vist op på bygningens loft, hvor de beså oberstens lig. Umiddelbart derefter kørte de bort igen.

På området omkring bygningen blev der stadig holdt vagt af politisoldaterne, og de tyske hjemmeværnsfolk havde fået til opgave at patruljere i byens gader aftenen og natten igennem. Disse hjemmetyskere var på deres patrulje ledsaget af 2 tyske politisoldater og overalt, hvor de viste sig, var de genstand for befolkningens dybeste foragt. Det var en foragt, der af gode grunde ikke kunne komme til udbrud, men dog sådan, at de forstod, at vi aldrig ville kunne glemme de mænd og kvinder, der gik tyskernes ærinde og understøttede dem i deres trang til mord og terror.

Kl. 21 ankom så den tyske bil for at hente oberstens lig. Den kørte baglæns ind til boligen, hvor en stige blev rejst fra bilen op mod loftsetagen. Forsynet med en presenning gik nogle soldater op på loftet, hvor de rullede liget ind i presenningen og lod det rutsje ned ad stigen. Derefter kørte de det bort.

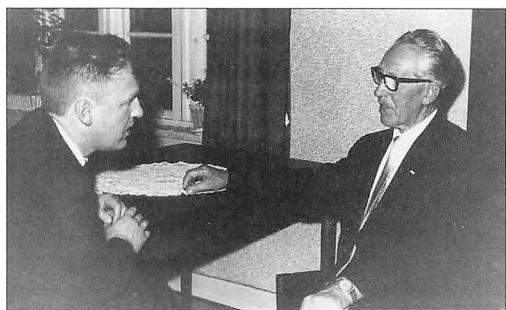
For at vise obersten den sidste ære, var fru pastor Hvidt mødt op med blomster, som

hun bad om at måtte lægge ved liget. Dette blev dog på det bestemteste nægtet hende af en tysk hjemmeværnsmand, og selv da en behjertet mand talte til ham og appellerede til hans menneskelige følelser, blev også han afvist hånligt med en bemærkning om, at obersten var en morder og skulle begraves som en hund.

Omsider blev det tilladt at en enkelt blomst blev anbragt, dog kun hvis det var en sidste hilsen fra hans hustru.

Vognen kørte derefter, og tilbage var kun de røgsvættede mure. Underligt at et godt hjem i løbet af få timer blev lagt fuldstændig øde. Dog tror vi, at mindet om oberst Paludan-Müller vil blive bevaret til sene tider. Han satte sit liv til, fordi han elskede sit land og sit korps. Hans død var en helts død. Æret være hans minde.«

Øjenvidneberetningen er bevaret af Johannes Morre Pedersen, der er nevø til gendarm Kristen Madsen.

Johannes Morre Pedersen i samtale med Kristen Madsen

Idrætshøjskolen i Sønderborg ...
Du bliver mærket for livet!

Læs mere på www.ihs.dk

Idrætshøjskolen i Sønderborg
Friheds Allé 42 - 6400 Sønderborg
Telefon 7442 1848

IDRÆTSHØJSKOLEN
SØNDERBORG

ÆGTE VENSKABER

**FANTASTISKE
LINJEFAG**

ADVENTURE

- BODY

- OUTDOOR

- AQUA

- RACE

**ADVENTURE
EFTERSKOLEN**

et musikalsk eventyr

Af Krestina Buus Jeppesen

I august 2011 blev de første elever budt velkomne på Musikalsk Grundkursus (MGK) i Sønderborg og et nyt kapitel blev skrevet i Musikskolens historie. I dag, 4 år senere, er der 18 elever i afdelingen – 10 rytmiske og 8 klassiske, der har deres daglige gang på skolen og 7 af dem er netop blevet optaget på konservatoriet – et rekord stort antal. Men eventyret begyndte i virkeligheden meget før 2011. Med miljøet, med ildsjælene og med lidenskab – alt det, der ofte synes usynligt på overfladen, men som er hele grundlaget for ethvert musisk talentarbejde.

Klokken er kun 8 om morgenen, da Chris låser sig ind på Musikskolen. Han har fået et lift ind fra Ullerup og skal ind og øve sig bag trommesættet i lokale 11. Som 19-årig, uden job, er han langt fra prototypen af en teenager, der ligger og sover længe. For ham handler det om at dyrke sin musik, at forbedre de små nuancer i spillet og få den helt rigtige lyd ud. Inden øvningen gør han klar til morgenmad i Musikskolens køkken, sætter æg over og hilser på administrationen. Kort efter dukker et par andre gutter op. Man ved aldrig helt hvem der dukker op, eller hvem der kommer først, men der er altid nogen at spise morgenmad sammen med, inden dagens øvning går i gang. Efter maden forsvinder de unge ind bag hver deres lukkede dør. I løbet af dagen mødes de tilfældigt igen til kaffe og frokost - nogle forsvinder pga. et ærinde ude i byen, andre kommer til. Sidst på eftermiddagen dukker de, der går i skole eller på gymnasiet, op, og foyeren summer af liv. Nogle finder et ledigt lokale og fortsætter øvningen alene, andre får øvet dét, de har terpet i enerum, sammen, og

andre igen hænger bare ud i foyeren inden deres undervisning. Fælles for dem alle, er at de er MGK-elever i Sønderborg.

MGK-Uddannelsen

MGK er en statsligt finansieret 3-årig uddannelse, der har som mål at forberede eleverne til musik-konservatoriets optagelsesprøve eller til aktiv deltagelse i det lokale musikliv. I MGK SYD søger man p.t. ind på én af fire linjer: klassisk, rytmisk, folkemusik eller tonespace, der er en linje for elektronisk musik. Uddannelsen er for elever mellem 14-25 år, og undervisningen er gratis, da uddannelsen er finansieret af Statens Kunstfond, dog er den ikke SU-berettiget. Livet som MGK-elev består af ca. 6-7 timers undervisning om ugen. Herudover er der krav om deltagelse i koncerter, workshops, weekendarrangementer, studieture mv., og så er det naturligvis nødvendigt med en hel del egen øvning. Det er ikke usædvanligt at eleverne på MGK bruger mellem 2-8 timer om dagen på at øve sig.

Undervisningen indeholder en række prak-

MGK rytmisk koncert. Foto: Bo Bach Jensen

tiske og teoretiske fag. Hovedfagsundervisningen, der foregår alene hos læreren, fylder typisk en time om uge, og ellers undervises der i bifagsklaver, sammenspil, musikteori og hørelære samt Sang, Spil og Bevægelse (SSB). Undervisningen ligger uden for almindelig skoletid, så det er muligt at følge fx en gymnasial ungdomsuddannelse sideløbende med MGK – i særlige tilfælde kan MGK forlænges til 4 år.

For at komme på MGK, skal man bestå en optagelsesprøve. Til denne prøve skal man fremføre musikværker, der viser, at man er kvalificeret til at udvikle sig i en grad, der betyder, at man efter tre års undervisning på MGK vil være dygtig nok til at bestå en optagelsesprøve på et konservatorium. Censorpanelet består bl.a. af en underviser ved et konservatorium.

Hvert år skal eleverne til årsprøve i hoved- og bifag samt musikteori og hørelære. MGK afsluttes efter 3 eller 4 år med en prøve, der niveaumæssigt svarer til konservatoriernes optagelsesprøver.

MGK i Sønderjylland

Det første MGK center i Danmark så dagens lys i Holstebro i 1976. Det andet center blev oprettet i Kolding i 1983, og siden da er der opstået centre ved knopskydning rundt om i landet, indtil der ved begyndelsen af dette årtusinde var 17 MGK centre. For elever i Sønderjylland betød det, at nærmeste center lå i Vojens, Esbjerg eller Kolding.

Ved den seneste reform i 2010 blev antallet af MGK centre reduceret fra 17 til 7 - med satellitter i de geografiske områder, de nu dækker. Dermed forsvandt de tidligere centre i Esbjerg og Vojens og det nærmeste center blev således i Kolding. Dette betød endnu større transportmæssige udfordringer især for elever fra Tønder, Sønderborg og Aabenraa kommuner. Det nye center i Kolding gik derfor i dialog med de 11 Syd- og Sønderjyske Musik- og Kulturskoler (SMOK) for at udvikle en model, der med udgangspunkt i elevens tarv sikrer højt kvalificeret musikundervisning samt et stimulerende musikalsk miljø så tæt på elevernes hjemby som muligt. Resultatet blev en model, hvor alle elever

MGK Sønderborg 1. årgang. Foto: Krestina B. Jeppesen

i MGK Syds geografiske område kommer til optagelsesprøve samme sted og bliver vurderet efter præcist de samme kriterier. Hvis minimum 5 elever fra én musikskole bliver optaget, er der basis for at oprette en afdeling på denne musikskole. Modellen blev lanceret i 2011 og førte til at der blev oprettet afdelinger i de to gamle centre, Vojens og Esbjerg, og derudover som noget helt nyt i Sønderborg. Denne model er den eneste af sin art i Danmark.

Talentudvikling

Med muligheden for egen afdeling, bragede Sønderborg ind i MGK Syd med 11 elever. Resultatet var frugten af mange års talentpleje. Allerede da nærmeste MGK center fra 1995 lå i Vojens stod det klart, at det med de mange timers ugentlige undervisning, krav om egen øvning og transporttid var for langt væk til at være en reel mulighed for de fleste fra Sønderborg Kommune. Desuden var det tydeligt, at der var et musikalsk vækstlag, som ventede på at blive dyrket. Med et symfoniorkester i byen og dermed nem adgang

til højt kvalificerede undervisere vil nogen sikkert mene, at det kun er naturligt, at den klassiske musik har og havde kronede dage i Sønderborg. Men nok så overraskende trivedes den rytmisk musik i mindst lige så høj grad på skolen.

Sønderborg Musikskole søgte derfor og fik midler fra kommunen til at oprette en pendant til MGK, og således blev Musik Akademiet født i 2007 i forbindelse med kommunesammenlægningen. Uddannelsen lignede indholdsmæssigt MGK, men havde i modsætning til MGK en egenbetaling af væsentlig størrelse. På trods af den var søgningen stor og resultaterne synlige. Ud af eleverne fra første årgang er 9 ud af 15 elever senere kommet på konservatoriet.

Musik Akademiet eksisterer stadig i Sønderborg Musikskole og er de senere år blevet udbygget med et Junior Musikakademi for de 7-14 årige. Dette skyldes et stort fokus på talent-fødekæden. I Musikskolen er man bevidst om, at man i modsætning til de fleste andre MGK centre eller afdelinger i landet kun har et meget begrænset opland, der kan

MGK Klassiske elever. Foto: Henrik Cornelius Hansen

levere talenter til centeret. Samarbejdet med Aabenraa Musikskole fungerer rigtigt fint, men bortset fra den er der mest opvand, og der kommer ikke mange talenter svømmende ind. Derfor er der stor fokus på at fostre talenterne selv. Det sker dels ved at spotte de elever, der udviser et særligt talent eller en særlig spilleglæde, dels ved hele tiden at tilbyde dem målrettet og motiverende undervisning i stigende omfang og endelig ved at indlemme dem i det store sociale netværk, der er på musikskolen. Der er således tale om et meget fint samspil mellem undervisernes indsats over for den enkelte elev, det sociale miljø, eleverne selv skaber, og de strukturelle og økonomiske rammer, der lægges for både omfanget og indholdet af aktiviteterne på skolen.

At der tænkes meget i miljø kommer bl.a. til udtryk ved at alle elever på Musik Akademiet og MGK får udleveret en nøgle og alarmbrik til Musikhuset på Skovvej. Det er et stort ansvar, men også en god investering. Med fri adgang til Musikhuset har eleverne altid et sted at øve sig uden fx at genere naboer

eller familiemedlemmer, men også et sted at mødes med ligesindede. På en skole eller et gymnasium er der ikke mange, der dyrker musikken og et instrument så intenst, men på MGK gør de det alle, og det er ikke sjældent at nye bands og sammenspilsgrupper opstår, når eleverne mødes i foyeren før og efter deres undervisning og øvning.

MGK i det lokale musikliv

Mens formålet med MGK er todelt, er det langt vanskeligere at måle i hvilket omfang MGK skaber amatørmusikere, der fungerer aktivt i det lokale musikliv, end det er at måle, hvor mange elever, der klarer optagelsesprøven til konservatoriet. Men sikkert er det, at eleverne, mens de går på MGK, har meget stor betydning for det lokale musikliv. Et MGK-center på en musikskole er et stort privilegium, ikke bare fordi kvaliteten af koncerterne, hvor MGK eleverne spiller med, stiger, men også fordi de yngre musikskole-elever kan spejle sig i MGK-eleverne, og endelig fordi det generelle bevidsthedsniveau højnes i hele kommunen. Der bliver simpelt-

MGK Klassiske elever. Foto: Henrik Cornelius Hansen

hen mere musik af høj kvalitet, som spilles flere steder. Dermed kommer MGK hele byen til gode.

For kommunen er der en ren økonomisk gevinst fordi MGK er statsligt finansieret i modsætningen til selve musikskolen, der er kommunal.

Sønderborg Musikskole afholder ca. 140 koncerter på en sæson. Mange af disse koncerter foregår på ét af undervisningsstederne, men flere foregår ude af huset, og musikskolen bliver i stigende grad bedt om at levere musikken til forskellige private og kommunale arrangementer. Således spiller eleverne i forbindelse med åbninger af centre og bygninger, det årlige hædringsarrangement i Sønderborg, Borgmesterens nytårskur, idrætsstævner, men også i forbindelse med arrangementer af byens handlende, netværksmøder, bankers investormøder m.v.

Udover de mange Musikskolekoncerter spiller eleverne ved rene MGK-arrangementer. MGK-festivalen er blevet en årligt tilbagevendende begivenhed med 8 timers musik på et meget højt niveau, MGK Klas-

siske fællesdage kulminerer med en stor slået koncert i Christiansfeld Kirke hvert forår og endelig skal nævnes samarbejdsprojektet med Sønderjyllands Symfoni-orkester, hvor hele den klassiske afdeling fra MGK Syd sidder med i orkesterprøverne og afslutter praktikforløbet med en gratis koncert for alle interesserede i Alsion, Sønderborg. Dertil kommer en række skoleturnéer samt koncerter på regionens spillesteder.

Eventyret har nået sit foreløbige højdepunkt i 2015, hvor 7 elever fra Sønderborg MGK er kommet ind på forskellige konservatorier inden- og uden for landets grænser. Chris er én af dem. Fra august siger han farvel til 8 års undervisning i Sønderborg Musikskole og tager hul på et nyt kapitel i sit liv på konservatoriet i Esbjerg.

Piger

Af Ellen Jensen

Helga og Valborg. Billedet her er det første billede af pigerne fra 1879.

Bortset fra Dannebrog findes næppe noget nationalt symbol, der har haft sin plads i så mange danske hjem, som billedet af de sønderjyske piger. Fra 1896 til 1914 ses billedet i Sprogforeningens Almanak, med pigerne mellem to Runesten, i baggrunden er der et landkort over Sønderjylland med håbets lærke øverst på stangen og ordet

Sønderjylland er overstreget, eftersom ordet af de tyske myndigheder blev forbudt i 1895. Indtil 1914 ses pigerne, sørgende skue mod »Mor Danmark« under krigen 1914 -18 udkom Almanakken helt uden billeder på omslaget. Efter 1920 ændredes pigernes ansigtsudtryk, med et mildere udtryk, nu var landet jo delvis hjemme igen.

Men hvem var de smukke piger på billedet og hvordan kom det frem. Ja, det var ikke en sønderjyde der fandt guldæblet, men en ung københavner, som gerne ville have sit eget bogforlag.

Men han manglede startkapital. Ideen til portrættet af de sønderjyske piger, kom efter at Holger Drachmann i 1877 havde besøgt Sønderjylland, der siden 1864 var skilt fra Danmark. Han skrev en rejseskildring fra Als og Dybbøl, »Derovre fra Grænsen«, som udkom sidst på året 1877.

Han havde blandt andet besøgt Cathrine Fink i Bøffelkobbøl på Sundeved, hvor to danske soldater faldt i februar 1864, og blev begravet i familiens have, nær alfarvej. Trods fattige kår passede mor og datter soldatergraven med kranse, blomster og bånd. Mødet med de to kvinder gjorde et stærkt indtryk på Drachmann, selv om han var maler, lader han indtrykket af den sønderjyske pige, han mødte ved de to soldaters grav i Bøffelkobbøl, blive til et digt om sønderjyske pigers trofasthed og håb.

*De vog dem, vi grov dem, en grav i vor have,
lagde dem ved siden af alfar vej,
Alle vore blomster skal smykke deres grave,
Sønderjyske piger, I det forglemme ej.*

*Hvem gemmer vi vel ellers vore kranse til,
Søster, hvad er det du siger?
Lad fjenden plukke blomster derude, hvor han vil,
Nælder hos de sønderjyske piger.*

*De ligger og lytter, i jorden dernede
Lytter til hvert fodtrin på den alfar vej.
Lytter, om på landsmål en læbe vil bede,
Sønderjyske piger, I forglemme dem ej.*

*Og skulle vi vel have så glemsomt et sind,
Søster, hvad er det du siger?
De døde har vi tegnet os i hjerterne ind.
De bor hos de sønderjyske piger ...*

Fra bogen (Derovre fra Grænsen) H. D.

Digtet blev sat i melodi og optaget i Højskolesangbogen, den var i høj grad med til at udbrede og fastholde forestillingen om de trofaste sønderjyske piger, der plejer de danske minder med omhu.

Det var imidlertid ikke Drachmann's

fremstilling af de sønderjyske piger, men derimod billedet af de to alvorlige unge piger der fik den store udbredelse.

Manden bag dette var den unge forlægger Ernst Bojesen. I en alder af 29 år åbnede han i 1878 en papir- og kunsthandel på Vimmelskiftet i København. Bojesen ville gerne have sin egen forlæggerforretning og bogforlag, men det krævede stor egenkapital. Han pønsede derfor på at finde en rigtig »Sællert« men trods flere forsøg var det ikke lykkedes. Bare han kunne finde på noget alle ønskede at eje, ja alle i hele Danmark var begejstret for. Med så direkte ord beskriver en biografi over Ernst Bojesen det mål, han sigtede mod.

Ideen til billedet af »De sønderjyske piger« opstod hos ham først på året 1879. Hans tidligere skolekammerat, Carl Steffesen var bosat i Flensborg. Han skulle holde et foredrag om Holger Drachmann og hans bog »Derovre fra Grænsen« og bad derfor om nogle data m.m. om Drachmann. Denne forespørgsel gav idéen til billedet af pigerne, der blev et salgsstykke uden lige.

Bojesen sendte et brev til Drachmann, hvem han stod nær. Denne sendte de ønskede oplysninger til Steffesen i Flensborg. Samtidig sendte Bojesen et brev til Steffesen med oplysning om sin idé. Han bad nu sin ven hjælpe med at finde et par unge danske piger, der var villige til at gå ind for tanken. Pigerne skulle helst være i folkedragter og byens bedste fotograf skulle søge at udføre billedet så stemningsfuldt som muligt.

Alt lykkedes

Proprietær Toftes to smukke døtre var villige til at stå model. Fotograf Schumann løste opgaven på smukkeste måde. Der blev sat annoncer i forskellige blade i foråret 1879, om at i næste uge udkommer der et let sælgeligt Nationalt billede af »De sønderjyske Piger« i nationaldragter med randtegnning og vers. Prisen bliver 10 kr. for en meget stor folio, alm. Foto 4 kr. kabinet 1,50 kr. Kolorerede billeder vil komme i handelen om kort tid.

Efter få dage må Bojesen indrykke en ny annonce, og meddele at det er umuligt at følge med i den rivende efterspørgsel, der kommer fra alle egne af Danmark og Slesvig.

For som han skriver, der findes kun én Originalplade, og den kan kun give 25 aftryk om dagen, så man må undskyldte at der er leveringstid. Men håber om kort tid at kunne levere de ønskede billeder.

Senere blev billedet fremstillet i flere udgaver med forskellige randbortter og vers som:

Ret visne, Ret kan ældes.

Ret kan tabes. Ret kan fældes.

Eller

Håbet, Håbe lever endnu,

det er det vi har tilbage,

I de mørke vinterdage,

håb om Vårens Solskinsstund.

Vi må vente, vi må bie, I må lide, I må tie.

Sænk jert hoved – men hold ud,

Endnu skæbnens hjul kan vendes.

Endnu friheds baunen tændes,

ved et solglimt sendt af Gud.

Med Drachmann's og Bergsøes strofer blev billedet et stærkt og nationalt klenodie.

Bojesen var klar over at have ramt plet, så en storstilet markedsføring gjorde billedet kendt landet over. Han havde nået sit mål.

Tofte – familien

De to unge piger Helga, (siddende) og Valborg (stående) var døtre af leder af Landbrugs-Højskolen »Ågård« Hans Mikkelsen Tofte i Oversø sogn, syd for Flensborg, der var forløberen for Jaruplund Højskole.

Hans M. Tofte var f. 1825 i Tirslund ved Bevtoft. Hans far var om sommeren murer og snedker, og om vinteren lærer, desuden var han kirkesanger i Tirslund kirke. I hjemmet voksede en børneflok op, to af sønnerne blev lærere, den ældste var lærer i Vildbjerg, og siden i Hornstrup ved Vejle. En søster til dem blev gift i Rangstrup, hendes efterkommere er stadig der på egnen, jeg har selv været gift med en af dem.

Men tilbage til Hans M. Tofte der i 1846 efter at være dimitteret med første karakter, blev ansat som andenlærer ved Skærbæk skole, hvor han var meget afholdt. Netop i de år faldt Treårskrigen. Den fyldte ham med harme over tyskerens fremfærd, og vakte hans danske sindelag. Dagen efter den ulykkelige kamp ved Brøns 22. januar 1849, samlede Tofte skolebørnene, og fortalte om det der

var sket. Der var blevet kæmpet og mange var faldet. Han sluttede: Skal vi så synge »Vor Gud han er så fast en Borg«. Efter krigen fik Tofte den betydningsfulde stilling ved den nyoprettede danske Borgerskole i Flensborg, og blev degn ved den danske kirke. Det siges at det var hans flotte sangstemme der gav ham stillingen blandt mange ansøgere. Han kom til at bo i den gamle præstebolig ved Helligåndskirken.

Han blev i 1853 gift med sin forlovede Helene Margrethe Bertelsen, en lærerdatter fra Styding. Fem børn blev født i hjemmet i Flensborg. Tofte var forkæmper for danskheden, og i en alder af 32 år fik han i 1857 overrakt Dannebrogskorset af Kong Frederik VII. Personlig.

Men i 1864 skete der en vending. Noget af det første tyskerne foretog sig var at ødelægge arbejdet i den danske skole og menighed. Lærerens løn blev beskåret, og da han i 1867 nægtede at aflægge Ed til Kejseren, blev han afskediget uden pension. Familien fik en lille lejlighed og der var ofte smalhans i hjemmet. Men Tofte havde en levende tro på rettens endelige sejr. Han aflagde et stille løfte om ikke at ville klippe hverken hår eller skæg, før Sønderjylland igen kom tilbage til Danmark. Men det trak nok længere ud end han havde regnet med, han oplevede ikke genforeningen, eftersom han døde i 1917. Men han holdt sit løfte, hans lange smukke hår og skæg blev efterhånden kridhvidt, men gav ham et stateligt udseende.

Nogle år efter sin afsked i Flensborg, fik han en ny stilling. Han blev leder af Landbrugs- og Folkehøjskolen på »Aagård« i Oversø sogn, her arbejdede han i 20 år indtil 1889.

Men arbejdet var meget vanskeligt, ligesom overalt i Sønderjylland for danske skoler, så i 1892 solgte han »Aagård« og flyttede til Fyn. Her boede hans eneste nulevende datter Valborg, de øvrige 4 børn døde i en ung alder, og hans hustru var død i 1877.

Pigerne på billedet

Billedet af »De sønderjyske Piger« viser Helga ikklædt en dragt fra øen Føer, og Valborg iført en Alsingerdragt. Både Nord- og Sydslesvig var dermed repræsenteret

ligesom både øst- og vestkysten.

I en beretning om billedet har Valborg i 1911 fortalt, at dragterne tilhørte pigerne selv. Måske har de anvendt dem til folkedans på »Aagård«. På det første prøvebillede stod begge piger op, men Helga ser noget forknyt ud. Det gør hun vel nok også på det endelige billede, hvor hun siddende læner sig mod Valborg. Helga Tofte blev få år efter angrebet af en galopperende svindsot og døde i 1883 i en alder af 22 år.

Hendes skæbne var kendt dengang og måske medvirkende til billedets udbredelse. Under et besøg ved hendes grav, digtede Overlærer Hans Rasmussen et vers sålydende:

*Sorgen skyggede din unge pande,
Kindens røde roser tabte farven,
Hjertet brast, og ung du sank i graven.
Men du steg til himmel som Valkyrie,
for faldne helte horn, at række.*

Digtet giver udtryk for både det kristne, nationale og oldnordiske, som grundtvigianerne var tilhængere af.

Der var senere en del mystik omkring gravstenen over Helga på Oversø kirkegård. Pludselig en dag var den forsvundet, efter forlydende slået i stykker på en mark.

Mange år senere i 1987 besøgte den daværende danske Kirkeminister Mette Madsen, Overgård sogn, hun gik ind for at bevare gamle kulturmindesmærker på danske kirkegårde. Mette Madsen ville gerne hjælpe til, at den forsvundne gravsten blev rejst igen. Hun gav selv 1000 kr. til hjælp for arbejdet. En gammel uret skulle gøres god igen. Så den 13. juni 1992 kl. 11 afsløredes på Oversø kirkegård en mindesten over Helga Tofte. På

bagsiden af stenen ses en skitse af »De sønderjyske Piger« og første vers af Drachmann's digt »De vog dem« - det kan vel siges, at bevare forgangne tider for eftertiden.

Søsteren Valborg fik en langt lysere skæbne. Billedet blev faktisk hendes lykke. Fætteren J. H. Tofte var musiklærer ved Skårup Seminarium nær Svendborg. Da han så billedet opdagede han at Valborg var blevet en smuk ung pige, han havde ikke set kusinen siden hun var barn. Han opsøgte nu sin sønderjyske familie,

og året efter giftede de to unge sig og bosatte i Skårup.

Valborg var en stille, tilbageholdende kvinde, der ikke ønskede, at blive fremhævet som »Den sønderjyske Pige« selv om hun var klar over billedets nationale betydning. Hun deltog ved afstemningen i Flensborg 1920, og var skuffet over at så mange stemte tysk.

Til gengæld oplevede hun, at hendes datter og svigersøn blev præstepar i Bylderup sogn efter Genforeningen. En gren af Toftefamilien vendte så tilbage til Sønderjylland.

Valborg blev enke i 1926 efter at hendes mand havde været syg i en årrække. Efter hans død blev hun boende i Skårup, men besøgte ofte datteren i præstegården i Sønderjylland.

I sin enkestand havde hun en god støtte i nogle gamle mangeårige venner, fhv. Seminarielærer Krogsgård og hustru, de foretog mange udflugter sammen. Store Bededag 1935 var de på en biltur til det sønderjyske, de besøgte bl. a. Hoptrup, Hammelev og Styding, egnen hvor Valborgs mor var fra, på hjemvejen kørte de over Skamling. Valborg var glad og veloplagt, da de kom hjem. Men få dage efter blev hun

syg, man regnede det ikke for noget særligt. Men den 30. maj om morgenen lå hun død i sengen. Stille og rolig sov et ind.

Billedet af »De Sønderjyske Piger« er stadig kendt i vores tid. Men dengang for længe siden blev det solgt i tusindvis. En strøm af souvenirs fulgte i kølvandet af billedet. Der kom piratudgaver på alskens ting og sager. Der var vaser, platter, pibehoveder, askebægere, tobaksdåser, lommeørklæder m.m. Da det i 1895 blev forbudt, at bruge

ordene Sønderjylland og Sønderjysk blev mange af tingene fremstillet med indskriften »De Sønder Piger« dette var med til at fastholde billedets folkeyndest mod den urimelige nationale forfølgelse.

I afstemningstiden genvandt billedet en opblomstring, det blev omtegnet og anvendt i nye sammenhænge.

Billedet af »De sønderjyske Piger« er et enestående symbol, ved ikke at appellere til magt.

Gymnastik og fællesskab flytter grænser

SKIBELUND
GYMNASTIK- OG IDRÆTSEFTERSKOLE

www.s-g-i.dk

DEN GAMLE DIGEGREVES GÅRD

Klægager

Beliggende på kanten af Marsken med udsigt til dige og Nationalpark Vadehavet.

11 sengepladser. Plads til 75 spisende gæster.

Vi hjælper gerne med at arrangere frokost, kaffebord eller middag i forbindelse med udflugter eller andre arrangementer. Gode fortællinger og tilbud om guidede ture på egnen.

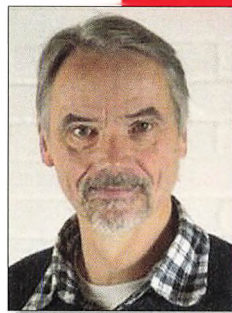
Ruth og Christian Lorenzen

Østerende 13 . Ballum . Telefon 2393 1511
www.klaegager.dk . mail@klaegager.dk

MBU Menighedernes Børne- og Ungdomskonsulent i Sydslesvig

Artikler
og digte

Af Thomas Hougesen

I 1986 blev det besluttet af bestyrelserne i DKU (Dansk Kirke i Udlandet) og DKS (Dansk Kirke i Sydslesvig) at ansætte en konsulent for det kirkelige børne- og ungdomsarbejde i Sydslesvig.

36 menigheder stemte ja på den efterflg. kirkedag (DKS generalforsamling) i 1987.

I Årsberetningen til kirkedagen 1987 står der: »Ønsker vi at bevare den danske kirke i Sydslesvig i den nuværende form med forkyndelse og salmesang, som jo er kildespringet for vort åndelige liv – ønsker vi den bevaret for vores børns generation, så er ingen opgave større for os som forældre, som menighed, end den at tage dem med til festen, hjælpe dem på vej. Og just den opgave, som for øvrigt bevæger den kirkelige debat i Danmark i disse år med nytænkning og nye tiltag, har stået i forreste række i Kirkerådets arbejde siden sidste Kirkedag.

For hele sagen om ansættelse af en konsulent for det kirkelige børne- og ungdomsarbejde har nok haft sin ydre anledning i, at KFUM & K mistede sin konsulentstilling 1. september 1986, men må også ses som led i folkekirkens ansvar for sin næste generation, sin egen fremtid, ikke kun i Danmark, men ikke mindst her i Sydslesvig.«

Der blev nedsat et fællesudvalg (kirkerådet, KFUM & K og DKU) og det resulterede i et notat om stillingens formål, ansættelsesforhold og økonomisk basis samt udkast til en annonce.

Man besluttede at spørge SDU (Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger) om at få konsulenten ansat under SDU med arbejds-

område kirken. SDU's hovedstyrelse drøftede anmodningen på et møde og besluttede at komme anmodning i møde og man nåede frem til, at det mest rimelige og fornuftige var at sidestille konsulenten med SDU's tre øvrige konsulenter.

Konsulentstillingen blev opslået oktober 1987 og den 7. december blev 3 ansøgere indkaldt til samtale. Man besluttede at ansætte Inge Marie Larsen pr 1. februar 1988.

DKS sendte den 10. februar 1988 en ansøgning til SDU med anmodning om at MBU, Menighedernes Børne- og Ungdomsarbejde, optages i SDU som landsdelssammenslutning i henhold til vedtægternes § 5 stk. III og beder om at få denne ansøgning sat på dagsordenen på indeværendes års hovedsendemandsmøde.

På SDU's hovedsendemandsmøde blev beslutningen om optagelse positivt modtaget, og den 1. juli 1988 blev konsulenten ansat under SDU på lige fod med SDU's egne konsulenter.

MBU har en bestyrelse med 5 medlemmer, hvoraf den ene er udpeget af kirkerådet.

MBU's formål er: At fremme dansk folkekirkeligt arbejde blandt børn og unge i Sydslesvig og dertil er ansat en MBU-konsulent - ansat af SDU.

Udrag fra årsberetningen til kirkedagen 30. april 1989:

»Efter et år med vor dertil ansatte konsulent kan vi glæde os over, hvad der spirer frem både her og der, af konfirmandlejr - klubber for børn og unge - mor og barn klubber, givetvis inspireret og praktisk hjulpet

på vej af vores konsulent Inge Marie Larsen. Vi tør godt være lidt stolte over at SDU har mærket den store interesse i bla. SDU's lederkurser. Alt er endnu på begynderstadiet og det er for tidligt at gisne noget om hvordan det vil gå, men der er grund til at takke SDU, som påtog sig konsulentens formelle ansættelsesforhold og på alle måder har bakket MBU-konsulenten op«.

I perioden fra 1. februar 1988 til 1. februar 2001, hvor jeg blev ansat som MBU-konsulent har der været 3 konsulenter: Inge Marie Larsen, Liv Marit Holm og Kirsten Lauridsen.

I dag kan vi sige, det var en god beslutning, der blev taget om at oprette en stilling som MBU-konsulent i Sydslesvig.

Jeg blev ansat den 1. februar og påbegyndte en rejse, med det mål at skabe og fremme det kirkelige arbejde blandt børn og unge i Sydslesvig.

Jeg vil starte min historie med at citere Pink Floyd:

*Hey you, don't tell me,
there's no hope at all,
together we stand,
divided we fall.*

*Hej sig mig ikke,
at der ingen håb er,
Sammen vil vi klare det,
skilt fra hinanden vil vi falde.*

Med det motto i ryggen gik jeg i gang med arbejdet som kirkens ungdomskonsulent. De første 2-3 år besøgte jeg alle de danske skoler og børnehaver og vores gymnasium, Duborg-Skolen i Flensborg.

Der blev oprettet MBU-klubber ved alle DKS's menigheder med børne- og ungdomsarbejde.

Et godt samarbejde mellem MBU og de forskellige foreninger, skoler m.m. var og er vigtig og der blev skabt gode forbindelser ikke mindst til skoleforeningens religionspædagogiske konsulent Kirsten la Cour Hansen, og efterhånden begyndte det at give resultater.

Et godt samarbejde over grænsen var og er vigtigt og jeg gik i samarbejde med Kirke- og skolekonsulenterne i Danmark, som var langt forud i arbejdet med børn, unge og kirke.

Det første kirke-skole projekt (med mig som konsulent) mellem Dansk Kirke i Sydslesvig og Dansk Skoleforening for Sydslesvig var et salmesangsprojekt med pinse som tema.

Biskop Niels Henrik Arendt udspyder ild

Gudstjeneste i Ansgar Kirke

Kirke-skole projektet blev afsluttet med at 900 skoleelever 4.-5. klasse mødtes i Slesvig Domkirke for at høre om pinse og synge de dejlige pinsesalmer.

Til at lede gudstjenesten havde biskop Niels Henrik Arendt sagt ja, og han overraskede elever og lærere og ikke mindst domkirkens »tyske præst« med at »udspyde ild«, hvilket efterfølgende fik en af præsterne til at skrive et læserbrev om at »biskoppen« kunne jo have brændt kirken ned«, hvilket heldigvis ikke skete.

Flensborg Avis skrev: »Slesvigs agtværdige domkirke dannede kort før pinsen rammen om en særpræget andagt, der næppe er hverdagskost for trofaste kirkegængere. Nogle turister, der havde forvildet sig ind i kirken, måbøde da også af forbavelse, da biskop Niels Henrik Arendt midt i sin prædiken pustede ild ud af munden som en anden markedsgøgler«.

TV-Syd var taget til Slesvig for at optage »andagten« og vi besluttede efterfølgende (TV Syd, journalist og jeg) at producere en film om »pinsetunger af ild« til brug i kirken og skolen.

MBU samlede 12 unge fra forskellige

dele af Danmark og Sydslesvig med hver sin dialekt, og på Teologisk Pædagogisk Center i Løgumkloster blev der optaget en film om pinsen.

Filmen kan lejes ved Det danske Bibliotek i Flensborg eller købes ved henvendelse til MBU.

De efterfølgende år fulgte det ene projekt efter det andet og i dag kan jeg sige, at det var hårdt, men det var det værd.

* Af de mange projekter som MBU har stået for kan nævnes, De syv dødssynder:

I samarbejde med Duborg-Skolens 12. årgang blev der skabt 7 skulpturer af skrot hver et symbol på en dødsynd (hovmod, gerrighed, utugt, misundelse, frådseri, vrede og dovnaskab).

Flensborg Avis skrev: Der var lagt op til en meget usædvanlig men især underholdende gudstjeneste i Ansgar Kirke onsdag formiddag da Duborg-eleverne viste resultatet af deres kunstprojekt frem. I tre uger beskæftigede de sig intenst med de syv dødssynder.

»Jeg synes, at projektet har været et ekstra pust i undervisningen, sagde Anne Sørensen, da hun ved gudstjenesten sad sammen med Stine Haarløv. De to piger fra 12. årgang havde beskæftiget sig med gerrighed på deres multimediebillede, hvorunder der stod: »Jeg vil ha' det hele, jeg vil ikke dele«.

Billederne blev efterfølgende solgt på auktion på Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig i Flensborg, hvor beløbet gik til SOS børnebyerne.

Jesus på Flensborghus

Går ud på at lade eleverne i 3. og 4. klasse møde nogle af personerne i de nytestamentlige fortællinger lyslevende og lade Flensborghus danne rammen om dette møde.

Jesus på Flensborghus

Julevandring på Den Danske Skole i Hanved

Personerne er Maria Jesu mor, apostlen Simon Peter, Marie Magdalene, tiggeren Bartholomæus, Johannes døber, tolderen Zakæus og mange flere.

Julevandring

Juleevangeliet fortalt som et spil, hvor alle børnene bliver klædt ud som hyrder, engle, Josef og Maria, de Hellige tre konger, kroværten og ærkeenglen Gabriel.

Påskevandringen, Jesus med korset

Påskevandring

Påskefortællingen gjort levende for børn og unge fra Palmesøndags indtog i Jerusalem, korsfæstelsen på Golgata og opstandelsen Påskemorgen.

Ungekonference for gymnasieelever nord og syd for grænsen

MBU har i samarbejde med SUK (Samtaleforum for unge) i Haderslev Stift stået for 3 konferencer, hvoraf den sidste fandt sted 28. januar 2015 på A. P. Møller Skolen i Slesvig.

1000 gymnasieelever mødtes for at tale om Viden og Tro. Indbudt var to fremragende foredragsholdere (*Kristian Leth og Holger Beck Nielsen*).

Flensborg Avis skrev: »Omkring 1000 gymnasieelever plus lærere fra begge sider af grænsen deltog på A. P. Møller Skolen i Slesvig i en ungekonference om »Viden og Tro«. Eleverne kom fra gymnasier syd og nord for grænsen (Duborg-Skolen og A. P. Møller skolen).

Emnet »Viden og Tro« blev belyst ved Holger Bech Nielsen, professor i højenergifysik på Niels Bohr Institutet i København samt forfatter og forsanger i bandet The William Blakes, Kristian Leth.«

Konferencens formål var og er at inspirere til samtaler indenfor spændingsfeltet mellem viden og tro ikke mindst i et vidensamfund, hvor troen stadig er en vigtig del af mange menneskers tilværelse.

Til at hjælpe mig i mit arbejde blandt børn og unge opstartede jeg i 2003 en Ten Sing gruppe bestående af unge fra Duborg-Skolen og de sidste 5 år også fra A. P. Møller Skolen. De unge har alle deltaget i »lederkursus« ved Brorsons Kirken i København.

De deltager som hjælpere og ledere på MBU konfirmandlejr, rockgudstjenester, workshop og ikke mindst fortæller om »det kristne budskab« til unge på en måde, så det bliver nærværende og forståeligt.

Det som startede med en MBU konsulent i 1988 med ansættelse ved SDU er i dag afløst af 2 ansættelser som ungdomspræster (50 % ungdomsarbejde og 50 % sognepræst) og ansat af DSUK (danske sømands og udlandskirker) og konsulenten er ikke mere ansat af SDU.

Ungekongferencens logo:
Viden & Tro

Ungekongferencen (viden og tro)
den 28. januar 2015 på A. P. Møller Skolen

Jeg blev i slutningen af 2012 »kaldet til præst i Den danske menighed i Sporskifte« med 50/50 og blev indsat den 1. april 2013.

De to menigheder i Slesvig og Frederiksberg blev slået sammen og efterfølgende blev ansat ungdomspræst Bo Nicolaisen (50/50) og konsulentstillingen er nu fordelt på to personer.

Det hedder nu i MBU's vedtægter: MBU er en organisation oprettet af Kirkerådet for "Sydslesvig danske Kirke og er en selvstændig landsdelsorganisation under "SDU« Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger«. MBU's formål er at fremme dansk folkekirkeligt arbejde blandt børn og unge i Sydslesvig og arbejdet udføres af de to ansatte ungdomspræster og i de lokale MBU-klubber i de 32 menigheder.

Da jeg blev ansat den 1. februar 2001 var jeg 47 år gammel. Jeg har i 15 år beskæftiget

mig med børn og unge og det har givet mig mange gode oplevelser og gode minder og ikke mindst har jeg lært mange unge at kende. Unge som kirken har »rørt« ved og som har fået en ballast med videre i livet, som er uvurderlig og som giver dem håb og mod til at kæmpe også selv om det kan være svært og ikke mindst en tro og et håb om en bæredygtig kirke i fremtiden.

Jeg vil slutte af med et citat af Albert Einstein:

*Life is like riding a bicycle,
To keep your balance,
you must keep moving*

*Livet er som at cykle.
For at holde balancen,
må du cykle videre.*

Thomas Hougesen: Født den 29. marts 1953 i Hem Sogn ved Mariager, uddannet som politibetjent i København og senere i Tønder politi. Arbejdet ved Eccolet i Tønder og ved AF i Kolding. Organist- og kordegneuddannelse.

I fritiden læst teologi under »jysk åbent«. Arbejdet som »street worker« blandt narkomaner og udsatte i Aabenraa kommune. Ansat pr. 1. februar 2001 som MBU ungdomskonsulent og den 1. april 2013 som ungdomspræst.

Gift med pædagog og sygehjælper Birthe Lynggaard Hougesen. Vi har to sønner (Søren og Klaus Lynggaard Hougesen) som i dag er 34 og 35 år bosat i København og arbejder som designere.

Politik

i Slesvig-Holsten og EU

Artikler
og digte

Af Anke Spoorendonk

Der
kan ikke herske
tvivl om, at 2012 var et

historisk år for det danske mindretal i Syd-slesvig. For første gang i Forbundsrepublikkens historie blev et mindretalsparti en del af en regeringskoalition. Og jeg selv blev minister for justits, kultur og Europa i den slesvig-holstenske koalitionsregering bestående af Socialdemokraterne, de Grønne og SSV. Sammensætningen af mit ministerium lyder mere kreativ end tilfældet er, idet der i Slesvig-Holsten nærmest er tradition for at områderne justits og Europa er samlet i ét ministerium. Kulturområdet er nyt, og det er et bevidst udtryk for SSV's og landsregeringens mål om at styrke kulturpolitikken i Slesvig-Holsten.

Set i en europæisk sammenhæng er SSV's rolle som regeringsparti ikke så eksotisk, som man måske kunne mene. Der kan således findes adskillige eksempler på, at regeringer er blevet støttet af mindretalspartier. Det er f.eks. tilfældet i Nederlandene, hvor det friske parti FNP i Vestfrisland sidder med ved regeringsbordet i provinsen Friesland, mens Rumænien og Kroatien har regeringskoalitioner med støtte fra mindretalspartier på nationalt plan. Og ser man på lande som Ungarn,

Italien og Spanien – ja, så kan man se, at mindretalspartier i disse lande jævnligt har spillet en betydelig politisk rolle; det samme kan siges om Svensk Folkeparti i Finland frem til det seneste parlamentsvalg i foråret 2015. SSV's regeringsdeltagelse genspejler med andre ord den europæiske virkelighed.

At det på europæisk plan fortsat er nødvendigt at råbe vagt i gevær, hvad angår de nationale mindretals rettigheder ved alle, der læser Flensborg Avis. Vi ved, at mindretalsrettigheder er menneskerettigheder og at det for nationale mindretal er af eksistentiel betydning at opleve et kulturelt og sprogligt ligeværd dér, hvor de lever. Det lyder banalt, men et kig rundt i verden viser, at der langt fra er tale om selvfølgeligheder.

Af samme grund var det en stor ære for mig, at jeg som ny minister blev spurgt af FUEN (Federal Union of European Nationalities) – de nationale mindretals paraplyorganisation i Europa – om jeg kunne tænke mig at være med-initiativtager til et europæisk borgerinitiativ, som havde sat sig det mål at samle en million underskrifter i EU's medlemslande for at få den Europæiske Kommission til at sætte mindretalenes rettigheder og den sproglige mangfoldighed i EU på den Europæiske Unions dagsorden. Startskuddet for underskriftindsamlingen blev givet på FUENs årskongres i 2013 i Sydtyrol og billedligt talt med FUENs 90 medlemsorganisationer som vidner.

Men hvorfor er det overordnet set så vigtigt at slå til lyd for dette anliggende? Lad mig nævne nogle af de argumenter, der hver især

belyser mindretalsspørgsmålets placering i en international sammenhæng. De viser for mig at se nødvendigheden af at handle.

Da EU efter Berlinmurens fald og Sovjetunionens sammenbrud stod overfor spørgsmålet om optagelsen af nye medlemmer, blev medlemstaterne i 1992 enige om de såkaldte København-kriterier, som i al korthed går ud på, at EU kun optager lande, som sikrer de nationale mindretals rettigheder. København-kriterierne fik stor betydning for den optagelsesproces, der efter år 2000 blandt andet førte til Polens og de baltiske landes EU-medlemskab. I dag ved vi, at denne mindretalsdagsorden ikke slog igennem i EU som helhed. De »gamle« EU-stater følte sig ikke forpligtet af den. Sagt på en anden måde er der brug for at minde EU's medlemstater om, at de værdier, som København-kriterierne står for, gælder for alle.

Mens 1990'erne set i et europæisk perspektiv blev et frihedsrettighedernes årti, betød terrorangrebet på World Trade Center i New York i 2001, at både den internationale og den europæiske politiske dagsorden blev grundlæggende forandret. Siden har Ukraine-konflikten, borgerkrigen i Syrien og terrorangrebene i Paris og København ført til en voksende følelse af utryghed hos mange mennesker. Samfundets radikaliserings synes virkelighed, og de internationale flygtningerstrømme opleves som en bekræftelse på denne udvikling.

Terrorfrygten og terrorismebekæmpelsen har resulteret i, at spørgsmål om menneske- og borgerrettigheder op igennem 2000-tallet ikke mere havde samme prioritet som tidligere. Efter den 11. september fik vi offentlige debatter om nødvendigheden af dataovervågning af hensyn til borgernes sikkerhed – mens afvejningen af, hvor meget kontrol et demokratisk samfund kan tåle, før der gøres ubodelig skade på demokratiets væsen, langt henad vejen kom til kort. Dertil kom – det hører også med til billedet – at vi med den europæiske finans- og statsgældskrise oplevede, at alle andre emner blev fejlet af bordet som irrelevante for EU's fremtid. Derfor er det på høje tid at tænke om, hvis EU vil leve op til målet om at være »borgernes Europa«.

Modsæt er der grund til at minde om, at

der i Europa findes mindst 300 nationale mindretal og befolkningsgrupper. Vi ved, at de udgør ca. 100 millioner mennesker – at ca. 40 millioner mennesker i EU, og dermed hver 7. EU-borger, er vokset op med et andet sprog end det officielle statsprog. Samtidig har vi alle – både flertal og mindretal – en afgørende interesse i at synliggøre den Europæiske Union som et solidarisk fællesskab. Lykkes det ikke, skal der ikke megen fantasi til at se, at dén udvikling, som vi allerede kan iagttage ved at kigge ud over EU's medlemslande, vil tage til i styrke – at EU opleves som et skræmmende system, som stadig færre kan identificere sig med.

Derfor var det på tide, at en række mindretalspolitikere i 2013 fandt sammen i en europæisk kampagne for at tvinge EU-Kommissionen til at anerkende mindretalenes legitime ret til uddannelse, sprog og kultur. Opgaven som ambassadør for borgerinitiativet Minority Safepack delte jeg med Hans Heinrich Hansen, FUENs præsident, Hunor Kelemen, præsident for det ungarske mindretal i Rumænien – det største nationale mindretal i EU – og tidligere kulturminister i den rumænske regering, Luis Durnwalder, landshøvding i Sydtyrol, Karl-Heinz Lam-bertz, den daværende ministerpræsident for den tysksprogede region i Belgien, FN-diplomaten Valentin Inzko fra Kärnten og Jannewietske de Vries, minister i den nederlandske provins Friesland.

Borgerinitiativet bygger på Lissabontraktaten, som alle EU-lande har ratificeret. Tankegangen er, at borgerne skal have mere indflydelse på, hvad EU foretager sig. At ansøgningen om at gennemføre et sådant initiativ i sidste ende blev afvist af den europæiske kommission, siger noget om, at der stadig er lang vej igen, før København-kriterierne tages alvorligt i EU som helhed. Begrundelsen var, at mindretalspolitik ikke hører ind under EU-kommissionens kompetenceområde. Dermed er den politiske debat dog langt fra afsluttet – faktisk er den kun lige begyndt.

Da SSV efter valget i 2012 besluttede at gå med i regeringen, skete det ikke mindst, fordi vi erkendte nødvendigheden af, at vi kun ved at tage et aktivt regeringsansvar på os kunne sikre, at mindretalspolitikken i Slesvig-

Holsten
fik et nyt fundament

- et fundament, som også gjorde op med de seneste års ensidige økonomiske nedskæringer på mindretalsområdet. Vi er nået langt i den første halvdel af vores regeringstid: Slesvig-Holstens sinti og roma-mindretal er langt om længe blevet ligestillet med det danske og det frisiske mindretal. Og af landets nye skolelov fremgår, at frisisk-undervisningen skal styrkes og at de danske skoler som mindretallets skolevæsen har en særlig status - som »offentlige skoler« for den danske befolkningsdel i Sydslesvig. Samtidig har vi efter årtiers politiske kamp opnået økonomisk ligestilling på skoleområdet.

Det er en sejr for den holdning, som den nuværende regeringskoalition står for - og en sejr for mindretalspolitikken set i en europæisk sammenhæng. For mindretalspolitikken kan kun fungere, hvis mindretals- og flertalsbefolkningen lokalt har lige vilkår. Det drejer sig med andre ord ikke om at sammenligne det ene europæiske mindretal med det andet, men konkret om at sammenligne flertal med mindretal. Det lyder banalt, men den slesvig-holstenske debat om ligestillingen af det danske mindretals skoler med delstatens offentlige skoler viser med stor tydelighed, hvor vigtigt det er at føre en sådan debat - selv i vores fredelige grænseland.

SSV har ikke været ene om disse resultater - sådan fungerer regeringsarbejdet ikke. Uden SSV's regeringsdeltagelse ville dagsordenen dog ikke have set ud, som tilfældet er. Men når det er sagt, skal nævnes, at det politiske samarbejde regeringspartierne imellem næppe kunne være bedre. At minister-

præsident Torsten Albigs første udenlandsrejse efter valget gik til København, er derfor heller ingen tilfældighed. Det samme kan siges om hans deltagelse i de danske årsmøder året efter. Set i dét perspektiv betyder SSV's regeringsdeltagelse i mere end en forstand et paradigmeskift i slesvig-holstensk politik. Torsten Albigs tale ved friluftsmødet i Flensborg i 2013 understreger dette til fulde. »Det er mere end et symbol, at medlemmer af SSV i dag bærer det slesvig-holstenske våbenskjold på deres revers og dermed repræsenterer vores delstat. Det viser, at vi netop nu nydefinerer vores billede af Slesvig-Holsten. Dannebrog og de slesvig-holstenske symboler er ikke længere modsætninger. »De hører sammen«, lød det fra ministerpræsidenten. Og i en senere kommentar tilføjede Torsten Albig: »Forudsætningerne har været gensidig respekt og forståelse for, at vores kulturelle mangfoldighed er en berigelse. Begge dele er vokset gennem årtierne. Både flertallet og mindretallet har bevæget sig, omend der har været tilbageslag«.

Modsat må vi i det danske mindretal erkende, at vi i dag står langt mere i offentlighedens søgelys end tidligere. Og selvfølgelig rammes vi også, når det alene drejer sig om at få luftet den partipolitiske utilfredshed med landsregeringens arbejde. Det oplevede jeg selv som slesvig-holstensk justitsminister, da jeg første juledag modtog meldingen om, at fire fanger fra fængslet i Lübeck havde forsøgt at foretage et flugtforsøg ved at tage en fængselsbetjent som gidsel. Sagen var afsluttet på godt 10 minutter, og dog kørte den i et par måneder med stor mediedækning, gentagne høringer i parlamentets retsudvalg og højlydte politiske beskyldninger fra oppositionens side om, at jeg ikke havde evnet at takle den påståede krise. I sidste ende faldt alle beskyldninger sammen som et korthus - en ny erfaring for mig, men også for SSV.

For SSV's regeringsdeltagelse gælder altså, hvad vi kender fra alle livets forhold - at bordet fanger. På den anden side handler politik i høj grad om at skabe rammer for forandring. Politik er at ville, lyder et kendt Olof Palme-citat, som i dag er lige så aktuelt som i 1970'erne. For uden vilje til samfundsmæssig forandring er det heller ikke muligt

at forholde sig til det grundlæggende spørgsmål om, hvad der er kernen i et godt samfund. Mindretalspolitisk handler det om ligeværd - om at skabe lige muligheder for flertal såvel som mindretal.

Derfor er det godt, at vi ved at markere 60 året for Bonn-København Erklæringerne også kunne sætte fokus på mindretalsrettighederne i Europa. Det er, hvad det europæiske borgerinitiativ alt andet lige handler om. Og siden vedtagelsen af disse to mindretalserklæringer fra 1955 ved vi, at mindretalspolitik i sidste ende også er god samfundspolitik. Mindretallenes vilkår er et spejlbillede på demokratiets tilstand i det samfund, vi lever i - sådan lød, frit gengivet, den danske statsminister H.C. Hansens ord, da han overbeviste den tyske forbundskansler Konrad Adenauer om nødvendigheden af at skabe fred i det dansk-tyske grænseland ved at formulere en mindretalsordning, som sikrede både det danske og det tyske mindretals rettigheder. Pligterne kender vi: de gælder for alle statsborgere uanset national identitet. Men at nationale mindretal - for at de kan være medborgere på øjenhøjde med andre bør have et ekstra demokratisk sikkerhedsnet, det var en ny tankegang - et dansk inspireret samfundssyn, der passer til Grundtvigs ord om: »Til et folk de alle høre, som sig regne selv dertil«.

Vores regeringsdeltagelse understreger ydermere, at mindretalspolitikken er et centralt element i den slesvig-holstenske landsregerings målsætning om at styrke det dansk-tyske samarbejde. Og som landets kultur-

minister har jeg lyst til at tilføje, at det er godt, at kulturen fylder så meget i regeringsarbejdet, som tilfældet er. I april 2013 under-skrev jeg for eksempel sammen med den danske kulturminister Marianne Jelved den dansk-tyske kulturaftale, som danner rammen for det kulturelle samarbejde i regionen Sønderjylland-Slesvig. Aftalen er den første grænseoverskridende kulturaftale i Europa. Den er samtidig kulminationen på mange års kulturengagement til glæde for hele det dansk-tyske grænseland. At antallet af kulturtilbud i 2014, i 150 året for slaget på Dybbøl Banke, fik et løft, ligger næsten i sagens natur. Kunstneriske udtryksformer og kreativitet er om noget en forudsætning for, at den nye fortælling om det dansk-tyske samarbejde, som den slesvig-holstenske landsregering har taget initiativet til, er mere end en fortælling om økonomi og infrastruktur.

Kultur overrasker, skaber glæde og fortolker følelser - kultur er kort sagt det kit, som alle andre former for politisk samarbejde bygger på. Der er med andre ord brug for alle de kompetencer, som mindretallene på begge sider af den dansk-tyske grænse står for: flersprogethed, åbenhed for kulturelle forskelle, den regionale forankring og blikket ud over den regionale tallerkenrand. Alt dette gør mindretallene til uundværlige brobyggere i det dansk-tyske samarbejde. Men vi er ikke kun brobyggere: mindretallene tilfører samfundet en merværdi, som både gør Danmark og Slesvig-Holsten lidt større.

EN VE-R-DEN TIL FORSKEL
REJSBY
EUROPÆISKE EFTERSKOLE

**MØD UNGE OG
UNDERVISERE
FRA EUROPA**

**LÆR SPROG OG SAMFUNDSFAG
PÅ HØJT NIVEAU**

www.rejsby-efterskole.dk 74 75 36 22

Det sønderjyske landbrugs *historie*

Af Carsten Porskrog Rasmussen

Over 25 år fra 1988 til 2013 har en gruppe historikere og arkæologer skrevet et stort værk om det sønderjyske landbrugs historie. Carsten Porskrog Rasmussen beretter om dets tilblivelse, og han giver et indtryk af et helt centralt tema i hans eget bind om tiden 1544-1830: at det sønderjyske landbrug var udsædvanlig kontrastfuldt og på mange måder anderledes end i Kongeriget.

I 1988 fejrede hele Danmark 200-året for stavnsbåndets ophævelse. Antallet af egnsspil, udstillinger, foredrag og andre aktiviteter var meget stort. Sønderjylland var godt med. Jeg var selv lige flyttet til landsdelen, og jeg holdt foredrag i Bjerndrup og overværede stavnsbåndsspil på Søgård og Gram. Jeg tænkte, at det var morsomt, at Sønderjylland var så godt med, da stavnsbåndet nu en gang havde været en kongerigsk og ikke sønderjysk historie.

Men én af markeringerne gik helt uden om Sønderjylland. Storværket »Det danske landbrugs historie« i fire bind stoppede ved Kongeåen. Det fik to unge historikere i det sønderjyske, mine gode venner Hans Schultz Hansen og Bjørn Poulsen, til at udtænke den idé, at »så laver vi én selv«. De tog mig med, og i sommeren 1988 formulerede vi et projekt om at skrive det sønderjyske landbrugs historie. Det gik vi så i gang med.

Undervejs voksede projektet. Vi havde først tænkt os én bog, men endte med fire, som oven i købet er større end de kongerigske! Det hænger blandt andet sammen med, at arkæologerne kom med. Det kom også til at tage lang tid at komme i mål. I 1994 udsendte Hans Schultz Hansen

det første bind om tiden 1830-1993. Efter så at sige at være begyndt med slutningen fulgte i 2000 et bind om sten- og bronzealder af Per Ethelberg, Erik Jørgensen, Dirk Meyer og David Robinson og 2003 et bind om jernalder, vikingetid og middelalder skrevet af Per Ethelberg, Nis Hardt, Bjørn Poulsen og Anne Birgitte Sørensen. I 2013 kunne jeg så omsider slutte ringen med et bind om tiden 1544-1830.

Det var ikke mål, at det skulle ende med fire store bind, men det er der på den anden side gode grunde til. For det første er historien om landbruget vigtig. Gennem det meste af historien har landbruget skabt det meste af samfundets produktion og beskæftiget og forsørget flertallet af befolkningen. Historien om landbruget er derfor en central del af historien om, hvad der blev produceret og hvordan. Det er også historien om, hvordan meget af samfundet var organiseret.

For det andet er der meget nyt i vore bøger. Arkæologerne har de sidste årtier lagt mange mil til vores viden om ældre tids landbrug, og vi historikere undersøgte en lang række forhold, som ikke havde været ordentlig udforsket før.

Og for det tredje har det sønderjyske land-

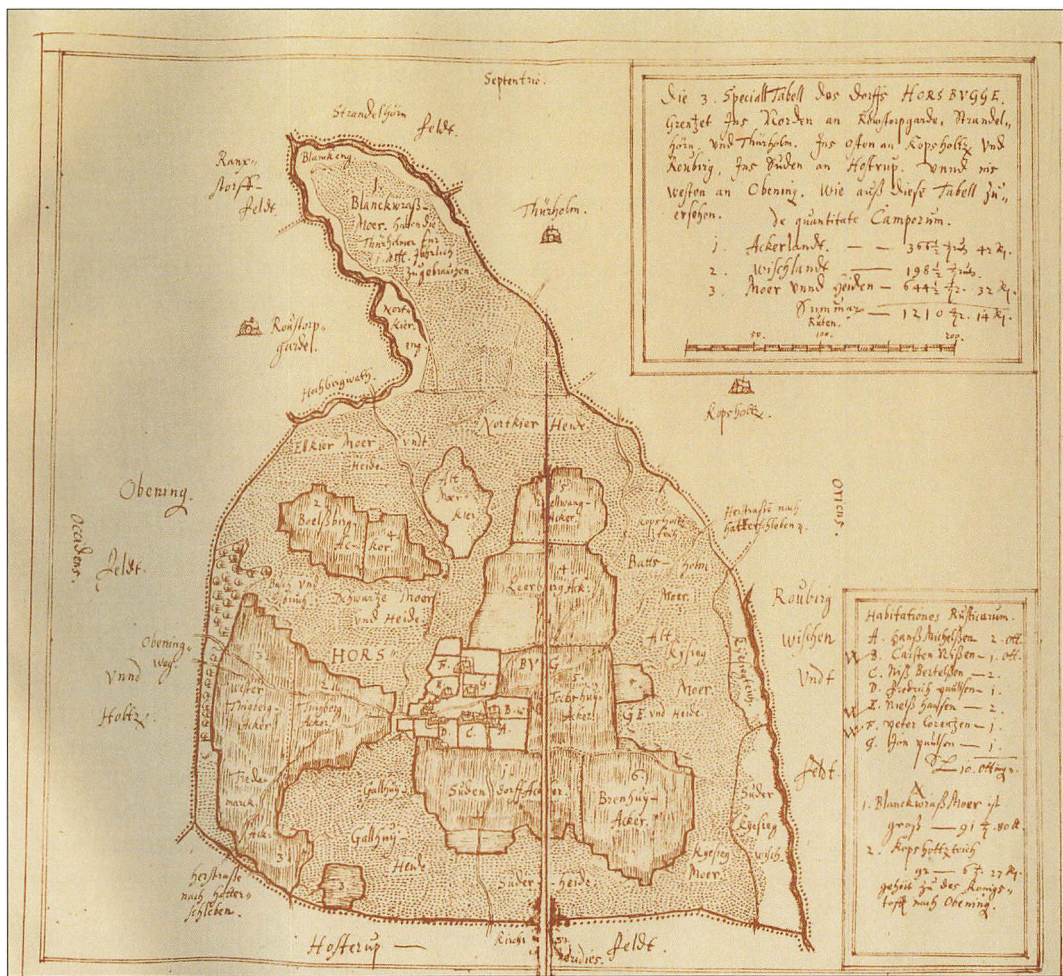
brug været så mangfoldigt, at det er svært at yde retfærdighed på meget lidt plads. Vi er vant til, at den nationale og politiske historie i Sønderjylland er kompliceret og mangfoldig med flere hertuger, brydning mellem dansk og tysk og skiftende grænser. Men også når det gælder landbruget har der været store forskelle – internt i Sønderjylland og i forhold til Danmark. Derfor er det nok meget godt, at landsdelen har fået sin egen landbrugshistorie i stedet for nogle sætninger i den danske. Det skal jeg her illustrere med udgangspunkt i det bind, jeg selv har skrevet.

Amter, godser og marsksamfund

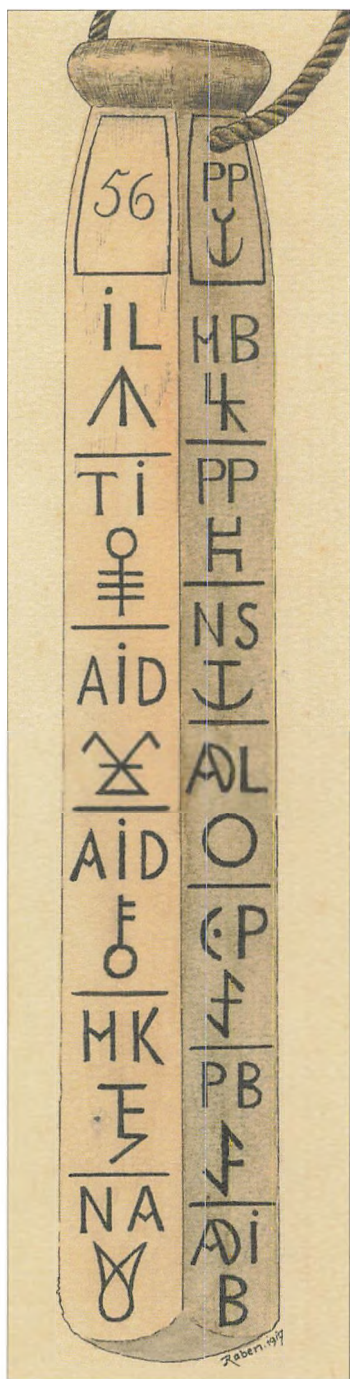
I 1500-, 1600- og 1700-tallet kan man tale

om tre forskellige hovedmodeller for landbrugssamfund i Sønderjylland, og de blev kun mere forskellige med tiden. Den ene er amternes model. Fra slutningen af 1500-tallet dækkede den næsten hele Nordslesvig bortset fra Als, Ærø, Sundved og Lundtoft herred, og den dækkede gesten i Sydslesvig og store dele af Angel.

Amterne var et samfund af landsbyer, gårde og huse, men uden herregårde og herremænd. Næsten alle boede i landsbyerne, hvor gårde og huse lå tæt sammen. Mellem landsbyerne var der marker, heder, moser og nogle steder skove, men der lå stort set ikke gårde og huse. Landsbyerne havde landsbyfællesskab. Det betød blandt andet,

Kort over landsbyen Horsbygs jorder af Johannes Mejer fra 1642. Nogenlunde midt i landsbyens område lå selve landsbyen med syv gårde. Omkring den lå de dyrkede marker (stribet markering) og store heder (prikket). Ingen gårde og huse lå uden for den samlede landsby

Grandestok fra landsbyen Pøl på Als. Grandestokken blev brugt til at indkalde til bystævne, hvor landsbyens bønder traf beslutninger om, hvornår man skulle gå i gang med at pløje, så, høste og andre landsbrugsarbejder. Akvarel af Jens Raben, Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot

at hver bonde drev sine kornmarker for sig, men landsbyens køer, heste og får græssede sammen.

Omkring 1500 var der stort set gårde til alle. Gennem de næste 150 år voksede befolkningen stærkt. Mange fandt plads ved, at man delte gårdene, men hen mod år 1600 hørte det op. Enden blev, at de sønderjyske landsbyer kom til at rumme en blanding af helgårde, halvgårde, trekvartgårde og andre brøker. De var altså ikke lige store, men de var alle sammen gårde, som kunne beskæftige og forsørge en familie og producere mere mad, end den selv havde brug for.

I løbet af 1500-tallet begyndte man også at bygge huse i landsbyerne, og efter 1600 voksede landsbyerne stort set kun med huse. De fleste af husene havde ingen jord af betydning, og stort set alle havde for lidt til, at man kunne leve af det. Husenes beboere blev kaldt kådnere og inderster, i Haderslev amt talte man om landbolsmænd i stedet for kådnere. De var en stærkt voksende gruppe, men endnu midt i 1700-tallet var der dog klart færre kådnere og inderster end gårdmænd de fleste steder.

Gårdmændene havde på en række punkter bedre forhold end de fleste bønder nord for Kongeåen. Konger og hertuger satsede noget på herregårde og hoveri i 1500-tallet, men det varede ikke længe. Fra 1632 var næsten alle kongens og hertugens af Gottorps bønder fri for hoveri. Nogle var selvejere, andre fæstere, men det gjorde ikke den helt store forskel. I praksis betalte de alle afgifter til amtet, men de var omvendt også alle arvelige. Sønderjylland havde langt flere slægtsgårde end Kongeriget.

Sammenlignet med amterne adskilte godserne og marsk-områderne sig på hver sin måde. Godserne i det sydøstlige Slesvig mellem Flensborg og Kiel bestod også af landsbyer, gårde og huse, men hertil kom herregårde, og i løbet af 1500-, 1600- og 1700-tallet voksede herregårdene.

I 1700-tallet var de typisk på over 200 hektar herregårdsmark, mens de fleste kongerigske lå omkring 100 hektar. Endnu mere markant er det, at herregårdene i sydøst dækkede ca. 50 % af godsernes totale jorder, mens bønder og husmænd deltes om den anden halvdel, hvor det typiske nord for Kongeåen var 15-20 % herregårdsmark og 80-85 % bondejord. Også hoveriet var langt hårdere i Sydøstlesvig end i Kongeriget – typisk leverede en gård 900 arbejdsdage om året mod omkring 200 i Kongeriget. Til gengæld betalte bønderne i Sydøstlesvig ikke skat. Områder som Als, Ærø, Sundved og Lundtoft herred var også godssamfund, men i en mildere form, der mere ligner de danske øer med 15-25 % herregårdsmark.

Sønderjyllands tredje samfundsmode var marskens. Her var der hverken godser eller landsbyer. Der var ikke noget landsbyfællesskab, og den enkelte mark kunne sælges for sig. Resultatet var, at der ikke var klare gårdstørrelser, men en lille gruppe storbønder sad på en meget stor del af jorden.

Herregårdene i Sydslesvig udviklede sig i 1600-tallet til meget store landbrug og fik også store stalde og lader. På herregården Damp kan man stadig se denne mægtige lade fra 1640. Foto Pelz/Wikimedia

Ved siden af dem var der både småbønder og et meget stor antal jordløse husmænd. Ved randen af marsk og gest og på øerne Føer og Sild fandt man derimod først og fremmest et stort antal småbønder med lidt, men ikke ret meget jord.

Hvorfor blev det så forskelligt? Det hænger nok sammen med, at impulser var fra nord, syd, øst og vest mødtes. Det meste af Sønderjylland var i ældre middelalder en del af Danmark og organiseret lige som resten af Danmark, men i sydøst kom der bosætning fra syd efter en model man brugte i Østtyskland, mens friserne i sydvest tog deres samfundsmode med sig. Senere fik de forskellige modeller lov til at udvikle sig i hver sin retning, fordi den politiske magt var delt mellem flere fyrster og med stor selvstændighed for godser og marsksamfund.

Stude, malkekvæg og korn

Det er dog ikke kun indretningen af landbosamfundet, der var broget og forskellig fra den kongerigske, men i ret høj grad også selve landbruget. Her kom nogle af forskellene fra

naturen. Der er i Sønderjylland samme skel mellem lerjorder mod øst og sandjorder i midt og vest som i Nørrejylland, men hertil kommer de store marskarealer, som kun i beskednen grad har deres modstykke nord for Ribe.

Noget lignede Kongeriget. Både herregårde og landsbyer drev kornavl, og langt ad vejen var kornsorterne de samme som i Kongeriget: rug, byg og havre. Sammenlignet med Kongeriget dyrkede man dog mere havre i det østlige Sønderjylland, og på sandjorderne trængte boghveden frem i 1500-tallet og endte som næstvigtigste afgrøde efter rug.

Også som i Kongeriget var heste og kvæg det vigtigste dyrehold. Overalt pløjede man med heste, men de hoverifri sønderjyske amtsbønder kunne holde færre heste end bønderne i Kongeriget. Det gav plads til mere kvæg, og her var det sønderjyske landbrug især kendt for sin studeavl. Mange tror, at den især var knyttet til marsken, men det er kun delvis sandt. Studeavlens kerneområder var på den ene side dele af Tønder amt, bl.a. Slogs herred med de mange enge langs åerne, på den anden side de bakke- og skovrige

På dette billede af Westerhever i Ejersted ses tydeligt, at gårdene i marsken lå spredt. Storbønderne i Ejersted boede i haubarger med de mægtige pyramidetage, mens småbøndernes gårde typisk var én længe. Litografi af H. Klinck, ca. 1864. Schleswig-holsteinisches Landesbibliothek

egne østpå som Løjt Land og Tyrstrup herred.

Herregårdenes landbrug var længe en forstørret udgave af de lokale bønders, men i 1600-tallet udviklede de deres eget landbrug. Det omfattede kobbølbrug, som var en særlig måde at bruge markerne på, og malkekvæg i stor skala. Godserne holdt besætninger på 100-200 køer – noget som først er overgået de sidste 20 år.

Lad os slutte i marsken. Mange tror, at det var en mægtig prærie med græssende stude, men sådan blev det først i 1800-tallet. I 1600- og 1700-tallet var de bedste dele af marsken intensivt udnyttet til kornavl og malkekvæg.

Carsten Porskrog Rasmussen er født på en gård på Djursland i 1960, og har boet i Sønderjylland siden 1987. Han har studeret historie ved Aarhus Universitet, var 1987-95 ansat ved Institut for grænseregionsforskning i Aabenraa, 1995-2013 ved Aarhus Universitet, og fra 2013 er han overinspektør ved Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot. Han blev 2003 dr. phil. på en afhandling om godserne i hertugdømmet Slesvig 1524-1770.

Halvøen Ejersted var længe kendt for sin ost og ikke for stude.

Videre perspektiver

Alt det her er ikke bare en helt afgørende del af fortællingen om Sønderjylland i 2-300 år. Det har videre perspektiver. Landboreformerne forløb temmelig anderledes end nord for Kongeåen, da udgangspunktet var så forskelligt – og de var i øvrigt regionalt forskellige. De forskellige sociale modeller fik konsekvenser i 1800-tallets politik. Og det kan man også læse om i Det sønderjyske landbrugs historie.

HOEJER
DESIGN EFTERSKOLE

Søndergade 21 - 6280 Højer
Telefon 73628900
mail@hoejerdesignefterskole.dk

www.hoejerdesignefterskole.dk

LØGUMKLOSTER EFTERSKOLE

Tønder Landevej 6 · 6240 Løgumkloster
Tlf. 74743652 · Mail: lme@lme.dk

Hovedlinjer: ● Musik ● Fodbold ● Idræt
● Friluft ● Integration ● Forkuskristendom

- Herudover er der undervisning i almindelige skolefag og en lang række tilvalgsfag.
- Skolen har trådløst netværk og satser meget på digitalisering af undervisningen.
- Skolen er en kristen efterskole og det kristne menneskesyn er et vigtigt fundament for alt aktivitet på skolen.
- Besøg vores hjemmeside www.lme.dk eller kom forbi og se skolen - det er et besøg værd ...

Ballum projektet

2008-2014

Artikler
og digte

Af Bodil Jakobsen

I årene 2008 til 2014 gennemførtes renovering af 54 af 74 huse i Ballum Vesterende og Østerende på initiativ af og med finansiell støtte fra A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal.

Ballumfonden

Den nu afdøde skibsreder Mærsk Mc-Kinney Møller lagde engang turen forbi Ballum Vesterende og Østerende og skal have sagt til sine ledsagere: »Her er kønt, men det kunne være kønnere«.

Nogle af Hr. Møllers aner stammede fra de to små landsbyer i Ballum sogn. Den allerførste bærer af familienavnet var Anders Nielsen Mersch, der levede i Ballum fra 1617 til 1698. Hans datter blev gift med Peter Mærsk Møller på Rønmø.

Hr. Møller havde ikke langt fra ord til handling. Ballumfonden med i alt ca. 23 mio. kr. blev oprettet med finansiering fra A. P. Møllers Almene Fond med det formål at sikre områdets kulturhistoriske værdier, bevaringsværdige bygninger, kulturmiljø og landskab.

Ballum sogn

Ballum sogn strækker sig fra Rømdæmningen en ca. 13 km sydpå langs Vadehavet.

Sognet var en af de såkaldte kongerigske enklaver i hertugdømmet Slesvig. Nogle af enklaverne, bl. a. Ballum-enklaven havde tilhørt biskoppen i Ribe. Efter reformationen i 1536 overgik kirkegodset til kronen. Kronen kunne give retten til at oppebære indtægterne af ejendommene til andre.

Således fik i 1579 Peter Rantzau retten til

bl.a. at nyde indtægterne af Ballum sogn. Han pålagde så bønderne i Ballum ikke alene at gøre hoveri ved markarbejdet på Trøjborgs marker men tillige at køre byggematerialer til opførelse af det prægtige slot Trøjborg. Da bønderne modsatte sig dette, gav Rantzau flere såkaldte »gademænd«, d. e. jordløse folk, lov til at opføre småhuse i Vesterende mod til gengæld at arbejde for ham.

Dette grundpræg med småhuse i Vesterende og gårde i Østerende er stadig bevaret.

De store, smukke gårde i Østerende og småhusene i Vesterende taler deres eget sprog om de historiske sociale betingelser

I Østerende prægede de store gårde sammen med aftægtsboligerne bebyggelsen. Ejerne var stolte marskbønder, som ofte kunne tælle flere generationer tilbage på gårdene. De har været medejere af Ballum enge, lagt navn til dem, anlagt veje og dige med sluse og Slusekro.

I Vesterende havde selvstændige erhverv som skomager, maler, tømrer, murer og byhyrde flere hundrede års tradition bag sig, og også ind i det tyvende århundrede var der nogen, der var daglejere på gårdene i Østerende.

Beboerne i Vesterende havde ofte et par køer og en gris – som regel gående i en stald i vestenden af huset. Så kunne dyrene tage af for den hårde vestenvind og måske levere lidt varme til beboelsen. Der var fællesgræsning i »æ Svinemæsk«.

Da min mand og jeg for efterhånden

Vesterende nr. 10 efter at være forsynet med stråtag og nye vinduer m.m.

mange år siden købte et lille hus i Vesterende, sagde den daværende haderslevborgmester Peter Olesen, som stammede fra Ballum, til mig: »Det er da forhåbentlig ikke mine forældres gamle rønne, I har købt?«.

Men det var det! Den gamle rønne, Vesterende 10, er nu i det ydre så fin, som den vist aldrig har været før.

En ny lokalplan

Hr. Møllers formål med Ballum-fonden var som nævnt at sikre områdets kulturhistoriske værdier, bevaringsværdige bygninger, kulturmiljø og landskab.

Med det for øje stillede hr. Møller den betingelse, at Tønder kommune udarbejde en meget restriktiv lokalplan for området, og at denne lokalplan blev overholdt.

Det er væsentligt, at denne nye lokalplan også fremover skal kunne etablere et planmæssigt og administrativt grundlag for bevaring af Østerende og Vesterende, således at den særlige kulturhistorie, arkitektur og den unikke sammenhæng mellem bebyggelse og landskab kan bevares. Det er ikke første gang, Vesterende Ballum har fået en lokalplan.

Den daværende Fredningsstyrelse udarbejdede i 1982 en vejledning i bevaring af landkirkernes omgivelser. Ballum kirke indgik som eksempel i projektet, der da også resulterede i en bevarende lokalplan for Ballum kirkes omgivelse fra 1983.

Denne lokalplan fra 1983 levede sit eget stille liv og blev efterhånden gennemhullet både af det fri initiativ og af kommunale dispensationer.

Den nye lokalplan tilgodeser på én gang sammenhængen i landskabet, mødet mellem Vadehav, marsk og geest og den karakteristiske bebyggelse i henholdsvis Østerende og Vesterende.

Det er i øvrigt første gang, bebyggelseslinjen langs geesten i Østerende og Vesterende ud mod marsken rent planmæssigt er blevet set som et sammenhængende hele.

Som nævnt stillede hr. Møller den betingelse, at den nye bevarende lokalplan blev overholdt.

I en bevarende lokalplan vil mange afgørelser blive truffet efter et skøn. I sin udøvelse af skønnet er det kommunens opgave at varetage de hensyn, der er hensigten med lokalplanen. Derfor er det vigtigt, at hensigten med planen så tydeligt som muligt kommer til udtryk, med så klare regler som det overhovedet er muligt.

Arbejdet med lokalplanen

Beboerne i Østerende og Vesterende Ballum er glade for, at hr. Møller så de samme værdier i de to landsbyer, som vi selv holder af, og er taknemmelige for gaven fra fonden.

Derfor deltog også mange i forberedelsen af den nye lokalplan; vi deltog i de offentlige

møder og i de dialogmøder, som Ballum-fonden og Tønder kommune indbød til og er kommet med bemærkninger og indsigelser til de lokalplanforslag, som blev fremsat.

Jeg tror, det er væsentligt for respekten for lokalplanens bestemmelser, at beboerne finder, at de har haft indflydelse på projektet. Det er nok også en væsentlig forudsætning for projektets succes.

I et oplæg til lokalplanen stod der, at der skulle etableres et bylaug, omfattende både Østerende og Vesterende. Denne forening blev stiftet i 2008. Det var en nyskabelse, som vi har haft megen fornøjelse af.

Beboerforeningen og lokalplanen

I Ballum lagde vi vægt på, at lokalplanen skulle afspejle den historie, som har betinget bebyggelsen på bakken, der rejser sig syd for Ballummarsken.

I øvrigt havde Beboerforeningen mange kommentarer til oplæggene. Vor grundholdning var positiv, men der var brydninger, især om kulturforståelsen. Vi lokale havde nogle kulturhistoriske synspunkter på, hvad der historisk bygningsmæssigt var tradition for i Østerende og Vesterende, og som burde finde udtryk i lokalplanen, men det stemte ikke altid overens med lokalplanskrivernes opfattelser af, hvordan her skulle se ud.

Vi havde bl.a. diskussionen om **flagstængerne**. Dem kunne lokalplanskriverne ikke lide. De skrev faktisk i udkastet til lokalplan, at der ikke måtte være flagstænger, som ragede op over hustagene.

Men vi er i en kongerigsk enklave i Sønderjylland. Som bekendt blev nationale tilkendegivelser om tilhørsforhold til Danmark i løbet af årene efter 1864 forbudt og straffet hårdt. Ved folkeafstemningen i 1920 stemte den nordlige del af Sønderjylland sig til Danmark. Siden er der tradition for at flage med Dannebrog ved en hver given lejlighed. Så vi er glade for, at det alligevel blev tilladt at have en flagstang af passende højde ved husene.

Farvevalg

Den nationale historie kom også frem, da vi drøftede **farvevalg på vinduer, porte og døre**. Lokalplanskriverne mente, at kun hvid

og grå maling skulle være tilladte på døre og vinduer, mens alt andet træværk, f.eks. udhuse, skulle males sort eller grønt.

Men vi holdt fast på traditionen, og et friere farvevalg blev tilladt. En måde at drille preusserne på under fremmedherredømmet var at male de store flotte porte i Østerende hvide og at forsyne beslagene med rød mønjemaling. Rødt og hvidt – Dannebrog's farver. I Vesterende var traditionen anderledes. Der er farverne f.eks. hvid, grøn, blå, rød eller kombinationer af farverne på malede døre og vinduer. Det giver noget karakter til småhusene.

Udhuse er også noget af det, vi diskuterede. I Østerende er de ikke noget større problem. Der har man de store gårde, som dominerer. De driftsbygninger, som ikke længere var i brug, blev revet ned med fondsstøtte, og det var en velgerning.

I Vesterende havde folk som regel haft et udhus, der var opført af de forhåndenværende materialer. Taget var ofte af blik eller eternit og med ensidig hældning, så regnvandet kunne rende af. Murene var hvidkalkede. Det er ydmyge bygninger. De har rummet familiens das, nogle høns og redskaber. Skal man bevare det kulturhistoriske indtryk af landsbyen, duer det ikke at forsyne husene med store moderne flotte udhuse i sorttjæret træ. Men de dukker nu op alligevel.

Rosinen i pølseenden

Endelig er der rosinen i pølseenden - istandsættelsen af den gamle fredede flugtvejsbro ved Svinemæsk.

Flugtvejsbroen ved Vesterende

Vesterende nr. 18

Indtil for 100 år siden var der intet dige ved marsken nord for Vesterende. Når mand og fæ skulle reddes i land ved højvande, gik vejen fra marsken til højere liggende beboet område via den fredede flugtvej og den fredede gamle bro.

Anlægget har længe været forsømt, men takket være et projekt fra Tønder kommune og donationen fra Fonden, er det nu sat i fin stand og fortæller sin historie ved indkørslen til Østerende og Vesterende.

Præmiering af 2 huse

I 2014 og 2015 har Tønder kommune præmieret er to huse i henholdsvis Vesterende og Østerende for velgennemførte istandsættelser og for oparbejdelse af en ny virksomhed indenfor givne rammer.

I 2014 blev rødstensejendommen Vesterende 18, som er opført i Bedre Byggestil, præmieret for at have fastholdt byggestilen og indretningen med stald mod vest.

I 2015 blev Østerende 13, »Klægager«, præmieret for den smukke istandsættelse af

Østerende 13, Klægager

den firlængede gård og for, at det er lykkedes at udnytte den tidligere landbrugsbygning til en virksomhed med flere ansatte.

Fremtiden

Ballum er præget af, at husene ved ledighed ofte bliver opkøbt til feriehuse. Det er der jo noget erhverv i, men det er vigtigt, at der også kan trives andre erhverv, som man kan leve af. Landbrugene bliver store, de selvstændige gårde færre.

I Ballum håber vi inderligt, at etableringen af Vadehavsregionen, og det forhold, at også det danske Vadehav er kommet på Verdens Kulturarvsliste, kan medføre, at der er flere erhvervsmuligheder at udnytte indenfor de givne rammer. Et smukt kulturmiljø, som vi nu har fået udbygget, giver selvfølelse og prestige. Det skulle også gerne give fastboende tilflyttere med fremtid i området. Vi håber, at de velbevarede huse i en smuk helhed og med den gode beliggenhed kan være et attraktivt sted at bo.

Bodil Jakobsen (f. 1938). Fhv. Stiftskontorchef, Haderslev.

Formand for Beboerforeningen for Ballum Vesterende og Østerende 2008-2014.

Kilder:

»Ballum - et sogn ved Vadehavet« af Nina Fabricius og Peter Dragsbo, udgivet af Lokalhistorisk Samling, Bredebro 1996.

»Vadehavet, Kulturarvsatlas 2007« udgivet af Kulturarvsstyrelsen i samarbejde med Skov- og Naturstyrelsen og Miljøcenter Ribe.

Bevarende lokalplan 012-1.1, Østerende og Vesterende Ballum, 2009, Tønder kommune.

»Ballum-Projektet« udgivet af A. P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formål, 2014.

Klimperne på Stensbæk Hede

Af Else Benete Lei

Jordbunden som landskabsdannende faktor. Det er normalt at landskabet dannes før jordbundsudviklingen tager sin begyndelse. Det kan derfor virke lidt sært, at det modsatte kan forekomme, altså at jordbundsudviklingen er en forudsætning for landskabsdannelsen. Ikke desto mindre forekommer det, og et af de mest markante landskaber, hvor jordbundsudviklingen spiller en overordnet rolle, er klimpelandskaberne i Sønderjylland.

Artiklen er tidligere bragt i Geoviden nr. 4, 2013 - Naturstyrelsen Vadehavet

Klimpe med den våde indsykning og den højereliggende randvold, Stensbæk Plantage

Klimp er et gammelt dansk ord for jordklump eller-knold. Klimperne består af flyvesand. De fleste flyvesandsområder domineres af klitter som ses tydeligt i landskabet pga. deres højde og karakteristiske fx parabel- eller seglformer. Sandet i klitterne stammer fra nærliggende områder, hvor der så er dannet afblæsningsflader. På nogle ganske få af disse flader findes erosionsrester, der hæver sig 5 meter over afblæsningsfladen og fremstår som lave flade øer – det er klimperne. I Sønderjylland kaldes de også »Færøerne« eller »Panderkagerne« i folkemunde efter deres særegne

form. Nogle af disse »øer« er ganske små, andre er på størrelse med en fodboldbane.

Klimpernes opbygning

De sandede klimper har flere bemærkelsesværdige karaktertræk; de har fx vand på toppen, men er tørre ved foden, hvilket synes at stride mod al logisk sans. På toppen findes nemlig en sumpet lavning omkranset af en lille randvold, også kaldet skulderen. Den sumpede lavning består af et tyndt sandlag, hvorunder der er en mose. Tørven er ofte ret uomsat og kan være mere end 1 meter tyk i de centrale dele af klimpen, medens det tynder ud mod kanten. Historiske kilder beretter, at kreaturerne gik op på toppen af bakkerne for at drikke. Årsagen til at der kan ligge vand på toppen af en klimpe er, at der inden i klimpen findes en stærkt udviklet podzol med en såkaldt placisk horisont. Det er et mindre end 1 cm tykt lag bestående af sandskorn, der er sammenkittet af jern- og manganoxider og derfor uigennemtrængeligt for vand. Laget danner en skål, der forhindrer vandet fra klimpens top i at dræne bort på nær tæt ved kanten af klimpen, hvor den placiske horisont ikke forekommer.

Klimperne kan ligge som veldefinerede enkeltobjekter med stejle kanter og en konkav overflade, der består af en veldefineret randvold og en mose i midten. Mosen i midten vil være dækket af et mere eller mindre tykt sandlag, men fremstår alligevel med en randvold og en lavning. Ved små moser dannes der små klimper, der ikke udvikler en konkav overflade med randvold og lavning, men derimod en konveks overflade. Endelig kan klimper udvikles som »halvøer«, der rager ud fra klitsystemer eller bakkeøer.

Klimper er ikke særligt almindelige, faktisk er de kun fundet i større tal i Frøslev Plantage ved grænsen til Tyskland og i Stensbæk Plantage mellem Gram og Ribe. Klimpelandskabet ses bedst i Stensbæk Plantage, hvor det er dækket med hedevegetation modsat Frøslev, hvor det ligger i en plantage.

På figur nr. 2 ses en digital højdemodel af klimpelandskabet, der viser hedesletten i venstre nedre side af figuren og afblæsningsfladen med klimperne centralt. Nederst på figuren ses en klitrække, der består af sand fra afblæsningsfladen.

Der er i Stensbæk Plantage fundet omkring 15 klimper med tørv i ringe dybde. Der er udført et par OSL-dateringer af sandet over

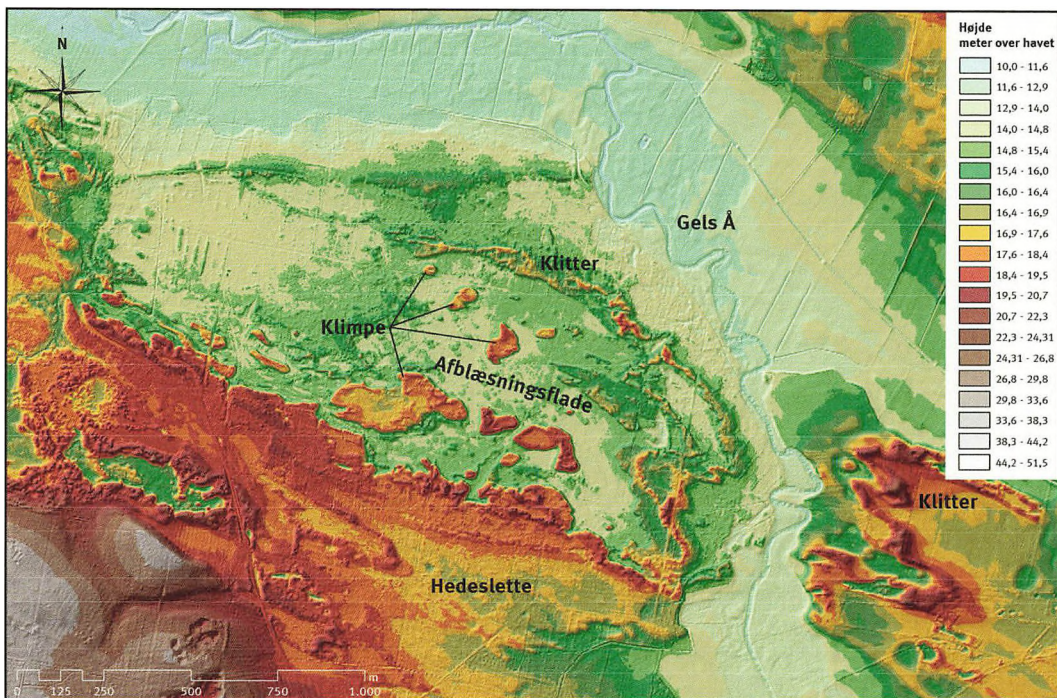
og under tørvelaget i en af klimperne samt ¹⁴C-datering af tørv. På basis af disse dateringer kan man opstille følgende model for landskabets dannelse, men det skal dog bemærkes, at datagrundlaget endnu er forholdsvist spinkelt, især med hensyn til dateringer. Det er derfor sandsynligt, at kommende studier med nye dateringer vil gøre det nødvendigt at revidere dannelseshistorien på enkelte punkter.

For omkring 18.000 år siden, medens isen stod ved Hovedstilstandslinien, blev hedesletten mellem Gram og Toftlund Bakkeø dannet. Den er grovsandet med et lille indhold af grus. I sen-glaciertidens sidste kuldeperiode, Yngre Dryas, for ca. 12.000 år siden, blev der dannet et jævnt flyvesandsdække over store dele af hedesletterne, fordi en sparsom vegetation ikke kunne holde på jorden. I Stensbæk Plantage omlejredes hedesletten, så der var ca. 5 meter dryassand. Overfladen af hedesletten med dryassand forblev derefter ret stabil i flere tusinde år, og kun i forbindelse med opdyrkning eller større brande åbnedes landskabet, og vinderosionen kunne tage fat.

I jernalderen, hvor klimaet blev koldere og fugtigere, podzoleredes sandjordene.

Udsnit af klimpelandskabet i Stensbæk Plantage. Klimperne er beliggende på en jævn afblæsningsflade, der er svagt gruset

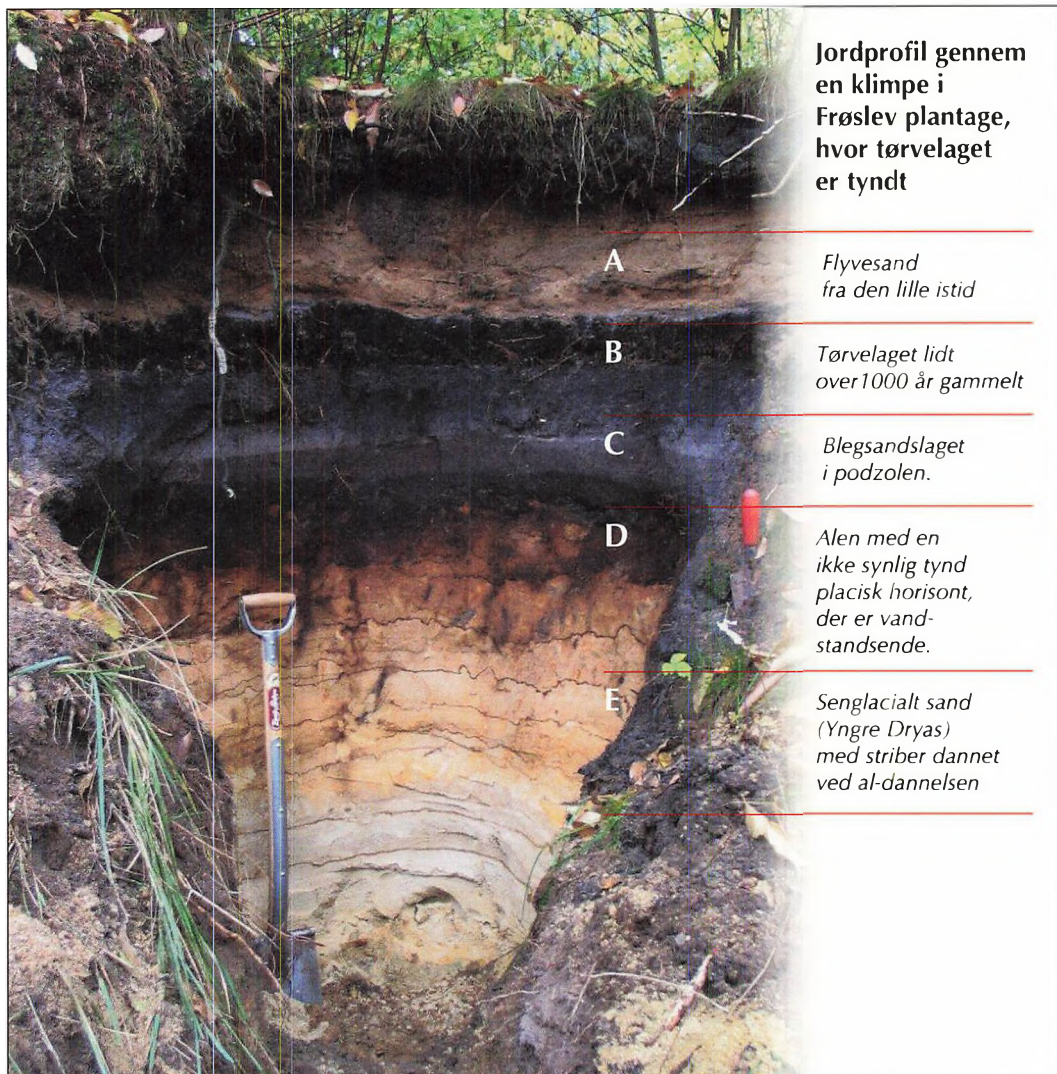
Figur nr. 2: Digital højdemodel over området med klimper, Stensbæk Plantage.

Kilde: Danmarks Højdemodel (DHM), data fra Kort-og Matrikelstyrelsen

Podzolering er en jordbundsproces, hvor organiske syrer, dannet i morlaget oven på mineraljorden, opløser jern- og aluminium (hydr)oxiderne, der dækker sandkornene i lagene umiddelbart under og farver dem brune. Jernet og aluminiummet føres derefter med overskudsnedbøren ned i ca. en halv meters dybde, hvor det genudfældes og danner alen. Visse steder blev alen så kraftig, at den blev uigennemtrængelig for vand, og næringsfattige hedemoser opstod. Opdyrkning af arealerne mellem moserne åbnede landskabet, og sandflugt fra markerne fandt sted. Ud fra et par OSL-dateringer ser det ud til, at det var under den lille istid, at sandflugten var voldsom, og den endelige udformning af klimpelandskabet fandt sted. Moserne sandede til, og afblæsningsfladerne mellem moserne sank flere meter, så toppen af moserne i klimperne i dag ligger op til mere end 3 meter over den nuværende basisflade. En grov mængdeberegning af afblæsningen viser, at det er mere end 2 mio. m³ sand, der er blevet blæst op i klitlandskaber på begge sider af Gels Å eller blæst ud i ådalen, der blev mere eller mindre tilsandet.

Svagt podzoleret sandjord i randvolden til én af de veludviklede klimper. Grundvandet står i ca. 1,2 meters dybde. Stensbæk Plantage

Jordprofil gennem en klimpe i Frøslev plantage, hvor tørvelaget er tyndt

- A** Flyvesand fra den lille istid
- B** Tørvelaget lidt over 1000 år gammelt
- C** Blegsandslaget i podzolen.
- D** Alen med en ikke synlig tynd placisk horisont, der er vandstandsende.
- E** Senglacialt sand (Yngre Dryas) med striber dannet ved al-dannelsen

Klimpernes alder

Klimpernes morfologiske dannelse er altså ret ny, næppe mere end 400 år gammel. Den specielle form af klimpernes overflade med dannelsen af en randvold og en lavning i midten kan tilskrives en efterfølgende indsykning af de centrale dele af klimpen på grund af sammenpresning af tørvelaget, betinget af vægten af det påføgne sand, (se foto nr. 2). Siden den lille istid er der sket en begyndende podzolerung i sandet på randvolden (se foto nr. 3) og i lavningerne, hvor sandlaget er tykt. Podzolerungen er dog endnu ikke så kraftig som den, der skete i sandet under tørvelaget.

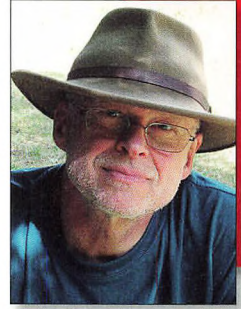
Klimperne er en enestående lokalitet, som

indtil videre kun er beskrevet i Danmark og Holland. I Stensbæk Plantage vest for Gram ses landskabet bedst, da det er lyngbevokset, medens det i Frøslev er sløret, fordi det ligger i en plantage. Klimpelandskabernes dannelse er kun delvist udforsket, og der mangler stadigvæk en del dateringer, især i Frøslev, og en sammenligning med klimperne i Holland: er oprindelsen den samme? Og er de dannet synkront under den lille istid.

Forfatterne:

Henrik Breuning-Madsen, professor, IGN, KU
 Karen Lise Bird, adjunkt, Roskilde Katedralskole
 Bo Elberling, professor, IGN, KU
 Else Benete Lei, Naturstyrelsen Vadehavet
 Alle fotos er taget af forfatterne.

Vognsamlingen i Haderslev

Af Knud Fink Isaksen

Slesvigske Vognsamling, der er en del af Museum Sønderjylland, er sikkert de fleste bekendt som hørende hjemme på den tidligere Schumanns Klædefabrik på Simmerstedvej 1 i Haderslev. Forud for etableringen her, har samlingen levet en omskiftelig og usikker tilværelse. Dette vil der blive berettet om i det følgende.

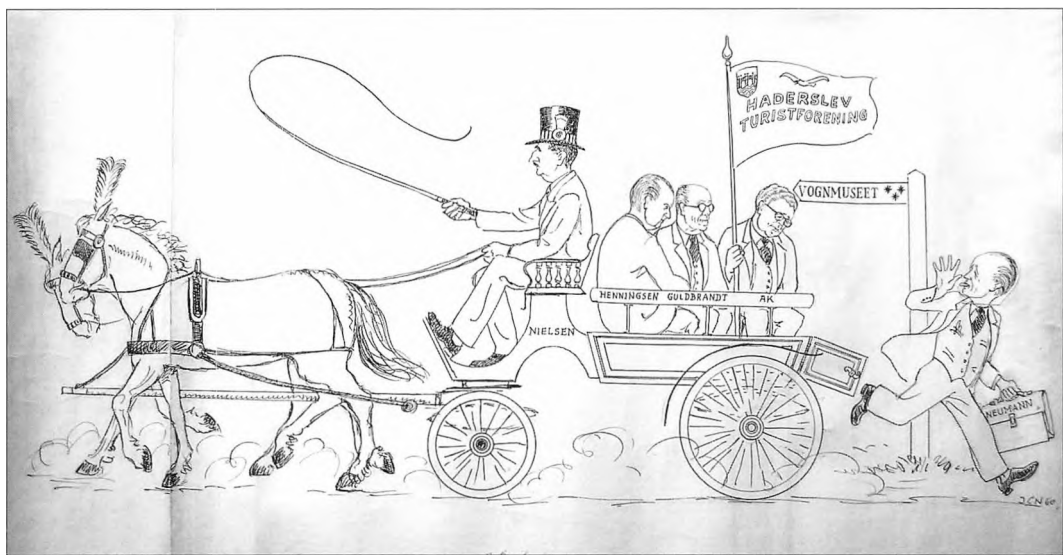
Haderslevs kendte boghandler, Johannes Christian Nielsen, fik foræret tre charabancer i forsommeren 1952 af vognmand Tang på Åstrupvej i Haderslev. Forinden havde boghandleren averteret efter nogle charabancer, idet han forsøgte at sikre de kommende studenter den traditionelle hestevognstransport igennem byen i forbindelse med dimissionen.

Johannes Christian Nielsen måtte love, også at tage en rustvogn med i »købet«. Disse fire vogne blev grundstammen i »Slesvigske Vognsamling«. Man kan sige, at det blev en sidegevinst til studenterhjælpen, idet Johannes Chr. Nielsen hurtigt fandt ud, at denne del af vores transporthistorie ville forsvinde, såfremt ingen tog hånd om de hestevogne, der endnu fandtes i landet.

I 1954 stiftedes »Komiteen til bevarelse af gamle Hestekøretøjer«. Foreningen repræsenteredes af Haderslev Amts Museum (museumsinspektør Neumann) og Haderslev Turistforening, hvis formand var Johannes Chr. Nielsen. Boghandleren bad bl.a. byens landbrugskonsulenter kontakte ejere af hestevogne med henblik på at overdrage vognene til komiteen. Hurtigt var de første 38 vogne samlet, og der opstod et akut behov for underbringelse af vognene. Komiteen lejede en

grund på Louisevej af kommunen for en fem-årig periode, midler blev indsamlet til bygning af en vognhal med plads til 50 vogne. I dag er der et mekanikerværksted på matriklen, før det havde Zonen og senere FDM's prøveværksted til huse der. Hallen blev færdiggjort i 1956, således at den kunne åbne samtidig med afholdelsen af ungskuet, hvis arealer stødte op til den nye vognhal. Ca. 2000 gæster besøgte vognene i de første åbningsdage. Den tidligere mestersvend fra Haugaards Vognfabrik, Iver Thomsen Raun, ansattes til at restaurere vognene, således at de tog sig godt ud, udstillingsmæssigt. Vognhallen, der aldrig blev bygget helt færdig, blev en torn i øjet på mange af byens indbyggere. Det skal nævnes, at i samme periode blev byens omfartsvej og damparken etableret. Et smukt og godt arbejde, som »byen« var stolt af. Ikke mindre end 150 meter fra den nordligste af byens fem nye viadukter kunne kommende kørende turister se denne rædsel af en bygning. Boghandleren blev i læserbreve opfordret til hurtigst muligt at rive den ned eller i det mindste at plante nogle træer omkring bygningen, således at kommende turister fra nord ikke skulle mødes af sådant et syn ved deres første kontakt med byen.

Samarbejdet omkring vognsamlingen var ikke problemfrit, idet der opstod uenighed omkring indsamlingsstrategien. Johannes Chr. Nielsen ønskede at indsamle alle de vogne, det overhovedet var muligt, hvorimod museumsinspektør Neumann mente, at man hellere skulle koncentrere sig om indsamling af oplysninger om vognfabrikation, vogntyper

Boghandler Nielsens tegning af bruddet i Komiteen til Rummelpotten 1960. Museumsinspektør Neumann er afhopperen. Nielsen sidder på bukken

og transporthistorien i Nordslesvig, da midlerne ikke var til stede til at finansiere opbevaringen af vognene for eftertiden. Uenigheden medførte et brud i 1960, idet hans Neumann trak sig af turistforeningens bestyrelse. Museet var nu ude af billedet mht. vognene.

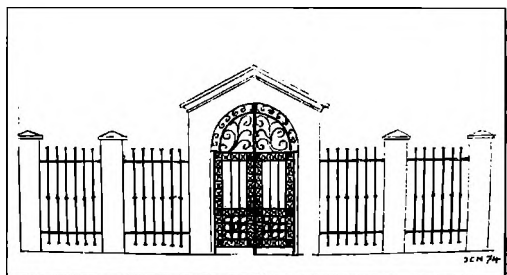
Indsamlingen af vogne standsede ikke, d.v.s. at bygningen i løbet af få år ikke kunne huse de indsamlede vogne. Der måtte nu tænkes nyt og stort.

For at skaffe plads til vognene lod Johannes Chr. Nielsen en bygning opføre i Christiansdal mellem Haderslev og Vojens, der skulle huse det fremtidige vognmuseum med plads til 140 vogne. Planen var, at der i forbindelse hermed skulle anlægges en trestjernet campingplads. Bygningen opførtes delvist af genbrugsmaterialer fra Østifternes Kreditforening i København. Campingpladsen blev ikke til en realitet, men vognmuseet lykkedes det at få opført, dog ikke med indvielse til den planlagte tid, pinsen 1962. Kulturministeriet afslår en ansøgning om tilskud til kustodeløn og indretning. Afslaget er nok medvirkende til, at projektet viger for andre af boghandlerens vigtige opgaver. »Komiteen til Bevarelse af de gamle Hestekøretøjer« skifter i navn til »Foreningen til Kulturmindernes Bevarelse«.

I 1966, kort tid efter et besøg hos fyrste-

huset Turn und Taxis i Regensburg, Bayern, får boghandleren foræret 3 køretøjer, en kane og en lille slæde, pr. bane, af fyrstehuset. Denne begivenhed foranlediger greven af Egeskov Slot, Ahlefeldt Laurvig-Bille, til at indgå i et samarbejde med Johannes Chr. Nielsen, 16 af samlingens vogne sendes til Egeskov Slot, og udstilles sammen med slottets veterankøretøjer. Vognsamlingen kommer til ære og værdighed, som et plaster på såret ovenpå modgangen i Christiansdal, kan man sige.

Atten år efter bruddet i 1960 ml. Haderslev Museum og Haderslev Turistforening, i 1978, tilbyder Johannes Chr. Nielsen Sønderjyllands Amt, bygningen i Christiansdal og hele vognsamlingen til en pris af 144.000 kr. Handelen effektueres, og Haderslev museum får igen ansvaret for vognsamlingen i samarbejde med

Port og gitter fra vognhallen ved Christiansdal. Tegning: Johannes Chr. Nielsen

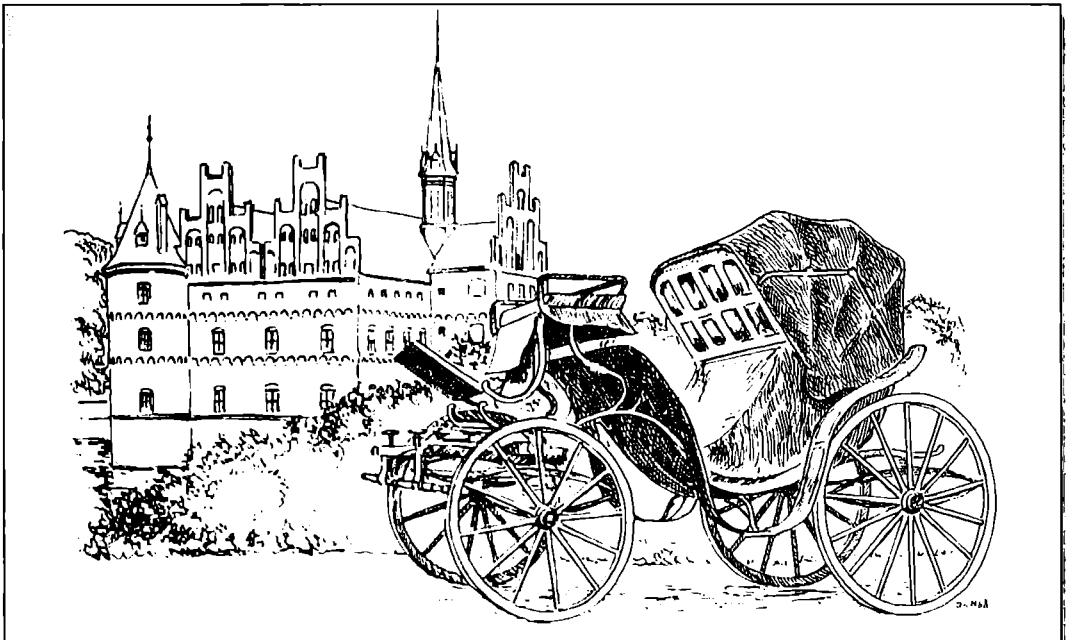
turistforeningen. Vognene bliver registreret og sat i stand af arbejdsledige under vejledning af en faguddannet projektleder. Herefter installeres ca. 40 vogne i det gamle Ridehus ved havnen, som kommunen inden da havde erhvervet i 1974. Som en velfortjent gestus fik den nu 74 årige boghandler æren af at klippe snoren til den nye udstilling af hestevogne i Ridehusets rammer.

I starten af 1990'erne stiftes en fond, hvis opgave er, at finde et velegnet sted til opbevaring, udstilling og med værkstedsfaciliteter til vognsamlingen, idet største parten (ca. 100 vogne) stod under kummerlige forhold bl.a. på Tørning Mølle, som følge af at bygningen i Christiansdal blev revet ned efter indvielsen af den nye udstilling i Ridehuset. Efter fondens etablering stiftes foreningen »Slesvigske Vognsamlings Venner«, hvis formål er, at tage sig af de praktiske forhold omkring hestevognene. En håndfuld entusiastiske medlemmer af Slesvigske Vognsamlings Venner etablerer sig med et lille værksted på Åbenråvej, hvor de går i gang med at restaurere udvalgte vogne fra samlingen. Fonden kæmper som boghandleren forgæves med hensyn til at finde velegnede rammer for vognene, indtil daværende amtsborgmester, Kresten Philip-

Boghandleren klipper snoren til den nye udstilling i Ridehuset i 1978. Foto: Jydske Vestkysten

sen, kontakter daværende formand for fonden og tidligere amtsrådsmedlem for de Konservative, K. M. Laursen, for at høre om fonden kan bruge en del af Schaumanns Klædefabrik på Simmerstedvej i Haderslev til de husvilde hestevogne. Amtet havde nemlig købt klædefabrikken få år efter fabrikkens ophør i 1994. Amtsborgmesteren kræver svar med det samme, idet han er på vej til budget-møde, hvor det i givet fald skal forelægges. K. M. Laursen takker ja til tilbuddet, og får bestyrelsens accept af sin egenhændige beslutning på et

Boghandler Nielsens tegning af samlingen fra Victoria foran Egeskov Slot

Schaumanns Klædefabrik fotograferet fra SC Fuglsangs maltsilo. Foto: Ukendt

følgende bestyrelsesmøde. Nu gik vognsamlingen lyse tider i møde. Haderslev Museum nedsatte et udvalg af hestevognskyndige - og museumsfaglige personer, der fik ansvaret for indretningen af stuetagen og kælderen på Schaumanns Klædefabrik. Inspirationen hertil opnåedes bl.a. ved besøg på nogle hjemlige og nogle tyske, hollandske og franske vognmuseer. Den praktiske del af arbejdet med indretningen af vognmuseet startede i sommeren 2001, under ledelse af museums-håndværker Birke Nielsen, historikerne Anker Thygesen og Anne Marie Jacobsen og undertegnede som nyansat. Gode råd og tilsyn med arbejdet blev varetaget af arkitekt Ib Møller og oberstløjtnant Sverre Hansen, begge drevne kuske og hestevognskendere. Samtidig med indretningen af udstillingen, flyttede den føromtalt håndfuld, nu en større håndfuld vognvenner, vognene fra Ridehuset og de andre matrikler, der husede vogne, til Schaumanns Klædefabrik, rengjorde dem og placerede dem i udstillingen, efterhånden som denne skred frem.

Den Slesvigske Vognsamling indviedes i sommeren 2002 med stor festivitas og i det

smukkeste vejr, med bistand af Gardehusarer i spidsen af en hestevognskortege kørt at kuske fra Slesvigske Køreselskab. Optoget kørte fra rådhuset gennem en del af byen med de inviterede gæster. Indvielsestaler blev bl.a. holdt af K. M. Laursen og daværende museumsinspektør Orla Madsen fra Haderslev Museum.

En ny kultur skulle startes på en ny arbejdsplads bestående af en afdelingsleder, en fleksjobber, en flok entusiastiske frivillige, Slesvigske Vognsamlings Venner og Slesvigske Køreselskab. Et spændende og udfordrende arbejde, hvis succes for en meget stor del skyldes den fantastiske opbakning fra de frivillige: Værkstedsfolkene med baggrund i Vognsamlingens Venner, kuskene med baggrund i Køreselskabet og for de flestes vedkommende sikkert også i Vognsamlingens Venner.

Slesvigske Vognsamling består af ca. 2000 kvadratmeter udstilling og værksted og ca. 600 kvadratmeter magasin i kælderen. Tre rustvogne og ca. 30 vogne opmagasineres på to forskellige magasiner i oplandet. I alt knap 200 køretøjer, trækvogne og sækkevogne

inkluderet. På værkstedet, der er stedets om-
drejningspunkt, eller hjerte, om man vil,
restaureres/ konserveres samlingens vogne,
rekonstrueres vogne med baggrund i arkæo-
logiske fund. Bestillingsopgaver er udført til
andre afdelinger af Museum Sønderjylland,
samt til bl.a. Den Fynske Landsby, DSB
Museet i Odense og Danevirke Museet i
Slesvig. Blandt de største og mest spændende
opgaver kan nævnes fremstillingen af
kanonlavet, System Fibiger, til Historiecenter
Dybbøl Banke og Danevirke Museet. Alt
udført af frivillige! Uden indsatsen af de
frivillige, det være sig folkene på værkstedet
eller kuskene, var stedet meget mere ydmygt.
Et håndværk og en kørekultur får lov til at
leve videre takket være disse mennesker.

De er i høj grad med til at sætte Slesvigske
Vognsamling på landkortet. I forbindelse med
etableringen af Museum Sønderjylland over-
gik vognsamlingen fra at være en afdeling
af Haderslev Museum, der var geografisk
betinget, til at være en afdeling af en ny faglig
betinget enhed, nemlig en industrihistorisk
enhed bestående af Cathrinesminde Tegl-
værksmuseum, landbrugsmuseet Oldemors-
toft i Bov og Søfartsmuseet i Aabenraa, hvor
chefen, overinspektøren, holder til.

I oktober 2013 valgte jeg at træde tilbage,
men fik den ære forudt, at blive optaget i
flokken af frivillige på værkstedet. En yngre
model, også en læreruddannet, Daniela G.
Andersen overtog ledelsen af vognsamlingen
efter mig.

Knud Fink Isaksen, født 1951 i Struer. Lærer på Hjortebro skolen i Haderslev 1978- 79, Sommersted Skole fra 1979- 88, Vojens Ungdomsskole fra 1988- 2001. Leder af Slesvigske Vognsamling fra 2001- 2013, hvorefter jeg gik på efterløn.

Kilder: Johannes Christian Nielsen: »200 år – Et sønderjysk bogbinder- og boghandlerfirma og dets ejere fra 1765 til 1965. Haderslev Samfundets Årsskrift 1991, »Af Slesvigske Vognsamlingens Historie« en artikel skrevet af Dr. phil. Per Ole Schovsbo.

God service er ingen bankhemmelighed

- individuelle tilbud
- full-service
- 100% tilfredshed

Kom til os - vi rådgiver dig gerne:

Union-Bank AG

Große Straße 2 / D-24937 Flensburg
Telefon +49 461 8414-0 / Telefax +49 461 8414-290
info@unionbank.de / www.unionbank.de

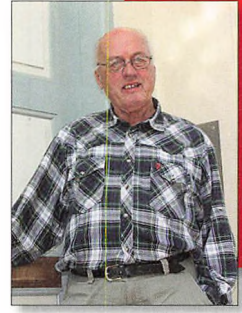
din lokale bank

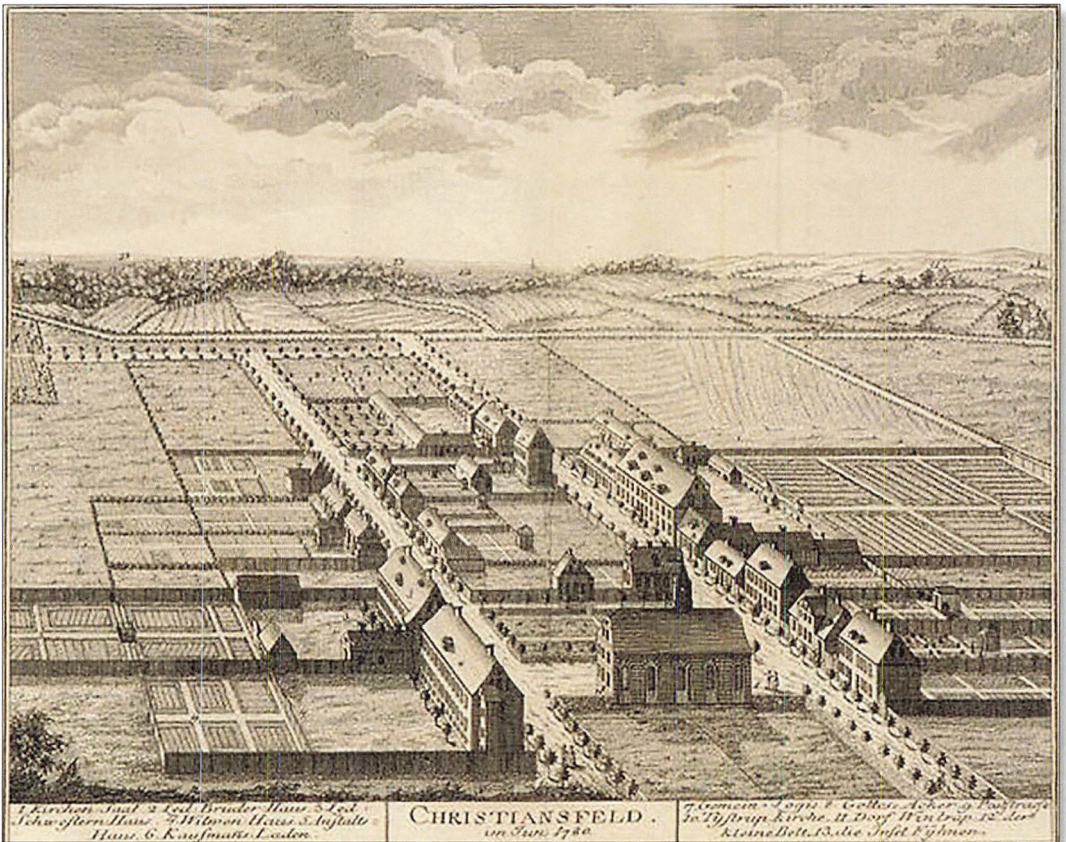
Christiansfeld

Artikler
og digte

Herrnhuternes Brødremenighedsby i Danmark 1771-2015

Af Lorenz Christian Asmussen

Stik af Meno Haas

Christiansfeld blev by nr. 25, som Herrnhuterne byggede i perioden fra 1736 til 1807. I alt blev der bygget 28 byer i perioden. Byerne blev fordelt fra Rusland, Europa og til USA. Det er om byernes og navnlig Christiansfelds historie i denne periode artiklen vil

beskrive. Da det var Brødremenigheden, som grundlagde Christiansfeld, vil det være naturligt først at beskrive menighedens historie. Brødremenigheden rækker i sin oprindelse tilbage til 1415, da evangeliske troende i Böhmen-Mähren, efter Johan Hus's

Huse fra 17-hundredtallet

martyrdød, dannede et samfund, hvis medlemmer kaldte sig brødre og søstre.

I året 1457 danner de i byen Kunwald i Böhmen et brødreresamfund kaldet Unitas Fratrum, d.v.s. brødre som i kærlighed har forenet sig i en kirke. Derfra stammer navnet Brødremenigheden.

Under religionskrigene blev den ældre Brødremenighed næsten tilintetgjort. Spredte grupper flygtede til bl.a. Sachsen, hvor de på greve N.L.v. Zinzendorfs gods Berthelsdorf fik en venlig og hjælpsom modtagelse. Greven gav dem lov til at bosætte sig på en mark med navnet Hutberg, hvor de i 1722 påbegyndte bebyggelsen. Bosættelsen fik navnet Herrnhut med den dobbelte betydning »Under Herrens varetægt og på vagt for Herren«.

I løbet af kort tid voksede indbyggertallet i Herrnhut. Den 13. august 1727 stiftes den fornyede Brødrekirke med greven som initiativtager og leder.

Greve Zinzendorf var i familie med det danske kongehus. Han var fætter til Dronning Sofie Magdale gift med kong Christian VI. Under kroningsfestlighederne i 1731 i København udbredte greven stort kendskab til Brødremenigheden, hvilket bl.a. bevirkede starten på missionsarbejdet i Dansk Vestindien 1732, Grønland i 1733 samt Trankebar og Lapland.

Blandt deltagerne i kroningsfestlighederne

var også fornemme personligheder fra mange lande, som Danmark havde kontakt med. Flere af disse landes ledere ønskede efter kontakt med Zinzendorf, at få etableret en Brødremenighedsby, som Herrnhut i Tyskland.

Det resulterede i starten på opbyggelse af 28 Brødremenighedsbyer, under ledelse fra Herrnhut hvor byerne blev etableret således:

Christiansfeld kom først i gang med opbygningen i 1773. Optakten til byen blev dannet, da Kong Christian VII sammen med Struensee under en rejse i Europa i 1768 gæstede Holland, hvor de så byen Zeist, som var grundlagt i 1746. Da man så at industri, handel og håndværk der, stod på et stadie, som lå langt over det tilsvarende i Danmark, fødtes den tanke at få en sådan by i Danmark.

Den 23. september 1771 købte Brødremenigheden den kongelige avlsgård Tyrstrupgård af kongen. Den 10. december 1771 blev en fyldestgørende koncession udarbejdet af Struensee underskrevet af kongen, men først udleveret i Brødremenigheden efter Struensees fald den 13. august 1772.

Koncessionen bød på mange fordele, egen domstol, ingen militærtjeneste, ingen laugstvang, kontante pengebeløb, toldfrihed skattelettelse m.m.

Byen blev bygget efter Brødremenighedens grundlæggende planer. Bygget på en flad

Brødremenighedens Kirkesal

mark - 20 hektarer - langs en hovedvej i det pågældende land. Alle gader i korsets tegn - lige og med kirken som centrum i den gejstlige del af byen, hvor den nordlige gade indeholder den kvindelige pigekostskole, Søstrehuset og Enkehuset. Den sydlige gade indeholder Brødrehuset, den første lille kirke, præsteboligen, forstanderboligen, kirkekontoret, drengkost-skolen.

Med en hurtig byggeaktivitet kan vi på et stik af Meno Haas se at byen i 1780 stod statelig med 35 huse.

Størstedelen af byen stod således færdig år 1800. Der var tale om solide, rummelige huse, enkle og ensartede med et vist fornemt præg. Byplanen og byggestilen svarede til de øvrige brødremenighedsbyer.

Det er derfor naturligt at UNESCOs Verdens Kulturarvsliste gerne så, at en Brødremenighedsby fra perioden 1731-1807 kunne optages på listen.

Et enestående kulturprojekt, der har fået bidrag og midler fra de store fonde. Et enestående udvælgesarbejde har fundet sted, hvor hver enkelt af de berørte byer er blevet vægtet gennem 35 konstateringer om bl.a. følgende forhold; Byplan, korghusenes placering, kirkegården, gaderne i korsets tegn, byens udseende indtil 1830, kirkens indretning, bevaret håndværk, hotellet, skolerne, menigheden, fredningsstatus, fredningsplan

samt flere spørgsmål. Christiansfeld kunne glæde sig over at resultatet af undersøgelsen af de 28 byer resulterede følgende resultat af de bedste 3.

Danmark kunne således med Kulturminister Marianne Jelveds underskrift sende en meget fyldig og grundig indstilling til UNESCO om Christiansfelds optagelse på World Heritage List. Ansøgningen var på engelsk og beskrev ikke alene Christiansfelds historie og status, men indeholdt også en sammenligning med de øvrige brødremenighedsbyer. Indstillingen var på 800 sider.

Efter modtagelsen af indstillingen i januar 2014 gennemgik UNESCO indstillingen og godkendte indstillingen. Efterfølgende har UNESCO sendt en kontrolkommission, der har gennemgået og ved selvsyn konstateret rigtigheden af indstillingen. Den politiske godkendelse af indstillingen blev lovet at tilgå i juni 2015. Som man kan se på billedet af byen i dag står bygningerne helt som de blev anlagt i perioden 1773 - 1800.

I juni måned blev der som optakt til UNESCOs godkendelse afholdt en klassisk musikfestival i Brødremenighedens Kirkesal i Christiansfeld i dagene 17.-21. juni. Festivalen afspejler den righoldige musik- og sangkultur, som er et vigtigt aspekt af det liv, Brødremenigheden har levet de sidste 250 år. Fem dage med klassisk musik i verdensklasse

Brødremenighedens huse

blev afsluttet på fejende flot vis, da de to harpespillere Cathrin Finch fra Wales og Seckou Keita fra Senegal, måtte give ekstranumre, før de til stående applaus fra begejstret publikum forlod Brødremenighedens Kirkesal.

Afgørelsen skulle finde sted i Bonn. Den 2. juni drog et hold på 9 personer under ledelse af borgmester J. Pedersen af sted. I Bonn skulle UNESCO bedømme 37 indstillinger om deres optagelse på Verdensarvlisten. 21 personer fra 21 forskellige verdenslande skulle bedømme og stille spørgsmål vedrørende de enkelte indstillinger.

Store var forventningerne, og nervøse var deltagerne. Afgørelsen kom lørdag den 4. juni efter at komiteen fra kl. 15:00 til 15:30 grundigt havde bedømt indstillingen fra Christiansfeld.

Stor var glæden og jublen da afgørelsen straks blev udsendt. Idet TV-2 under hele opholdet var tilstede såvel i Bonn som i Christiansfeld. Dannebrog gled straks til tops i byens gader, da afgørelsen bredte sig.

Et langt og sejt træk fra 1998 til 2015 blev således afsluttet på smukkeste vis. Brødremenighedsbyen Christiansfeld er nu på Verdensarvlisten.

Lorenz Christian Asmussen, R.a.D.p.p., født i Christiansfeld 1929. Indtrådt i Hæren 1949. Grundlæggende officersuddannelse. Pensioneret 1989. Skoleleder af FOF i Christiansfeld 1989-2002. Medstifter og bestyrelsesmedlem af FN-Museet i Frøslevlejren. Medstifter og bestyrelsesmedlem af Genforenings- og Grænsemuseet i Christiansfeld. Bosiddende i Christiansfeld siden 1989.

Sydbank

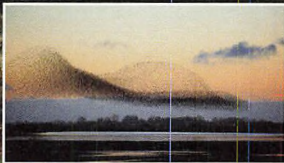
Hvad kan vi gøre for dig

VADEHAVET

Nationalpark og UNESCO Verdensnaturarv

nationalparkvadehavet.dk
www.toender.dk

2 Asylcentre i Sønderjylland

Af Anton Schultz
og Britta Slot Johnsen

Fattigdom og uro i Mellemøsten og Afrika har bevirket en øget tilstrømning af flygtninge til Danmark, og i løbet af 2014 blev der oprettet flere asylcentre i Sønderjylland, hvor der nu er i alt syv. I denne artikel beretter vi om to af asylcentrene i Sønderjylland

Anton Schultz skriver om Asylcenter Aalykke: Tønder Kommune byggede i 2010 det nye plejecenter Lindevang i Løgumkloster. Det hidtidige plejecenter Aaløkke i Løgumkloster blev derved overflødig og kom til at stå tomt hen.

I løbet af 2012-13 arbejdede en arbejdsgruppe under Løgumkloster Borgerforening med en plan om at omdanne Aaløkke til et friplejehjem, men dette projekt blev på et tidspunkt sat på hold, idet det blev kendt, at også sportsefterskolen SINE havde en meget konkret plan om at etablere en højskole i Aaløkkens bygninger. Dette projekt blev imidlertid opgivet af forskellige grunde, men allerede inden man kunne nå at genoplive projektarbejdet med friplejehjemmet, blev jeg i min egenskab af formand for Løgumkloster Borgerforening kontaktet af borgmester Lau-

rids Rudebeck. Han orienterede mig om, at Tønder Kommune havde fået en henvendelse fra Udlændingestyrelsen om, hvorvidt Tønder Kommune rådede over egnede bygninger til indretning af asylcentre. Tønder kommune var umiddelbart indstillet på at anvise Aaløkke som egnet til formålet. Laurids Rudebeck ønskede dels at lodde stemningen for dette i Løgumkloster og dels Borgerforeningens positive medvirken til at orientere interessenter i Aaløkke samt offentligheden om de forestående initiativer til at indrette Aaløkke som asylcenter for især asylsøgere fra det krigshærgede Syrien.

Asylcenter Aaløkke

Jeg var umiddelbart positiv overfor at anvende Aaløkke til formålet, idet jeg fandt formålet relevant og bygningerne egnede, og for byen ville det betyde, at Aaløkke ikke skulle stå som en tom skal i byen. Jeg foreslog, at der umiddelbart blev indkaldt til et orienterende møde for nøglepersoner i Løgumklosters foreningsliv samt nøglepersoner for de organisationer, som hidtil

Aaløkke

havde udvist interesse for Aaløkke til andre formål, heriblandt ledelsen fra SINE og Klosterhallerne, Idrætsforeningen og Borgerforeningen.

Det foreslåede orienteringsmøde blev afholdt den 8. september, og mødet afstedkom, at der efterfølgende blev orienteret offentligt om etableringen af et asylcenter på Aaløkke. Endvidere blev der indkaldt til et offentligt orienteringsmøde på Centralhotellet i Løgumkloster. Dette møde blev velbesøgt, og der herskede på mødet en overvejende positiv stemning omkring initiativet.

Løgumkloster Borgerforening etablerede umiddelbart herefter en mailadresse, hvortil interesserede frivillige kunne melde deres interesse for at iværksætte frivilligt arbejde på centret. Endvidere blev der etableret et særligt afsnit om emnet på byens hjemmeside, hvor der blev orienteret om aktiviteter omkring centrets etablering.

Der var via disse kanaler allerede omkring 40 – 50 personer, som havde meldt deres interesse for at blive frivillige omkring centrets aktiviteter, og umiddelbart efter at centret havde modtaget de første ca. 150 asylsøgere, blev der etableret et frivilligmøde på centret. Hertil var også inviteret repræsentanter fra asylsøgenes side. Mødet resulterede i, at frivillige aftales at mødes i forskellige fora for at opbygge grupper omkring forskellige indsatsområder.

F.eks. blev der etableret grupper, som kunne passe asylsøgenes børn, imens forældrene var til sprogundervisning. Andre

igen dannede grupper omkring indsamling af legetøj og beklædning til asylsøgere, som måtte have behov for dette. En gruppe indsamlede og reparerede i samarbejde med asylsøgerene cykler, som centrets beboere kunne anvende. I begyndelsen var der stor aktivitet og entusiasme omkring arbejdet, men med tiden har disse aktiviteter fundet et naturligt leje i forhold til de reelle behov. Adskillige hundrede asylsøgere har allerede ved udgangen af 1. Kvartal i 2015 været igennem centret, og mange af disse holder stadig kontakt igennem en facebookgruppe, som også er blevet oprettet.

Centrets indretning med forholdsvis store værelser har medført, at især familier eller enlige med børn har været placeret i centret. Der har på intet tidspunkt i centrets korte historie være problemer ved at huse ca. 150 asylsøgere i Løgumkloster. Det overordnede indtryk er, at der til stadighed knyttes kontakt og forbindelse imellem byens faste indbyggere og asylsøgerne, og man har iblandt asylsøgerne kunnet mærke en umiddelbar tilfredshed og taknemmelighed for at kunne bo i rolige omgivelser i Løgumkloster.

Asylcenter Sønderborg

Asylcenter Sønderborg, som har til huse i den tidligere sergentskole, åbnede i august 2014 og kan rumme op til 700 asylsøgere. Her i foråret 2015 er der ca. 500, som venter på at få deres asylsag afgjort, og herefter bliver de fordelt til kommuner rundt om i landet. Centeret drives af Jammerbugt Kommune,

som har stor erfaring i at drive asylcentre. Gitte Thørring er leder, og ud over hende er der ca. 20 ansatte på Asylcenter Sønderborg. De ansatte løser forskellige praktiske opgaver og er også en slags koordinatore, som skal give asylsøgerne hjælp til selvhjælp. En pædagog hjælper med at tage sig af børnene og arrangerer aktiviteter for dem. Fx var de lidt større børn på bustur til Odense Zoo i påskeferien.

Foruden at være bosted for asylsøgerne rummer kasernen også en skole, hvor lærere fra AOF står for undervisningen. Endvidere er der en sundhedsafdeling, hvor der er ansat ca. 12 sygeplejersker, som servicere alle sønderjyske asylcentre. Inden man har fået et personnummer og har fået asyl, har man kun ret til at få smertelindrende og uopsættelig behandling.

Vejen til Sønderborg

Langt de fleste asylsøgere i Sønderborg kommer fra Syrien, ¾ dele af dem er mænd og ¼ del er kvinder og børn. Rejsen til Sønderborg varer typisk ca. 2 måneder, og mange har betalt 30.000 kr. eller mere til »flygtninge-mafiaen« for at komme herop. Rejsen er ofte gået over Middelhavet, hvor nogle har oplevet at svømme i op til 9 timer, før de blev samlet op af den italienske kystvagt. Fra Italien er rejsen gået videre med tog eller biler, hvor man har ligget skjult. En del bliver sat af i Kolding med besked om, nu er de i Sverige.

Mange danskere spørger om, hvorfor så mange mænd tager af sted og efterlader deres familie tilbage under usikre forhold i Syrien. Rejsens karakter giver selvsagt noget af svaret, men kvinder er også meget udsatte, når de rejser alene, fx bliver de ofte voldtaget undervejs. Flere af de familier, der er i Sønderborg, har oplevet, at et eller flere af deres børn er druknet i Middelhavet. Mange af mændene er særdeles veluddannede og taler flere sprog, og nogle af dem har haft egne virksomheder, som er blevet bombet. Når asylsøgere kommer til Danmark, er første stop typisk Sandholmlejren, hvor deres sag bliver vurderet i første omgang, og herefter bliver de sendt til fx Sønderborg. Udlændingestyrelsen efterforsker så deres sag med

henblik på at vurdere, om de kan få asyl her i Danmark, eller om de er registreret i et andet land (har afgivet fingeraftryk) undervejs, for så bliver de sendt tilbage dertil. Ved modtagelsen i Sandholm får de udleveret to sæt tøj og sko, da de oftest kun har det tøj, de har på.

Danmark er attraktivt for asylsøgere – mest på grund af den korte sagsbehandlingstid. Det giver dem mulighed for nogenlunde hurtigt at søge om familiesammenføring, for de tilbageblevne familier har det hårdt og kan ende med at blive psykisk syge af at leve under så usikre forhold, som der er i Syrien i øjeblikket. Asylansøgninger bliver behandlet i løbet af ca. 3 måneder, hvor betingelserne for at opnå asyl er, at man er personligt forfulgt eller forfulgt som gruppe, fx kristne, eller at man kommer fra et geografisk område, hvor ens personlige sikkerhed er truet fx på grund af krig. Hovedparten af de syriske flygtninge får asyl i 1-5 år, og efter 1 år kan de søge om familiesammenføring.

Livet i Sønderborg

Asylsøgerne er i Sønderborg i ca. 3 måneder, det betyder, at Asylcenter Sønderborg har haft 4.500 asylsøgere indkvarteret siden starten i august 2014. Asylsøgere, der får bevilget asyl, kommer ofte på en mellemstation i Nordborg, indtil de har fået tildelt en opholdskommune. Udslningscenteret i Nordborg har plads til 300, og asylanterne er der typisk i 2-8 uger. Når asylsøgere kommer til Sønderborg, bliver de enlige mænd indkvarteret på værelser med 4-16 senge, Familier får 1-2 værelser pr familie. Asylsøgerne lever under spartanske vilkår med køjesenge på værelserne, fælles badeværelser og enkle fælleskøkkener, der er udsyret med komfurer i den ene side af rummet og stålvaske i den modsatte side. Hver person får et beløb til mad og skal selv sørge for at købe ind og lave mad, hvilket kan være en udfordring for nogle af mændene, som ikke rigtig har haft huslige pligter før. Gitte Thørring fortæller om en midaldrende mand, der flere gange med et glimt i øjet sagde: »you clean and cook for me«, når han mødte hende.

Et andet krav er, at man selv skal holde sine opholdsrum og fx trapper rene. Alle har

pligt til at deltage i danskundervisning fra den første dag. Mens man venter på asyl, skal man deltage i undervisning i 10 timer om ugen, og når man har fået asyl, stiger tallet til 20 timer om ugen. Danskundervisning fra starten er et vigtigt element i at fremme integrationen bedst muligt, da en stor del af dem vil komme til at opholde sig i Danmark i en årrække eller måske for altid.

I det hele taget er det vigtigt, at asylsøgerne så vidt muligt tager ansvaret for deres eget liv og lærer at begå sig i det samfund, de er havnet i. Et af redskaberne til det er info-skærme, der oplyser om dansk kultur. Det kan fx være vigtigheden af at sikre sig i trafikken ved at bære reflekser, eller en orientering om, hvad der sker nytårsaften, hvor affyringen af nytårsskys let kan skræmme folk, der har oplevet krig på nært hold.

Et lidt sjov eksempel er fiskeri. Kasernen ligger i nærheden af vandet, så folk gik bare i gang med at fange fisk, og så måtte de jo lære, at man skulle have et fiskekort og information om, hvordan man kunne købe det. Det gik fint, men så skulle man også lige lære, at fisk skal have en minimumsstørrelse, for at man må fange dem.. Når man kommer fra en kultur, hvor korruption er en integreret del af hverdagen, skal man også lige lære at stå i kø og vente til det bliver éns tur. Det nytter ikke at gå til lederen og bede om særbehandling.

Tiden kan godt blive lang, når man tænker på den efterladte familie og på, om det vil lykkes at få asyl, derfor er der også forskellige muligheder for beskæftigelse. Det kan være et rum med playstations eller samlingsrum, hvor man kan mødes og spille spil og lignende. I kasernens gymnastiksal er der mulighed for at dyrke boldspil.

Centeret arrangerer også en form for praktikker på stedet, hvor man kan melde sig og være med. Asylsøgere, der kan tale engelsk hjælper til i receptionen 4 timer om dagen som tolke, andre melder sig til at være med til at passe udenomsarealerne. 7 var på besøg i den lokale tennisklub, hvor de hjalp medlemmerne med at gøre banerne og de øvrige faciliteter sommerklare, og bagefter deltog i de i den fælles frokost med medlemmerne.

Endvidere har man haft lidt kursusaktivitet omkring etableringen af et pizzeria, der har

åbent et par gange om ugen. I forbindelse med pizzabagningen har deltagerne gennemgået et AMU-kursus for at få et hygiejne-certifikat. Endelig har centerets fotograf holdt kursus i fotoshop.

De frivillige gør en stor indsats

Helt fra starten har borgere i Sønderborg meldt sig som frivillige på Asylcenteret. En del af dem er pensionister, men også alle mulige andre tilbyder deres hjælp som fx den enlige mor til 3 børn, der kom for at aflevere tøj og spontant tilbød sin hjælp. Gitte Thørring fremhæver især de frivillige i tøjshoppet. Rigtig mange donerer tøj til Asylcenteret, og der er hele tiden brug for tøj, især herretøj. Hvis man ønsker at donere tøj, kan det afleveres i vagten. De frivillige i tøjshoppet sorterer og ordner tøjet og holder åbent en gang om ugen, hvor tøjet bliver solgt til billige priser. Den store tilstrømning til tøjshoppet kan godt virke overvældende, men det har gruppen bag tøjshoppet taget i stiv arm, og de har fra starten været selvkørende.

Et af de hyggeligste steder på Asylcenteret er Mor-og barn-projektet, hvor to rum er indrettet med genbrugsmøbler, festlige farver, legetøj og symaskiner. Her kan mødre og småbørn komme 1-2 dage om ugen, hvor der er legestue for børnene, og mødrene kan sy og reparere tøj og lave andre former for håndarbejde. Mor- og barn-projektet drives af frivillige. En anden gruppe frivillige har lavet en social café, hvor man bl.a. kan spille bordtennis og være sammen med de danske frivillige, der driver caféen.

Centeret har også kontaktet kommunens fritidskonsulent for at undersøge andre muligheder for at få frivillige involveret i arbejdet på centeret, ligesom Vidar vil sætte gang i aktiviteter som gymnastik og løb. Fra centerets side ønsker man også at få etableret nogle flere aktiviteter for børn.

Da udslusningscenteret i Nordborg skulle etableres, tog en gruppe nordalsiske ildsjæle initiativ til at sikre asylsøgerne en positiv modtagelse i byen. De holdt først et borgermøde og fik vendt en lidt negativ stemning til noget positivt, som bragte Nordborg på landkortet. I den gamle Sydbankbygning i

Nordborg er der nu et aktivitetscenter med tøjshop, som drives af frivillige. En anden gruppe har fået stillet nogle halvtimer til rådighed og arrangerer fodbold.

Byen og asylcenteret

Mange mennesker i Sønderborg synes sikkert, at det er rart at se lys i vinduerne på kasernen igen, selv om der var modstand mod asylcenteret både blandt befolkning og byrådspolitikere. Der blev som så mange andre steder oprettet en facebookgruppe »nej til asylcenter«, som fik 6.224 »likes« og hvor der til stadighed er nogle ret negative kommentarer.

Byrådet valgte at købe kasernen og stille den til rådighed som asylcenter i 2 år. »Det er en god aftale, fordi lige nu står kasernen tom.

Anton Schultz er formand for Løgumkloster Borgerforening.

Britta Slot Johnsen har tidligere været uddannelseskonsulent på Business College Syd, men er nu gået på pension og arbejder lidt som guide for Sønderborg Turistkontor.

Nu kommer der måske en aktivitet, der giver indtægter og arbejdspladser, og som løser en humanitær opgave, siger borgmester Erik Lauritzen.«

Når der kommer så mange fremmede til byen, præger de bybilledet, og i starten så man flokke af især yngre mænd gå rundt, hvilket har gjort nogle mennesker utrygge. På asylcenteret lærer de nu at færdes i små grupper, og at det er OK at hilse på folk, hvilket en del af dem gør. Nogle borgere frygtede også en stigning i kriminaliteten, men den er ganske udeblevet. Der har i centerets levetid kun være to mindre episoder, hvor politiet har været indblandet.

»I det hele taget fungerer kontakten og samarbejdet med byen på allerbedste vis«, siger Gitte Thørring.

VIVIL ...VIL DUVÆRE MED?

Efterskole med skarp profil indenfor musik, dans og teater

hoptrupefterskole
MUSIK · DANS · TEATER

www.hoptrupefterskole.dk

Få luft under vingerne

Vi giver dig styrke, selvtillid og et lækkert år!

www.dybboefterskole.dk

AABÆK EFTERSKOLE

Jørgensgård Skovvej 101,
6200 Aabenraa.

tlf 7462 5063
e-mail: aabaek@aabaek.dk

www.aabaek.dk

Forstander Thomas Frickmann

En levende skole med et levende fællesskab og en levende Gud

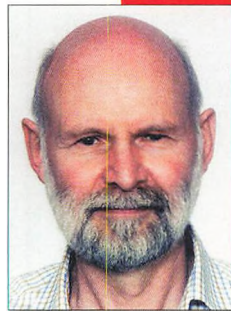

Sydvestjyllands Efterskole
www.s-e.dk

Peter Nicolaisen Lagoni opkøbte det halve

Vojens

Af Jes A. Ratzer

Den samlede historie om Peter Nicolaisen Lagonis tid i »Woyens« Vojens. I daglig tale kaldt Peter Nicolai.

Peter Nicolaisen Lagoni er født den 10.10.1829 i Hyrup, Bevtoft. Peters far var sognefoged og gårdmand Nicolai Peter Lagoni (1799-1874) - mor Anne Elizabeth

o.1870: Peter Nicolaisen Lagoni født 1829, her i sine unge dage.Foto: Lokalhistorisk Forening for Vojens-området

Krüger (1798-1867). Forældrene blev gift i 1825, Peter Nicolai var nr. 3 ud af i alt 8 søskende.

Familien ejede en af de store gårde, »Kiskelund«. Den lå i udkanten af landsbyen Hyrup. Bedstefaderen døde allerede i 1813, og Peter Nicolais unge forældre overtog gården, efter at de var blevet gift i 1825. Moderen sad derefter på aftægt hos dem. Det var en gård, der havde været i familiens eje i generationer og omfattede nu et areal på 205 tønder eller 136 hektar. Som næste generation overtog sønnen Jacob (*1837) gården o.1867, han var en lillebror til Peter Nicolai.

Generationerne forinden Lagoni-navnet blev en realitet, var familienavnet henholdsvis Petersen og Nicolaisen. Den første, der får efternavnet ændret, er Peter Lagoni (1774-1813). Dog har man ikke rigtig fundet ud af, hvordan navnet Lagoni oprindeligt er taget ind som familienavn. Peter er en farbror til Peter Nicolai, efterfølgende har Peter Nicolais far også ændret sit efternavn til Lagoni.

I sine unge dage var Peter Nicolai en rigtig eventyrer, og han havde efter sin deltagelse i Treårskrigen levet livet som guldgraver. Det havde ført ham vidt omkring til både Australien i 1853, Californien og det »Wilde Vest« i Vojens. Sidstnævnte sted blev han endda i folkemunde kendt som »Pæe af Woyens« eller »Woyens Kong« og det fortælles, at han også gebærdede sig som sådan.

Det frie og barske liv som guldgraver passede ham fint. Det bragte ham helt til

o. 1890: Peter Nicolaisen Lagoni født i 1829.
Foto: Lokalthistorisk Forening for Vojens-området

o. 1890: Bodil Lagoni, født Schmidt i 1835.
Foto: Lokalthistorisk Forening for Vojens-området

Australien først i 1850'erne, hvor heldet var med ham. Han fortalte med stolthed om sine gode guldfund, og at han havde hjembragt det meste. Hvor mange penge han i virkeligheden havde med vides ikke. Han holdt sig ej heller tilbage med at fortælle om sit eventyrlige liv derude på prærien, hvor han havde færdes på hesteryg med revolveren i bæltet. Senere, da han vendte hjem til hjemstavnen, kunne han ikke affinde sig med det stille liv. Han var rastløs, og landbolivet faldt ham kedsommeligt. Han fordrev i stedet tiden med opkøb af forsømte landejendomme, opdelte jorden og solgte med stor fortjeneste. Endvidere havde han forsøgt sig med gårdslagtninger.

Det siges at han ved et par opkøb af landejendomme havde »slagtet« et par stykker, det var nok ikke just en fremgangsmåde, som gjorde ham særlig populær på de kanter. Om det var grunden til, at han rykkede teltpælene op og omkring 1861-62 bosatte sig i Haderslev vides ikke. Godt et par år forinden var han den 13.8.1858 blevet gift i Bjolderup kirke med Bodil Schmidt fra Rejsby, og de havde

nu 2 børn. Bodil var datter af Hans Sørensen Schmidt, som var en velhavende gårdejer i Rejsby.

Rastløsheden naglede sig stadig til Peter Nicolai, og han havde lagt store planer for fremtiden. I Haderslev havde han fået nys om, at jernbanelinien skulle anlægges mellem Vamdrup og Flensborg ude vestpå, det sandede, lyngbegroede og sumpede sted som blev kaldt Woyens. Hvem der havde givet de for ham værdifulde oplysninger, er der ingen viden om. Måske havde han læst det i de lokale aviser, eller også havde rygterne om jernbaneanlægget spredt sig mellem folk helt nordpå, men indlysende var det, at der ikke var noget, der gik hans næse forbi. Han håbede på at skabe sig et eventyr i det såkaldte »Wilde Vest« i Vojens. Han måtte vide, hvem der ejede de sandede landområder, som nu havde skærpet hans interesse.

En dag sadlede han hesten i Haderslev og red mod vest. På Vojenseggen red han forbi indlandsklitterne og de lyngfyldte områder, hvor han kunne regne ud, at jernbanen ville

blive anlagt, hvis rygterne da holdt stik. Han har nok spurgt sig frem, da han ankom derude, og i Billund nord for Vojens havde Peter Nicolai fundet frem til gård nr.25. Her skulle han træffe gårdejer Hans Jørgensen Nørgaard. Hans J. Nørgaard var da også den rette indehaver af arealerne, som Peter Nicolai var interesseret i at købe.

Efter en god og givtig handelssnak med Hans J. Nørgaard enedes de om, at Peter Nicolai kunne købe 25 tønder og 7 2/16 skæpper bonit grund for et beløb på 2400 Mark. Efter datidens priser fik han arealet meget billigt. Da de officielle papirer senere kom for dagens lys, lød dateringen den 29.7.1865. Håndslaget med Nørgaard var formentlig foretaget noget tid forinden.

Som tiden skød frem, fik han udstykket området til byggepladser. Man må dog formode, at udstykningen i starten må have været mere spontant end planlagt. Man handlede om det, som det hed sig, når Peter Nicolai var involveret.

Da byggeriet af jernbanen blev iværksat, meldte han sig hos den engelske ingeniør i entreprenørselskab Peto, Brassey & Betts. Af sine mange ophold i udlandet var Peter Nicolai beriget med sit store kendskab til det engelske sprog. Yderligere var han af den type, der kunne styre de hårde jernbanebørster, som skulle arbejde med skovl og hakke. Overleveringen fortæller, at han kunne slå en proper næve og svinge

pistolen, men det kom dog aldrig så vidt, at våbnet blev taget i brug. Peter Nicolai fik straks ansættelse og byggede sig en jordhule, som han så ofte havde gjort i guldgraver-tiden i Australien. Hans adresse var »Jordhulen ved Vojens Station«.

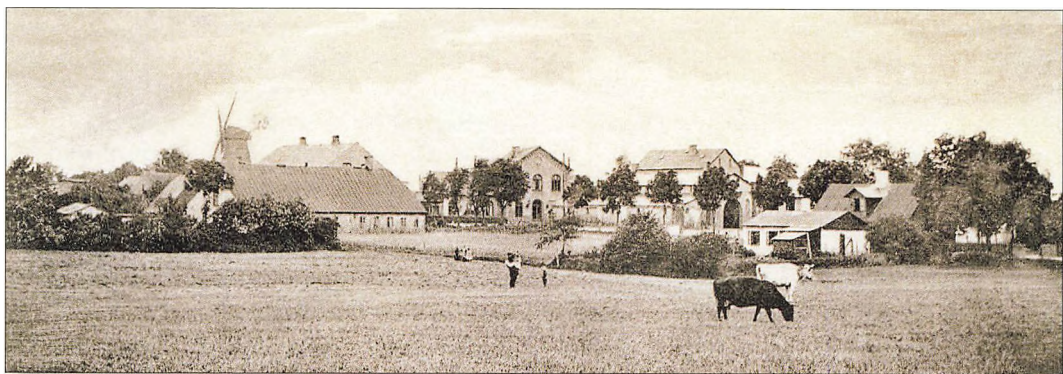
Blandt jernbanebørsterne var der både polakker, svenskere og tyskere. Arbejdet var på akkord, og de tjente godt. Husly fandt de, hvor de kom frem, oftest i stalde og lader hos de lokale bønder. Andre nøjedes med en primitiv jordhule eller afskærmning af en eller anden art som tag over hovedet.

Driftige handelsfolk strømmede til for at forsyne og sælge alverdens varer, mad og ikke mindst drikkevarer til de hårdtarbejdende jernbanebørster. Handlen foregik ofte fra interimistisk opbyggede kantiner, som igen hurtigt kunne flyttes til nye steder. Stemningen mindede nok nærmest om livet i anden verdenskrigs brunkulslejre. Der berettes om sindrige hasardspil. Sidenhen blev spillet også kaldt »At spille på sekseren«.

Der var ikke kun tale om de hårde jernbanebørster, som fulgte med hele vejen af byggeriet. Arbejdet tiltrak endvidere også danske folk, der søgte arbejde. Det var bl.a. arbejdsfolk, daglejere, forkomne husmænd og fattige håndværkere, der kom fra nær og fjern. Hvis folk yderligere rådede over et spand heste og arbejdsvogn, var de særlig heldigt stillet. Arbejdet krævede at der skulle graves og fragtes uhyre mængder sand, grus

o. 1955:
Hovedbygningen
til Hans Jørgensen
Nørgaards gård
på Billundvej,
her set mod vest.
Foto: Lokalhistorisk
Forening for
Vojens-området

1895: Panorama motiv set mod nord vest med Vojens mølle, banegård og Hotel Vojens. Længst til højre uden for billedet lå Vojens første kro som Peter N. Lagoni byggede o. 1865. Foto: Lokalhistorisk Forening for Vojens-området

og skærver. I miles omkreds fik bønderne en ekstra skilling ved at slå deres store dynger af marksten til skærver og sælge dem til det engelske selskab.

Peter Nicolai blev det, vi kalder under-entreprenør. Han kendte mange på egnen, eller også kendte de ham, og han lejede mange spand heste med folk og redskaber hos dem. Han havde næse for at finde materialer, han købte kontant og leverede efter englændernes ønske til den aftalte tid.

Det gav respekt til alle sider, og efter kort tid bar han titlen »Pæe af Woyens«. Det engelske selskab havde oparbejdet et godt forhold til Peter Nicolai, hvis hårde metoder blev accepteret, blot han var pålidelig. Folk på egnen ville hellere handle med guldgraveren end med de andre kærlinge, der på den ene eller anden vis havde mavet sig ind i jernbanearbejdet.

Efterhånden som jernbaneskinneerne blev udbygget, kom det første tog til Vojens den 18. sep. 1864. Efter forsinkelse p.g.a. af krigen i 1864 kunne banens officielle indvielse fra syd over Rødekro til Vojens dog først foretages den 1. nov. 1866.

Vojens fik i 1865 opført den endelige banegård, en lokomotivremise samt en vandbeholder af træ.

I sidste halvdel af 1860'erne blev der bygget og overdraget en 2. klasses statsjernbanestation. Den blev opført efter standardtegninger og bygget af det samme engelske firma, som byggede banelinien.

Med tiden blev der brug for boliger til

de handlende og håndværkere, der kom som de første og slog sig ned i nærheden af jernbanestationen. Veje begyndte at blive anlagt, og som noget af det første kom der kro og gæstgiver. I 1866 fik Bodil og Peter Nicolai deres datter Christina Petrea døbt i Jegerup kirke, og her er Peter Nicolai noteret som gæstgiver i Vojens.

Gæstgiveriet som bliver omtalt i kirkebogen beskrives med navnet »Krugstelle« (Krosted). Som bekendt sættes Vojens Kro altid i forbindelse med det senere Hotel Vojens på Odinsplads, og nordsiden af Østergade. »Krugstelle« lå øst for banen, adressen var Osten-chaussee (Østergade 3, nu nedrevet). Det blev opført i midten af 1860'erne af Peter Nicolai, og efterfølgende drev han kroen fra 12.12.1865 – 28.10.1867, altså i en forholdsvis kort periode.

I kontrakten af 1867 ved salget af »Vøjens Kro« mellem Peter Nicolai og den nye forpagter, gæstgiver Hans Nielsen står der, citat: »med de ved Kroen østen for Jernbanen og til Nord og til Syd for Haderslev Ribe Landevei beliggende Jorder«.

I marts 1869 sælger Peter Nicolai et hus til schlachter und gastwirt Jacob Christian Berendsen, og det ved vi er på Østergade 3. Jacob C. Berendsen nævnes som gastwirt, og på kroen kunne datidens arbejdere spise et varmt måltid mad. I et notat skriver korn- og tømmerhandler Julius Nielsen, at han i de første år, han boede i Vojens, og inden han blev gift i 1871, spiste sit daglige måltid varme mad på kroen.

Nu ser det jo nok besynderligt ud, at Peter Nicolai først forpagter kroen ud i 1867 til Hans Nielsen, og så sælger han kroen i 1869 til Jacob C. Berendsen. Desuden nævnes i en senere kontrakt fra marts 1876 mellem Hans Nielsen og den næste ejer af kroen, Anders W. Jensen fra Brændstrup. Citat: »25. Octbr.1872 tilhørende (=Hans Nielsen), ved Voyens Banestation beliggende Eiendom, Voyens Kro Kaldet«.

Hans Nissen har nok så i mellemprioriteten fra 1869-72 fortsat forpagtningen til Peter Nicolai, men om slagter Jacob C. Berendsen var gastwirt, må betvivles, da Hans Nielsen stadig havde forpagtningen af kroen og som følge deraf må være den reelle gastwirt.

Efterfølgende har Hans Nielsen i oktober 1872 købt kroen af Peter Nicolai. Jacob C. Berendsen fortsætter med sin slagterforretning i huset indtil 1878, uden at det faktisk er afklaret hvem af de to, der er indehaver af ejendommen, som indeholder både kro, slagtervirksomhed og privatbolig.

Gæstgiveriet vest for jernbanen blev også drevet af Peter Nicolai, det første rigtige stenhus i byen, Westen-chaussee (Vestergade 3). Ved en renovering af bygningen fandt man under reklameskiltene over butiksvinduerne navnet »Ølkonvent«, en noget usædvanlig betegnelse. Oversat betyder det »Ølsammenkomst eller Ølforsamling«. Gamle kilder næv-

ner en Voyens Vesterkro, formodentlig en forløber for gæstgiveriet og det senere kendte Hotel Pauli. Huset på Vestergade 3 blev opført 1865, og det blev nedrevet i 1996. Om Peter Nicolai var den oprindelige initiativtager til byggeriet af Hotel Pauli i 1870 er ikke helt klarlagt, men efter sigende drev han hotellet på Vestergade 5 i en periode.

Tingbogen viser, at Peter Nicolai i løbet af få år fra 1864 til begyndelsen af 1870'erne har været involveret i omkring 40 ejendoms-handler og en del byggerier. Han grundlagde og drev en korn- og foderstofhandel med pakhus på vestsiden af jernbanen. Sidenhen blev den købt af den senere kendte Julius Nielsen. Julius Nielsen havde dog forinden overtaget en kornforretning på Østergade 13. Det blev starten til den senere store korn- og tømmerhandel og ikke mindst smør-

eksportforretningen på Vestergade 1.

Den almindelige formodning var, at Peter Nicolai tjente gode penge, hvad han så end foretog sig, og misundelsen over hans handelsevner var stor blandt befolkningen. De, der havde lidt penge til overs, og de kom fra både Haderslev, Vojens og oplandet, anbragte deres opsparing i hans forretninger. Han gav dem gode renter, skønt det var så som så med sikkerheden.

Jævnligt var han kommet i bekneb og havde været i likviditetsnød. Peter Nicolai har taget lån enten mod pant i fast ejendom eller kaution af familien i Hyrup. Han betalte altid kontant, når han købte jord og byggede/solgte ustandselig, enten for sig selv eller andre. Det gav ham et godt rygte, skønt han var jævn og nøjsom. En ægte hedematador var nok det man kunne påhæfte ham.

Haderslev By og Omegns Realskoles database 1871-1881 rummer 320 elever, heri nævnes:

Efternavn: Lagoni (Bodil & Peter Nicolais søn)

Fornavn: Nicolai Peter

Indmeldt: 1. december 1871

Udmeldt: Sommer 1872

Stilling: Kroejer

Herkomst: Vojens

1866: Bodil & Peter N. Lagonis 3 drenge, Hans f. 1860, August f. 1862 og Nicolai Peter f. 1858.

Foto: Lokalhistorisk Forening for Vojens-området

Rastløsheden kom over ham igen, og i begyndelsen af 1870'erne solgte han alt hvad han ejede i Vojens og omegn - nærmest indenfor få ugers tid- og rejste fra egnen. Udbyttet ved salget havde efter sigende indbragt ham flere hundrede tusinde Mark. Omregnet til dagens priser har det svaret til et antal millioner kroner. En anden mastodont i byen dengang, tidligere omtalte Julius Nielsen, havde hjulpet Peter Nicolai ved at købe en del grundstykker inden hans afrejse.

I en annonce fra et dagblad stod der i 1868:

LAND TIL SALG

Af mit tæt ved Vojens Banegaard beliggende Parcelsted agter jeg at bortsælge circa 15 Tønder stort Maal. Jordens Beskaffenhed er god, og Pengevilkaarene favorable. Lysthavende behage at henvende sig til Lagoni paa Vojens Banegaard.

I en anden annonce fra et dagblad stod der i 1870:

Paa Grund af Bortrejse agter jeg at sælge, event. at bortleie det af mig beboede Hus. Tillige sælger jeg en Mængde Byggepladser, beliggende lige ved Jernbanestationen her, paa meget billige Betingelser, samt ogsaa et Parti Bygningsmaterialer. En Lejlighed i Bageriet ønskes ogsaa udlejet. Vojens, den 1. Febr. 1870 - P. N. Lagoni

Han rejste til Vejle, hvor jernbanen også var i gang med at blive anlagt. Her fortsatte han også som en slags underentreprenør men satte alt over styr, alle pengene blev brugt ved bygning af en dæmning over en bundløs mose. God hjælp fik han hjemme fra Hyrup. De kautionerede for hans seneste investeringer i Vejle, og det kom til at koste dem dyrt.

Peter Nicolai rejste herefter til U.S.A., hvor han igen som entreprenør havde fået arbejde med bygning af jernbaner. Her formåede han

1885: To af Bodil & Peter N. Lagonis voksne døtre. Anna Elisabeth f. 1867 og Agnes Christine f. 1868. Foto: Lokalhistorisk Forening for Vojens-området

at genskabe det tabte, og han kom hjem og betalte enhver sit.

Peter Nicolai blev i sin alderdom gårdmand i Rejsby, hvor han også døde i 1899. Han var en velset gæst hvor han kom, han kunne berette om det vilde fantastiske liv i både Australien, Amerika og Vojens og mange andre steder, hvor han havde været.

Æblet faldt ikke langt fra stammen, og hans børn havde arvet faderens rastløshed og hovmod. De rejste til Amerika og Argentina, hvor de efter sigende klarede sig godt.

Broderen August Lagoni var født i 1842 og den yngste af børnene. Han havde hjulpet til hos sin bror Peter Nicolai, Vojens, i dennes korn- og foderstofhandel, og siden hen blev han bestyrer af foretagendet. Efter en tid kunne de to brødre imidlertid ikke gå i spænd sammen mere. August havde udpræget handelstalent, han opkøbte jord og udstykkede en halv snes byggegrunde med en efter sigende stor fortjeneste.

August byggede efter en tid det første bageri i byen, og det gik godt, skønt han ikke havde lært bagerfaget. Det var her der senere opstod et »Ølkonvent«. Han giftede sig med husholdersken på Vojens Vesterkro (senere Hotel Pauli), en kobbersmededatter fra Haderslev. Men efter en tid kedede bageriet ham. Han fik mere og mere smag for stærke drikke, og salooner var der flere af

i præriebyen. Bageriet solgte han til sin bror Hans Lagoni.

August går helt nye veje. Han gør igen brug af sit handelstalent, og slår nu ind på handle med heste og kreaturer. Forretningen førte vidt men endte med, at han tabte alt. Dog arvede August i ny og næ en sum penge. Søsteren Nicoline havde således testamenteret ham 7.000 Mark, noget indbo og sølvtøj.

Men August var for længst faldet udenfor og vandrede som landevejsridder på vejene i hele Norden og Tyskland. For at gøre en lang historie kort endte August i 1916 på fattigvæsenets sygeanstalt i Flensborg. Familien var bekymret. De opsøgte ham, men han havde det efter egen mening meget godt, han var vældig beruset og godt tilfreds med tilværelsen.

Hans Lagoni var født i 1834 og blev farveudlært i Aabenraa. Han fik også udlængsel og rejste til Australien for at grave efter guld og havde succes. Hvor meget guld han fik med sig hjem er usikkert, men det må have været nok til, at han kunne overtage sin broder Augusts bageri i Vojens på Vestergade 3.

Efter nogle år som bager trak udlængslen igen i Hans Lagoni, og han var flere gange i Californien. Efter svigerforældrenes død i Haderslev arvede han ejendommen på Naffet

Mindsten over Peter Nicolaisen Lagoni, stenen er placeret midt i Vojens by.
Foto: Gunvald Mouritsen, Vojens

og blev skohandler i en periode, men han kunne ikke slå sig til ro.

Han havde to døtre, hele familien havnede igen i Californien, og Hans Lagoni endte sine dage der o.1915.

Brødrene Lagoni byggede og rådede sammenlagt over betydelige arealer i Vojens by i den første halve snes år af byens historie. De havde unægtelig sat deres præg på byen. Man kan kun gisne om, hvordan udviklingen havde været uden dem.

Andre foretog samme transaktioner, og her er tale om ejeren af Vojensgård, Friedrich Wilhelm Deichmann, der i den samme periode omkring 1860'erne foretog et stort antal grundsalg i den del, som lå på østsiden af jernbanen. Deichmann drog i modsætning til Peter N. Lagoni mod syd til Hamborg.

Peter Nicolai's 5 andre søskende havde ingen arrangementer i Vojens, her følger alle søskendes navne og data:

- 1) Anna *1826 +1884.
- 2) Peter *1827 +?
- 3) **Peter Nicolaisen *1829 +1899.**
- 4) Anne Kjerstine *1831 +1903.
- 5) Hans *1834 +o.1915.
- 6) Jacob *1837 +1908.
- 7) Nicoline *1839 +1902.
- 8) August *1842 +o.1917.

Ægteparret Bodil & Peter Nicolaisen Lagonis 8 børn:

- 1) Nicolai Peter *1858 +1918.
 - 2) Hans Schmidt *1860 +1869.
 - 3) August Christian *1862 +1932.
 - 4) Agnes Christine *1864 +o.1936.
 - 5) Christina Petrea *1866 +1932.
 - 6) Anna Elisabeth *1867 +?
 - 7) Hans Schmidt *1869 +1869.
 - 8) Nicoline Hansine *1869 +1869.
- (De sidste to var tvillinger døde kun få dage gamle).

Kilder:

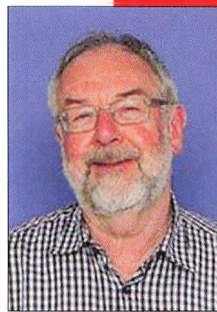
Bogen: »Fra gamle dage« - 1986 af H. P. Jensen, Agerskov. Diverse avisartikler skrevet af Aage Gram, Vojens. Trine Stürup, Kbh. Artikel i Lokalhistorisk Forening for Vojens-området - Årbog 2008. Avisomtaler fra Vestkysten og Dannevirke. Unavngivne artikler.

Jes Andersen Ratzert, født 14.5.1946 i Høgelund, opvokset og har gået i Vojens Borger- og Realskole i Vojens. Har været kontrolchef hos Dansk Sintermetal, Haderslev i flere år. Arbejder med lokalhistorie og arkivarbejde for – Lokalhistorisk Forening for Vojens-området siden år 2000. Speciale: Erhverv og forretningslivet i Vojens fra byens start i 1860'erne og tiden frem, omfattende bl.a. billeder - dokumenter - atikler - historier mm. I 2012 medstifter af hjemmesiden: www.vojensbilleder.dk

Haderslev Dam

Artikler
og digte

Sønderjyllands største sø

Af Anker Thygesen

De fleste forbinder vel først og fremmest navnet Haderslev Dam med katastrofen i 1959, da en brand i en udflugtsbåd kostede 57 mennesker livet. Denne artikel vil vise, at der også er andet at fortælle om den største sø i Sønderjylland og dens nærmeste omgivelser.

Dammen set fra sydvest med Haderslev by i baggrunden.

Hvorfor dam og ikke sø?

Den vestlige del af Haderslev Dam - også kaldet Yderdammen eller Storedammen - er med sit areal på 260 ha den største sø i Sønderjylland, men hvorfor hedder den så ikke Haderslev Sø? De fleste vil nok forstå ordet »dam« som betegnelse for et vandområde af en mere beskedne størrelse, hvilket er den gængse betydning nu om dage. Men grundbetydningen af ordet er en dæmning og afledt

deraf en kunstig sø, der er opstået ved opdæmning, og Haderslev Dam, som vi i dag opfatter som et fint naturområde, er faktisk menneskeskabt ved opdæmning, som formentlig foregik i to omgange.

Da Dammen blev til

Før opdæmningen bestod det område, der nu rummer Haderslev Dam, af enge og sumpe. Det er en del af den langstrakte dal mellem

Vojens og Lillebælt, som blev udformet af gletsjerne under den sidste istid. Igennem engene løb der en å, som vi i dag kalder Møllestrømmen. Engene vest for byen blev antagelig benyttet til græsning og høslet m.m. af bønderne i Erlev, Fredsted og Gammel Haderslev.

Inde ved byen - lidt vest for den nuværende Sønderbro - blev der omkring 1250 sænket et skib, der dannede fundament for en dæmning mellem den sydlige bred og en lille ø midt i strømmen. Vejtrafikken sydfra kunne passere via dæmningen og en bro over til den nordlige bred. Her er der fundet dele af en brolægning og spor af kraftige stolper, der kan tolkes som resterne af en møllebygning. Man kan så forestille sig, at dæmningen over den sydlige arm af vandløbet og opstemningskonstruktioner i forbindelse med broen over den nordlige arm skabte en dam, som forsynede en mølle med vandkraft. Det er ikke til at vide, hvor stor en sådan mølledam kan have været, da højden af opstemningen er ukendt.

Forholdene blev ændret endnu en gang omkring 1410, da der blev anlagt en højere dæmning tværs over Møllestrømmen, vore dages Sønderbro, så det gamle anlæg blev oversvømmet. Den nye dæmning tjente flere formål: Den førte landevejstrafikken sydfra ind i byen gennem Sønderport, den skabte et fald i Møllestrømmen på ca. 2,2 m, så vandet kunne drive en vandmølle med større kapacitet end forgængerens, og vandstandsstigningen vest for dæmningen gav mulighed for at anlægge en vandfyldt kanal nord om byen. Den fungerede dels som overløbskanal for overskydende vand i Møllestrømmen, så store

Sønderbro

vandmængder f.eks. i forbindelse med tøbrud ikke skulle nedbryde dæmningen, dels som en voldgrav, der afgrænsede byen. Nordfra kunne man derefter kun komme ind i byen to steder, hvor der var broer over graven: Ved Bispegade, hvor Bispeporten stod lige inden for graven, og ved Nørregade, hvor man skulle igennem Nørreport. Afgrænsningen af byen ved hjælp af vand havde nok ikke karakter af befæstning, men den gjorde det lettere at kontrollere færdslen ind og ud af byen og at opkræve de afgifter, som folk udefra skulle betale for at få lov til at sælge deres varer på torvet.

En sidegevinst ved hele dette anlæg var, at Haderslev Dam i sin nuværende størrelse opstod som mølledam - ganske vist en meget stor en af slagsen. Det har folk i og omkring Haderslev nydt godt af på forskellige måder lige siden. Bønderne i Erlev, Fredsted og Gammel Haderslev har dog næppe opfattet det som en gevinst, at de mistede deres græsningsarealer i de enge, der blev oversvømmet.

Erhverv omkring og på Dammen

Arealerne ned til Dammen har i mange århundreder været domineret af landbrug med indslag af skov, og det er de stadig undtagen i den østlige del, hvor byens villa- og parcelhuskvarterer har strakt sig ud langs bredderne. Så længe Dammen har eksisteret, er der også blevet drevet fiskeri både fra bredderne og på selve søen - om vinteren også fra isen, hvor ålestangerne huggede hul og gaffede fangsten op fra bunden med ålejern på lange stager. Men det er ikke de eneste erhvervmæssige aktiviteter der er foregået.

Høst af tagrør

Nogle af de gårde, der havde jord ned til Dammen, skaffede sig en ekstra indtægt fra de store bevoksninger af tagrør langs bredderne. Høsten foregik om vinteren, helst når det havde frosset så meget, at man kunne gå på isen. Før man kunne gå i gang, skulle der laves masser af bindegarn med en løkke i den ene ende, træskostøvlerne skulle gøres vandtætte med indsmøring i læderolie og skridsikre med hesteskosøm, som blev banket fast nedefter, og rørskeereren skulle have

*Nyhøstede tagrør på familiens Fuglsangs grund ned til Dammen. Begyndelsen af det 20. århundrede.
(billede fra Haderslev Byarkiv)*

en tur på slibestenen. På gården »Kirstines Ynde« syd for Dammen foregik rørhøsten i 1930'erne på følgende måde:

En mand skubbede skæreren hen over isen, så rørene blev skåret over. To mand gik ved siden af og samlede rørene, der blev holdt fast mellem benene og bundet så stramt som muligt. Bundterne blev kørt ind til land på en slæde.

I vinteren 1938-39 var der for lidt frost til, at man kunne gå på isen og høste. Men høstes skulle der, dels for at der kunne vokse nye skud op næste år, dels fordi det gav en pæn indtægt. Det måtte så foregå fra en pram, hvor der stod to mand og høstede rørene med segl og bandt dem i bundter. Det blev de meget våde af, og desuden var det besværligt, for der kunne ikke være ret mange bundter i prammen, så de måtte ustandselig ind til bredden for at læsse af.

Det varede gerne en uges tid at høste rørene, og så blev de kørt hjem og stillet op på gårdspladsen i travet med 20 bundter i hver. På »Kirstines Ynde« høstede man ca. 200 travet pr. sæson. Sidst i 1930'erne kunne de sælges for 3-4 kr. pr. trave, så gårdens

indtægt ved salg af tagrør svarede nogenlunde til et års løn for en landbrugsmedhjælper.

Kradsuldsfabrik

En af Haderslevs store iværksættere, købmand Hans Jürgen Hinrich de Wolff, havde i 1842 startet en fabrik i Apotekergade 7, hvor der blev fremstillet kradsuld: Udtjente tekstiler blev ved hjælp af roterende tromler med jernpigge revet i småstykker, som blev genbrugt til fyld i dyner, madrasser o. lign. Fabrikken voksede, så den sidst i 1840'erne var en af byens største arbejdspladser. Da de Wolff døde i 1854, førte hans enke virksomheden videre, og i 1860 blev fabrikken flyttet ud i den østlige ende af Pamhule Skov, hvor vandet i en af de bække, der munder ud i Dammen, blev stemmet op og således leverede billig energi til at fremstille kradsuld. Produktionen her ophørte i 1890, men man kan stadig se resterne af dæmningen, når man går tur i Dyrehaven.

Teglværk ved Fredsted

I Fredsted på nordsiden af Dammen var der et stort gammelt teglværk med ringovn og med

en god lergrav. Det gik til ved en ildebrand i 1963, men det havde så let adgang til ler og var i så god drift, at der blev bygget et nyt. Produktionen blev genoptaget med en ny tunnelovn og i det hele taget i moderne og rationaliseret form. Midt i 1960'erne blev værket overtaget af De Forenede Teglværker fra Egersund, som besluttede at standse produktionen i Fredsted i begyndelsen af 1970'erne, da skærpet konkurrence på markedet for teglsten medførte en koncentration på færre produktionssteder.

Dammen som transportvej

I erhvervsmæssig sammenhæng er Dammen også blevet benyttet som transportvej, specielt i forbindelse med det, der er blevet kaldt industrieventyret i Christiansdal. Det startede i 1772 med »Blikfabrikken Gothaab«, som blev anlagt et par km. vest for Dammen, hvor Tørning Å kunne dæmmes op og levere rigeligt med vandkraft til en

Christiansdal Vandkraftværk

hammermølle, som bankede jernet ud til plader. Desværre stod mulighederne for vejtransport af råmateriale til og produkter fra fabrikken ikke mål med kraftforsyningen. Derfor blev åløbet fra fabrikken og ud til Dammen reguleret, så man kunne sejle på det med fladbundede både, og transporten foregik så på følgende måde: Jernmalmen, som kom fra Norge, blev sejlet ad fjorden ind til havnen i Haderslev, hvor den blev omladet og sejlet gennem Haderslev Dam og Tørning Å-kanalen til fabrikken, og de færdige produkter blev fragtet ud til kunderne den modsatte vej. De både transporten foregik på kunne laste 13 skippund, svarende til ca. 2 tons. Gothaabs blikplader og andre produkter fik ry for høj kvalitet, men allerede i 1777 gik fabrikken konkurs på grund af problemer med finansieringen af produktionen.

Senere blev vandkraften udnyttet til at drive bl.a. blegeanstalt, hvor hjemmevævede tekstiler blev forvandlet fra kedeligt gråt til fint hvidt, lærredsvæveri, stampe- og valkemølle, hvor uldne stoffer blev efterbehandlet, så de blev mere ensartede og tætte, og oliemølle, hvor man pressede planteolie af hør- og rapsfrø og desuden fik foderkager som biprodukt. Disse produktioner nød også godt af muligheden for vandtransport via kanalen og Dammen.

I 1851 blev fabrikken overtaget af brødrene Sigvard og Theobald Weber fra København, som lagde produktionen helt om og udvidede bygningsmassen betydeligt. De fik opført både et teglværk og flere andre produktionsbygninger, rækkehuse med arbejderboliger, en direktørbolig, kaldet Herrehuset, og det idylliske Schweizerhus, der var beregnet til fabrikantens gæster.

Produktionen bestod af glasstøberi, spejlglassliberi og sodafabrik. Som starthjælp havde brødrenes morbror, hofspejlhandler Frederik Lehmann, skudt penge i foretagendet, der kunne forsyne ham med glas til en lavere omkostning end tidligere, hvor han selv havde produceret det i København med en dampmaskine som kraftkilde.

De vigtigste råmaterialer til fremstilling af glas er fint sand, kridt og soda. Fabrikken fik imidlertid vanskeligheder med at skaffe de nødvendige mængder af ren soda, men til alt

held havde kemiprofessoren Julius Thomsen netop opdaget, at det forholdsvis enkelt kunne udvindes af mineralet kryolit. På basis af denne opdagelse blev verdens første industrielle udnyttelse af kryolit startet i Christiansdal, og endnu engang kom Haderslev Dam til at spille en rolle som transportvej. Denne gang gik ruten fra Ivigtut i Grønland, hvor den største forekomst af kryolit findes, med skib ind ad fjorden og med omladning fra havnen til både, som sejlede kryolitten til Christiansdal via Dammen og Tørning Å-kanalen.

Få år senere blev sodaproduktionen flyttet til København med Theobald som direktør, mens fabrikken i Christiansdal fortsatte under Sigvards ledelse. Han ville gerne supplere aktiviteterne med en papirfabrik, som krævede større mængder energi. Derfor fik han åen mellem Tørning Mølle og Christiansdal rettet ud til en kanal med en faldhøjde på 15 m., hvilket øgede vandkraften så meget, at man kunne erstatte de gamle vandhjul med turbiner. Der blev startet et træsliberi, som skulle levere råmateriale til produktionen af papir, men denne nåede aldrig at komme i gang, før fabrikken gik konkurs i 1868. Efter nogle årtier med skiftende ejere, hvor der kun blev drevet træsliberi og papirfabrik, og hvor produkterne stadig blev transporteret ud til markederne via Dammen, nedbrændte fabrikken i 1907.

Et konsortium fra Haderslev købte ruinerne og fik opført et el-værk, som i 1918 blev overtaget af Haderslev Kommune. I 1965 købte Statsskovvæsenet området og driver fortsat el-værket - nu med adgang for publikum efter aftale. El-produktion med vandkraft kræver ikke så meget transport, og desuden er vejforbindelserne blevet så gode, at Dammens rolle i varetransporten er udspillet.

Fritidsliv og frisk luft

I slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet var der især i byerne flere og flere, som fik fast arbejdstid og dermed også noget der blev kaldt fritid. Den kunne bl.a. bruges til at drage ud i naturen og få frisk luft og motion.

Damende og udflugtsbådene

I 1923 fik en lokal landarbejder og hans søn

Restaurant Damende set fra sydvest

den idé, at man måske kunne tjene en skilling på udflugtsturister, så han fik bygget et traktørsted i form af et lille træhus på en skrænt ned mod vandet ved det nordvestlige hjørne af Dammen. Dengang var Damende, som stedet blev kaldt, vanskeligt tilgængelig fra landsiden, så gæsterne ankom ad søvejen. Allerede i 1902 var motorbåden »Frida« begyndt at sejle udflugtsgæster rundt på Dammen, og nu blev der endnu mere at sejle efter.

Traktørstedet må have været en god forretning, i hvert fald blev der råd til at forny og udvide bygningen i flere omgange: Da det første hus nedbrændte i 1928, blev der bygget et nyt, også af træ, men noget større. Efter endnu en brand i 1940 blev der rejst et murstenshus, som var så meget større, at der også blev plads til en bolig. Da også det brændte i 1949, holdt man sig til mursten, men endnu engang byggede man større. Denne bygning, som stadig står på stedet, gennemgik i 1994 en stor renovering og ombygning, så den nu rummer både en tidsvarende restaurant og selskabslokaler.

Det var endnu en brand, der gjorde navnet Haderslev Dam kendt over hele landet. For en gangs skyld var det dog ikke huset, men båden der brændte: Den 8. juli 1959 var »Turisten« på vej mod Haderslev, da motoren løb tør for brændstof. Bådføreren ville fylde mere benzin på, men da motoren var meget varm, udbrød der en eksplosionsagtig brand. Det var dagens sidste tur tilbage til byen, og der var 93 personer om bord, selv om båden kun var godkendt til 35 passagerer. Da alle forsøgte at komme væk fra båden på én gang, udbrød der panik, og 57 af de ombord-

værende omkom - de 37 ved drukning og 20 af forbrændinger. Tursejladserne på Dammen blev genoptaget, men blev indstillet efter sæsonen 1989, da dambåden »Margrethe« blev solgt. Så nu kommer de fleste gæster til Damende i bil nordfra og nogle få spadserende ad Geheimerådens Sti langs med sydsiden af Dammen.

Geheimerådens Sti

Denne vandrerute - kaldet Geheimerådens Sti - fra Erlev til Damende er et væsentligt bidrag til Dammens rolle som udflugtsområde for naturelskere. Den er opkaldt efter Medizinalgeheimerat dr. med. Jørgen Andreas Hansen, som var både amtslæge og sygehuslæge i Haderslev frem til 1921. Desuden var han en stor forkæmper for naturfredning og for at skaffe offentligheden adgang til naturen, frisk luft og motion. Et af hans initiativer var netop anlæggelsen af vandrestien langs med sydsiden af Dammen. Hans idé var, at stien skulle være »for folk der vil og kan gå«. Den skulle helst falde i med omgivelserne, og der skulle ændres så lidt som muligt under anlægsarbejdet. Stien blev åbnet i 1932 - kun tre år før dr. Hansens død.

Sophies Kilde

Hen mod den vestlige ende af Dammen krydser stien et kildevæld, som kaldes

Sophies Kilde. Efter geheimeråd Hansens opfattelse havde den været en hellig kilde, og den har i hvert fald i mange år været et yndet udflugtsmål. Vandet er af meget fin kvalitet med ca. 100 gange større jernindhold end almindeligt postevand, så det er blevet opfattet som meget sundt, og det er frisk og koldt (8 grader både sommer og vinter) til glæde for tørstige vandrere. Haderslev Turistforening har sørget for at få genskabt en tidligere meget forfalden stensætning, der omgiver kilden, så man kan færdes der uden at få for meget mudder på fødderne.

Hvordan den har fået sit navn, vides ikke med sikkerhed; men en mulig forklaring er, at det skyldes Haderslevmaleren Eduard Wassner (1815-1888). I 1876 tegnede han i sin skitsebog et billede af en kilde, som han benævnte »Sophienquelle«. Han var gift med Adelheid Sophie Louise, f. Karstens, så det er muligt, at han ganske enkelt har opkaldt kilden efter sin kone.

Dyrehaven

Etableringen i 1994 af Haderslev Dyrehave syd for den vestlige del af Dammen har yderligere øget de rekreative muligheder i området. Initiativet blev taget af Haderslev Statskovdistrikt, der opkøbte jord i området, så Dyrehaven omfatter ca. 100 ha blandet af skov og åbent græsland. Man startede med

Geheimerådens Sti, port 4

Eduard Wassners skitse af Sophies Kilde 1876

at udsætte dyr fra Jægersborg Dyrehave ved København, og bestanden består nu af ca. 200 dådyr og ca. 20 kron dyr foruden et antal rådyr, som fandtes i området i forvejen.

På Nørskovgård lige uden for den ene af portene findes der både et rum, hvor man kan gå i læ i regnvej, en naturlegeplads og en naturskole, som især henvender sig til daginstitutioner og skoler.

Hindemåde

Samtidig blev der gennemført et projekt med naturgenopretning i Hindemåde vest for Dammen. Det var oprindeligt et sumptet område, som i 1930'erne var blevet afskåret fra Dammen med et dige og drænet, så det kunne bruges til agerbrug og græsning. Tørlægningen fik imidlertid jordoverfladen til at synke kraftigt, og til sidst blev det besluttet at opgive den. Diget blev dog bevaret, for på toppen af det løber Geheimerådens Sti over til Damende. Statskovdistriktet købte lodsejerne ud, og i 1994 blev Hindemåde Pumpelag nedlagt. Vandet fik igen lov til at

brede sig, og nu er området en skovsø på ca. 45 ha med et rigt fugleliv, som man kan iagttage fra et fugletårn og fra stier langs bredderne. Desuden fungerer søen og dens omgivelser som rensningsareal for forurenede vand der kommer vestfra, før det løber ud i Dammen.

Damparken

Et nyt grønt område opstod ganske tæt på den gamle bykerne, efter at der i årene 1949-56

Dådyrene udgør den største del af vildtbestanden i Dyrehaven

blev anlagt en omfartsvej vest om byen, så den blev aflastet for trafikken på Hovedvej 10. De mængder af jord, der blev gravet væk for at sænke den nye vej ned i de stejle skrænter på begge sider af Haderslevdalen, blev dels brugt til den dæmning, der førte omfartsvejen over den østlige ende af Dammen, dels til at skabe en stor udvidelse af Damhalvøen, så den nu også rakte ud vest for den nye vej. Samtidig blev en mindre del - Inderdammen på 4,6 ha - afskåret, og for at vandet her ikke skulle blive for stillestående, blev der tilført vand fra Yderdammen gennem en vandtunnel under omfartsvejen og skabt afløb til Møllestrømmen via en ny kanal, så der er en passende gennemstrømning.

På de nye arealer, der blev til rådighed, blev der i forsommeren 1958 indviet en stor park, som både byens indbyggere og turisterne flittigt bruger til at gå tur med og uden hund, til fodring af ænder, gæs og måger og til vandcykling og andre former for motion. Den lægger også rum til de årlige byfester, og den er en fryd for øjet for de mange, der passerer den, når de kører på omfartsvejen. Fra Damparken kan man se, hvordan Dammen også bliver brugt til søsport, og især på den sydlige bred er der klubhuse for kano- og kajakfolk, roere og sejlere.

På den vestligste pynt - helt ud mod Yderdammen - blev der i 2009 indviet et mindesmærke for ofrene fra Damkatastrofen, som fandt sted 50 år tidligere.

Projekter til forbedring af vandmiljøet

I løbet af 1970'erne og -80'erne gik det op for flere og flere, at Haderslev Dam - ligesom andre søer over hele landet - var stærkt belastet af forurening især med fosfor.

Selv i en »ren« sø er der en vis mængde fosfor. Det skaber gode vækstbetingelser for alger, som er føde for dyreplankton (dafnier og vandlopper), som igen er føde for skalle og brasen (skidtfisk), hvis yngel er føde for rovfisk (aborrer og gedder). Så længe denne fødekæde holder sig selv i balance, kalder biologer det »den gode cirkel«.

Men hvis tilførslen af fosfor stiger for meget, vælter balancen: Stigende mængder af alger giver større fødegrundlag for dyreplankton, altså mere mad til skidtfiskene. Når flere af dem overlever, æder de så meget dyreplankton, at dette ikke mere kan kontrollere mængden af alger, som derved vokser. Søen bliver mere uklar, så rovfiskene ikke mere kan se og fange deres bytte. Søen bliver domineret af skalle og brasen og er kommet ind i »den onde cirkel«.

Undersøgelser i 1981-82 viste, at der blev udledt alt for meget fosfor til Dammen. Men i årene frem til 1991 blev fosforindholdet nedbragt til hen mod det halve ved en række tiltag: Udledningen fra landbrug blev mindsket. Nogle mindre bysamfund blev kloakeret, så deres spildevand ikke endte urensset i tilløb til Dammen. Renseanlægget i Vojens blev forbedret, så det kunne fjerne

Midt i billedet Hindemade efter naturgenopretningen. Til højre den vestlige ende af Yderdammen

mere fosfor fra borgernes og industriernes spildevand, før det blev udledt via Stevning Dam og de vandløb, der derfra løber ned til Haderslev Dam. Nedsættelsen af fosfortilførslen udefra var dog ikke nok til en virkelig forbedring af Dammens klarhed og biologiske tilstand, bl.a. fordi det slam, der i årenes løb er aflejret på bunden, indeholder en del fosfor som løbende afgives til vandet. Balancen var ikke ændret så meget, at skidtfiskenes dominans var brudt.

Derfor blev der i 1989 igangsat et samlet »Naturgenopretningsprojekt for Haderslev Dam, Stevning Dam og opland«. Et af elementerne i planen var at reducere mængden af skidtfisk ved en massiv opfiskning.

Den startede i 1992 og gav størst udbytte de to første år: 89 tons i 1992 og 86 tons i 1993. I alt blev der til og med 1999 fanget 313 tons skaller og brasen i Dammen. Alle de spisefisk - ål, gedder, aborrer, ørreder og karper - der også gik i garnene, blev genudsat. Der blev desuden udsat geddeyngel, 15.000 styk pr. år i 1992-94, så der ville blive flere til at æde skidtfiskenes yngel. Man forsøgte også med udplantning af bundplanter, som skulle bidrage til at forbedre vandmiljøet. Men det lykkedes ikke rigtig at få dem til at gro.

Projektet gav nogle gode resultater: Fosformængden i Dammen faldt fra 80 tons i 1989 til 40 tons i 1997. Vandet var blevet klarere. Rovfiskene udgjorde under 10 % af den samlede fiskebestand før opfiskningen, men over 25 % i 1998. Det hjalp altså, men indtil nu er den biologiske balance i

Møllestrømmen med fiskestryget til højre. I baggrunden Sønderbro og den høje, gule møllebygning

Dammen ikke tippet afgørende over mod en ren sø, og der er stadig for mange skidtfisk.

Et ekstra tiltag blev gjort i år 2000, da der blev etableret et fiskestryg ved Sønderbro, hvor Møllestrømmen blev delt på langs i to baner.

Den ene er stadig dæmmet op, så vandhøjden i Dammen og det bratte vandfald ved Møllen er bevaret. I den anden er opdæmningen fjernet, og vandet falder nu jævnt på en længere strækning, hvor der er lagt en stenbund. Det har for første gang i ca. 600 år givet ørreder mulighed for at gå op mod strømmen, ind gennem Dammen og op ad de tilløb den modtager fra nord, syd og vest, og hvor de skal op for at yngle.

Sammen med oprettelsen af Dyrehaven og genskabelsen af Hindemåde som vådområde har dette miljøprojekt bidraget væsentligt til at gøre Haderslevdalen endnu mere tiltrækkende for friluftsmennesker.

Anker Thygesen, f. 1946. Cand. phil. (historie) 1973. Undervisning i folkeskole, gymnasium, HF, højskole og universitet. 1979-87 lærer, Studenterkurset og Kostskolen i Toftlund. 1987-2006 museums pædagog, Haderslev Museum. 2006-2013 museumsinspektør, Vejlemuseerne.

**AGERSKOV
UNGDOMSSKOLE**
"Time of my life"

Vellerupvej 25 - DK-6534 Agerskov - Telefon +45 7483 3315 - www.agerskovungdomsskole.dk

Kongeågrænsens *Gendarm*

Af Jens Bruhn

Natten mellem den 22. og 23. januar 2015 var det præcist 150 år siden at Grænsegendarmeriets mandskab tog opstilling ved den nyetablerede Kongeågrænse for at bevogte den frem til 1920, hvor Nordslesvig atter blev en del af kongeriget Danmark. Ved hjælp af fotografier fra tiden mellem 1865 og 1910 fortæller der i denne artikel om Grænsegendarmeriet og nogle af de gendarmere, som dag ud og dag ind i 56 år vigelerede, d.v.s. patruljerede, langs den dansk - tyske grænse fra Hejlsminde til Vester Vedsted.

Lidt om grænsegendarmeriet ... korpset blev oprindeligt oprettet i 1838 under navnet »Det holstenske Grænsetoldgendarmerikorps« og havde til opgave, at hjælpe og beskytte tolderne i Holsten efter en ny toldlov bestemte, at alle, som krydsede grænsen, fremover skulle betale told ved indførsel af varer til »Riget«. Mandskabet blev rekrutteret fra forskellige rytteriregimenter.

Hurtigt viste det sig, at gendarmene gjorde god fyldest, og da toldvæsenet manglede personale, besluttedes det at lade gendarmene aflægge tjeneste og udstyre dem med et kongeligt toldtegn, så de fremover kunne vigelere på egen hånd.

I 1840 blev gendarmene ensartede uniformeret, da alle fremover skulle bære en lyseblå lansener uniform.

Allerede i 1843 fik de holstenske gendarmere dog deres egen uniform. Den fulgte uniformstraditionen fra rytteriet med lyseblå uniformer, hvor våbenfrakken var udstyret med karmoisinrød krave og ærmeopslag samt to rækker sølvfarvede knapper.

Under borgerkrigen 1848 - 50 fortsatte gendarmene med at bevogte grænsen, kun officererne forlod korpset for at deltage i

krigen på dansk side. Efter krigsafslutningen blev korpset reorganiseret, underofficerer og menige blev frivilligt åremålsansatte. Korpset var et dansk korps selvom kommandosproget var tysk.

I 1851 oprettedes Det slesvigske Gendarmerikorps, et korps, hvis opgave det var at opretholde ro og orden i hertugdømmerne.

Ved krigsudbruddet i 1864 nedlagdes både Det holstenske Grænsetoldgendarmeri – og Det slesvigske Gendarmerikorps og gendarmene fra de to korps blev overført til feltgendarmeriet, hvor personellet blandt andet varetog bevogtningen af broerne over Allsund, patruljetjenesten langs kysten og ledsagede de vognene, som kørte ammunition og proviant til Dybbøl-stillingen.

Ved fredsslutningen i Wien den 30. oktober 1864 måtte Danmark afstå hertugdømmerne, og landegrænsen kom derfor til at løbe langs Kongeåen. Denne nye grænse skulle også bevogtes, og det besluttedes derfor i januar 1865 at oprette Grænsetoldpolitikorpset - omdøbt til Grænsegendarmeriet i 1876. Mandskabet til dette korps blev hvervet blandt tidligere gendarmere og underofficerer, som havde gjort tjeneste i Det holstenske

Grænsetoldgendarmerikorps og det Slesvig-ske Gendarmerikorps.

Korpset kom til at bestå af en chef, to distriktofficerer og 124 underofficerer og gendarmar.

Efter folkeafstemningen den 10. februar 1920 blev landegrænsen flyttet til dens nuværende placering. Den 5. maj 1920 forflyttedes grænsegendarmeriet til den nuværende grænse.

Under besættelsen blev mange grænsegendarmer, efter 19. september 1944, sendt i tyske koncentrationslejre, hvor mange mistede livet.

I 1952 blev korpset omdannet til et civilt korps under navnet »Toldgrænsekorpset« og de ansatte blev ikklædt sorte uniformer, der mindede en del om de uniformer, som toldvæsenet benyttede..

Korpset blev nedlagt den 1. april 1969, hvorefter politiet overtog patruljeringen.

Chefen for Grænsegendarmeriet udsendte de såkaldte Korpsbefalinger, som var ordre om, hvorledes gendarmene skulle forholde sig til mange forskellige tjenstlige forhold.

Den 17. juli 1904 udsendtes Korpsbefaling nr. 10, hvori der blev udstukket følgende ordre: »I Anledning af Ribe Domkirkes Indvielse den 7. April d. A. skal Grænsegendarmeriet afgive et Kommando, dels til Æresvagt, og dels til Ordenens Overholdelse. Afgivelsen af mandskab fra Underofficers-

kredsene sker således ... Påklædningen Galla /: bedste sæt Tøj :/ og medbring også den næstbedste frakke, samt Regnkappe ...

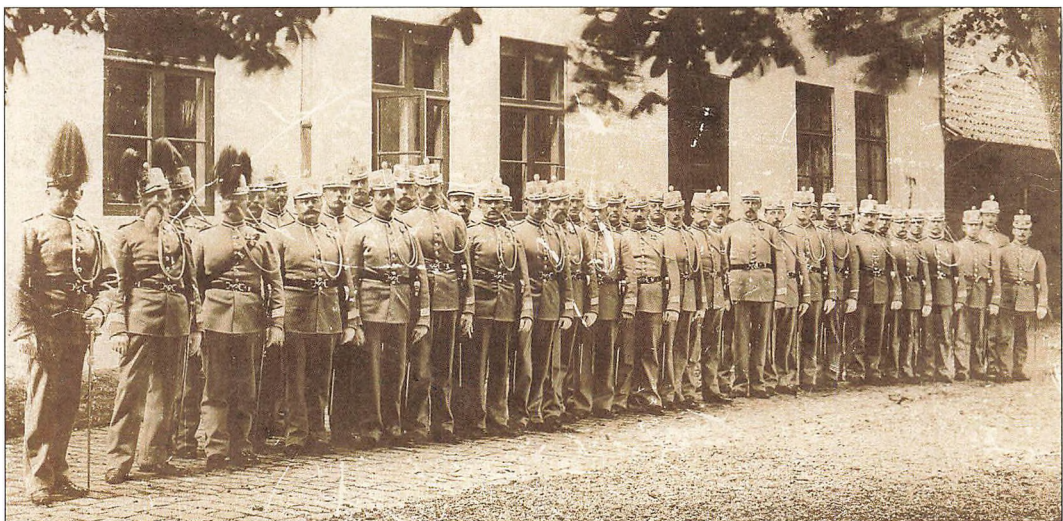
Korpset anser det som en Selvfølge, at Mandskabet vil sætte en Ære i at møde saa smukt pudset og paaklædt som muligt og at dets Optræden i enhver Retning ved denne som ved tidligere Lejligheder maa være korrekt og mønsterværdig, saa at den Tillid, der er vist Korpset ved at benytte dets Personale til at vaage over Hs. Mjst. Kongen og de øvrige kgl. Personer samt at bidrage til Ordenens Overholdelse, ikke svigtes«.

Opgaven klarede gendarmene på bedste vis, hvilket fremgår af Korpsbefaling nr. 13 af 10.8.1910, hvor der står:

»Bereden sergent Nr. 95 Anton Hansen er af Hs. Mjst. Kongen den 7' ds. Allernådigst tildelt Hs. Mjst. Husorden i Sølv«.

Chefen skriver derpå videre: »Ifølge allerhøjeste Ordre er det mig paalagt for Korpsets Mandskab at udtale Hs. Mjst. Kongens Paa-skønnelse af den smukke militære Holdning og taktfulde rolige Optræden under opholdet i Ribe«.

Det var i denne anledning, at fotografiet her blev taget og det siden fandt plads i mange af gendarmernes hjem, hvor de med stolthed viste det frem. Dette fotografi hang således i Peter Madsens Kjærs og hans søns forskellige hjem.

Gendarmar i Galla - paraden ved Ribe Domkirkes genindvielse den 7. august 1904

Rittmester Emil Adolph von Rømeling (1851-1952)

Rømeling blev Grænsegendarmeriets anden chef. Han overtog kommandoen i 1900. Den første chef for korpset var oberst Niels Joachim Christian von Marcher (1824 – 1900), der havde beklædt posten fra korpsets oprettelse.

Her ses den statelige v. Rømeling iført sort snorrefrakke og lyseblå benklæder. I hånden bærer han en lyseblå spidshue, med lidser af sølv. Fortil er huen udstyret med nationalkokarden og et lille sølv rigsvåben. Denne »afslappede« uniforms påklædning var blevet reglementeret påklædning for gendarmeriets officerer i 1881.

Det var ikke ualmindeligt, at gendarmerne havde et billede af deres chef hængende i deres stue. Dette fotografi har således hængt i bereden sergent Lynggårds hjem på Bastrup Mark og siden i hans søns vicetoldinspektør Johannes Lynggaards (1903 – 1995) bolig på Amager. (Fotograf: Georg Burcharth, Kolding)

Bereden sergent Jørgen von Christensen, rittmester Emil Adolph Rømeling og ubereden gendarm Niels Lauritsen Nielsen

Dette fotografi er formodentligt taget for at glæde den siamesiske kong Chulalongkorn (1853 -1910), der var betaget af de danske uniformer, som han ønskede at efterligne i sit hjemland.

Billedet viser den beredne sergent Jørgen Christensen, en officer, rittmester E. A. von Rømeling (1851-1953) og en »fodgendarm«, Niels Lauritsen Nielsen (1876 – 1963) i deres forskellige gallapåklædninger. Fælles for de tre er, at deres uniformer var lyseblå, med karmoisinrøde passepoiler for gendarmere og underofficerer og brede striber langs benklædernes sømme hos officeren. Der udover er påklædningen forskellig.

Officeren, i midten, har som hovedbeklædning en lyseblå kepi med sølvtræseer, sølvpompon påsat svejf og fangsnor. Hans officersdistinktioner sidder på skulderen. Patrontasken bæres i et sølv bandoler og hans sabel M 1873 er udstyret med sølv sabelkvast. På brystet bærer han ridderkorset, som han modtog den 17.2.1897.

Til venstre ses en bereden sergent med lyseblå kepi M 1881/1887 med hvide lærredstræsser, hvid pompon, svejf og rød-hvid fangsnor og læder bandoler, hvorpå patrontasken var ophængt. Sablen er ryttersabel M 1873 med ruslæder sabelkvast.

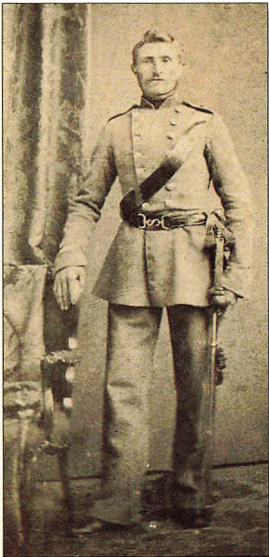
Til højre en ubereden gendarm iført kepi med hvidpompon uden svejf, Remington karabin M 1867 og sabel for beredne gendarmere M /1880 med uldsabelkvast i oldenborgerens farver rød og gul. (Fotograf: A. Hofgaard, Kolding)

Stabssergent, krigsråd Thomas Christian Nicolaus Iversen

T. C. N. Iversen (1824-1913) blev den højst dekorerede underofficer i Grænsegendarmeriet. Allerede som 25-årig, den 9. sept. 1849, blev han dekoreret med dannebrogsmændenes hæderstegn. I 1865 modtog han 16 års hæderstegnet for underofficerer, i 1876 tildeltes han krigsmindemedaljen for begge De slesvigske Krige og den 9. september 1899 blev han hædret med fortjenstmedaljen i sølv. Han blev indkaldt til hæren i 1847 og allerede i 1849 var han avanceret til kvartermester. Fra 1851 til 1864 forrettede han tjeneste i Det slesvigske Gendarmerikorps og fra 1865 og frem til 1902 tjente han trofast Grænsegendarmeriet. Da han som 77 årig gik på pension havde han således tjent militæret i 55 ½ år. (Fotograf: Georg Burcharth, Kolding)

Bereden gedarm Johan Christian Friedrich Bruhn

Fotografiet er formodentligt taget kort efter 1864 krigens ophør. Her står den unge gendarm J. C. F. Bruhn (1837-1910) iklædt Grænsepolitikorpsets første lyseblå uniform med to rækker knapper på våbenfrakken, bandoler til patrontasken, rytterisabel model 1843 og bulen finger.

Bemærk, at der ikke er pressefolder i benklæderne, det blev først en mode, der slog igennem omkring 1910. (Fotograf: P. Aagaard, Kolding)

Mon ikke den nyudnævnte oversergent Bruhn (1837-1910) har været lidt stolt over udnævnelsen i 1889 og derfor ladet sig forøve i godt selskab med sin kone Meta Kjerstine, født Schade (1840-1920).

Bruhn fik en karriere i gendarmeriet, som var ganske typisk for den første generation af grænsegendarmere, hvoraf mange, som han, stammede fra hertugdømmerne. I 1859 var han menig ved 2. Dragonregiments 1. eskadron og hjemsendt i 1861. Samme år, den 1. juli, engageret som grænsegendarm i Det holstenske Grænsetoldgendarmeri og fra 22. december 1863 til 31. dec. 1864 gjorde han tjeneste i Slesvigske Grænsetoldgendarmeri og deltog i dette korps som feltgendarm i krigen 1864.

Ved Kongeågrænsens etablering tjente han fra 1. januar 1865 i Grænsepolitikorpset først som menig og fra 1. april 1866 som bereden korporal. 1. februar 1878 blev han bereden sergent og den 1. november 1889 forfremmedes han til bereden oversergent. Denne stilling bestred han frem til sin pensionering den 1. november 1901.

Årslønnen han oppebar efter 40 års tjeneste var på 1502,88 kr. Lønnen var ikke høj, slet ikke målt i forhold til chefens, oberstløjtnant E. A. von Rømelings årsindkomst på 4.400 kr. (Fotograf: Oscar Wils, Kolding)

Gendarmerne fra 3. Underofficerkreds

Gendarmerikorpset var opdelt i to officers-kredse og disse var igen opdelt i et antal underofficerskredse.

Det er sjældent, at næsten alle gendarmere i en underofficerskreds er blevet foreviget som græns-gendarmere her fra tredje distrikt i Bastrup.

Til venstre ses oversergent Johan Christian Friederich Bruhn (1837 -1910), daværende gendarm Theodor

Nielsen Feddersen (1872 – 1937) og yderst til højre daværende gendarm Niels Larsen (1879 – 1944). Begge de to underofficer bærer underofficerssabel M/1836 med ruslæder sabelkvast, mens gendarmene er udstyret med de karakteristiske gendarmsabler fra midten af 1800 årene og ingeniørkarabin M/1867. (Fotograf: Marie Tarp, Vamdrup.)

Bereden oversergent Johan Heinrich Bornemann højt til hest

Bornemann(1836 – 19??) var også en af de »gamle holstenere«, som fra 1. oktober 1859 havde gjort tjeneste både i det Holstenske- og Slesvigske Grænsetoldgendarmere, før han de næste 39 år tog sin tørn langs Kongeågrænsen. Fra 1. januar 1879 og frem til 1. januar 1904 var han beredne-oversergent i 4. underofficerskreds.

Her ses han højt til hest på vej ud for at inspicere, at alt gik godt for sig langs hans underofficerskreds.

Ved sin afsked modtog han følgende vidnesbyrd: »Han har været tjenesteivrig, ordentlig og pålidelig Mand, som bestandigt har søgt at opfylde sine Pligter på bedste Måde«. (ukendt fotograf.)

Bereden sergent Niels Poulsen Rudolph

N. P. Rudolph (1859-1925) var født syd for Kongeåen i 1859, men udvandrede som 17 årig til Danmark, da han ikke ville være tysk soldat. Efter ankomsten arbejdede han en tid ved landbruget før han blev soldat i 1879. Efter aftjent værnepligt blev han i 1881 ansat ved gendarmeriet først med tjeneste i Vester Vedsted og fra 1883 og de næste 22 år frem i tiden forrettede han tjeneste ved Frederikshøj. Han steg støt i underofficersgraderne og blev således oversergent i 1904 med bopæl i Hejls og blev leder af 1. Underofficerskreds. Ti år efter blev han stabssergent og forflyttet til kommandokontoret i Kolding, hvor han skulle assistere chefen, oberstløjtnant von Rømeling.

Blandt gendarmene blev Rudolph opfattet som en noget konservativ type, men til deres store overraskelse gik han i 1920'erne meget aktivt ind i den nystiftede »Grænsegendarmeriforening«, hvor han blandt andet så fordelene for sine kolleger. Han var således initiativtager til

Enkepensionskassen og begravelseskassen. Rudolph gik på pension 1. maj 1921 og slog sig ned i Sdr. Vang. »Sdr. Vang at nyde Hvilen efter endt arbejde«, som Grænsevænet nok så poetisk skriver med følgende afslutning: »Han er nu rejst tilbage til den gamle Græne, for der at tilbringe sin livsaften«. (ukendt fotograf)

Gendarmene og cyklerne

Cykeltræf ved grænsen omkring århundredskiftet. Fra venstre ses sergenterne Kristen Jürgensen Hattesen (1845 – 1915) og Niels Christian Andersen, herefter en ukendt og to tyske grænsevagter.

I maj 1900 blev det gendarmene forbudt at cykle i uniform. Mange gendarmere havde nemlig sparet sammen til en cykel, og det kunne ledelsen ikke sætte sig imod. Bare gendarmene ikke benyttede den, for chefen mente nemlig, at cykleriet sled for meget på bukserne. Det var et forbud, der ramte hårdt, da gendarmene normalt ikke måtte færdes i civilt antræk, derfor var dette cykelforbud ganske drastisk. Efter megen diskussion frem og tilbage endte det med, at forbuddet blev ophævet i 1903 – dog kun på betingelse af gendarmene selv betalte reparationer ved ekstraordinær slitage på uniformen. (ukendt fotograf)

50 års jubilæumsfest

Stabssergent Iversens og premierløjtnant Niels Hansens 50 års jubilæumsfest for modtagelsen af Dannebrogsmændenes Hæderstegn.

Kilder:

H.F. Grandjean, De kgl. Danske Ridderordner, 1903

Aage Emil Hansen, Kongeåen Told- og Statsgrænse, 2001

Ingeborg Cock-Clausen og Aage E. Hansen, Uniformer i Toldvæsenet og Grænsegendarmeriet, 1992

Jens Bruhn, Den gamle grænse – set på postkort, 1978

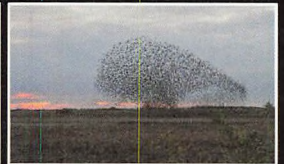
Jens Jensen, Det danske Gendarmerikorps – grænsens gendarmere og smuglere, 1981

Grænseværnet 1921, nr. 8

Mange oplysninger har jeg fået af Aage Emil Hansen, Kruså.

Løgumkloster Refugium

- kultur
- møder
- konferencer
- arbejdsro
- rekreation
- programmer
- udflugter
- selskaber
- ferie

Løgumkloster Refugium • 6240 Løgumkloster • Tlf.: 7474 3301 • www.loegumkloster-refugium.dk

Skamstøtten i Sæd

Artikler
og digte

Dømt til døden

Af Hanne Frisk Hansen

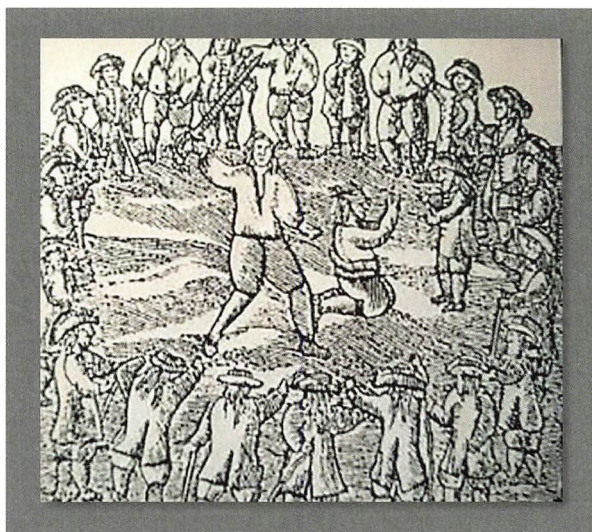

Øje for øje, tand for tand ... slog man et menneske ihjel, måtte man selv lide samme skæbne, sådan var livet i 1700-tallets Danmark

At slå et andet menneske ihjel var en dødssynd i 1700-tallet. At slå sit nyfødte barn, født uden for ægteskab, ihjel, var også en dødssynd og ensbetydende med, at man blev dømt til døden.

I 1720, i december måned, fødte den ugifte tjenestepige, Christine Jenses fra Ubjerg ved Tønder, et barn. Man fandt barnet dødt og Christine blev beskyldt for at have slået det ihjel. Den 18. december blev hun fængslet og dommen lød på henrettelse med sværdet.

Næsten samtidig blev Mette Tielles fra Braderup, en nabolandsby til Ubjerg, anklaget for at have dræbt sit barn, født uden for ægteskab. Hun påstod, at barnet havde været dødfødt. Der blev foretaget en obduktion, hvor barnets lunge blev smidt i en spand vand. Lungen sank ikke til bunds og man havde dermed bevist, at barnet var kommet levende til verden. Mette skulle lægges på torturbænken for at tilstå drabet, men allerede da hun så torturinstrumenterne, tilstod hun.

Også hun blev dømt til døden ved henrettelse med sværdet. Den 9. januar 1721 blev hun ført til herredets rettersted i Süderlügum.

Ved henrettelser med sværd dannede tingmedlemmerne kreds om den dømte for at bevidne henrettelsen og holde folkemængden

på afstand. Når henrettelsen var udført blev hovedet spiddet på en pæl, hvor det skulle hænge, til det gik i forrådnelse. Kroppen blev begravet. Hvis dommen tillod, at hovedet ikke skulle spiddes, blev kroppen begravet med det afhuggede hoved foran eller mellem benene – det skulle forhindre den døde genfærd.

Christine sad 9 måneder i fængsel før hun blev henrettet. Det var lang tid. Måske fordi Skarpretteren, Eberhard Asthusen, døde og hans kone måtte ordne formaliteterne omkring halshugningen.

Hun sendte følgende regning til myndighederne:

Auf Befehl des Herrn Cansleirakt und Amtsinspector Meley habe ich folgendes verdient wie folgetran die delieuent Kissen, die ihre Kint hat umgebracht in Seeth:

<i>Für den Kopf mit dem Schwert abzuhauen</i>	<i>10 Rdlr.</i>	
<i>Für den Kopf anzunageln</i>	<i>5 Rdlr.</i>	
<i>Für den Körper zu begraben</i>	<i>5 Rdlr.</i>	
<i>Für mein wagen, der die arme</i>		
<i>Synderin hat ausgefahren zu der gericht</i>	<i>2 Rdlr.</i>	
<i>Kopf ist angenagelt</i>		<i>2 Mark & Schill.</i>
<i>Summa</i>	<i>22 Rdlr.</i>	<i>2 Mark & Schill</i>
<i>Lunden, d. 25. Sept. 1721, Eva Atusen</i>		

Jeg bliver helt harm og trist til mode, når jeg læser om de ulykkelige pigers skæbne. Pigerne blev kaldt syndere, men de mænd, der havde gjort pigerne gravide, slap med livet i behold og kirken holdt mund. Pigerne kunne vælge mellem »pest eller kolera«. Fik de et barn født uden for ægteskab var det ensbetydende med udstødelse af familien og det samfund, de levede i.

Min mormor, født i 1901, blev født uden for ægteskab og sat i pleje umiddelbart efter fødslen. Hun vidste, hvem hendes mor var, men fik aldrig at vide, hvem der var hendes far. Plejefamilien havde for øvrigt 32 plejebørn fordelt over de år, de var plejefamilie. Min mormor har fortalt, at plejefamilien var et rigtig rart og trygt sted at være.

Hurra, for at synet på enlige mødre har ændret sig.

Skamstøtten

I året 1712 var Sæd hjemsted for en tragedie, hvor der efterfølgende blev rejst en skamstøtte, som kan ses den dag i dag. Skamstøtten blev rejst som advarsel for egnens befolkning og i foragt for den 35-årige Karen Christens, der i lange perioder led af tungsind, og derfor begik mord på sine fire børn, hvorefter hun tog livet af sig selv.

I april 1712 fik Karen en skilling af sin bror for at hun kunne købe tobak til ham. Karen gav imidlertid pengene til Merret, hendes svigerinde, og bad hende

købe noget rottegift til Christen, Karens mand. Merret vidste godt, at Karen led af tungsind og hun turde derfor ikke give rottegiften til hende. I stedet gav hun giften til Karens ældste søn, for at han kunne give det videre til sin far. Men Karen fik fingre i giften. Hun kogte boghvedegrød og blandede rottegiften i grøden. Grøden serverede hun for børnene og spiste også selv af den.

Den 10-årige Jens og 8-årige Peter døde i løbet af få timer. Christian på 5 og pigen Annek, som kun var et år, døde dagen efter. Til pastor Wegner fortalte Karen, at hendes mor også havde været forvirret i hovedet. Karen mente derfor, at der var fare for, at tungsindet ville være arveligt. Hun følte ingen skyld, men mente derimod, at hun havde frelst de fire børn fra et tungt og trist liv. Karen døde kort efter. Pastor Wegner mente, at Karen havde handlet i en sindstilstand af dyb

SKAMSTØTTEN I SÆD

På stenen stod:

»Allhier ist durch den Büttelknecht hingeschleift und verscharret der Leib der Karen Christens aus Seet, weil sie an ihr selbst und an ihren vier Kindern durch Gift eine verfluchte Mordthat begangen hat im Jahre 1712.«

(Oversættelse: "Her er legemet af Karen Christens fra Sæd henslæbt og nedgravet af bøddelknægten, fordi hun med gift har begået et forbandet mord på sig selv og på sine 4 børn i året 1712").

»En Kone af frisisk Herkomst boede i Byen Sæd. Hun havde fire Børn og var i trængende Omstændigheder, anmodede desaa Sognekæmændene om understøttelse, som blev hende nægtet. Hun gik da hjem, lavede Grød med Rottekrudd og gav Børnene. Ogsaa hun selv spiste deraf, hvorpaa de alle døde. Man lod en Hund æde Resten af Grøden for at anstille en Prøve; den døde straks. Konen og Hunden blev begravet tæt ved Landevejen, Børnene paa Kirkegården.

(Optegnelse af Andr. Hansen, lærer i Sæd fra 1841-1859).

tungsind og forvirring. Derfor burde hun, for familiens og hendes egen skyld, have en kristelig begravelse, dvs. begraves på kirkegården. Men provst Reimarus fra Tønder mente, at der skulle statuere et eksempel, så mens børnene fik en kristelig begravelse fik Karen en »hundebegravelse«. Ved solnedgang den 21. april 1712 kom bøddelknægten, også kaldet rakkeren, og smed Karens lig ud af vinduet i det lille kummerlige hus, hun havde boet i.

Hendes lig måtte ikke transporteres gennem Tønder by for at blive begravet under galgen nordøst for Tønder. Derfor blev hun slæbt ud på åben mark og begravet som en hund nær vejen, den vej, der engang var hovedvejen mod syd fra Tønder til Husum. Umiddelbart efter blev der rejst en sten, en skamstøtte. Stenen står endnu på stedet, hvor den blev rejst, ved »Den gamle vej« i Sæd. Det er

formentlig den eneste skamstøtte i Danmark, der endnu står på sin oprindelige plads.

*Allhier ist durch den Büttelknecht
hingeschleift und verscharret der
Leib der Karen Christens aus
Seet, weil sie an ihr selbst und an
ihren vier Kindern durch Gift eine
verfluchte Mordthat hat begangen im
Jahre 1712*

Oversættelse: »Her er legemet af Karen Christens fra Sæd henslæbt og nedgravet af bøddelknægten, fordi hun med gift har begået et forbandet mord på sig selv og på sine fire børn i året 1712.«

Artiklen er skrevet af Hanne Frisk Hansen, født 1960. Hun har **B&B** i landsbyen Sæd, tæt på den dansk/tyske grænse. Hvis man har lyst til at læse mere lokalhistorie, er der et par artikler på bloggen på hendes hjemmeside www.sovgodt8.dk

Et vikingeskib

blev til ...

Af Sissel Kondrup

4. august 2012 blev vikingeskibet Imme Sejr søsat fra Kalvø i Genner Bugt. Forud lå 3 års arbejde med at skaffe midler og bygge det 21,5 meter lange skib. Skibet er bygget af Kalvø Vikingskibslag og hjemmehørende på Kalvø, hvorfra foreningens sommertogter går ud i Lillebælt og det sydfynske øhav.

Optakten

Baggrunden for at Kalvø Vikingskibslag (tidligere Tønder Skibslag) skulle bygge et nyt vikingeskib var, at skibslagets gamle skib, Imme Gram, var forlist, mens det lå for anker syd for Lyø en sommernat i 2009. Imme Gram var på daværende tidspunkt den ældste danske rekonstruktion af et vikingeskib. Med en alder på 46 år, som havde sat sine spor, tålte skroget ikke kæntringen. Det blev vredet i stykker og stod ikke at redde. Derfor besluttede skibslaget på en ekstraordinær generalforsamling i 2009 at forsøge at bygge et nyt skib.

Målet var, at foreningen skulle have et skib, der kunne rumme medlemmer i alle aldre og bruges til sommertogter. Dette gav særlige krav til skibet. Det skulle være stort nok til en besætning på 10-20 familier eller i alt 35 personer. Samtidig skulle det være »småt« nok til at kunne føres af fritidssejlere og måtte derfor ikke blive længere end 24 meter. Det skulle være muligt med landgang direkte på stranden, hvorfor dybgangen ikke måtte blive for stor. Ladbyskibet, der også var forlæg for Imme Gram, var optimalt i forhold til at imødekomme disse ønsker. Et andet ønske var, at foreningens medlemmer selv skulle være med i byggeriet. Dog var der

forbehold. Foreningens medlemmer havde selv stået for vedligehold og restaurering af det gamle skib men havde ikke erfaring med nybygning. Byggeprojektet skulle også have en overskuelig tidshorizont. Foreningen var optaget af sejladsen og det sociale liv omkring denne, og byggeriet skulle foregå som fritidsaktivitet i efterårs-, påske- og sommerferier. Derfor skulle søsætning finde sted indenfor en overskuelig årrække. Det blev på den baggrund besluttet at forsøge at realisere projektet som et delvist selvbyggeprojekt, hvor kølen, stævne, bundstokke og de nederste fire bordgange blev lavet på værft, mens resten blev bygget af foreningens medlemmer på Kalvø.

I modsætning til de vikingeskibe, som bygges fx i Roskilde og Ladby, var ambitionen ikke, at skibet skulle bygges historisk »korrekt«. Ud fra en pragmatisk erkendelse af at en traditionel byggemetode er meget tidskrævende og et brændende ønske om snart at komme ud og sejle, blev det besluttet, at moderne værktøj og metoder (fx savskårne planker) måtte tages i brug. Skibet tager derfor afsæt i Ladbyskibet frem for at være en egentlig historisk rekonstruktion.

Fra Vikingskibsmuseet i Roskilde blev der indkøbt tegninger. Der blev indhentet tilbud

på bygning og levering af træ og udarbejdet budget for indkøb af værktøj og materialer til rig og sejl. Det samlede budget var anslået til 1.700.000 kr. + et uvist antal frivillige arbejdstimer.

Projektet går i gang

For at rejse startkapital, som kunne vise potentielle bidragydere, at foreningen mente projektet alvorligt, startede en intern indsamling blandt medlemmerne på 400.000 kr. samt hvervning af støttemedlemmer, og der blev

afholdt en støttekoncert på Klubscenen på Tønder Festival. Et fondsudvalg gik i gang med ansøgninger og i foråret 2010 kom de første tilsagn om støtte. I efteråret 2010 blev det endeligt afgjort, at projektet var realiserbart. Oticon Fonden gav tilsagn om 500.000 kr., og hermed var der dækning for den store udgift til værftet. Kontrakten med Rudkøbing Bådeværft blev underskrevet med aftale om, at »skibet« skulle leveres til foreningen weekenden inden påsken 2011.

Skibet på bedding på Kalvø

Montering af bordang

Skibet på værft i Rudkøbing

Der måles op og tilpasses biter

Organisering af et frivilligt »amatør« byggeri

»Hvis du vil have bygget et skib, skal du ikke kalde folk sammen for at tilvejebringe tømmer eller tilvirke redskaber. Du skal ikke uddelegere opgaver til dem eller fordele arbejdet – men du skal vække deres længsel efter oplevelserne på det store åbne hav« (Antoine de Saint- Exupéry).

Trods visdommen i citatet af Saint- Exupéry – og at drivkraften i byggeprojektet var længslen efter oplevelser på det åbne (ø) hav, havde vi mange overvejelser omkring organiseringen af byggeriet: Hvordan styrer man et skibsbyggeprojekt, når man ikke har prøvet det før? Alle skibsbyggerne er frivillige, der bruger deres ferier og fridage (og penge) og gerne skulle synes det er sjovt. Kan vi undgå, at det altid er de samme, der laver samme slags opgaver og bruge byggeprojektet som anledning til at bryde op i traditionelle roller og skabe rammer for nye venskaber og læreprocesser på tværs af køn og generationer? Hvordan sikrer vi, at alle tager del i og får erfaringer fra de forskellige typer af opgaver – alt lige fra opmåling og

tilvirkning af bordgange og spanter eller årer, nitning, madlavning, rengøring og alt det andet arbejde, der hører med? Løsningen blev et semistyre selvstyre.

Foreningens formandskab og medlemmer fra vores tekniske udvalg tog på besøg hos erfarne vikingeskibsbyggere og diskuterede udfordringer og muligheder i forhold til byggeriet. En gruppe på 4 kom på skibsbyggerkursus en weekend på Rudkøbing Bådeværft. Og det blev aftalt, at det i starten af byggeriet var i orden, at de mest erfarne arbejdede sammen, men at mindre erfarne skulle inddrages, så tips og tricks blev delt og alle deltog i træarbejdet. Powertools og massive stykker egetræ kan virke intimiderende på mange af os, der i hverdagen lever et kontorliv eller lignende. Men at det meste kan læres, hvis man tænker sig om, prøver sig frem, snakker om tingene og spørger om hjælp, hvis man er i tvivl. Med tiden får også amatører erfaring.

Byggeprocessen

Selvbyggeprojektet løb over 11 uger. Påske, sommerferie og efterårsferie 2011 samt

påskan og sommeren 2012. Den 16. april 2011 ankom blokvognen til Kalvø med den nederste del af skibet. Forud var der etableret bedding. Skibet blev kranet på plads. Den første byggelejr stod på en blanding af skibsbygning og etablering af »værftsfaciliteter«, herunder indkøb og montering af afretter til fx afhøvling af bordgange, båndsav, drejbænk til trænagler mv. Der blev tilvirket og monteret bord i skibets 5. bordgang og sat gang i åreproduktionen.

Vikingskibe er klinkbyggede. Det betyder, at skibets bordgange (plankerne i siden) lapper ud over bordgangen under og monteres herpå ved hjælp af spir, der nittes fast: man borde for og slår et spir igennem de to bord fra ydersiden. På indersiden sættes en nitteskive om spidsen på spiret, der klippes af i passende længde. Mens der holdes imod på ydersiden slås spidsen af spiret fladt med en nittehammer så jernet flades ud, låser nitteskiven fast og trækker bordene sammen.

Bygningen af et klinkbygget skib adskiller sig fra skibe, hvor bordene sidder kant mod kant (kravelbygget). På kravelbyggede skibe bygges skelettet (spanterne) først, hvorefter det klædes med planker (klædningen). På klinkbyggede skibe forløber byggeprocessen omvendt. Man starter udefra med bordene og efterhånden tilpasses og fastgøres spanterne inde i skibet, når siderne tager form. Imme Sejr er bygget i eg på eg: både bord og spanter er egetræ. Masten er fyr og årerne fortrinsvis ask.

Arbejdet fortsatte i sommerferien og efterårsferien. Da 5. bordgang var færdig kunne vi gå i gang med biter og biteknæ. Biterne, som er en del af den tværskibs afstivning, er

»bjælker«, der ligger ovenpå bundstokkene. I hver side sættes de fast med biteknæ, der er krumtræ, som er passet til, så de ligger på biten og støtter op ad skibssiden. Samtidig pågik arbejdet med 6. og senere 7. bordgang, og da biter og biteknæ var monteret startede produktionen af dæk.

På generalforsamlingen i januar 2012 blev søsætningsdatoen fastsat til 4. august samme år. Målet var i sigte, men endnu meget arbejde lå forude. Der skulle laves stringere (langsgående afstivning i hele skibets længde), tofter (bænkene man sidder på, når man ror), sneller og tofteknæ, mastefisk, mastefiskeknæ, mast, flere årer, mere dæk, løftiger i hver ende, rorfæste, ror, beidås (en slags bom der ligger skråt på tværs i forskibet og holder råsejlets halshjørne nede og fremme, når man sejler på kryds), beidåsejer, stagnåle og 7. og 8. bordgang skulle laves færdig. Der skulle laves ræling, pullerter og skæres årehuller og laves årehulsklapper. Der skulle også smedes og monteres ringe til fastgørelse af riggen.

Der blevet lavet en udførlig byggeplan for at undgå flaskehalse og unødigt ventetid. Den eneste begrænsning for arbejdstiden var ønsket om at vise hensyn til naboerne. Nittearbejdet og arbejdet med afretter, rundsav eller vinkelslibere støjer og sviner. Da vi værdsætter og er afhængige af gode og overbærende naboer og massivt indtog den lille ø i samtlige ferier, bestræbte vi os på at vise hensyn til arrangementer på Kalvø Badehotel, naboernes ret til en fredelig sommeraften ved grillen og besøgende børnebørns behov for middagsøvn.

Påskan og sommeren blev travl, søsætningsdatoen nærmede sig og intensiteten

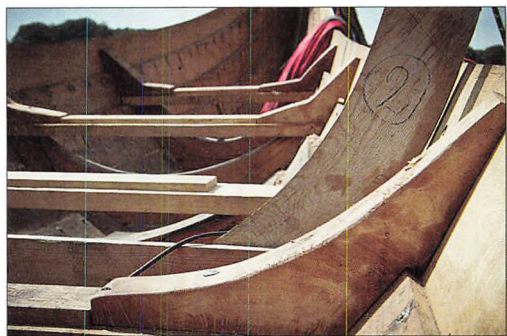
Pullerterne tilvirkes

Tilpasning af stævnbord i øverste bordgang

Mastefisken passes til

Bitekne

Imme Sejr søsættes fra den gamle bedding på Kalvø

steg. Beliggenheden lige ved dæmningen til Kalvø betød, at vi var genstand for mange interesserede besøgende, som kikkede på og spurgte ind til byggeriet. Jo længere vi kom ind i juli, jo oftere lød det, at vi da ikke kunne mene, at vi ville søsætte i august i år. Men det mente vi.

Søsætningen skulle ske fra den gamle slæbeplads på Kalvø, lidt øst for byggepladsen. Kranen, som skulle flytte skibet fra beddingen til slæbepladsen, kom den 3. august. Da den kørte over dæmningen, var skroget færdigt, og pullerterne var passet til men

endnu ikke monteret. Pullerterne skal støtte op ad samtlige 8 bordgange og sidder ude mod stævnene, hvor der er meget bug i bordene. Derfor har de ikke en eneste ret vinkel men skal passes til 8 flader med hver deres krumning – både vertikalt og horisontalt. Så tilvirkningen havde sat tålmodigheden på prøve. Montering var nødvendig for at sikre afstivningen af skibets ender inden kraning. Derfor blev kranmanden budt på kaffe, mens forventningsfulde øjne blev rettet mod de tre, der kæmpede med bor, træagler, mukkert og kiler for at få pullerterne sat fast.

Da skibet lå på slæbestedet fortsatte arbejdet med at få det sidste klart. Til hvert århul skulle der tilpasses og monteres en århulsklap. Klapperne sidder i når der ikke ros for at undgå, at bølger slår ind gennem århulkerne. Arbejdet fortsatte den halve nat og næste morgen, mens andre gjorde klar til søsætningsfesten. Det fortsatte, mens formanden bød velkommen og holdt tale for de gæster, som var inviteret til reception forud for den officielle søsætning. De sidste århulsklapper blev monteret over middag, mens slæbepladsen blev fyldt med mennesker, som kom for at overvære navngivningen og søsætningen.

Skibet blev navngivet Imme Sejr

Omkring 50 personer stillede sig skulder ved skulder langs skibssiderne, de fattede, løftede

og satte i takt, mens Imme Sejr blev sunget i vandet. Besætningen kravlede ombord, roede ud i bugten og 3 gange med solen rundt, inden skibet blev lagt for kaj i havnen og åbnet for gæster. Til glædelig overraskelse var skibet helt tæt. I 2013 fortsatte arbejdet med færdiggørelse af rig, montering af mast og testsejlsads. Herefter sejlede Imme Sejr ud på sit første rigtige togt med en besætning klar til nye oplevelser på det åbne hav og øhavets kyster.

Byggeriet af Imme Sejr er muliggjort gennem økonomisk støtte fra: Oticon Fonden, Friluftsrådet, Fonden af 29. december 1967, I.P. Nielsens Fond, Sydfyenske Dampskibsselskabs Fond, Jubilæumsfonden af 12.8.1973, Frimodt-Heineke Fonden, Nordea Fonden, Christmas Møllers Mindefond og foreningens medlemmer.

Artiklen er skrevet af Sissel Kondrup som er formand for Kalvø vikingeskibslag. Hun er født i 1978, har været medlem siden 1987 og været formand foreningen siden 2007. Fotos: Foreningens medlemmer Bradley Axmith, Keld Dam Schmidt og Nils Thorlund.

Imme Sejr under sejl for første gang

skjult under kirkegulv

Af Lars N. Henningsen

nutidens harmoniske samliv mellem danske og tyske i Sønderjylland og Sydslesvig. I 1903 var konfrontation og chikane derimod dagens orden. Megen god vilje og mange hjælpere har været nødvendige for at komme fra dengang til nu. Hvem har da ført de to blyanter, som skrev på blokken – og hvorfor blev der skrevet sådan?

Efter nederlaget i 1864 blev Sønderjylland en del af Preussen, og Berlin tog fat på at germanisere landsdelen. Skolerne blev for tysket, og også i kirken blev der arbejdet for at indføre flere tyske gudstjenester end hidtil. Et af svarene fra bevidst dansksindede var oprettelsen af danske frimenigheder med grundtvigsk præg. Først kom Rødding og Bovlund, så Haderslev.

I Aabenraa indledte frimenighedspræster fra Bovlund og Haderslev fra 1894 et kirkeligt arbejde med gudstjenester og kirkelige handlinger. I den første tid samledes man i skiftende gæstgiverier, men det blev betragtet med største skepsis på tysk side. Mange tyske gejstlige følte, at danskerne gik på strandhugst hos den tyske folkekirke, og de civile myndigheder mente det dansk-kirkelige arbejde i virkeligheden var et skalkeskjul for antitysk politisk, ja rigsskadelig virksomhed. De danske kirkesammenkomster blev derfor overvåget af gendarmer.

Den danske elite i Aabenraa tog dette som anledning til at bygge en egen kirke. I 1902 forelå de første planer, men det blev en kamp op ad bakke, for i Aabenraa hørte den sted-

En dag i marts 2015 var håndværkere på arbejde i en af de tre kirker i Aabenraa, den tidligere Sct. Jørgens frimenigheds kirke, opført i 1903. De skulle forberede opsætning af et udvidet pulpitur til et nyt orgel, som blev muligt, da A. P. Møller Fonden bevilgede et rundeligt tilskud. De gamle gulvbrædder blev løftet, og frem af mørket dukkede en løs afskåret tømmerende. Klumpen blev fisket op, og så kom overraskelsen. På træet var skrevet et par sætninger med tyk tømmerblyant. Først var skrevet ordene:

Når dette her bliver revet ned er Kirken måske gået over i Tyskernes Hænder.

Derefter havde en anden hånd skrevet på tysk og med gotiske bogstaver

Ich hoffe dass dieses bald in Erfüllung geht.

Ordene taler om en højlydt kamp mellem dansk og tysk. De er stemmer fra en tid, hvor klimaet i det dansk-tyske grænseland var helt anderledes end i dag. I 2015 lever vi i 60-året for de berømte Bonn-København Erklæring, som danner rammen om

lige amtmand (landråd), friherre von Uslar, til de mest ihærdige modstandere. De gamle blyantssætninger på tømmerenden fører os lige ind i striden. Hvis man kombinerer indskriften med et par store artikler skrevet i 1976 og en dag i marts 2015 var håndværkere på arbejde i en af de tre kirker i Aabenraa, den tidligere Sct. Jørgens frimenigheds kirke, opført i 1903. De skulle forberede opsætning af et udvidet pulpitur til et nyt orgel, som blev muligt, da A. P. Møller Fonden bevilgede et rundeligt tilskud. De gamle gulvbrædder blev løftet, og frem af mørket dukkede en løs afskåret tømmerende. Klumpen blev fisket op, og så kom overraskelsen. På træet var skrevet et par sætninger med tyk tømmerblyant. Først var skrevet ordene:

Når dette her bliver revet ned er Kirken måske gået over i Tyskernes Hænder.

Derefter havde en anden hånd skrevet på tysk og med gotiske bogstaver

Ich hoffe dass dieses bald in Erfüllung geht.

Ordene taler om en højlydt kamp mellem dansk og tysk. De er stemmer fra en tid, hvor klimaet i det dansk-tyske grænseland var helt anderledes end i dag. I 2015 lever vi i 60 året for de berømte Bonn-København Erklæringer, som danner rammen om nutidens harmoniske samliv mellem danske og tyske i Sønderjylland og Sydslesvig. I 1903 var konfrontation og chikane derimod dagens orden. Megen god vilje og mange hjælpere har været nødvendige for at komme fra dengang til nu.

Hvem har da ført de to blyanter, som skrev på blokken - og hvorfor blev der skrevet sådan?

Efter nederlaget i 1864 blev Sønderjylland en del af Preussen, og Berlin tog fat på at germanisere landsdelen. Skolerne blev fortysket, og også i kirken blev der arbejdet for at indføre flere tyske gudstjenester end hidtil. Et af svarene fra bevidst dansksindede var oprettelsen af danske frimenigheder med grundtvigsk præg. Først kom Rødding og Bovlund, så Haderslev.

I Aabenraa indledte frimenighedspræster fra Bovlund og Haderslev fra 1894 et kirkeligt arbejde med gudstjenester og kirkelige handlinger. I den første tid samledes man i skiftende gæstgiverier, men det blev betragtet med største skepsis på tysk side. Mange tyske gejstlige følte, at danskerne gik på strandhugst hos den tyske folkekirke, og de civile myndigheder mente det dansk-kirkelige arbejde i virkeligheden var et skalkeskjul for antitysk politisk, ja rigsskadelig virksomhed. De danske kirkesammenkomster blev derfor overvåget af gendarmer.

Den danske elite i Aabenraa tog dette som anledning til at bygge en egen kirke. I 1902 forelå de første planer, men det blev en kamp op ad bakke, for i Aabenraa hørte den stedlige amtmand (landråd), friherre von Uslar, til de mest ihærdige modstandere. De gamle blyantssætninger på tømmerenden fører os lige ind i striden. Hvis man kombinerer indskriften med et par store artikler skrevet i 1976 og 1988 af tidligere arkivar og borgmester Jørgen Witte i Aabenraa, er det muligt at komme tæt på situationen dengang.

Da ansøgning om byggetilladelse forelå i november 1902, indledte landråd von Uslar et udspekuleret felttog for at spænde ben, og han prøvede at få både

Hold Deres næste

- Fødselsdag • BARNEDÅB
- Familiekomsammen • Konfirmation

på Folkehjem

- stedet med den sønderjyske historie

3-retter incl. kaffe/the med småkager

Kr. 365,-

Eller vælg
en lækker
BRUNCH
Fra kr. 185,-

FOLKEHJEM
RESTAURANT & KURSUSCENTER
Haderslevvej 7 · 6200 Aabenraa
Tlf. 7462 2848 · folkehjem@folkehjem.dk
www.folkehjem.dk

bygningmyndigheder, byens borgmester og de overordnede regeringsmyndigheder med på sit felttog. Desværre for von Uslar muliggjorde lovgivningen ikke et forbud, men da bygherrerne ved byggestarten i sommeren 1903 valgte håndværkere blandt danske statsborgere og såkaldte optanter, fik han muligheder for at udvisningsvåbnet kunne tages i anvendelse.

Byggeriet blev overdraget en bygmester Arndt i Sillerup nord for Haderslev, og han antog syv murer- og tømrersvende, hvoraf de seks var danske statsborgere, en var optantsøn. Gennem borgmesteren fik v. Uslar overbragt dem en skarp opfordring til at søge andet arbejde eller risikere udvisning. Det fik de to til at flytte til bygmesteren i Sillerup, fem gik på vandring. Første slag var dermed vundet for landråden. Men bygmester Arndt sendte så tre andre håndværkere, hvoraf en var dansk statsborger, en var optantsøn. De to bar de gode danske navne Frederiksen og Andersen. I september modtog de en skarp opfordring til at søge andet arbejde eller blive udvist. Denne gang fik v. Uslar opbakning fra regeringspræsidenten i Slesvig. Frederiksen og Andersen valgte derfor at rejse, men forinden brokkede de sig hos politiet og erklærede, at de ville klage hos landråden. De vidste tydeligvis ikke, hvem der stod bag.

Det gav selvfølgelig forsinkelser i byggeriet. Tilbage på byggeriet var herefter et par preussiske statsborgere og en murer, som blev mistænkt for at være optantsøn. Dem lykkedes det at få kirken færdig til overdragelse den 15. oktober 1903. Nu manglede kun den

indvendige færdiggørelse med gulv, bænke, alter og malerarbejde.

Her kan vi vende tilbage til tømmerblokken. Den rummer nemlig et par sætninger ud over de citerede, og de sætter både forfatternavne og dato på indskriften: **Åbenrå den 29.12.1903. Indlagt af Tømrersvend Kristian Andersen. Favrbo på Sjælland**, står der. Kristian må være en af de svende, der har arbejdet med at færdiggøre inventaret og opbygge gulv og bænke. Som dansker fra Sjælland skrev han med danske/latinske bogstaver og bolle-å. Han har følt sig trykket af det fjendtlige klima som omgav byggeriet. Det har fået ham til at udtrykke sin frygt for kirkens fremtid med de før citerede ord: **Når dette her bliver revet ned er Kirken måske gået over i Tyskernes Hænder** og til at gemme blokken med påskriften under gulvplankerne.

Men det blev opdaget. En tysk arbejdskammerat, som skrev på tysk og med gotiske bogstaver, fandt blokken og mente den skulle have en barsk kommentar. Han tilføjede derfor førnævnte tyske udsagn: **Ich hoffe dass dieses bald in Erfüllung geht**, og han tilføjede også sin forklaring (så vidt den kan læses i dag): **Rausgeholt und wieder eingelegt von [??] Maurer aus [??] z. Z. in Apenrade**.

Sætningerne er som en båndoptagelse af samtaler mellem håndværkere dengang. De hensætter os til den allersidste fase af kirkebyggeriet, da gulv og inventar blev opstillet, få måneder inden kirkens officielle indvielse den 4. april 1904.

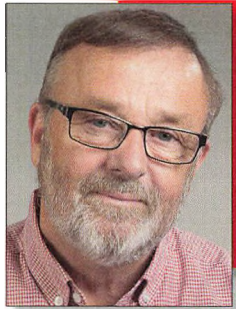
I dag ligger blokken igen nede i mørket under kirkegulvet. Der har den fået følgeskab af aviser fra i dag. De kan fortælle en sen eftertid lidt om, hvordan tiden har ændret sig fra 1903 til 2015. I dag kan vi ikke bare glæde os over, at kirken står der endnu, nu som del af folkekirken. I 112-året efter det gamle skriveri kan vi også notere, at klimaet mellem dansk og tysk og mellem myndigheder og befolkning er blevet et helt andet end dengang.

Fra Sprogforeningens årsberetning

2014

Af Frode Sørensen

I Sprogforeningen har 2014 stået i markeringen af 1864's tegn. Vi havde sammen med andre nationale foreninger et fællestelt på Dybbøl, hvor vi præsenterede tidligere udgivne bøger, gjorde opmærksom på bogen, der kom i november »Fyrretyve fortællinger fra Sønderjylland« og reklamerede for medlemskab af Sprogforeningen.

»Fyrretyve fortællinger fra Sønderjylland« var ensbetydende med adskilligt flere bestyrelsesmøder end normalt. Sidste frist for at indlevere manuskript var udgangen af juni 2014. Da skulle vi gerne have alle 40 fortæl-

linger i hus. Det er svært for en redaktion at holde 40 forfattere til ilden. Enkelte forfattere måtte da også bede om forlængelse af deres skriveperiode. I redaktionen drøftede man, hvad der skulle ske, hvis en forfatter sagde fra. Vi kunne jo ikke stå der med 39 fortællinger ved udgivelsen. Vi garderede os derfor og spurgte en ekstra forfatter. Heldigvis kom alle fortællinger i hus, så nu består »Fyrretyve fortællinger fra Sønderjylland« faktisk af 41 fortællinger, men det er der heldigvis ingen, der har opdaget. Udgivelsesdagen blev utrolig festlig. Vi havde allieret os med fotograf

Forsamlingen i Kongesalen

Sprogforeningens formål er at gavne det danske sprog og den danske kultur i Sønderjylland.

Vi arrangerer og støtter kulturelle aktiviteter, nord og syd for grænsen. Vi udgiver bøger, uddeler Sprogforeningens Kultur- og Sprogpris og vi støtter ungdommen i Sydslesvig.

Medlemskab af Sprogforeningen koster 250 kr. én gang for alle.

Indmeldelse kan ske på telefon 7462 1150 eller på sprogforeningen@gmail.com

Bliv medlem af

SPROGFORENINGEN

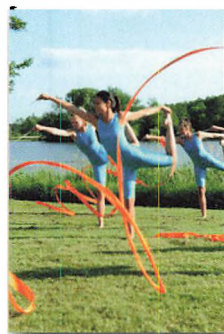

Folkehjem · Haderslevvej 7¹ · 6200 Aabenraa · www.sprogforeningen.dk

Sundeved EFTERSKOLE

8. - 9. og 10. klasse - et år med fællesskab og udfordringer i de boglige fag.

Bovrup Storegade 5 - 6200 Aabenraa - Tlf. 74680311 - Kontor@sundeved-efterskole.dk

Rita Jespersen, der tog billeder undervejs og gjorde dagen ekstra festlig.

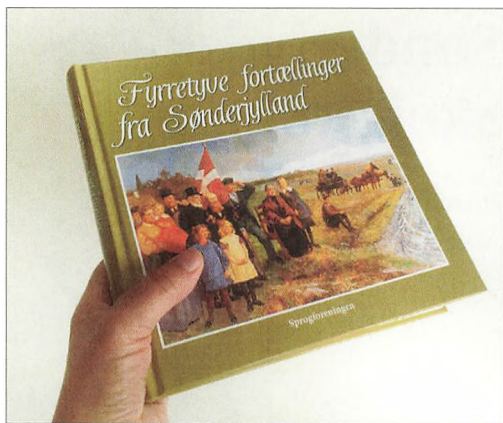
Der er mange forhold, når et sådant værk skal komme i mål: Først er der økonomien. Projektet fik en så fantastisk modtagelse hos fonde og virksomheder, at det oversteg alle forventninger. Det betød, at bogen blev større, kvaliteten af papir og billeder blev i top og vi kunne sælge bogen for 175 kr. i boghandelen og 125 kr. til medlemmer. Bogen blev præsenteret 1. november på Folkehjem i Kongesalen. Det blev en festdag, der vil gå over i Sprogforeningens historie som en milepæl. Festen var en beskedent tak til de mange, der har båret bogen igennem. Forfatterne som for et beskedent honorar på 5 bøger havde produceret sønderjysk kvalitet, korrekturlæserne, redaktørerne, bestyrelsen, og jeg må nævne Ingolf Haase for hans flotte indsats med bogens lay-out. Bogen blev godt modtaget og sælger godt.

Vi er glade for foredragssamarbejdet mellem bibliotekerne, Grænseforeningen og Foreningen Norden. Snart er der foredrag i alle fire sønderjyske byer: Haderslev, Åbenrå, Sønderborg og Tønder.

Sprogforeningens Kultur- og Sprogpris blev ikke uddelt i 2014. Den vil vende stærkt tilbage i november 2015.

Afkastet af Sprogforeningens formue er ikke så stor som tidligere, så vi må sætte tæring efter næring. Trods de økonomiske udfordringer besluttede bestyrelsen, at afgangsklasserne i Sydslesvig i 2015 skal have en boggave. I år er det naturligt, at gaven er et eksemplar af »Fyrretyve fortællinger fra Sønderjylland«.

Sprogforeningen bestyrer forskellige lega-

ter og er repræsenteret i fonde i landsdelen.

Foreningens næste bogprojekt er et samarbejde med H. E. Sørensen om »Sønderjysk Litteraturhistorie«. Dernæst et værk om H. P. Hanssen. Det er Hans Schultz Hansen fra Rigsarkivet, der vil skrive en moderne biografi om H. P. Hanssen. Udgivelsen sker i samarbejde mellem Sprogforeningen og Historisk Samfund for Sønderjylland. Bogen forventes at udkomme i 2018. Skulle det ikke nås, så venter 100-året for Genforeningen kort tid efter.

Til slut vil jeg gerne give Folkehjem et par ord med på vejen. Det vil være en fejltagelse af dimensioner, hvis Folkehjem får lov at sygne hen, så jeg vil opfordre Åbenrå Kommune til ikke blot at overveje, men at træffe beslutning om, at Folkehjem også fremover skal være rammen om Åbenrå hovedbibliotek.

Jeg vil slutte med en tak til vore medlemmer, til kontaktpersonerne og til bestyrelsen, der alle er med til at sørge for, at vores forening er velfungerende og levende.

Sprogforeningen i Sydslesvig

Jens Erik Salomonsen fremlagde beretningen fra Syd. Den danske og den sydslesvigske side hænger sammen som i Sprogforeningens logo. De to sider kan ikke undvære hinanden. Jens Erik Salomonsen måtte konstatere, at Sprogforeningens tilbud mest talte til folk over 50.

En stor succes har i det forløbne år været »Hit med Højskolesangbogen«. 15 personer fra et lokalområde får til opgave at omtale en

sang fra Højskolesangbogen. I 2014 har der været arrangementer i Rendsborg og Harreslev. Succesen gentages i 2015 på andre lokaliteter i Sydslesvig.

Det er et problem, at der ikke kommer unge til arrangementerne. Jens Erik Salomonsen sluttede sin beretning med det polemiske spørgsmål: »Kan man være dansk, når man taler tysk til hverdag?«

Sønderjydske Skoleforening

Formandens beretning
Årsmødet den 9. juni

2015

Af Peder Moltesen Ravn

Artikler
og digte

Så blev der tid til årsmøde i Sønderjydske Skoleforening med beretning og regnskab for det forgangne år.

Året 2014-15 blev økonomisk et tilfredsstillende år for Skoleforeningen. Vi har opnået et resultat før uddelinger på 507.000 kr. Vi har uddelt i alt 437.000 kr. Vores resultat bliver herefter et overskud 70.000 kr. Det er et lille fald i forhold til sidste års resultat og skyldes primært faldende forrentning af foreningens egenkapital. Dertil er der uddelt 7.000 kr. mere end sidste år. De uddelte midler fordeler sig med 358.500 kr. til 273 efterskoleelever. Til højskoleelever er der i alt uddelt 38.500 kr.

Der er uddelt 9.000 kr. i stipendier til 9 første års studerende ved videregående uddannelser. Til kulturelle formål er uddelt 14.000 kr. Desuden er Carla Schiblers Mindefond efter godkendelse af Civilstyrelsen blevet opløst og uddelt til formålet. Mindefondens formål er at støtte unge sydslesvigere ophold på Højer Efterskole, hvorfor skolen har fået overdraget fondens indestående på 17.186 kr. med klausul om, at midlerne skal anvendes til dette formål. Skoleforeningens formue udgør nu 11,1 mill. kr.

Foreningens medlemstal ligger meget stabilt og udgør pr. 1.4.2015 13.641 medlemmer, der fordeler sig med 13.540 livsvarige medlemmer og 101 årligt betalende medlemmer. Der har i det forgangne år været en medlems-tilgang på 242 nye livsvarige medlemmer.

Købmand af Nr. Hostrup Hans Jessen og hustru Kela Jessens studielegat og Den Sønderjyske Fonds Legat for skolehjælp til danske

syd for grænsen vil blive gennemgået ved regnskabsfremlæggelsen, hvorfor jeg ikke vil gå i detaljer med disse legater. Jeg kan dog oplyse, at der i de kommende år bliver mulighed for lidt større uddelinger fra Den Sønderjyske Fonds Legat, idet hensatte midler hertil er stigende og midlerne skal udbetales til formålet for ellers udløses der skat, og det vil vi forsøge at undgå. Der vil således i indeværende år være 40.000 kr. til rådighed for unge sydslesvigere skoleophold i Danmark – det være sig efterskoleophold, højskoleophold eller videregående uddannelser.

Dansk Skoleforening for Sydslesvig gør opmærksom på disse støttemuligheder på deres hjemmeside. Vi har på det seneste noteret os flere henvendelser fra unge sydslesvigere. Da vi helst ser, at afkastet fra skolehjælpslegatet går til elevstøtte, har vi igen i år bedt Dansk Skoleforening være os behjælpelige med få ansøgninger tilsendt. Ifølge efterskoleforeningen er der i indeværende år 60 unge sydslesvigere på efterskole i Danmark. En pæn fremgang i forhold til tidligere år, hvilket er glædeligt.

Der er således i 2014/15 uddelt i alt 483.000 kr. af afkastet af de midler som Skoleforeningen administrerer. Trods alt et pænt beløb. Vi må dog som tidligere nævnt forudse faldende afkast og dermed mindre beløb til uddeling de kommende år. På den baggrund har bestyrelsen på regnskabsmødet i maj måned efter oplæg fra Sydbank besluttet at ændre på porteføljesammensætningen i vores formueinvesteringer med henblik på en optimering af vores afkast. Vi overholder dog

Jørgen Kühl orienterer på A. P. Møller skolen

fortsat fondslovens bestemmelser ved at ligge med en konservativ investeringsprofil.

Årets gang i Skoleforeningen:

Bestyrelsens og almanakudvalgets ordinære udflugts- og studietur var sidste år henlagt til en tur til Sydslesvig, hvor vi besøgte A. P. Møller skolen i Slesvig. Her tog rektor Jørgen Kühl imod og orienterede om skolen. Nævnte bl.a. at eleverne i overbygningsskolen kommer fra det meste af Sydslesvig, hvorfor skolevej og skoledag for mange af eleverne er lang.

Vi besøgte herefter Dannevirke og museet i tilknytning hertil. En af Anders Schaltz Andersen meget veltilrettelagt tur sluttede på Jaruplund Højskole, hvor vi fik en rundvisning og sluttede af med hyggeligt samvær.

I det forgangne år har vi afholdt vores ordinære 4 bestyrelsesmøder med sædvanlig dagsorden i forhold til vores »årshjul«. Vi har desuden haft en drøftelse af vores synlighed, og vi har drøftet justering af vores hjemmeside. Så har vi også haft en drøftelse af det forhold, der omhandler ønsket om størst mulig støtte til efterskole- og højskoleophold set i lyset af, at vi i en periode må forvente lavere afkast af vores formue. Dette faktum bliver en balanceakt i forhold til større synlighed, hvad angår ansøgninger om elevstøtte. Det er, for at sige det på jysk »lidt træls«, men vi må jo disponere ud fra fakta og håbe på, at førnævnte tiltag med optimering af vore

investeringer på sigt vil give et bedre afkast, så vi fortsat kan uddele pæne beløb.

Karaktersagen i Sydslesvig:

I november måned drøftede vi på et bestyrelsesmøde karaktersagen vedrørende sydslesvigske gymnasieelever. En sag, hvis forløb vi fra dansk side ikke kan være stolte af. Vi henvendte os til Sydslesvigudvalget og bad udvalget tage sagen op politisk med henblik på at finde en politisk løsning, så unge gymnasieelever fra det danske mindretal kunne blive ligestillet med de danske gymnasieelever. Det måtte i denne sag handle om at se muligheder frem for begrænsninger. Efter at Dansk Skoleforening for Sydslesvig med argumenter og møder i ministerierne havde forsøgt at nå en løsning uden held tog Sydslesvigudvalget og Grænseforeningen sagen op, hvorefter man fandt frem til en løsning. Sagen er et eksempel på, at der kan være langt fra teknokraterne i København til hverdagens udfordringer hos det danske mindretal i Sydslesvig. Godt at argumenterne vandt gehør, og at der var politisk vilje til at finde en fornuftig løsning på sagen, men lidt utroligt, at ministre og embedsmænd ikke udviste vilje til en løsning, før der blev lagt politisk pres på.

Sønderjydsk Skoleforening er repræsenteret i en række bestyrelser:

I Købmand Sørensens Legat har vi 2 bestyrel-

sesposter. Sørensens legat har en samlet legatformue på ca. 7,5 mill. Kr. Ifølge legatets fundats skal afkastet efter konsolidering tilgå Sønderjydsk Skoleforening. Vi har sidste år modtaget 181.000 kr. Der skal herfra lyde en tak for dette beløb.

Vi er repræsenteret i Folkehjems bestyrelse. Jeg kan oplyse, at Folkehjem er inde i en positiv udvikling, hvad angår daglig drift. Der er i foråret blevet afsluttet et større forbedrings- og renoveringsarbejde herunder udskiftning af en del af taget og tagkonstruktionen. Bestyrelsen arbejder på en fremadrettet holdbar løsning for Folkehjem.

På Jaruplund Højskole har vi også en bestyrelsespost. Skolen er blevet moderniseret og fremtræder nu med nogle gode attraktive rammer. Skolen har fået ny forstander, og der er igangsat tiltag for at sikre et stabilt elevgrundlag for derved at sikre højskolen frem i tid. Sønderjydsk Skoleforening var i sin tid med til at skaffe midler til oprettelse af højskolen. Derfor har vi en repræsentant i skolens bestyrelse. Vi er desuden repræsenteret i bestyrelsen for H. P. Hanssens Mindefond, Dansk Kultursamfund af 1910 samt Ingeborg og Th. Thomsens Legat.

Sønderjysk Almanak:

Almanakken bidrager igen i år positivt til regnskabet med et overskud på 37.000 kr. Det fine resultat er skabt på baggrund af et aktivt udvalg, der yder et stort stykke frivilligt arbejde. En indsats som er enestående og som udvalget fortjener stor ros for. Uden denne indsats ingen Almanak. 23. årgang er ved at være klar til at gå i trykken, og I kan glæde jer til at blive præsenteret for en ny og spændende udgave medio november måned. Vi holder fast i traditionen med udgivelse af almanakken ved en sammenkomst på Folkehjem, hvor artikelforfattere indbydes sammen med pressen. Vores naturlige udsalgssteder via boghandlerne svinder ind. Derfor skal der findes nye udsalgssteder i disse områder. Jeg vil sige tak til jer, der frivilligt sælger almanakken i jeres nærområde. Det gælder bestyrelsesmedlemmer, foreningens tillidsmænd og andre, der gør en stor indsats. I er med til at opbygge en god og stabil kundekreds. Jeg skal sluttelig nævne,

at Almanakken også kan bestilles via vores hjemmeside:

www.sønderjydskskoleforening.dk

Efterskolerne gør en forskel:

Efterskolerne har fortsat succes og de fleste skoler kan melde fuldt hus. I indeværende år er der 28.000 unge på efterskole, hvilket er rekord. Det er jo lidt fantastisk, for det er jo ikke gratis at sende sine børn på efterskole. Derfor er skoleformen et bevidst tilvalg fra forældre og de unge. Der kan være forskellige årsager til et sådant valg. Jeg tror helt overordnet, at tilvalg af denne skoleform hænger sammen med ønsket om et skoleskift efter gode år i folkeskolen for langt de fleste. Det er også ønsket om at stå på egne ben og indgå i et forpligtende fællesskab. Et efterskoleophold bidrager til en modningsproces for mange unge, som i tilgift får en oplevelse for livet. Dertil bidrager et efterskoleophold til, at de fleste bliver afklaret omkring deres videre uddannelsesforløb. Det er nemlig et faktum, at unge, der har været på en efterskole har mindre frafald på de videregående uddannelser.

Ikke alle i vores samfund deler efterskolerens betydning som et kulturbærende led i vores uddannelsessystem. En underdirektør fra Dansk Industri var i oktober måned i pressen med en kronik, hvor hun mente, at efterskolerne var for dyre for det danske samfund, og at eleverne ikke fik et mærkbart fagligt løft. Hun så hellere, at man brugte tilskudsmidlerne på folkeskolen for derved at bringe de unge hurtigere igennem uddannelsessystemet. En sådan opfattelse kaldte på et modspil. På vegne af skoleforeningen tillod jeg mig, at imødegå denne holdning ved at pege på efterskoleformens dokumenterede effekt og betydning for vores uddannelsessystem. Alt kan jo ikke gøres op i penge, men sund fornuft og fakta tilsiger, at der skal værnes om efterskoleformen. Det vil være meget uklogt at beskære denne skoleform.

Jeg vil slutte min årsberetning med at bringe en tak til vores tillidsmænd for jeres indsats i det forløbne år. Desuden en tak til bestyrelsen for et godt samarbejde. Sidst men ikke mindst en tak til vores kasserer og sekretær for jeres altid solide indsats.

Elva Thorup Nielsen

Flensborg

* 25.05.1924

† 19.10.2014

Fhv. lektor Elva Thorup Nielsen blev født den 25. maj 1924 i Lovrup i Sønderjylland og døde den 19. oktober 2014. Hun var datter af førstelærer Anton Nissen og hustru Cathrine. Hun tog studentereksamen fra Tønder Stats-skole i 1943 og påbegyndte samme år sit studium på Københavns Universitet med gymnastik som hovedfag og matematik, fysik og kemi som bifag. Hun blev cand. mag. i 1950 og tog skoleembedseksamen i 1951. I 1950 blev Elva gift med sin studiekammerat Christian Thorup Nielsen, og i 1951 ansattes begge som adjunkter ved Duborg-Skolen i Flensborg. Hun efterlader børnene Jørgen, Jytte og Jette.

Elva's ansættelse ved Duborg-Skolen kom til at vare i godt 38 år. I sine yngre år underviste hun både i gymnastik/idræt og matematik, senere udelukkende i matematik. Elvas faglige dygtighed, hendes gode pædagogiske evner, hendes engagement og naturlige myndighed prægede undervisningen og affødte respekt hos elever, forældre og lærere. Hendes venlige, stilfærdige og rolige fremtræden bidrog til, at hun samtidig var en meget afholdt lærer og kollega.

Sideløbende med lærergerningen på Duborg-Skolen var Elva Thorup Nielsen igennem mange år en efterspurgt kursustlærer i matematik ved Danmarks Lærerskole og ved Dansk Skoleforening for Sydslesvigs kursusrvirksomhed.

Ægtefællen Christian Thorup Niensens udnævnelse til skoledirektør i 1961 ændrede også Elvas hverdag. Berøringsfladen med

personer og personkredse blev udvidet, og der fulgte forpligtelser med. Takket være Elvas og Christians gæstfrihed har talrige personer i årenes løb oplevet hyggelige og indholds-rige timer i det Thorupske hjem – først i Rid-dergade og senere i Stuhrsallee og i Kobber-mølle. Men Elva blev naturligvis også ind-draget i de opgaver og problemer, som »Tho-rup« i det daglige var konfronteret med. Også på dette felt var hun sin mand en stor støtte - ikke mindst som en kritisk og idérig samtale-partner.

Med sit samfundssyn og med blik for hel-heden i det danske arbejde i Sydslesvig, hvor det danske skolearbejde kun er »en del af det danske folkeliv i Sydslesvig«, var Elva altid parat til ud over selve skolearbejdet at yde en ekstra frivillig indsats, herunder i det danske mindretals folkelige/kulturelle arbejde. I sine yngre år virkede hun som gymnastikinstruktør i gymnastikforeningen DAN. I lang tid med-virkede hun gennem »Duborg-Samfundet« i arbejdet med at opretholde kontakten mel-lem skolen og dens mange tidligere elever. Senere varetog hun vigtige opgaver både i Sydslesvigsk Forenings og Dansk Sundheds-tjenestes social-humanitære arbejde. Efter pensioneringen i 1989 blev der tid og kræfter til at udvide sidstnævnte indsatsområder. I en årrække var Elva formand for SSF's huma-nitære udvalg og hun var en nøgleperson i arbejdet for oprettelse af og ved driften af støttekredsen for det danske alderdomshjem i Flensborg.

Æret være Elva Thorup Niensens minde.

Anna Aabenhus

Gråsten

★ 28.10.1919

† 27.10.2014

Anna blev født i Skjoldborg i Thy og voksede op i et religiøst hjem med strenge moralske krav. Det var krav, som hun havde svært ved at acceptere. Hun var aktiv i gymnastik, håndbold og i dilettant. Anna gik på Askov Højskole og Snoghøj Folkehøjskole for at dygtiggøre sig. I 1936 mødte hun Arne Aabenhus, som var lærer på skolen i Skjoldborg og blev gift i 1940.

Anna stod ved Arnes side, når han startede frivilligt arbejde i byen, bl. a. teaterforestillinger i forsamlingshuset. Under besættelsen var det hende, som holdt sammen på familien, mens Arne var under jorden.

Efter krigen flyttede familien til Kofoeds træningsskole på Amager, hvor Anna passede køkkenet. I 1948 flyttede de til den nystartede Folkung-skolen (nuværende Gigthospitalet) i Gråsten, hvor hun igen skulle stå for det praktiske. Dansk Amatør Teater Samvirke blev stiftet i 1948 og i 1951 flyttede kontoret ind i det nybyggede hus på Solbakken. Igen var det Anna, der var den praktiske medhjælper på kontoret.

Anna og Arne havde travlt med oplæsning og teater nord og syd for grænsen. Hun hjalp

til hos spejderne, blev tropsfører, lavede mad med dem, dramatiserede eventyr, ligesom hun underviste i gymnastik på Rinkenæs Efterskole.

Det blev til mange teateropgaver. Hun spillede på Det lille Teater i Flensborg, i Forsøgsscenen, i Kirkespils-gruppen og Det lille Teater i Gråsten. Hun satte stykker op flere steder i Sønderjylland. Spillede med i egnsspillene på Cathrinesminde Teglværksmuseum og i 2014 var hun med i sin sidste forestilling »Skudt i grus«. Hun var da næsten 95 år.

Det lille Teater, Gråsten, som hun var med til at stifte i 1972, blev hendes teater. Da hun fyldte 80 år, fik teatret skrevet »Crepes Suzette« til hende. Det er skrevet af Kaj Nissen. Hun stod alene på scenen ca. én time.

Dansk Amatør Teater Samvirke (DATS) og Det lille Teater, Gråsten, havde udnævnt hende til Æresmedlem.

Tirsdag den 3. februar tog en fyldt Gråsten Slotskirke afsked med Anna. En stor kulturperson er ikke mere. Hendes urne er nedsat på Fjellerup Kirkegård.

Iver Kristensen

Slesvig

* 03.01.1929

† 04.12.2014

Vi måtte mandag den 8. december tage til efterretning, at Iver Kristensen er død, 85 år gammel.

Iver kom til Slesvig fra det nordvestjyske, nærmere betegnet fra Thy. Efter sin lærer-eksamen fra Skive Seminarium i 1960 valgte Iver efter nogle år i det vest- og nordjyske at lægge sin livsgerning i Sydslesvig, på Hiort Lorenzen-Skolen, hvor han underviste fra 1967 til sin pensionering i 1993.

I Slesvig giftede Iver sig med Martha; de stiftede familie og byggede hus, og han voksede ind i Sydslesvig, levede en sydslesvigsk hverdag, blev i bedste forståelse sydslesviger og delte kår med sine sydslesvigiske landsmænd resten af sit liv.

På Hiort Lorenzen-Skolen var Iver en institution i fagene biologi, sløjd og hjemkundskab. Disse fag findes i dag ikke mere i skolernes skemaer, men havde dengang en høj status og var populære hos eleverne. Alene det faktum, at Iver som mandsperson underviste i hjemkundskab/skolekøkken var i den tid noget særegent.

På skolen oplevede vi Iver som et beskedent, men selvbevidst menneske. Med sine vestjyske rødder satte Iver pris på gedigent

arbejde, både hos sig selv og sine elever. Han kunne stå inde for sig selv og sine handlinger og han var altid god for en munter bemærkning og god til at feste.

Efter sin pensionering i 1993 fulgte Martha og Iver godt med i, hvad der rørte sig på Hiort Lorenzen-Skolen, og det er ikke længe siden, at vi kunne få en hyggelig snak i forbindelse med et arrangement på skolen.

Iver Kristensen var den stille i samfundet, men han påtog sig mange opgaver i årenes løb. Således blev han af det danske forsvars-ministerium opfordret til at pleje og vedligeholde de danske grave fra de Slesvigiske krige i det sydlige Sydslesvig, en opgave, han påtog sig fra 1987 til 2007. En værdig medarbejder på det område. Iver Kristensen fik gennem sin tid fotograferet og katalogiseret krigergravene i Slesvig-Egernførde-Rendsborg området.

I mange andre sammenhænge har han sat sine spor. Altid beskeden og tilbageholdende. Man kunne stole på Iver Kristensen. Havde han sagt sit ja til en opgave, betød det, at opgaven var i gode hænder. Sådan vil vi bevare minderne om Iver Kristensen.

Æret være Ivers minde

Flemming Radsted Madsen

Haslev

★ 16.04.1937

† 29.12.2014

Sydslesvig har mistet en nær ven ... Slesvig-Ligaens tidligere formand, Flemming Radsted Madsen, er død i en alder af 76 år. Flemming Radsted Madsen døde efter længere tids sygdom. Den sygdom som i september sidste år fik ham til at afgive posten som formand for Slesvig-Ligaen til sin efterfølger, Anne-Marie Thorup.

Flemming Radsted Madsen kunne altid være sikker på, at Dannebrog var hejst overalt i Danmark på hans fødselsdag, idet han født den 16. april 1937 fejrede dagen sammen med dronning Margrethe.

Flemming Radsted Madsen var først lærer, men skiftede senere til det private erhvervsliv som sælger. Sin værnepligt aftjente han ved Livgarden, og han var et engageret medlem af Garderforeningen. Også Odd Fellow logen i hjembyen Haslev havde i ham et aktivt medlem.

Selv om han først blev valgt ind i bestyrelsen for Slesvig-Ligaens bestyrelse i september 2000 og straks derefter af bestyrelsen valgt som efterfølger for Arne Broe, var han langt

fra ukendt med Sydslesvig og landsdelens historie. Interessen for historien blev fulgt op af et aktivt engagement i støtten til og udviklingen af mindretallet gennem mange besøg både som officiel repræsentant for ligaen og hos de personlige venner, som han og hustruen Sonja gennem årene knyttede. Det støt faldende medlemstal i Slesvig-Ligaen bekymrede Flemming Radsted Madsen, idet det også betød færre midler til at støtte det danske arbejde. Det gjaldt især i den sydøstlige del af Sydslesvig, hvor foreningen efter Anden Verdenskrig blandt andet var med til oprette skolerne i Askfelt, Egernførde og Risby, men også andre foreninger i resten af landsdelen nød gennem årene godt af en økonomisk håndsrækning. Det skete efter princippet »hjælp til selvhjælp«, som Flemming Radsted Madsen personligt lagde stor vægt på.

Flemming Radsted Madsen efterlader foruden hustruen Sonja, som han for tre år siden fejrede guldbryllup med, to døtre og børnebørn.

Viggo Vandkær Thomsen

Lysabild

* 28.01.1933

† 27.01.2015

Et meget stort træ er væltet ...

Forhenværende Skoleinspektør og Ridder af Dannebrog Viggo Vandkær Thomsen født den 28. januar 1933, Degnegården i Lysabild på Als er stille afgået ved døden på Sønderborg Sygehus den 27. januar 2015. Dagen før hans 82 års fødselsdag.

Gennem et langt virke som lærer i Ødis ved Kolding, som skoleleder i Skivum i Himmerland, i Mosbjerg i Vendsyssel og sidst som skoleinspektør på Lysabild Skole på Als, var han et lysende forbillede for rigtig mange i skoleverdenen.

Hans evner til altid at kunne bringe den enkelte elev i centrum i indlæringen, var langt forud for sin tid. Samtidig formåede Viggo af få kollegaer og ansatte gjort til virkelige teams – på alle 4 skoler.

Viggos store lokale engagement i Sydjylland, i Himmerland, i Vendsyssel og på Als, har efterladt dybe spor – også her mange år senere.

Hans arbejde med ungdomsklubber, mødeudvalg, lokalhistoriske foreninger og medvirken til udgivelse af flere bøger om hans lokalsamfund skabte stor respekt, beundring og venskaber.

Hans arbejde i Od Fellow logen i Sønderborg udbyggede yderligere denne respekt - og var samtidig hans store private holdepunkt.

Viggo var til for få år siden en meget anvendt foredragsholder, som med kloge og ligefremme ord om livet kunne tryllebinde en stor forsamling. Hans udgangspunkt var altid det positive: at kunne se muligheder i alle situationer.

Til det sidste var Viggo en flittig avis-skribent. Utallige kronikker og læserbreve har fundet plads i alle landets aviser.

Den røde tråd gennem alt hans skrivearbejde var de menneskelige relationer - og hvordan vi og livet bliver bedre af at behandle hinanden ordentligt

Sådan var Viggo også som familiefar. Han bandt en efterhånden stor familie sammen med en insisterende holden fast i, at vi skulle mødes så ofte som overhovedet muligt og at enhver lejlighed til at snakke og grine sammen skulle udnyttes.

Viggo var altid den første med trøstende ord og hjælp, når der var familiemedlemmer som havde brug for det.

Han var familiens store samlingspunkt.

Vi har mistet en dejlig mand og en skøn Far, Svigerfar, Farfar og Oldefar. Men vi vil altid beholde hans positive livsindstilling som et evigt minde

Viggo efterlader hustru, 4 børn, 9 børnebørn og 2 oldebørn.

Christian Clausen

Vester Højst

★ 25.08.1931

† 12.03.2015

En enestående personlighed, der har sat sig mange betydningsfulde spor, er gået bort. Christian Clausen var landmandssøn fra Nybøl og var godt i gang ved landbruget, da han mødte sin kommende hustru Astrid, der var nyuddannet lærer på Nybøl Skole. De mødtes i præstegården til en amatørteaterforestilling. Christian spillede med i »Tre mand frem« og Astrid var sufflør. Det blev kimen til et harmonisk ægteskab og samliv, der gav ballasten til et helt enestående virke for det initiativrige og kreative menneske. Han blev lærer fra Tønder Stats-seminarium. Abild Skole var det første sted, der fik glæde af det dygtige lærerpar.

Christian Clausen startede i 1959 de grønne KFUM-spejdere i Abild. Det blev starten til, at stort set alle hjem i Abild Sogn en overgang var mere eller mindre berørt af spejderbevægelsen. Cedde, som var kaldenavnet, var til sin død et forbillede, som vi alle kunne beundre og se op til. Han havde alle de gode egenskaber, som man kunne tænke sig. Efter Abild-tiden kom han til Ellum Skole. Astrid stod sin mand bi i alle forhold og støttede ham i de mangfoldige gøremål, han deltog i. Daværende skolekonsulent Erik Tygesen betragtede Ellum skole »som det ypperste blandt lilleskoler«.

Christian Clausen blev senere – mere eller mindre »headhunted« af amtsskolekonsulent Tygesen - en dygtig og initiativrig forstander på Specialskolen i Sofiedal, og Astrid blev samtidig tilknyttet skolen først som oldfrue og senere som lærer. Mange unge med vanskelige vilkår fik her - med parrets naturlige pædagogiske egenskaber – mange gode værdier og færdigheder med på deres videre færd i livet. Christian Clausen afsluttede lærergerningen ved Løgumkloster Kommuneskole. Alt hvad Christian Clausen gik op i og deltog i, blev

gjort med et fantastisk engagement og en altid kendetegnende entusiasme. Det gjaldt også:

- indenfor biavlen, hvor han en overgang var formand for Gl. Tønder Amts Biavlereforening, og hvor han etablerede en særlig biskole for interesserede nye biavlere.

- som spillemand, dirigent og entertainer med sønderjyske historier og anekdoter på egnens dialekt i »Tante Tottes Knævarmere«, som har spredt glæde ved mange lejligheder, bl.a. i flere år ved de Sydslesvigske Årsmøder.

- ved udviklingen af spejderbevægelsen i Grønland, fornyelser i spejderbevægelsen herhjemme og som redaktør af spejderbladet »Væbneren«.

- som handyman, der kunne producere de fineste møbler og specialet, de små dragkister og legehuse til naboers og venners børn.

- og i de senere år som en ivrig fotograf.

Alle steder kunne den lille beskedne mand skabe noget større og indholdsrigt, hele tiden båret af nye idéer og somme tider finurlige vinkler.

Et meget stort menneske og en kærlig og omsorgsfuld ægtefælle, far, svigerfar og farfar er nu kun tilbage i erindringen. En kærlighed og omsorg, som også betød meget først ved deres lille datter Annette Birgittes død i Abild og senere ved den voksne søn Søren's tragiske ulykke og død i Indien. Et begivenhedsrigt liv med oplevelse af mange indholdsrige glæder men også tragedier, megen alvor og sorg er til ende. Mange kan kun fylde med taknemlighed over at have kendt dette store menneske med den lille karakteristiske kalot. Vi, der har kendt ham, vil i taknemlighed og med stolthed erindre, at vi fik lov til at være en del af Ceddes verden. Han har betydet så meget for hver enkelt af os.

Æret være Christian Clausens minde.

Vincent Jessen

Høruphav

* 03.04.1938

† 08.06.2015

Efter en dejlig sejldags på Alssund mandag den 8. juni 2015 i det fineste solskin fortøjede vi båden ved landgangsbroen. Da Vincent når ind i nausten, rammes han af et slagtilfælde og falder pludselig omkuld.

Genoplivningsforsøg ved roere og senere Falck og redningsmandskab var forgæves.

Vincent Jessen, formand for Nydamselskabet og Nydambådens Laug, har været tilknyttet selskabet siden starten. Det var hans viden om jordbund i moser, der først var til gavn for selskabet. Meget tidligt tegnede han et kort over mosen. Det hjalp os og Nationalmuseets folk med at positionsbestemme lokaliteter i mosen. Der fandtes tidligere flere kort. Og nu har vi et.

Selskabet udviklede sig hurtigt, og på et tidspunkt bliver Vincent Jessen valgt til formand.

Takket være Vincent Jessens engagement kom Nydam mose i fokus. Det skyldes de mange oldsager, der endnu ligger i mosen. Ingen ved, hvor mange mosen endnu gemmer. Måske 10.000 eller 20.000. I dag er mosens indhold af trædele kraftigt truet af kærpadderokkernes fremtrængning. Flere løsninger til bekæmpelse af padderokker har været prøvet og er under vurdering.

Det er Vincent Jessens utrættelige ildhu og systematiske indsats, der skal sættes i fokus som sikring af bevarelsen af mosens værdifulde oldsager.

Vincent Jessen var god til at holde fokus på sine arbejdsopgaver. Således har padderokkerne været bekæmpet i snart 30 år. Sagens alvor understreges af, at et skjold, som

Nationalmuseet gravede ud, havde 800 huller efter padderokkernes ødelæggelser.

Vincent Jessen har skabt mange kontakter hos Nationalmuseet og hos andre myndigheder. Nå arkæologerne arbejdede i mosen, blev de ofte inviteret til kammeratligt samvær hos Nina og Vincent på Peberbjerg. Det bevirkede, at fagarkæologer og Nydamselskabet fik et godt samarbejde op at stå. Hertil et godt samarbejde med fagfolk på Gottorp slot i Slesvig.

Et af Vincent Jessens indsatsområder er bygningen af en kopi af Nydambåden, Nydam Tveir, samt en naust til den. Nydam Tveir vil i en meget lang fremtid stå som et monument over arkæologien i Sønderjylland. Desuden er Nydamhuset renoveret med midler fra A. P. Møllers Fond.

Selskabet har nydt gavn af, at vi har haft HKH Prins Joachim som protektor.

En vigtig egenskab ved Vincent Jessen, som foreningen har draget nytte af, er formandens talent for at udarbejde projekter. Det er velformulerede projekter, som har dannet grundlag for at skaffe finansiering.

De første midler til bådbygningen kom fra Sønderborg Kommune. Kommunen oprettede en ildsjælepulje. Så Vincent Jessen har et kommunalt papir, der viser, han var en ildsjæl.

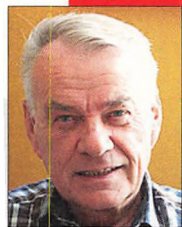
Nydamselskabet skal arbejde videre. Vi skal se fremad. Vi har med interesse studeret Haderslev Museums arbejde og rapporter angående folkeslagenes indbyrdes krige i Sønderjylland. Det er vor opfattelse, at der i mosen stadig gemmer sig oldsager, der vidner om Sønderjyllands tidlige historie.

Wolfgang Dibbern

Løgumkloster

* 25.10.1942

† 09.07.2015

Grænselandet mistede en af sine trofaste sønner, da Wolfgang Dibbern måtte opgive kampen mod sygdommen. Det er svært at forlige sig med, at man ikke længere skal se hans gode og glade øjne og mærke hans faste håndtryk.

Han blev født og voksede op i Flensborg, og hans sydslesvigske baggrund fulgte ham alle dage. Han var meget vidende om grænselandets forhold og gav gerne sin viden videre. Han var en god fortæller, og det var en oplevelse at være rundt i Sydslesvig (ja Nordslesvig med) med ham som leder på turen.

Efter en håndværkeruddannelse blev han lærer fra Ribe Seminarium. Han var lærer og psykolog forskellige steder, men sin livsgerning fik han som forstander på Højer Ungdomsskole. En eminent leder var han. Han var ikke pedantisk, men alt var altid i den bedste orden - og så havde han forstand

på økonomi. Han var i et par valgperioder medlem af Højer byråd, hvor han også gjorde god fyldest.

I nogle år var han i bestyrelsen for Grænseforeningen, nogle år som næstformand. På det hjemlige plan blev det til bestyrelsesposter i Refugiet og Højskolen. Da Højskolen en tid havde ledelsesproblemer, trådte han til i nogle måneder som forstander. Sammen med Bodil rejste han land og rige rundt med forskellige billedforedrag. Han virkede også som taler ved årsmøderne i Sydslesvig.

Hans naturlige myndighed gjorde sig gældende, når han optrådte som ordstyrer ved forskellige foreninger og årsmøder.

I mange sammenhænge vil han blive savnet. Hans gode humør og redelighed gjorde ham til midtpunkt i enhver sammenhæng.

Æret være Wolfgangs minde.

Bodil Bjerre

Skærbæk

* 14.08.1935

† 26.07.2015

Kort før sin 80-års fødselsdag døde Bodil Bjerre, Skærbæk på Hospice Sydvestjylland i Esbjerg efter nogle ugers svær sygdom.

Bodil var Skærbækpige, født på Tøndervej, hvor hun levede stort set hele sit liv. Hjemmet var klart dansk.

Denne ånd prægede Bodil hele livet. 1956 blev hun gift med bogtrykker Erling Bjerre, og sammen opbyggede de ikke alene en solid forretning, By og Land Bogtrykkeri, i dag BL-Tryk, i Skærbæk, men også et godt og trygt og åbent hjem. De var medlem af Frimenigheden, indtil den blev nedlagt. I frimenighedens kirke var Bodil i øvrigt både døbt, konfirmeret og gift. Gennem mange år var Erling og Bodil aktive i byens liv på forskellig vis, han bl.a. som viceborgmester, mens hun blev formand for menighedsrådet og medlem af forskellige kirkelige udvalg under Ribe Stift, ligesom hun var medlem

af bestyrelsen for Historisk Forening og en tid formand for Skærbæk Museum, i dag en del af Museum Sønderjylland, ligesom hun var leder af Lokalhistorisk Arkiv i mange år. Gennem en årrække var hun desuden sekretær i bestyrelsen for egnsspillene »Højt til himlen«. I begyndelsen af juni blev hun genvalgt som præsident for Inner Wheel, men måtte på grund af sygdommen frasige sig posten få dage senere.

Bodil var et åbent, venligt og aktivt menneske, interesseret i litteratur, musik og teater og verden omkring hende. Ved sin død var hun således medlem af mere end 20 foreninger, hvor hun ofte gjorde en indsats uden at gøre stor stads af det. Hun var indbegrebet af udtrykket »det stille vand, den dybe grund«. Vi vil savne samværet og de mange samtaler gennem årene.

Niels Henrik Arendt

Staby

* 23.09.1950

† 24.08.2015

Når disse linjer læses, vil det stadig være svært at fatte, at Niels Henrik Arendt (NHA) ikke er her mere. Som det levende og stærke menneske han var. Et fyrtårn i dansk kirkeliv og i mange andre sammenhænge. Ikke fordi han ønskede at tilkalde sig opmærksomhed. Dertil var han alt for beskeden og meget lidt selvhøjtidelig. Titler betød ikke andet for ham end en mulighed for at komme til orde med det, han brændte for. Og det var frem for alt som præst at forkynde evangeliet. Derfor udtalte han også om det at blive præst i Staby efter i 14 år at have givet alt til bispegerningen i Haderslev: Nu er jeg tilbage i forreste række. I det Vestjylland, der var gået hans kone Birgitte og ham selv i blodet i årene fra 1975 til 1992, hvor de var præstepar i Naur og Sir.

For jyde er man, når man er vokset op i Ugilt i Vendsyssel. Og sønderjyde tør man kalde sig, når man har haft sin ungdom i Tønder. I en tid der endnu var præget af modsætningerne mellem det danske og det tyske. Noget der med tiden har forandret sig til en glæde over de mange kulturer, man møder i grænselandet og en glæde over sprogene, der beriger hinanden. Fuldt fortløbig med tysk kunne NHA som biskop knytte stærke bånd på tværs af grænsen til Den Nordtyske Kirke. Og det var også en ekstra glæde ved bispegerningen i Haderslev, at det indbefattede tilsynet med de danske menigheder i Sydslesvig.

Men udsynet gik videre. Dybt præget af mødet med Afrika og Islam i årene fra 1985 til 1987, hvor NHA sammen med familien var udsendt som missionær af Sudanmissionen til Sierra Leone, kunne han med dyb indsigt være en troværdig stemme i en til tider fordomsfuld debat om Islam og

en vigtig røst i en tværreligiøs samtale. Og drevet af en stor rejselyst kom Birgitte og han verden rundt.

Når man skal nå meget på kort tid, hjælper det at være tidligt ude. Teologisk kandidat og ordineret præst i en alder af 24 år. Et indlysende valg som domprovst fra 1992 og som biskop fra 1999 i Haderslev. Og det var lidt af en udfordring for Kirkeministeriet at finde ud af, hvad man stiller op med en biskop, der ikke klæber til embedet, men efter 14 år vælger at tage sin afsked. Og det med et eftermæle som en fremragende biskop med stor omsorg for menighedsråd og præster. Konflikter og stridbare sind er kirken ikke forskånet for, men sådan noget undrer, når man som NHA til det yderste er saglig og selv meget lyttende. Det som tyngede og holdt ham vågen var dog i endnu højere grad omtanken for de præster, der havde mistet modet eller var syge eller havde haft sorg. Altid kom der et opmuntrende brev ind ad døren. Og Haderslev Stift blev med NHA som biskop i stadig stigende grad anerkendt som et godt sted at søge hen som præst. Også fordi NHA med sin intellektuelle og teologiske tyngde var til stadig inspiration for stiftets præster. Som barn af cand.theol. Else Engberg Arendt og dr. theol. Rudolf Arendt var teologien da også kommet ind med moder-mælken.

På baggrund af den inspiration læsningen af H. V. Gregersens bog om reformationen i Sønderjylland havde givet pakkede NHA en dag bilen og kørte sammen med domorganist Svend Prip til Wittenberg. Det blev startskud-det til den venskabsforbindelse, der i dag er stærk og levende mellem domsognets menighed i Haderslev og Slotskirkens menighed i Wittenberg og mellem de to byer. Og frem til

2017 ville Niels Henrik Arendt som folkekirkens teologiske rådgiver havde arbejdet intenst på at bevidstgøre det folkelige og det folkekirkelige Danmark om reformationens betydning for kirke og samfund. I denne og mange andre sammenhæng vil NHA være dybt savnet. Hvilket er for intet at regne mod det savn som familien er ramt af.

NHA følte sig bedst klædt i genbrugstøj og hans ellers milde røst kunne blive ganske skrap, når han følte sig provokeret af tidens åndløshed og materialisme og overforbrug. Men en stor glæde ved livet og en stærk tillid til Gud skinnede igennem alt, hvad han sagde og gjorde.
Ære være Niels Henrik Arendts minde.

Frøslevlejrens
efterskole

www.fle-skole.dk

Gymnastik - Kampsport - Japansk

HØJER
EFTERSKOLE

We are family

Det bedste år i dit liv

KÆRE MOR OG FARI
**JEG ER IKKE
HJEMME DA JEG
ER TAGET PÅ
LADELUND
EFTERSKOLE**

LADELUND EFTERSKOLE

Når du er færdig med
at læse Almanakken...

Sønderborg

– så tag en tur til
Sønderborg

Få øje på de mange muligheder her:
www.sonderborg.dk

Ringriderfester, historiske ture, klassiske **koncerter i Alsion**, Danmarks største **skulpturpark**, **rock** under åben himmel, **festivaler**, i båd, til fods eller på cykel i **naturen**, **revy**, fællessang, cafeliv, **oplevelsespark**, museer, **møller**, ballet, **kunstscole**, udstillinger, **masser af butikker**, gode råvarer til bordet – **ja, vi ku' blive ved!**

Det danske kongehus

Ifølge § 1 i tronfølgeoven af 27. marts 1953 nedarves tronen inden for Kong Christian X og Dronning Alexandrines efterslægt

Margrethe II (Alexandrine Porhildur Ingrid) **Danmarks Dronning**, født 16.4.1940 på Amalienborg, succederede 14.1.1972, gift 10.6.1967 i København med

Prins Henrik af Danmark (født Henri-Marie-Jean-André greve de Laborde de Monpezat), født 11.6.1934 i Talence, Gironde, Frankrig

Sønner:

(1) **Kronprins Frederik** André Henrik Christian, født 26.5.1968 i København, gift 14.5.2004 i Vor Frue Kirke med **Kronprinsesse Mary** Elizabeth, **grevinde af Monpezat**, født Donaldson, født 5.2.1972 i Hobart, Tasmanien.

Børn:

Prins Christian Valdemar Henri John, født 15.10.2005 i København.

Prinsesse Isabella Henrietta Ingrid Margrethe, født 21.4.2007 i København.

Prins Vincent Frederik Minik Alexander, født 8.1.2011 i København.

Prinsesse Josephine Sophia Ivalo Mathilda, født 8.1.2011 i København.

(2) **Prins Joachim** Holger Waldemar Christian, født 7.6.1969 i København. Gift 1. gang: 18.11.1995 i Frederiksborg Slotskirke med **Alexandra** Christina, **grevinde af Frederiksborg**, født Manley, født 30.6.1964 i Hong Kong.

Børn:

Prins Nikolai William Alexander Frederik, født 28.8.1999 i København.

Prins Felix Henrik Valdemar Christian, født 22.7.2002 i København.

Ægteskabet opløst 8.4.2005. Gift 2. gang: 24.5.2008 i Møgeltonder Kirke med

Prinsesse Marie Agathe Odile, **grevinde af Monpezat**, født Cavallier, født 6.2.1976 i Paris, Frankrig.

Børn:

Prins Henrik Carl Joachim Alain, født 4.5.2009 i København.

Prinsesse Athena Marguerite Françoise Marie, født 24.1.2012 i København.

Dronningens søstre:

Prinsesse Benedikte Astrid Ingeborg Ingrid, født 29.4.1944 på Amalienborg.

Gift 3.2.1968 på Fredensborg Slot med **Richard** Casimir Karl August Konstantin **Prins til Sayn-Wittgenstein-Berleburg**, født 29.10.1934 på Berleburg.

Børn:

(1) **Prins Gustav** Frederik Philip Richard, født 12.1.1969 i Frankfurt a.M.

(2) **Prinsesse Alexandra** Rosemarie Ingrid Benedikte, født 20.11.1970 i København. Gift 6.6.1998 i Gråsten Slotskirke med **Jefferson-Friedrich Volker Benjamin Graf von Pfeil und Klein-Ellguth**.

Børn:

Friedrich Richard Oscar Jefferson Graf von Pfeil und Klein-Ellguth, født 14.9.1999 i København.

Komtesse Ingrid Alexandra Irma Astrid Benedikte von Pfeil und Klein-Ellguth, født 16.8.2003 i København.

(3) **Prinsesse Nathalie** Xenia Margareta Benedikte, født 2.5.1975 i København, borgerligt viet 27.5.2010, kirkeligt viet 18.6.2011 i Berleburg med Alexander Johannsmann.

Søn:

Konstantin Gustav Heinrich Richard zu Sayn-Wittgenstein-Berleburg-Johannsmann, født 24.7.2010 i Berleburg.

Prinsesse Anne-Marie Dagmar Ingrid, født 30.8.1946 på Amalienborg. Gift 18.9.1964 i Athen med

Konstantin II, fhv. Konge af Grækenland. Ved ægteskabets indgåelse er arveretten til Danmarks trone bortfaldet for prinsessen og de i ægteskabet fødte børn og disses afkom.

Regeringen Lars Løkke Rasmussen II

Udnævnt 28. juni 2015

Statsminister	·	Lars Løkke Rasmussen (V)
Finansminister	·	Claus Hjort Frederiksen (V)
Udenrigsminister	·	Kristian Jensen (V)
Kulturminister og kirkeminister	·	Bertel Haarder (V)
Transport- og bygningsminister	·	Hans Christian Schmidt (V)
Miljø- og fødevarerminister	·	Eva Kjer Hansen (V)
Erhvervs- og vækstminister	·	Troels Lund Poulsen (V)
Udlændinge-, integrations- og boligminister	·	Inger Støjberg (V)
Social- og indenrigsminister	·	Karen Ellemann (V)
Justitsminister	·	Søren Pind (V)
Energi-, forsynings og klimaminister	·	Lars Christian Lilleholt (V)
Minister for børn, undervisning og ligestilling	·	Ellen Trane Nørby (V)
Sundheds- og ældreminister	·	Sophie Løhde (V)
Skatteminister	·	Karsten Lauritzen (V)
Uddannelses- og forskningsminister	·	Esben Lunde Larsen (V)
Forsvarsminister og minister for nordisk samarbejde	·	Carl Holst (V)
Beskæftigelsesminister	·	Jørn Neergaard Larsen (V)

Valg i Sydslesvig

Danske stemmer ved kommunevalgene i Sydslesvig 1994-2013

Kredsresultater:

	FLENSBORG	SLESVIG- FLENSBORG	NORD- FRISLAND	RENSBORG- EGERNFØRDE	KIEL	SAMLET RESULTAT
1994	11.091	13.398	7.415	4.978	1.043	37.925
1998	9.487	12.979	7.071	8.048	1.130	38.715
2003	6.924	10.830	5.888	6.160	684	30.486
2008	6.394	12.729	6.179	6.996	1.500	33.798
2013	5.068	10.791	6.343	5.967	2.419	30.725

Antal kommuneråds- medlemmer	Antal kreds- dags- medlemmer	Danske stemmer ved land- dagsvalgene 1996-2012
1994 137	1994 21	1996 38.285
1998 137	1998 24	2000 60.367
2003 136	2003 21	2005 51.901
2008 195	2008 26	2009 69.701
2013 195	2013 22	2012 61.025

Sydslesvig-udvalget

(Undervisningsministeriets udvalg vedrørende danske kulturelle anliggender i Sydslesvig)

V Kim Andersen (formand)

Skovbrynet 16, 8660 Skanderborg
tlf. 8651 1070
E-post: vkian@ft.dk

O MF, Søren Espersen

Folketinget, Christiansborg,
1240 København K
tlf. folketinget 3337 5124
E-post: dfsesp@ft.dk

O MF, Martin Henriksen

Folketinget, Christiansborg,
1240 København K
tlf. folketinget 3337 5129
E-post: martin.henriksen@ft.dk

A MF, Christian Rabjerg Madsen

Folketinget, Christiansborg
1240 København K
tlf. folketinget 3337 4022
E-post: christian.rabjerg.madsen@ft.dk

Ø MF, Christian Juhl

Bindslevs Plads 12, 8600 Silkeborg
tlf. folketinget 3337 5005
E-post: christian.juhl@ft.dk

Sekretariatsleder chefkonsulent Steffen Bang Ministeriet for børn og undervisning

Frederiksholms Kanal 26, 1220 København K
tlf. 3392 5590
E-post: stban1@uvm.dk

Statsforvaltningen Syddanmark

Storetorv 10, 6200 Aabenraa
tlf. 7256 7000
Hjemmeside: www.statsforvaltning.dk
Konst. direktør: Helle Haxgart
Ekspeditionstid: mandag - onsdag kl. 8-16,
torsdag kl. 12-18, fredag kl. 8-14.

Telefontid: mandag - onsdag kl. 8-16,
torsdag kl. 12-16, fredag kl. 8-16.

Man kan desuden få nærmere
oplysninger, blanketter m.v.
på statsforvaltningernes hjemmeside:
www.statsforvaltning.dk

Region Syddanmark

Damhaven 12, 7100 Vejle
tlf. 7663 1000, fax 7663 2000
E-post: kontakt@rsyd.dk
www.regionsyddanmark.dk

Regionsrådsformand:
Stephanie Lose

Regionsdirektør:
Mikkel Hemmingsen

Sønderjyske regionsmedlemmer

2014 - 2017 pr. 1. januar 2014

- V Hans Philip Tietje,
Bjerndrupvej 34A, 6200 Aabenraa
- A Andrea Terp,
Slotsgyden 4, 6200 Aabenraa
- A Peter Christensen,
Klintvej 9, 6280 Højer
- O Thies Mathiasen,
Chr. Andersens Vej 1, 6510 Gram
- V Mette Bossen Linnet
Hvidstregvej 2, 6280 Højer
- C John Lohff
Strandvej 9, st., 6400 Sønderborg
- V Jens Møller
Allégade 13, 6240 Løgumkloster

- A Jørn Lehmann Petersen,
Farverløkke 41, 6310 Broager
- O Peter Kofod Poulsen,
Storegade 77 A, 1., -5, 6100 Haderslev
- V Tage Petersen,
Skærtøft 10, 6440 Augustenborg

Region Sønderjylland-Schleswig

Pr. 12. maj 2014

Bestyrelsen:

Amtspræsident Ulrich Brüggemeier
(formand)

Regionsrådsmedlem Hans Philip Tietje
(næstformand)

Amtspræsident Heinz Maurus

Overborgmester Simon Faber

Minister Anke Spoorendonk

Borgmester Erik Lauritzen

Borgmester Hans Peter Geil

Borgmester Thomas Andresen

Borgmester Laurids Rudebeck

Formand for BdN Hinrich C. Jürgensen
Landsformand Flemming Meyer

Regionskontor & Infocenter:

Lyren 1, 6330 Padborg,
tlf. 7467 0501, fax 7467 0521
E-post: region@region.dk

www.region.dk

www.region.de

www.pendlerinfo.com

Leder: Peter Hansen

Kommuner i Sønderjylland

Aabenraa Kommune

Skelbækvej 2, 6200 Aabenraa

tlf. 7376 7676

fax 7376 7677

E-post: post@aabenraa.dk

www.aabenraa.dk

Borgmester: Thomas Andresen

Kommunaldirektør: Niels Johannesen

Haderslev Kommune

Gåskærgade 26-28, 6100 Haderslev

tlf. 7434 3434

fax 7434 0134

E-post: post@haderslev.dk

www.haderslev.dk

Borgmester: Hans Peter Geil

Kommunaldirektør: Willy Feddersen

Kolding Kommune

Akseltorv 1, 6000 Kolding

tlf. 7979 7979

fax 7979 2033

E-post: kommunen@kolding.dk

www.koldingkommune.dk

Borgmester: Jørn Pedersen

Kommunaldirektør: Rikke Vestergaard

Sønderborg Kommune

Rådhusvej 10, 6400 Sønderborg

tlf. 8872 6400

fax 8872 6402

E-post: post@sonderborg.dk

www.sonderborgkommune.dk

Borgmester: Erik Lauritzen

Kommunaldirektør: Søren Bonde Hansen

Tønder Kommune

Kongevej 57, 6270 Tønder

tlf. 7492 9292

E-post: toender@toender.dk

www.toender.dk

Borgmester: Laurids Rudebeck

Kommunaldirektør: Svend Erik Møller

Vejen Kommune

Rådhuspassagen 3, 6600 Vejen

tlf. 7996 5000

fax 7996 5006

E-post: post@vejen.dk

www.vejen.dk

Borgmester: Egon Fræhr

Kommunaldirektør: Ole Slot

Sønderjydsk Skoleforening

Formand: Peder Moltesen Ravn,
Harevej 22, Egebæk-Hviding, 6760 Ribe,
tlf. 75 44 54 33

Næstformand: Henrik Nissen, Surreroj 4,
Bylderup, 6372 Bylderup-Bov

Kasserer: Hanne Clausen,
Møllevej 33, Møgeltønder, 6270 Tønder

Sekretær: Inger Rahbek Andersen
Roostvej 3A, Roost, 6535 Branderup,
tlf. 74 83 40 81

Povl Callesen,
Varnæsvej 700, Varnæs, 6200 Aabenraa

Ellen Christensen,
Nyrøjsvej 6, Lavensby, 6430 Nordborg

Kirsten Dahlmann,
Elmevej 16, 6780 Skærbæk

Ove Kirk Andersen,
Kelstrup Bygade 14, 6100 Haderslev

Povl Chr. Callesen,
Brobølvej 18, Brobøl, 6400 Sønderborg

Laura Skau Bjerregaard,
Fællesgade 20, Rise, 6230 Rødekro

Anne Marie Christensen,
Bygaden 18, Hønsnap, 6340 Kruså

Frode Rindom,
Mojbølvej 4, Mojbøl, 6630 Rødding

Jes Speggers Simonsen,
Mjang Bygade 11, Mjang, 6470 Sydals

Søren Wollesen,
Østermarkvej 14, 6230 Rødekro

Ingelise Duus,
Langtoften 13, Fjelstrup, 6100 Haderslev

Hans-Ole Mørk,
Farverhus 21, 6200 Aabenraa

Bodil M. Jørgensen,
Runebakken 93, 6500 Vojens

Almanakudvalget

Ansvarshavende redaktør:
Hans-Jørgen Thomsen,
Nørregade 16, 6534 Agerskov
tlf. 74 83 34 77
E-post: almanak@bbsyd.dk

Lisbet Skau,
Kløvervej 22, Sønder Nærå, 5792 Årslev

Lis Mikkelsen,
Gl. Ørderupvej 8, 6520 Toftlund,

Hans-Ole Mørk,
Farverhus 21, 6200 Aabenraa

Hanne Clausen,
Møllevej 33, Møgeltønder, 6270 Tønder

Uffe Bjerre,
Mølleparken 97, 6240 Løgumkloster

Inger Rahbek Andersen,
Roostvej 3A, Roost, 6535 Branderup

Andreas Andresen,
Tårnvej 5, 6520 Toftlund

Georg Bendix,
Hindballevej 8, Brændstrup, 6630 Rødding

Anders Schaltz Andersen,
Osterwung 5, D-25856 Hattstedt

Mariane Jørgensen,
Jægerskoven 39, 6520 Toftlund

Poul Krebs Lange,
Odinsvej 43, 6100 Haderslev

Britta Slot Johnsen
Kongevej 13 st., 6400 Sønderborg

Peder Moltesen Ravn
Harevej 22, Egebæk-Hviding, 6760 Ribe

Sprogforeningen

Folkehjem, Haderslevvej 7,
6200 Aabenraa, tlf. 7462 1150

Bestyrelse:

Formand: Frode Sørensen, fhv. minister
Vesterled 19, 6400 Sønderborg,
tlf. 7448 6428, mobil 2218 1938
E-post: frode@danportal.dk
www.s-frode.dk

Ingolf Haase,
Slotsgaden 28, Møgeltønder, 6270 Tønder,
tlf. 40 28 08 95
E-post: haase@mail.dk

Lis Mikkelsen,
Gl. Ørderupvej 8, 6520 Toftlund,
tlf. 74 83 20 18, mobil 24 98 09 32
E-post: glskole@mail.com

Orla Møller,
Ostermark 97, D-24955 Harrisee,
tlf. 0461-4306733
E-post: orlahakon@gmail.com

Gunnar Vind,
Skolegade 49, 6780 Skærbæk,
tlf. 74 75 10 72 / 40 17 92 68
E-post: gunnar@vind1.dk

Skoleinspektør Jens Erik Salomonsen,
Wilhelm-Mensinga-Str. 4, D-24937 Flensborg,
tlf. 0461 4071505
E-post: salomonsen@web.de

Kristian Kjær Nielsen,
Knudsmade 1, Bækken, 6300 Gråsten,
tlf. 74 60 81 25 / 20 41 19 36
E-post: knudsmade@gmail.com

Bettina Andresen,
Max-Reger-Str. 66, D-24943 Flensborg
tlf. 0431-64727, E-post: bean1@live.de

Grænseforeningen

Kontor: Peder Skrams Gade 5,
Postboks 9074, 1022 København K,
tlf. 3311 3063
E-post: info@graenseforeningen.dk
www.graenseforeningen.dk
Protektor: H.K.H. Prins Joachim
Formand: Medlem af folketinget Mette Bock
Generalsekretær: Knud-Erik Therkelsen

Grænseforeningen Haderslev

Formand: Povl Solmer Frank,
Svanevej 4, 6500, Vojens
tlf. 7454 1001, E-post: svanevej@privat.dk

Rødding - Vejen Grænseforening

Formand: Hans Harald Sørensen,
Kirsebærvej 6, 6600 Vejen
tlf. 7536 4363
E-post: hhs111@googlemail.com

Grænseforeningen for Sønderborg

Kontaktperson: Kirsten Fanø Clausen,
Brobølvej 7, 6400 Sønderborg,
tlf. 88 19 33 00
E-post: kifanoegmail.com

Tønder Amts Grænseforening

Formand: Jens Andresen,
Sølstedgårdvej 5, 6240 Løgumkloster
tlf. 7483 5360
E-post: jensandresen@bbsyd.dk

Grænseforeningen Aabenraa

Formand: Andreas Brandenhoff
Vollerupvej 45, 6392 Bolderslev
E-post: a_brandenhoff45@hotmail.com

Danmark-Samfundet

Helge Moosmann,
Louisevej 2A, 6100 Haderslev

Den Nordslesvigske Kvindeforening

Formand: Rita Jespersen,
Dimen 55, 6200 Aabenraa
Næstformand og sekretær:
Henriette Jessen,
Hjartbro Byevej 11, 6541 Bevtøft
Kasserer: Kirsten Nissen,
Ribe Landevej 10 st., 6270 Tønder

DGI Sønderjylland

Øbeningsvej 1, 6230 Rødekro,
tlf. 79 40 45 00, fax 74 66 96 42
Formand: Birgit Langelund,
Stadionvej 13H, 6392 Bolderslev
tlf. 74 64 64 68, fax 79 40 45 19

Foreningen Hjemmeværnsmuseets Venner

Formand: J. P. Rasmussen
Hærhjemmeværnsdistrikt Syd- og
Sønderjylland,
Søgaardlejren, 6200 Aabenraa

Foreningen Landeværnet

Kontor: Jernbanegade 4, 6360 Tinglev
tlf. 7464 4054
Formand: Gårdejer Jørgen Jacobsen,
Busholmvej 7, Øster Højst,
6240 Løgumkloster, tlf. 7477 5470
Næstfmd.: Gårdejer Svend Vognsen Hansen,
Perbølvej 9, Kliplevej, 6200 Aabenraa,

tlf. 7468 7883
Sekretær: Gårdejer Peter Thyssen
Ribevej 21, 6520 Toftlund, tlf. 2334 1990
Forretningsfører: Jørgen Jørgensen,
Hønsnapvej 16, Holbøl, 6340 Kruså
tlf. 7460 8156
www.landevaernet.dk

Sønderjyllands Investeringsfond
Formand: Direktør Thomas Bjerrum,
Dansani Holding A/S,
Finlandsvej 8, 6100 Haderslev
www.sonderjyllandsinvesteringsfond.dk
Forretningsfører: Jørgen Jørgensen,
Hønsnapvej 16, Holbøl,
6340 Kruså
tlf. 7460 8156

*Foreningen Landeværnet administrerer tillige:
Lånefonden for Sønderjylland*

Foreningen »Venner af Rømøs natur«
Formand: Svend Tougaard,
Gl. Færgevej 9, Kongsmark, 6792 Rømø

Historisk Samfund for Sønderjylland
Sekretariat og ekspedition:
Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa,
tlf. 7462 4683, E-post: hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk
Åbningstider: mandag-torsdag kl. 9-16,
fredag kl. 9-12

Forretningsudvalg:
Formand: Hans Schultz Hansen
Næstformand: Lars N. Henningsen
Kasserer: Arne Fredsted Jørgensen
Mogens Asmund
Finn Bach
Kim Furdal
Mikel Leth Jespersen
Hans-Ole Mørk
Kristian Pallesen

Øvrige medlemmer af styrelsen:
Inge Adriansen
Elsemarie Dam-Jensen
Lennart S. Madsen
Anne Marie Overgaard
Carsten Porskrog Rasmussen
Mogens Rostgaard Nissen
René Rasmussen
Henrik Skov Kristensen

Redaktionsadresser:
Sønderjyske Årbøger: Hans-Ole Mørk,
Farverhus 21, 6200 Aabenraa, tlf. 2274 8062
E-post: haomoerk@gmail.com

Sønderjysk Månedsskrift:
Kim Furdal, Museum Sønderjylland,
ISL - Lokalhistorie, Haderslevvej 45,
6200 Aabenraa, tlf. 7462 5860

Skriftrækken:
Henrik Skov Kristensen
Frøslevlejrens Museum
Lejrvej 83, 6330 Padborg
tlf. 7467 6557

Kredsudvalgsformænd:
Karl Erik Olesen, Sønderballe Strand
(Haderslev kreds)
Carl E. Michelsen, Tønder (Tønder kreds)
Erling Madsen, Løjt (Aabenraa kreds)
Christian Bo Bojesen, Høruphav
(Sønderborg kreds)
Kirsten la Cour (Sydslesvig)

Historisk Samfund for Als og Sundeved
Formand: Frede Tychsen,
Skeldevej 23, Gammelgab, 6310 Broager,
tlf. 7444 2740 / 5176 8377
E-post: tychsen43@gmail.com
Sekretariat: Museet på Sønderborg Slot,
6400 Sønderborg, tlf. 7442 2539
Hanne Thrane

Landsforeningen Danske Forsamlingshuse
Formand: Otto Hallberg,
Sidingevej 23, 4560 Vig, tlf. 5931 6585
E-post: ldf@pc.dk
Næstformand: Henrik Nielsen,
Guldbjergvej 5, Brændstrup, 6630 Rødding,
tlf. 74 82 06 01

Løgumkloster Refugium
Refugievej 1, 6240 Løgumkloster,
tlf. 7474 3301
E-post: mail@loegumkloster-refugium.dk
www.loegumkloster-refugium.dk
Forstander: Helle Skaarup

Naturhistorisk Forening for Sønderjylland
Formand: Cand. scient. Vagn Heckmann,
Rosenbakken 109, 6100 Haderslev
tlf. 74 52 27 65

Slesvigsk Samfund

Formand: Lina Mønster,
Bymarken 12, 4130 Viby Sj. tlf. 4619 4614
E-post: lina@adslhome.dk

Syddansk Universitet

Institut for Grænseregionsforskning

Alsion 2, 6400 Sønderborg
tlf. 6550 1751 og 6550 1186
E-post: ifg@sam.sdu.dk, www.sdu.dk
Instituttleder/direktør Elisabeth Vestergaard

Sydslesvigsk Udvalg af 5. Maj 1945

Formand Helge Moosmann,
Louisevej 2A, 6100 Haderslev

Sønderjysk Forsamlingshusforening

Formand: Anders Sørensen, Åbenråvej 133,
Øster Gasse, 6780 Skærbæk, tlf. 7475 2273
Sekretær: Karsten Nybjørn,
Ladegårdvej 6, 6500 Vojens, tlf. 7450 7676

Bund Deutscher Nordschleswiger

Generalsekretær: Uwe Jessen

Deutsches Generalsekretariat, Vestergade 30,
6200 Aabenraa, tlf. 7462 3833

Formand: Gårdejer Hinrich Jürgensen,
Flensborg Landevej 71, Gårdeby,
6360 Tinglev, tlf. 7464 3644

Deutscher Jugendverband für Nordschleswig

Vestergade 30, 6200 Aabenraa,
tlf. 7362 9192, fax 7369 8978
E-post: info@djfn.dk
www.djfn.dk

Deutscher Schul- und Sprachverein für Nordschleswig

Vestergade 30, 6200 Aabenraa,
tlf. 74 62 41 03, fax 74 62 73 61
Skolekonsulent: Claus Diedrichsen
Formand: Welm Friedrichsen,
Vesterballe 19, Brandsbøl,
6430 Nordborg, tlf. 7449 1409
E-post: welm@bbsyd.dk

Kirkelige foreninger og organisationer

Den Sønderjydske Forening af Menighedsrådsmedlemmer

Formand: Læge Marius Nørgaard
Hasselhaven 11, 6330 Padborg
tlf. 7467 2826
Sekretær: Karin Petersen
Pileløkke 36, 6310 Broager, tlf. 7444 1575

Danske Sømands- og Udlandskirker

Smallegade 47, 2000 Frederiksberg,

tlf. 7026 1828, fax 7026 1824
E-post: kontor@dsuk.dk - www.dsuk.dk
Giro 500-3660

Brødremenighedens Danske Mission (BDM)

Nørregade 14, 6070 Christiansfeld,
tlf. 3529 4820
E-post: bdm@bdm-dk.dk
Generalsekretær: Jens Peter Rejckjær

Fonde

Dansk Kultursamfund af 1910

Formand: Fhv. minister Frode Sørensen
Vesterled 19, 6400 Sønderborg

Fonden til bevarelse af gamle Rømhuse

Formand: Rosa Schmidt,
Ternevej 11, Havneby, 6792 Rømmø

H. P. Hanssens Mindefond

Formand: Margrethe Wind,
Dovervej 3, Hjerting, 6630 Rødding
tlf. 74 84 14 66

Danske og frisiske foreninger og institutioner i Sydslesvig

Sprogforeningen i Sydslesvig

Formand: Lisbet Mikkelsen Buhl
Süderfischerstr. 10, D-24937 Flensburg
tlf. 0461/5057481
E-post: lisbet.sprogforeningen@hotmail.com
www.sprogforeningen.dk

Danmarks Generalkonsulat

Generalkonsul: Dr. phil. Henrik Becker-Christensen
Konsul: Henrik Hansen
Nordergraben 19, D-24937 Flensburg,
tlf. 0461/144000, fax 0461/17928
E-post: flfgkl@um.dk
www.gkflensburg.um.dk

Sydslesvigsk Forening (SSF)

Formand: Jon Hardon Hansen,
Rosenweg 5, D-25980 Westerland
tlf. +49 (0) 4651 - 2 28 92
E-post: hansen@kirken.de

Dansk Generalsekretariat

Flensborghus, Norderstrasse 76,
D-24939 Flensburg eller
Postfach 2664, D-24916 Flensburg,
tlf. 0461/144080, fax 0461/14408-130
E-post: info@syfo.de - www.syfo.de
Generalsekretær: Jens A. Christiansen
Regnskabsafdelingen: Jens Søren Jess
Dansk postadresse: Box 369, 6330 Padborg

A. P. Møller Skolen

Fjordallé 1, D-24837 Schleswig,
tlf. 04621/4820-0, fax 04621/4820990
E-post: apms@skoleforeningen.de
www.apmoellerskolen.org
Rektor: Jørgen Kühn

»Christianslyst«

Lejrskole og kursuscenter,
Nottfeld, D-24392 Süderbrarup,
tlf. 04641/92229, fax 04641/922229
E-post: christianslyst@sdu.de
www.christianslyst.de
Forstander: Elly Andersen

Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig

Norderstrasse 59, D-24939 Flensburg,
Dansk postadresse:
Box 528, 6330 Padborg
tlf. 0461/8697-0, fax -222
E-post: dcb@dcbib.dk
Internet: dcbib.dk
Studieafdelingen og arkivet:
Arkivar: Mogens Rostgaard Nissen

Dansk Gymnastikforening Flensburg e.V.

Formand: Dieter Lenz,
Sandbergvej 3, D-24943 Flensburg,
tlf. 0461/63254
E-post: dieterlenz@versanet.de
Klubhuset: Marienhölungsweg 62,
D-24939 Flensburg (Frueskovens Idrætspark),
tlf. 0461/5700477
E-post: vorstand@dgf-flensburg.de
www.dgf-flensburg.de

Dansk Kirke i Sydslesvig

Sydslesvigs Kirkekontor,
Wrangelstrasse 14, D-24937 Flensburg,
tlf. 0461/52925, fax 0461/9091596
E-post: kirken@kirken.de
www.dks-folkekirken.dk
Provst: Viggo Jacobsen
Forretningsfører: Jytte Nickelsen

Dansk Skoleforening for Sydslesvig

Formand: Udo Jessen
Kontor: Stuhrs Allee 22, D-24937 Flensburg
eller Postfach 1461, D-24904 Flensburg,
tlf. 0461/50470, fax 0461/5047137
E-post: post@skoleforeningen.org
www.skoleforeningen.org
Dansk postadresse: Box 389,
6330 Padborg

Dansk Spejderkorps Sydslesvig

Formand: Arne Jürgensen,
tlf. 04322 - 88 67 09
E-post: arnejuergensen@yahoo.de
Korpschef: Tim Riediger,

Barg-Petersburg, D-24966 Sörup,
tlf. 04635-292626, mobil 0170-2729922
E-post: tim@spejder.de

Det lille Teater

Hjemmet, Marienstr. 20, D-24937 Flensburg,
tlf. 0461/80 79 76 30

Formand: Alexander von Oettingen,
Zum Dorfteich 7, D-24975 Husby,
tlf. 04634/9219

E-post: info@detlilleteater.de
www.detlilleteater.de

Det sydslesvigske Samråd

Formand: Kirstin Asmussen,
Ochsenredder 7, D-24941 Flensburg,
tlf. 0461 - 3 51 34, 0431

E-post: kirstin@sdu.de
www.samraadet.info

Sekretariat: Flensborghus,
Dansk Generalsekretariat,
Norderstr. 76, D-24949, Flensburg,
tlf. 0461/14408-0, fax 14408-130

E-post: jac@syfo.de
Sekretær: Jens A. Christiansen

Duborg-Skolen

Ritterstrasse 27, D-24939 Flensburg,
tlf. 0461/144390, fax 0461/22430

www.duborg-skolen.de

Rektor: Ebbe Benedikt Rasmussen

Flensborg Avis

Hovedredaktion Flensborg
Wittenberger Weg 19, D-24941 Flensburg
tlf. 0461/50 45 0, fax 0461/50 45 203

E-post: redaktion@fla.de - www.fla.de

Chefredaktør: Jørgen Møllekær

Direktion: Jørgen Møllekær

Friisk Foriining

(Friserforeningen)

Formand: Bahne Bahnsen,
Mittelweg 12, D-25856 Hattstedt,
tlf. 04846-601999

E-post: bahneb@hotmail.com

Sekretariat:

Süderstr. 6, D-25821 Bredstedt/Bräist
tlf. 04671/6024154

Sekretær: Manfred C. Nissen

E-post: info@friiske.de - www.friiske.de

Frivilligt Dreng- og Pige forbund i Sydslesvig

Distriktsleder: Sten Andersen,
Alt Frösleer Weg 8b, D-24955 Harrislee,
tlf. 0461/7 70 30 47, fax 0461/9402858

E-post: sten_andersen@skoleforeningen.de

Lejrskoler og hytter:

»Trenehytten«, Harkielweg 2, D-24963 Tarp,
tlf. 04638/527

udlejning v/ Elob Asmussen,
Ochsenredder 7, D-24941 Flensburg,
tlf. 0461/3 51 34

E-post: trenehytten@gmail.com

»Kongenshus«, Rehmstackerdeich 13
D-25882 Tetenbüll

udlejning v/ Kirsten Schlickert,
Osterstr. 24, D-25832 Tönning,
tlf. 04861/54 42, mobil 0170 - 2135 826

Historisk Samfund for Sønderjylland

Sydslesvigs Amtskreds

Formand: Kirsten la Cour, Gammelau 2,
D-24980 Schafflund, tlf. 04639 - 782402

E-post: lac@skoleforeningen.de

Jaruplund Højskole

Lundweg 2, D-24976 Handewitt,
tlf. 04630/969140, fax 04630/969149

E-post: kontoret@jaruplund.de

www.jaruplund.de

Forstander: Karsten B. Derssø

Ladelund Ungdomsskole

Karlumer Str. 1, D-25926 Ladelund,
tlf. 04666/714, elevtlf. 1200, fax 04666/853

ladelundungdomsskole@skoleforeningen.org

www.ladelundungdomsskole.de

Forstander: Hans Henning Heide Jochimsen

Lejrskolen »Skipperhuset«

Am Hafen 30, D-25832 Tönning,
tlf. 04861/5493, fax 04861/1607

E-post: ejdersted@syfo.de - www.syfo.de

Bestyrer: Kerstin Pauls - kerstin@syfo.de

Nordfriisk Instituut

Süderstrasse 30, D-25821 Bredstedt,
tlf. 04671-6012-0, fax 04671/1333

E-post: info@nordfriiskinstituut.de

www.nordfriiskinstituut.de

Instituttleder og direktør: Dr. Thomas Steensen

Tlf.
74724433

Efterskolen for normaltbevagede unge med skrive- og læsevanskeligheder.

Læs mere på www.eeskole.dk
eller mød os på facebook

EMMERSCHE
efterskole

Sct. Georgs-Gildet

Gildemester: Anne-Margrethe Jessen,

E-post: amjess@aol.com

www.flensborggildet.dk

Sct. Knuds-Gildet

St. Knudsborg, Munketoft 33,

D-24937 Flensborg

Oldermand: Karl Heinz Rudebeck,

Fördebogen 33, D-24955 Harrislee,

tlf. 0461/979393

www.knudsgildet-flensborg.dk

Sydsløvigs danske Ungdomsforeninger

Formand: Kirstin Asmussen,

Ochsenredder 7, D-24941 Flensborg,

tlf. 0461/3 51 34

E-post: kirstin@sdu.de

Dansk Ungdomssekretariat:

Norderstr. 76, D-24939 Flensborg,

tlf. 0461/14408-0, fax 14408-222

E-post: kontoret@sdu.de - www.sdu.de

Forretningsfører: Anders Kring

Sydsløvigsk Vælgerforening (SSW)

Landsformand: Flemming Meyer,

Handewitt Busch 10, D-24983 Handewitt,

tlf. 04608/6572

Landssekretariat: Schiffbrücke 42,

D-24939 Flensborg,

tlf. 0461/14408-310, fax 0461/14408-313

E-post: info@ssw.de

www.ssw.de

Landssekretær: Martin Lorenzen

SSW-Landdagsfraktionen i Flensborg:

Norderstr. 74, D-24939 Flensborg,

tlf. 0461/14408-300, fax 0461/14408-305

E-post: info@ssw-sh.de

www.ssw-sh.de

SSW-Landdagsfraktionen i Kiel:

Schleswig-Holsteinischer Landtag,

Düsternbrooker Weg 70, D-24105 Kiel,

tlf. 0431/988-1380, fax 0431/988-1382

Landdagsmedlemmer:

Lars Harms,

E-post: lars.harms@ssw.de

Jette Waldinger Thiering,

E-post: jette.waldinger@ssw.de

Flemming Meyer,

E-post: flemming.meyer@ssw.de

Spejdgården Tydal

Tydal 1, D-24852 Eggebek,

tlf. 04609/91030, fax 04609/494

E-post: dss.tydal@t-online.de

www.tydal.dk

Bestyrer: Helmuth Werth

Union-Bank A/S

Grosse Strasse 2, D-24937 Flensborg,

tlf. 0461/8414-0, fax 0461/8414-290

Süderstr. 89, D-24955 Harrislee,

tlf. 0461/700320, fax 0461/7003232

Schleswiger Str. 85, D-24941 Flensborg,

tlf. 0461/902100, fax 0461/9021010

Stadtweg 59, D-24837 Schleswig,

tlf. 04621/9925-0, fax 04621/ 9925-29

Direktion: Volker Andersen, Frank Baasch

tlf. 0461-14408-600, fax 14408-603

www.union-bank.de

Musik, teater og kunst

Sønderjyds Teatersamarbejde

Formand: Palle Guldbrandsen,
Værftvej 15, 6270 Tønder,
tlf. 7472 5380

Sekretær: Peter Aldershaab,
Nørregade 38, 6100 Haderslev,
tlf. 7452 2734

Dansk Amatør Teater Samvirke

Landsformand: Pia Bredow,
Ravnkildevej 63, 9220 Aalborg Ø
Sekretariatsleder: Liselotte Lunding
Redaktør af »Rampelyset«: Morten Hovman
Landssekretariat:
Jernbanegade 5, 6230 Rødekro,
tlf. 7465 1103

E-post: dats@dats.dk

Internet: <http://www.dats.dk>

Teaterforlaget DRAMA:

Jernbanegade 5, 6230 Rødekro
tlf. 7025 1141

Internet: www.dramashop.dk

Forsøgsscenen, Haderslev

Formand: Christian Hell
Tåsingevej 111, Starup, 6100 Haderslev

Det lille Teater, Gråsten

Ladegårdskov 14, 6300 Gråsten
Formand: Ole Gaul Nilum,

Smedebakken 2, Adsbøl, 6300 Gråsten,
tlf. 74 65 37 67

www.lilleteater.dk

Det lille Teater, Aabenraa

Formand: Christian Rathje,
Over Jerstvej 56, 6500 Vojens
tlf. 6085 5555

E-post: kontakt@detlilleteater.com

www.detlilleteater.com

Amatørteaterforeningen Stjernen

Formand: Betina Nauschütt,
Sønderager 17, Frifelt, 6780 Skærbæk

Teatergaleasen, Højer

Formand: Per Loldrup,
Carstengade 56, 6270 Tønder

Teatret Møllen

Møllepladsen 4, 6100 Haderslev
Teaterchef: Nikolaj Mineka
tlf. 7452 6679 mellem kl. 10 og 15
E-post: post@teatretmoellen.dk
www.teatretmoellen.dk

Tønder Festival Fond

Vestergade 80, Postboks 113, 6270 Tønder,
tlf. 74 72 46 10 - Information
tlf. 74 72 10 00 - Billetsalg

DESIGN
—
HØJSKOLEN
—
HØJER

SPORTSEFTERSKOLEN SINE

Sportsefterskolen SINE tilbyder linjer med
**FITNESS / BADMINTON / DANS /
GOLF / HÅNDBOLD / FODBOLD**

se mere på
www.sine.dk

Lokalhistoriske foreninger, arkiver og samlinger

Rigsarkivet Aabenraa

Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa,
tlf. 7462 5858, fax 7462 3288,
E-post: mailbox@sa.dk
www.sa.dk
Områdeleder: Hans Schultz Hansen

Lokalhistoriske Arkiver og Samlinger i Sønderjylland (LASS)

Formand: Anker Ravn Knudsen,
Frøsvej 10, 6630 Rødding, tlf. 7484 6737
E-post: arkitekt.ark@mail.dk
Lokalhistorisk konsulent: Kim Furdal,
Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie
Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa,
tlf. 7462 5860
E-post: kifu@museum-sonderjylland.dk
www.lass1979.dk

Dansk Slægtsgaardsforening

Formand: Gdr. Peder Mouritsen,
Sædding Storgaard, 6830 Nørre Nebel

Haderslevkredsen:

Formand: Jens M. Knudsen
Kalmargårdparken 1, Marstrup,
6100 Haderslev
tlf. 7457 5165

Det sydlige Sønderjylland:

Formand: Gårdejer Chr. A Krogh,
Majbølvej 17, 6470 Sydals,
tlf. 7441 5312

Slægtshistorisk Forening Sønderjylland

Formand: Nicolai Johannsen,
Kystvej 9, 6320 Egersund, tlf. 7444 2383
E-post: nic@egersund.dk

ESBJERG KOMMUNE

Hviding Sognearkiv

Arkiv: Egecentret,
Ribevej 2b, 6760 Ribe.
Leder: Anne Lorenzen, Gl. Hvidingvej 26,
6760 Ribe, tlf. 7544 5127
E-post: anne@hvidingsognearkiv.dk

Spandet Sognearkiv

Arnumvej 9, Spandet, 6760 Ribe
Leder: Jesper Olesen,
Skolevænge 6a, 6760 Ribe,
tlf. 74 86 71 36
E-post: jo-mo@mail.tele.dk

HADERSLEV KOMMUNE

Lokalhistorisk forening for Bevtoft og Tirslund Sogne

Formand: Steffen Oxholm
Grønningen 24, 6520 Toftlund
E-post: ox@toftlund.net
Arkiv: Bevtoft skole,
Krügersvej 45, 6541 Bevtoft
Leder: Anni Huusmann,
Mergellandvej 11, 6541 Bevtoft,
tlf. 7483 1978

Fjelstrup og omegns lokalhistoriske Arkiv

Formand: Anne Marie Jacobsen,
Fjelstrupvej 142, 6100 Haderslev,
tlf. 2447 5275
Arkiv: »Rosenvang«,
Avnøvej 7, Fjelstrup,
6100 Haderslev

Lokalhistorisk Arkiv for Gram og Omegn

Slotsvej 9, 6510 Gram
tlf. 7482 2068, mobil 2145 2262
Arkivleder: H. H. Lundtofte

Haderslev Arkiv- og Museumsforening c/o Museum Sønderjylland - Arkæologi

Dalgade 7, 6100 Haderslev
Formand: Hans Aage From,
Fælleslykkevej 6, 6100 Haderslev,
tlf. 7452 9153
E-post: hamfpost@gmail.com

Haderslev Slægtsforsknings Forening

Formand: Per Gravgaard Kristensen,
Sandager 7, 6500 Vojens
E-post: hsf@haderslaegt.dk
www.haderslevslaegt.dk

Historisk Arkiv for Haderslev Kommune

Kløvervej 87B, 6100 Haderslev,
Læsesalen, Bispebroen 3, tlf. 7434 7800
E-post: arkiv@haderslev.dk
www.historiskarkiv.dk
Leder: Bent Vedsted Rønne

Halk-Hejsager Lokalhistoriske Forening

Formand: Kim Bjerringgaard,
Fredeshøj 2, 6100 Haderslev
Arkiv: Halk skole,
Hejsagervej, 6100 Haderslev
Leder: Harald Schytt, Langgyde 5,
6100 Haderslev, tlf. 7457 1291

Hoptrup sogns Lokalhistoriske Forening

Formand: Jens M. Knudsen,
Kalmargårdparken 1,
Marstrup, 6100 Haderslev, tlf. 7457 5165
Arkiv: Hoptrup Hovedgade 62,
6100 Haderslev
Leder: Ove Ethelberg,
Djernæsvej 131, Djernæs, 6100 Haderslev,
tlf. 7457 5616

Hjørup Sogns Lokalhistoriske Forening

Formand: Ove Juhl,
Hjørupvej 22, 6510 Gram, tlf. 7482 6289
Arkiv: Skolevej 2, Arnum, 6510 Gram
Arkivleder: Birthe Sørensen,
Søndermarksvej 8, 6510 Gram,
tlf. 7482 6138

Lokalhistorisk Forening for Jegerup Sogn

Formand og arkivleder: Kaj Sandholdt,
Kærager 8, 6500 Vojens, tlf. 7454 2980
E-post: kaerager@bbsyd.dk
Arkiv: Jegerup skole, Bygaden 18, Jegerup,
6500 Vojens

**Lokalhistorisk Forening for Maugstrup,
Kastvrå, Simmersted og Hjerndrup**

Formand: Louise Toft Petersen,
Haderslevvej 30, 6500 Vojens, tlf. 2493 1069

Moltrup-Bjerner Lokalhistoriske Arkiv

Formand: Karin Bonde, Bramdrup Lillefort 5,
6100 Haderslev, tlf. 7452 2398
E-post: lillefort5@hotmail.com
Arkiv: Bramdrup Vestergade 9,
6100 Haderslev

Arkivleder: Lisbeth Schultz,
Rovstrupvej 58, 6100 Haderslev
tlf. 6126 1353
E-post: midtgaard@bbsyd.dk

**Lokalhistorisk Forening
for Oksenvad Sogn og Omegn**

Formand: Grethe Kock
Vadstedvej 11, Oksenvad, 6560 Sommersted
tlf. 7450 5680
E-post: lokalhistorie-oksenvad@mail.dk
Arkiv: Øster Lindetvej 5, Oksenvad,
6560 Sommersted
Leder: Peter Süberkrüb

Sommersted Sogns Lokalhistoriske Forening

Vestermarksvej 2, 6560 Sommersted
Formand: Uffe Monrad, Kirkevej 19,
6560 Sommersted, tlf. 7450 4349
E-post: sommerstedslf@gmail.com
Arkiv: Vestermarksvej 2, 6560 Sommersted
Leder: Ulla Jensen

Starup sogns lokalhistoriske Arkivforening

Formand: Karl Erik Olesen, Diernæsvej 220,
6100 Haderslev, tlf. 7452 5420
E-post: keohaderslev@gmail.com
Arkiv: Starup skole, Starup Skolevej,
6100 Haderslev
Leder: N. P. Bladt, Bjørnøvej 3. Starup,
6100 Haderslev, tlf. 7452 4195

Vilstrup Sogns Lokalhistoriske Forening

Formand: Jørgen Nissen,
Vilstrup Vestermark 15A,
6100 Haderslev, tlf. 7458 2680
E-post: jpnissen@bbsyd.dk
Arkiv: Vilstrup Bysving 22A,
6100 Haderslev
E-post: vilstruplokalhistoriske@gmail.com
Leder: Peter Jessen

Lokalhistorisk Forening for Vojens-området

Formand: Preben F. Nørup, Kædevænget 1,
6500 Vojens, tlf. 7454 1602
E-post: noerupsenior@gmail.com
Arkiv: Danmarksgade 16, 6500 Vojens,
tlf. 7450 7031
Leder: Agnes Svendsen, Jernhytvej 21,
6500 Vojens, tlf. 7454 1941
E-post: agnes_svendsen@mail.tele.dk

Lokalhistorisk Forening for Vonsbæk Sogn

Formand: Holger Eskildsen,
Kildager 30, Bæk, 6100 Haderslev,
tlf. 74 57 91 10. E-post: he9110@gmail.com
Arkiv: Vonsbæk skole, Vonsbækvej 88,
6100 Haderslev

KOLDING KOMMUNE

Christiansfeld lokalhistorisk arkiv og forening

Formand: Leif Jacobsen
Kongensgade 35, 6070 Christiansfeld
tlf. 2124 2637
Arkiv: Nørregade 1, 6070 Christiansfeld,
tlf. 7456 2598
E-post: arkivet-christiansfeld@christiansfeld.tv
www.christiansfeldarkiv.dk
Leder: Jytte Møller Ludvigsen,
Nørregade 14, 6070 Christiansfeld
tlf. 5095 9707

Lokalhistorisk Forening og Arkiv for Hejls-Hejlsminde

Formand: Gunnar M. Krag,
Trappendalvej 29, 6094 Hejls,
tlf. 7557 4754
E-post: hejlsarkiv@hejlsnet.dk
eller trappendal@profibermail.dk
www.hejls-arkiv.dk
Arkiv: Hejls Landevej 20A, 6094 Hejls
Leder: Gunnar Krag

Vejstrup lokalhistoriske Forening og Arkiv

Formand: Johannes Larsen, Toldbakken 53,
6094 Hejls, tlf. 7557 5097
Arkiv: »Lærkebo«, Sjølundgade 28,
6093 Sjølund
Leder: Jørgen Skeem, Grønninghovedvej 28,
6093 Sjølund, tlf. 5051 5678

SØNDERBORG KOMMUNE

Lokalhistorisk Arkiv for Augustenborg og Omegn

Slotsallé 10, 6440 Augustenborg
tlf. 7447 1808
Formand: Poul Krog,
Primulavej 21, 6440 Augustenborg
tlf. 2986 8110
Arkivleder: Inga Petersen

Lokalhistorisk Forening for Broagerland

Formand: Carl Jürgen Bock
Skeldekobbøl 20, 6310 Broager,
tlf. 7444 1458
Broagerlands Lokalkarkiv:
Storegade 33, 6310 Broager,
tlf. 7444 9351
Leder: Randi Helming, Mejerivej 9,
6310 Broager, tlf. 2196 6084

Lokalhistorisk Forening for Dybbøl, Ulkebøl og Sønderborg

Formand: Knud Erik Sørensen,
Skovbrynet 38, 6400 Sønderborg

Lokalhistorisk Arkiv for Dybbøl, Ulkebøl og Sønderborg

Formand: Knud Erik Sørensen,
Skovbrynet 38, 6400 Sønderborg,
tlf. 7443 6343
Arkivafdeling: Asylvej 1, 6400 Sønderborg,
tlf. 7443 2710
Leder: Svend-Erik Olsen,
Brunhoved 2B, 6400 Sønderborg,
tlf. 2029 0634
Arkivafdeling: Torvet 12, Ulkebøl,
6400 Sønderborg, tlf. 7442 9366
Leder: Helene Petersen
Hesselvej 2, 6400 Sønderborg, tlf. 7447 1833

Egen Sogns Lokalhistoriske Forening

Formand: Henrik Skrydstrup,
Runevænget 37, 6430 Nordborg,
tlf. 3028 8713
E-post: henrik.skrydstrup@hotmail.com
Arkiv: Sommervej 11, »Spiloppen«
6430 Nordborg, tlf. 7445 9301
Leder: Jørgen Wrang

Historisk Forening for Gråsten By og Egn

Formand: Bodil Gregersen,
Klokkevej 2, Rinkenæs, 6300 Gråsten,
tlf. 7465 3181

Lokalhistorisk Arkiv for Graasten By og Egn

Ahlmannsparken, 6300 Gråsten,
tlf. 4238 7089
E-post: post@graastenarkiv.dk
Leder: Else Egholm, Toldbodgade 6, st.tv.,
6300 Gråsten,
tlf. 7465 1243, mobil 2636 0694

Lokalhistorisk Forening for Hørup sogn

Formand: Andreas Kaad, Mintebjergvej 15,
6470 Sydals, tlf. 7441 5523 / 5174 3266
Arkiv: Hørup Centralskole, Vestervej 42,
Kirkehørup, 6470 Sydals, tlf. 7440 4884
Arkivleder: Henning Popp, Skovhøj 88,
Høruphav, 6470 Sydals, tlf. 2285 0460

Lokalhistorisk forening for Kegnæs sogn

Formand: Ingeborg Christensen, Østerbyvej 12,
Kegnæs, 6470 Sydals, tlf. 7440 5344
Arkiv: Kegnæs Forsamlingshus,
Nr. Landevej 59, Kegnæs, 6470 Sydals
Arkivleder: Kaj Woelke, Hagensig 12,
Kegnæs, 6470 Sydals

Lysabild Sognehistoriske Forening

Formand: Jørn Lind, Lysabildgade 42, 6470
Sydals, tlf. 7440 4514
Arkiv: Lysabild skole, østfløjen,
Lysabildgade 2, Lysabild
Leder: Inge Christiansen
Lillehave 35, 6470 Sydals, tlf. 7440 4493

Lokalhistorisk Forening for Nordborg Området

Formand: Jens-Ove Hansen,
Møllebakken 15, 6430 Nordborg
tlf. 7445 8889, mobil 2361 6289
Arkiv: Løjtertoft 32, 6430 Nordborg,
tlf. 7445 0829

Selskabet for Nydamforskning

Arkiv: Bakkensbro 6, 6400 Sønderborg
Leder: Richard Fisker Jensen,
Røjumvej 38, 6400 Sønderborg,
tlf. 5048 3897

Udstillinger:

Nydamhuset, Nydamvej 41,
Øster Sottrup, 6400 Sønderborg
Nydam Tveir og Navst,
Sottrupskov 36 A, 6400 Sønderborg

Lokalhistorisk Forening for Sundeved

Formand: John Solkær, Skoletofte 6, Blans,
6400 Sønderborg, tlf. 21 21 55 52
Arkiv: Bakkensbro 6, Ullerup,
6400 Sønderborg, tlf. 29 63 79 75
Leder: Frede Jensen, Fruenskær 8, Vester
Sottrup, 6400 Sønderborg, tlf. 29 37 37 64

Lokalhistorisk Arkiv for Tandslet sogn

Formand: Kaj Jessen, Tandsbusk 39, Tandslet,
6470 Sydals, tlf. 7440 7749
E-post: kajjessen@bbsyd.dk
Arkiv: Tandslet Friskole,
Ertebjergvej 2, 6470 Sydals.
Leder: Leif Kristiansen, Kavsløkke 36,
Høruphav, 6470 Sydals, tlf. 7440 7411
E-post: lf.kristiansen@gmail.com

TØNDER KOMMUNE

Lokalhistorisk Forening for Agerskov Sogn

Formand: Jens Lautrup, tlf. 4045 1179
Arkiv: Bytoften 34, 6534 Agerskov
Leder: Niels Baunsgaard. tlf. 7483 5120

Lokalhistorisk Arkiv for Arrild Sogn

Formand: Christian Jacobsen,
Skærbækvej 31, Arrild, 6520 Toftlund
tlf. 7483 4282
Arkiv: Skærbækvej 16, Arrild, 6520 Toftlund
Leder: Inger Rahbek Andersen, tlf. 7483 4384

Branderup-Rurup Lokalhistoriske Arkiv

Formand: Per Ernø,
Rundbjergvej 5, 6535 Branderup,
tlf. 7383 5357, E-post: per.erno@sport.dk
Arkiv: Friskjærvej 4a, 6535 Branderup
Leder: Tage Willadsen, Branderup Mark 7,
6535 Branderup, tlf. 7483 5137

Historisk Forening i Bredebro

Formand: Erland Jensen,,
Vænget 7, 6261 Bredebro

Lokalhistorisk Arkiv i Bredebro

Arkivets adresse: Langagervej 64 (hallen),
6261 Bredebro
E-post: lokalarkiv@msn.com

Historisk Samfund i Brøns

v/ Mie Schmidt
Vangsbovej, 6780 Skærbæk

Døstrup Sogns Lokalhistoriske Forening

Formand: Bjarne Hansen,
Møllegade 4, Døstrup. 6780 Skærbæk
tlf. 7475 4061,
dostrup@dostrup-lokalhistoriske-arkiv.dk
www.dostrup-lokalhistoriske-arkiv.dk

Højeregnens Lokalhistoriske Arkiv

Møllegade 12, 6280 Højer
E-post: hlarkiv@gmail.com
Brevadresse: Jørn F. Petersen,
Ternholm 3, 6280 Højer, tlf. 7478 2879
E-post: dejbjerg@gmail.dk

Historisk forening for Løgumkloster Kommune

Formand: Vagn Lauritzen, Ved Dammen 56,
6240 Løgumkloster, tlf. 7474 4303
Arkiv: Mellemgade 4 st., 6240 Løgumkloster
www.lokalhistorisk-arkiv-6240-lgkl.dk
Leder: Frede Gotthardsen, Ringgade 15,
6240 Løgumkloster, tlf. 7474 4204

Rejsby-arkivet

Formand: Niels L. Petersen, Hovedvejen 33,
Kærbølling, 6780 Skærbæk, tlf. 7475 3364
E-post: sofienederby@mail.dk

Rømø lokalhistoriske Forening

Formand: Sten Jensen, Vråbyvej 47,
6792 Rømø, tlf. 7475 5904
Arkivleder: Magnus Buch, Klitvejen 31,
6792 Rømø, tlf. 7475 5044
E-post: mhb@bbsyd.dk

Historisk Forening for Skærbæk og Omegn

Formand: Lars Detlef, Skolegade 43,
6780 Skærbæk, tlf. 5043 2527

Lokalhistorisk Arkiv for Skærbæk og omegn

Arkivet er midlertidigt lukket
Formand: Lars Detlef

Toftlund Lokalhistoriske Forening

Formand: Anne-Grethe Petersen,
Mariavænget 9, 6520 Toftlund, tlf. 2025 9513
Arkiv: Søndergade 56, 6520 Toftlund
tlf. 2025 9513
E-post: tlhf6520@gmail.com

Lokalhistorisk Forening for Gl. - Tønder Kommune

Formand: Ingolf Haase, Slotsgade 28,
Møgeltønder, 6270 Tønder, tlf. 4028 0895
E-post: haase@mail.dk
Arkiv: Biblioteket, Richtsensgade 10,
6270 Tønder, tlf. 7472 3326
Leder: Birgitte Thomsen

VEJEN KOMMUNE

Hygum lokalhistoriske Forening

Formand: Peter Fredslund,
Herredsfogedvej 13, Sdr. Hygum,
6630 Rødding, tlf. 7484 5305
Arkiv: Ribevej 61, Hygum,
6630 Rødding
Leder: Laurids E. Blomgreen
Højskolelunden 24, 6630 Rødding,
tlf. 21 24 45 71
E-post: blomgreen7@gmail.com

Lokalhistorisk forening for Jels sogn

Formand: Margit Falkenberg Ottosen,
Jelsvej 24, Grønnebæk, 6630 Rødding,
tlf. 7455 2245
Arkiv: Jels Torvet 2, Jels, 6630 Rødding
tlf. 26 92 10 54
Leder: Niels Clausen,
Jels Toftevej 6, 6630 Rødding,
tlf. 7455 3050

Lintrup Sogns lokalhistoriske udvalg

v/ Aase Ravn, Kongeåvej 146, 6660 Lintrup
Arkiv: Lintrup skole,
Kirkepladsen 1, 6660 Lintrup
Leder: Hanna Madsen

Rødding lokalhistoriske Arkiv

Søndergyden 15, 6630 Rødding,
tlf. 7996 5665
Leder: Lars Thisgaard

Skodborg Hjemstavnsforening

Formand: Kirsten Fynbo,
Skodborg Søndergade 34E, 6630 Rødding,
tlf. 7484 8148
Arkiv: Søndergade 2, Skodborg,
6630 Rødding, tlf. 6464 7769
Leder: Ellen Jensen, Persillegade 9,
Skodborg, 6630 Rødding,
tlf. 2030 1338
E-post: skodborg-arkiv@bbsyd.dk

Skrave Hjemstavnsforening

Arkivleder: Solvejg Holm,
Anneksvej 3, 6630 Rødding
tlf. 7484 7131
E-post: soniho@gmail.com
Arkiv: Skrave Foreningshus

Lokalhistorisk Forening for Øster Lindet Sogn

Formand: Kaj Morten Frandsen,
Villavej 13, Ø. Lindet, 6630 Rødding,
tlf. 7484 6106

Arkiv: Stadionvej 5, Øster Lindet,
6630 Rødding

E-post: oesterlindetlokalkarkiv@gmail.com

Leder: Hedde Fuglsig,

Hovgårdsvej 7, Øster Lindet, 6630 Rødding
tlf. 7484 6477

E-post: fuglsig@dbmail.dk

AABENRAA KOMMUNE

Bov Lokalkarkiv

Bov Bibliotek, Bovvej 4, 6330 Padborg,
tlf. 73 76 80 90

E-post: hidalgo@bbsyd.dk

Historisk Sogneforening for Bovrup og Varnæs

Formand: Jes Ove Petersen,
Ravnhøjvej 4, Bovrup, 6200 Aabenraa
tlf. 7468 0506,

E-post: jesoverpetersen@mail.dk

Arkiv: Bovrup Aktivcenter, Bytoften 13,
Bovrup, 6200 Aabenraa

Leder: Viggo Petersen

Bovrup Kirkevej 47, Bovrup, 6200 Aabenraa
tlf. 7468 0083

E-post: viggo@it.dk

Ensted sogns lokalhistoriske forening

Formand: Niels H. Rossen,
Sdr. Hostrup Bygade 64, 6200 Aabenraa
Arkiv: Stubbæk Skolegade 1, Stubbæk,
6200 Aabenraa

Leder: Rita Æbeløe Clausen,

Stubbæk Bygade 36, 6200 Aabenraa,
tlf. 7461 3455 - E-post: eslfa@mail.dk

Historisk Forening for Felsted Sogn

Formand: Kai Eskildsen Møller
Tværgade 5, Felsted, 6200 Aabenraa,
tlf. 7452 4461 og 2023 4461

E-post: kem@canzone.dk

Arkiv: »Patsches Hus«, Præstegårdsvej 4,
Felsted, 6200 Aabenraa

E-post: info@felsted-arkiv.dk

www.patscheshus.dk

Leder: Kai Eskildsen Møller,

Lokalhistorisk Forening for Kliplev Sogn

Formand: Kaj Lassen,
Holmvej 15, Kliplev, 6200 Aabenraa,
tlf. 7468 7462

Arkiv: »Straagaards Smedie«,
Skolegade 4, Kliplev, 6200 Aabenraa

Leder: Merete Jensen

Løjt lokalhistoriske Forening

Formand: Erling Madsen,
Dybvighoved Møllevej 1, 6200 Aabenraa,
tlf. 7461 7804

Arkiv og lokalmuseum:

Rundemølle

Henv. Erling Madsen, tlf. 7461 7804 eller
Jacob Holdt, tlf. 7461 7790

Lokalhistorisk Forening for Rødekro Kommune

Arkiv: Borgerhuset, Østergade 40C,
6230 Rødekro
tlf. 7366 2919

E-post: lokalhistoriskarkiv@youmail.dk

www.roedekro-lokalkarkiv.dk

Arkivleder: Ingrid Nissen,

Overtoften 4, Genner, 6230 Rødekro,
tlf. 7469 8550

Lokalhistorisk Arkiv for Tinglev Kommune

Tinglev Midt 2, 6360 Tinglev, tlf. 7376 7297

Kontaktperson: Leif Christiansen,

Rugmarken 9, 6360 Tinglev

tlf. 4031 3064,

E-post: christiansen@6360.dk

Leder: Leif Christiansen

Lokalhistorisk Forening for Tinglev Kommune

Formand: Bent Pawlowski,
Nørreagervej 2, 6360 Tinglev
tlf. 7464 4551

Aabenraa Byhistoriske Forening

Formand: Svend Nielsen,
Nørreskovvænget 17, 6200 Aabenraa,
tlf. 3089 6336

E-post: mariesvend@gmail.com

HADERSLEV KOMMUNE

Haderslev Bibliotekerne
www.haderslevbibliotekerne.dk

Gram afdeling

Østergade 10, 6510 Gram
tlf. 7434 7740, fax 7434 7734
E-post: grambib@haderslev.dk

Haderslev afdeling

Bispebroen 3, 6100 Haderslev
tlf. 7434 7777
E-post: biblioteket@haderslev.dk

Vojens afdeling

Rådhuscentret 5, 6500 Vojens
tlf. 7434 7700, fax 7434 7710
E-post: vojensbib@haderslev.dk

KOLDING KOMMUNE

Christiansfeld Bibliotek

Gl. Kongevej 3, 6070 Christiansfeld
tlf. 7979 1100

SØNDERBORG KOMMUNE

Biblioteket Sønderborg

Kongevej 19, 6400 Sønderborg,
tlf. 8872 4200
E-post: biblioteket@sonderborg.dk
www.biblioteket.sonderborg.dk

TØNDER KOMMUNE

Tønder Bibliotekerne
www.tbib.dk

Løgumkloster Bibliotek

Storegade 16, 6240 Løgumkloster,
tlf. 7492 9800
E-post: bibliotek@loegumkloster.dk

Skærbæk Bibliotek

Jernbanegade 2, 6780 Skærbæk,
tlf. 7492 9813
E-post: skaerbaekbib@toender.dk

Toftlund Bibliotek

Toldbodgade 8, 6520 Toftlund,
tlf. 74 92 98 09
E-post: toftlundbib@toender.dk

Tønder Bibliotek

Richtsensgade 10, 6270 Tønder,
tlf. 74 92 98 40
E-post: biblioteket@toender.dk

VEJEN KOMMUNE

Rødding Bibliotek

Søndergyden 15,
6630 Rødding, tlf. 7996 5666
E-post: roedbib@vejekom.dk
www.vejbib.dk

AABENRAA KOMMUNE

Aabenraa Bibliotekerne

E-post: aabenraabib@aabenraa.dk
www.aabenraa.dk
tlf. 73 76 80 80

Aabenraa Bibliotek

Haderslevvej 3, 6200 Aabenraa

Bov Bibliotek

Bovvej 4, 6330 Padborg,

Felsted Bibliotek

Gråstenvej 12, Felsted, 6200 Aabenraa

Røddekro Bibliotek

Vestergade 20, 6230 Røddekro,

Tinglev Bibliotek

Tinglev Midt, 6360 Tinglev

TYSKE BIBLIOTEKER

Aabenraa

Deutsche Zentralbücherei Apenrade,

Vestergade 30, 6200 Aabenraa,

tlf. 74 62 11 58, fax 73 62 07 36

E-post: zentral@buecherei.dk

www.buecherei.dk

Desuden 2 bogbusser.

Haderslev

Deutsche Bücherei Hadersleben,

Åstrupvej 9, 6100 Haderslev,

tlf. 7452 1529

E-post: hadersleben@buecherei.dk

www.buecherei.dk

Sønderborg

Deutsche Bücherei Sonderburg,

Rønhaveplads 12, 6400 Sønderborg,

tlf. 7442 5765

E-post: sonderburg@buecherei.dk

www.buecherei.dk

Tinglev

Deutsche Bücherei Tingleff,

Hovedgaden 100, 6360 Tinglev

tlf. 7464 3577

E-post: tingleff@buecherei.dk

www.buecherei.dk

Tønder

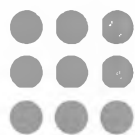
Deutsche Bücherei Tøndern,

Popsensgade 6, 6270 Tønder, tlf. 7472 3359

E-post: tøndern@buecherei.dk

www.buecherei.dk og

<http://buechereitøndern.wordpress.com>

W. KRAGH A/S

STATSAUTORISERERE REVISORER

Jan Wilhelmsen

Statsautoriseret revisor

Østergade 56

DK-6270 Tønder

Telefon: +45 74 72 36 80

Mobil: +45 21 44 00 00

Direkte: +45 74 72 87 03

Mail: jan.wilhelmsen@wkragh.dk

E-mail: www.wkragh.dk

Revision • Regnskab • Rådgivning • Skat • Bogføring

UNGDOMS- OG EFTERSKOLER

Efterskoleforeningen

Sekretariat: Vartov, Farvergade 27, opg. H,
1463 København K,
tlf. 3312 8680
E-post: info@efterskoleforeningen.dk
Formand: Troels Borring,
Stationsvej 62, 5792 Årslev,
tlf. 2179 2410

Adventure Efterskolen

Dyntvej 113, 6310 Broager,
tlf. 7444 2762, vagt 2083 2762
Oprettet 1992
Forstander: Steen Emgren

Agerskov Ungdomsskole

Vellerupvej 25, 6534 Agerskov,
tlf. 7483 3315
E-post: info@agerskovungdomsskole.dk
www.agerskovungdomsskole.dk
Oprettet 1919 (hvilende 1930 - 42)
Forstander: Lars Kristensen

Askov Efterskole

Maltvej 1, Askov, 6600 Vejen,
tlf. 7696 1800
E-post: askov@askovefterskole.dk
Oprettet 2001
Forstander: Helle Barnhøj

Bramming Gymnastik- og Idrætsefterskole

Gabelsvej 12, 6740 Bramming
tlf. 7517 3833
E-post: be@bramming-efterskole.dk
www.bgi-e.dk
Oprettet 1897
Forstander: Kirsten Tygesen

Design- & Idrætsefterskolen Skamling

Gl. Skamlingvej 1, 6093 Sjølund,
tlf. 7557 4026
E-post: kontor@skamling.dk
www.skamling.dk
Oprettet 1955
Forstander: Brian Vittrup

Deutsche Nachschule Tingleff

Grønnevej 51, 6360 Tinglev,
tlf. 74 64 48 20
E-post: nachschule@tingleff.dk
www.nachschule.dk
Oprettet 1951
Forstander: Jørn Warm

Dybbøl Efterskole

Ragebølskovvej 3, 6400 Sønderborg
tlf. 7448 7080, fax 7448 7081
Oprettet 1992
Forstander: Evelyn og Erik Rosenbæk
Bollerslev

Emmerske Efterskole

Åbenråvej 14, 6270 Tønder,
tlf. 7472 4433
E-post: ee@eeskole.dk
www.eeskole.dk
Oprettet 1978
Forstander: Bo Jørgensen

Frøslevlejrens Efterskole

Lejrvejen 85, 6330 Padborg,
tlf. 7467 6644, fax 7467 6794
E-post: post@fle-skole.dk
www.fle-skole.dk
Oprettet 1996
Forstander: Jens Boddum

Gram Efterskole

Slotsvej 19-21, 6510 Gram,
tlf. 7482 0482
E-post: kontor@gram-efterskole.dk
Oprettet 1998
Forstander: John Jensen

Hoptrup Efterskole

Hoptrup Hovedgade 11,
6100 Haderslev,
tlf. 7457 1014
E-post: mail@hoptruftefterskole.dk
www.hoptruftefterskole.dk
Oprettet 2006.
Forstander: Ken Petersen

Højer Design Efterskole

Søndergade 21, 6280 Højer,
tlf. 73 62 89 00, fax 74 78 92 25
E-post: mail@hoejerdesignefterskole.dk
www.hoejerdesignefterskole.dk
Oprettet 2007
Forstander: Kirsten Boyschau Hansen

Højer Efterskole

Nørrevej 68, 6280 Højer,
tlf. 7478 2140, fax 74 332149
Oprettet 1951
Forstander: Agnes Østergaard

Kongeådalens Efterskole

Dovervej 19, Dover, 6660 Lintrup,
tlf. 7485 5333
E-post: info@keskole.dk
www.keskole.dk
Oprettet 1979,
Forstander: Tina Knudsen

Ladelund Efterskole

Ladelundvej 75, 6600 Vejen
tlf. 75 38 10 06
E-post: postkassen@ladelundefterskole.dk
www.ladelundefterskole.dk
Oprettet: Landbrugs- og Mejeriskole 1879
Ladelund Efterskole 2000
Forstander: Steffen Bendix Pedersen

Løgumkloster Efterskole

Tønder Landevej 6, 6240 Løgumkloster
tlf. 7474 3652
Oprettet 1951
Forstanderpar: Birgitte og Niels Kousgaard

Nordborg Slots Efterskole

6430 Nordborg,
tlf. 7445 1528, fax 7449 1151
E-post: slottet@nordborg-slot.dk
Oprettet 1922
Forstander: Rune R. Madsen

Rejsby Europæiske Efterskole

Kogsvej 3, 6780 Skærbæk,
tlf. 7475 3622, fax 7475 3004
Internet: www.rejsby-efterskole.dk
Oprettet 1994
Forstander: Brian O. Bastiansen

Skanderup Efterskole

Kastanie Allé 51, Skanderup,
6640 Lunderskov
tlf. 7559 4126
E-post: kontor@skanderupefterskole.dk
Oprettet 1914
Forstanderpar: Matilde og Rune Peitersen

Skibelund Gymnastik- og Idrætsefterskole

Kongeåvej 34, 6600 Vejen,
tlf. 7536 0751
E-post: kontor@s-g-i.dk
Oprettet 1874
Forstandere: Asbjørn Nielsen og
Birgitte Pallesen

Sportsefterskolen SINE

Idrætsvej 23, 6240 Løgumkloster,
tlf. 7474 4990, fax 7474 5990
E-post: sine@sine.dk - www.sine.dk
Oprettet 1997
Forstander: Peter Bruhn Jepsen

Sundeved Efterskole

Storegade 5, Bovrup, 6200 Aabenraa,
tlf. 7468 0311
www.sundeved-efterskole.dk
Oprettet 1957
Forstander: Bjarne Ebbesen

Sydvestjyllands Efterskole

Kirkebrovej 7, 6740 Bramming
tlf. 7517 4299
se@sydvestjyllandsefterskole.dk
Oprettet 1975
Forstanderpar: Bente og Leif Kruse

Vojens Gymnastik- og Idrætsefterskole

Ungdomsskolevej 8, 6500 Vojens,
tlf. 7454 1129, fax 7320 2209
E-post: vgie@vgie.dk
Internet: www.vgie.dk
Oprettet 1939
Forstander: Tommy Mikkelsen

Aabæk Efterskole

Jørgensgård Skovvej 101, 6200 Aabenraa,
tlf. 7462 5063
www.aabaek.dk
Oprettet 1970
Forstander: Thomas Frickmann

HØJSKOLER

Designhøjskolen Højer

Søndergade 21, 6280 Højer
tlf. 7362 8900, fax 7478 9225
E-post: info@designhojer.dk
www.designhojskolenhojer.dk
Oprettet 2015
Forstander: Kirsten Boyschau Hansen

Løgumkloster Højskole

Brorsonsvej 2, 6240 Løgumkloster,
tlf. 7474 4040, fax 7474 4551
E-post: info@lkhojskole.dk
www.lkhojskole.dk
Oprettet 1960
Forstander: Sascha Qvortrup

Rødding Højskole

Flors Allé 1, 6630 Rødding,
tlf. 7484 2284
www.rhskole.dk
Oprettet 1844
Forstanderpar: Mads og Anja Rykind-Eriksen

Rønshoved Højskole

Højskolevej 4, Rønshoved, 6340 Kruså,
tlf. 7460 8318, fax 7460 8546
E-post: info@ronshoved.dk
www.ronshoved.dk
Oprettet 1921
Forstanderpar: Thue og Nina Kjærhus

Idrætshøjskolen i Sønderborg

Frihedsallé 42, 6400 Sønderborg,
tlf. 7442 1848
E-post: admin@ihs.dk
www.ihs.dk
Oprettet 1952
Forstander: Michael Willemar Svanøe

klassisk sønderjysk højskole

 Rønshoved Højskole
Højskolen ved Flensborg Fjord

Musik og Teaterhøjskolen

Heredstedgade 6-8, 6520 Toftlund,
tlf. 7483 0104 - kontor@musikogteater.dk
www.musikogteater.dk
Oprettet 1984 - Forstander: Thomas Trier

Højskolen Østersøen

Flensborgvej 48-50, 6200 Aabenraa,
tlf. 74 62 47 00, fax 74 62 47 01
E-post: adm@hojoster.dk - www.hojoster.dk
Oprettet 1993 - Forstander: Peter Buhrmann

HUSHOLDNINGSSKOLER OG HÅNDARBEJDSKOLER

Rødding Fri Fagskole

Rødding Præstegårdsvej 11, 6630 Rødding
tlf. 74 84 25 00, fax 74 84 25 08
E-post: mail@rffs.dk
www.roeddingfrifagskole.dk
Oprettet 1981 - Forstander: Jette Christensen

Kirkemusikskoler

Løgumkloster Kirkemusikskole

Vestergade 9-13, 6240 Løgumkloster
tlf. 7474 4070
E-post: lkms@km.dk
www.kirkemusikskole.dk

Telefontid: Mandag kl. 8.30-12.30 samt
tirsdag, onsdag og torsdag kl. 13.30-15.30
Rektor: Hans Christian Hein
Afdelinger i Horsens, Odense, Tarm og
Flensborg

Vandrerhjem

Danhostel Haderslev Vandrerhjem

Erlevvej 34, 6100 Haderslev
tlf. 7452 1347, fax 7452 1364
E-post: haderslev@danhostel.dk
www.danhostel-haderslev.dk

Danhostel Rudbøl

Rudbølvej 21, Rudbøl, 6280 Højer
tlf. 7473 8298,
E-post: danhostelrudb@gmail.com
www.danhostel.dk/rudboel

Danhostel Sønderborg Vandrerhjem

Kærvej 70, 6400 Sønderborg
tlf. 7442 3112, fax 7442 5631
E-post: sonderborg@danhostel.dk
www.danhostel.dk/sonderborg

Danhostel Sønderborg/Vollerup

»Abildgården«,
Mommærkvej 17 og 22,
6400 Sønderborg,
tlf. 7442 3990, fax 7442 4396
E-post: vollerup@c.dk
www.visit-sonderborg.dk

Danhostel Tønder Vandrerhjem

»Kogsgården«, Sønderport 4, 6270 Tønder
tlf. 7472 3500, fax 7472 3505
E-post: tonder@danhostel.dk
www.danhostel.dk/tonder

Danhostel Aabenraa »Fjordlyst«

Sønderskovvej 100, 6200 Aabenraa
tlf. 7462 2699, fax 7462 2939

Museer m.v.

Augustenborg Slot

Henv. til Sønderborg Turistbureau,
Rådhusortvet 7, 6400 Sønderborg,
tlf. 7442 3555

Banegården Kunst & Kultur

Jernbanegade 2, 6200 Aabenraa,
tlf. 7462 7420
www.banegaarden.dk

Bevandingssmøller

Ballum Enge, 6261 Bredebro,
tlf. 7471 6268

Bronzealderhuset

Syd for Brdr. Grams Fabrikker, 6500 Vojens

Brødrene Grams Arkiv og Museum

Danmarksgade 16, 6500 Vojens
Formand: Niels Gregers Nielsen
tlf. 2159 3528
E-post: info@broedrene-gram.dk
www.broedrene-gram.dk

Dansk Klokkemuseum

Over Lerte Kirke, Farrisvej 12,
6560 Sommersted, tlf. 7542 3873

Deutsches Museum Nordschleswig

Rønhave Plads 12, 6400 Sønderborg,
tlf. 7443 5423 eller 7444 1458 (C.J. Bock)
E-post: info@deutsches-museum.dk
www.deutsches-museum.dk
Museet viser den tyske befolkningsdels historie i Sønderjylland

Deutsches Schulmuseum Nordschleswig

Jørgensgård 5, 6200 Aabenraa,
tlf. 7362 0331 - E-post: dsmn@mail.dk

Egns- og Landbrugsmuseet i Egen

Sebbelundvej 26, Egen, 6430 Nordborg,
tlf. 74 45 89 19

Elstrup Mølle museum

Fynshavvej 12, Elstrup, 6430 Nordborg,
tlf. 74 45 89 89 - E-post: linow@post7.tele.dk

FN-Museet

Frøslevlejren, 6330 Padborg,
tlf. 7467 6855
www.fnmuseet.dk

Frøslevlejrens Museum

Lejrvej 83, 6330 Padborg,
tlf. 7467 6557, fax 7467 6077
froeslevlejrensmuseum@natmus.dk

Genforenings- og Grænsemuseet

Koldingvej 52, Frederikshøj,
Postboks 58, 6070 Christiansfeld,
tlf. 7557 3003
info@genforeningsmuseet.dk
www.genforeningsmuseet.dk

Hjemmeværnsmuseet

Barak H2, Lejrvej 101, Frøslevlejren,
6330 Padborg, tlf. 7467 6838,
museet@hjev.dk
www.hjemmevaernsmuseet.dk

Den levende Landsby

Hygum Hjemstavnsgård

Ribevej 74, Sdr. Hygum, 6630 Rødding,
tlf. 7484 5566
www.hygumhjemstavnsgaard.dk

Jels Mølle

Jels Møllegade 5, Jels, 6630 Rødding,
tlf. 7455 2634 / 7455 2004
Møllen fremvises efter aftale

Jørgen Riecks Arkæologiske Samling

Egebjergvej, Svenstrup, 6430 Nordborg,
tlf. 7445 0592

Lorenzens Gård

Nørrevej 29, Bådsbøl-Ballum,
6261 Bredebro,
tlf. 7471 6111

Museet Holmen

Østergade 13, 6240 Løgumkloster,
tlf. 7474 4165, fax 7474 4122
info@museetholmen.com
www.museetholmen.com
Skiftende kunst- og kulturhistoriske
udstillinger

MUSEUM SØNDERJYLLAND

Arkæologi Haderslev

Dalgade 7, 6100 Haderslev,
tlf. 7452 7566
haderslev@museum-sonderjylland.dk
www.museum-sonderjylland.dk

Haderslev Bymuseum

Slotsgade 22, 6100 Haderslev
tlf. 7453 0858
ehlerssamling@museum-sonderjylland.dk

Cathrinesminde Teglværk

Illerstrandvej 7, 6310 Broager,
tlf. 7444 9474
cathrinesminde@museum-sonderjylland.dk

Drøshes Hus

Storegade 14, 6270 Tønder,
tlf. 7472 4990
www.museum-sonderjylland.dk

Historiecenter Dybbøl Banke

Dybbøl Banke 16, 6400 Sønderborg,
tlf. 7448 9000, fax 7448 9922
historiecenter@museum-sonderjylland.dk
www.museum-sonderjylland.dk

Dybbøl Mølle

Dybbøl Banke 7, 6400 Sønderborg,
tlf. 7448 9000, fax 7448 9922
historiecenter@museum-sonderjylland.dk
www.museum-sonderjylland.dk

Ehlers Lertøjssamling

Slotsgade 20, 6100 Haderslev,
tlf. 7453 0858
ehlerssamling@museum-sonderjylland.dk

Højer Mølle

Møllegade 13, 6280 Højer,
tlf. 7478 2911
hoejer@museum-sonderjylland.dk

ISL - Lokalhistorie - Billed- og lydarkiv

Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa
tlf. 7462 5860
isl@museum-sonderjylland.dk
www.museum-sonderjylland.dk
Leder: Kim Furdal

Jacob Michelsens Gård i Kolstrup

Toften 37, 6200 Aabenraa, tlf. 7462 2645
www.museum-sonderjylland.dk

Kulturhistorie Tønder

Kongevej 51, 6270 Tønder,
tlf. 7472 8989, fax 7472 8980
toender@museum-sonderjylland.dk
www.museum-sonderjylland.dk

Kulturhistorie Aabenraa

H. P. Hanssens Gade 33, 6200 Aabenraa,
tlf. 7462 2645

Kunstmuseet Brundlund Slot

6200 Aabenraa, tlf. 7463 3649
brundlund@museum-sonderjylland.dk
www.museum-sonderjylland.dk

Kunstmuseet i Tønder

Kongevej 51, 6270 Tønder,
tlf. 74 72 89 89, fax 74 72 89 80
kunsttoender@museum-sonderjylland.dk
www.museum-sonderjylland.dk

Naturhistorie - palæontologi - Gram Lergrav

Lergravsvej 2, 6510 Gram, tlf. 7482 1000
gram@museum-sonderjylland.dk
www.museum-sonderjylland.dk/
naturhistorien.html

Oldemorstof

Bovvej 2A, 6330 Padborg,
tlf. 7467 5150
E-post: bov@museum-sonderjylland.dk

Skærbæk

Storegade 47, 6780 Skærbæk,
tlf. 7475 2052 / 2929 3843

Slesvigske Vognsamling

Simmerstedvej 1a, 6100 Haderslev
tlf. 7352 0707
daan@museum-sonderjylland.dk
www.museum-sonderjylland.dk

Sønderborg Slot

Sønderbro 1, 6400 Sønderborg,
tlf. 7442 2539
sonderborg@museum-sonderjylland.dk
www.museum-sonderjylland.dk

Hjemsted Oldtidspark

Museum samt aktivitets- og oplevelsespark
Hjemstedvej 60, 6780 Skærbæk
tlf. 7475 0800
oldtidspark@hjemsted.dk
www.hjemsted.dk

Nationalmuseets Kommandørgård

Juvrevej 60, Toftum, 6792 Rømø,
tlf. 7475 5276

Naturcenter Tønninggård

Havnebyvej 30, Tvismark, 6792 Rømø,
tlf. 7475 5257
info@tonnisaard.dk - www.tonnisaard.dk

Orion Planetarium

Søvej 36, Jels, 6630 Rødding, tlf. 8715 7370
www.orionplanetarium.dk

Rømø Minimuseum

Havnebyvej 30, Tvismark, 6792 Rømø
tlf. 7475 5257

Sønderjysk Skolemuseum

Over Lerte Gamle Skole,
Farrisvej 10, Over Lerte, 6560 Sommersted
tlf. 7484 9696 / 2121 6380
skolemuseum@mail.dk
www.sonderjysk-skolemuseum.dk

Tørning Mølle

Tørningvej 6, Hammelev, 6500 Vojens,
tlf. 7450 7450
post@toerning-moelle.dk
www.toerning-moelle.dk

Vibæk Vandmølle

Jens Peter Kock, Bredsten 9, Kegnæs,
6470 Sydals

Wellings Landsbymuseum

Mejlbyvej 10, 6660 Lintrup,
tlf. 7485 5286, www.wellings.dk

Zeppelin Museet

Gasværkvej 1, 6270 Tønder,
tlf. 7472 7254, fax 7472 7255
zeppelin@zeppelin-museum.dk
www.zeppelin-museum.dk

BREDSTED

Naturzentrum Nordfrisland

Bahnhofstr. 23, D-25821 Bredstedt,
tlf. 04671/4555

E-post: naturzentrum-nf@versanet.de

Internet: www.naturzentrum-nf.de

DANEVIRKE

Danevirke Museum

Ochsenweg 5, D-24867 Dannewerk,
tlf. 04621/37814

E-post: info@danevirkemuseum.de

Internet: www.danevirkemuseum.de

EGERNFØRDE

Det Gamle Rådhus

Rathausmarkt 8, D-24340 Eckernförde,
tlf. 04351/712547

E-post: museum-eckernfoerde@gmx.de

www.museum-eckernfoerde.de

FLENSBORG

»Museumsbjerget«

Museumsberg 1, D-24937 Flensburg,
tlf. 0461 - 852956

E-post: museumsberg@flensburg.de

www.museumsberg.flensburg.de

Naturvidenskabeligt Museum

Museumsberg 1, D-24937 Flensburg,
tlf. 0461/852504

naturwissenschaftliches-museum@
flensburg.de

www.naturwissenschaftliches-museum.
flensburg.de

Phänomena

Norderstrasse 157-163, D-24939 Flensburg,
tlf. 0461/144490, fax /1444920

science@phaenomena.com

www.phaenomena.com/flensburg

Søfartsmuseum

Schiffbrücke 39, D-24939 Flensburg,
tlf. 0461-852970

schiffahrtsmuseum@flensburg.de

www.schiffahrtsmuseum.flensburg.de

FREDERIKSSTAD

Museet »Gammel Mønt«

Am Mittelburgwall 23,
D-25840 Friedrichstadt,
tlf. 04881-1511

c.thomsen@museum-friedrichstadt.de

www.museum-friedrichstadt.de

GARDING

Mindeværelse for historikeren

Theodor Mommsen

Markt 5, D-25836 Garding,
tlf. 04862/100310, fax 04862/100348

E-post: kg@kirche-eiderstedt.de

www.museen-nord.de/museum/
de-mus-051716

HALLIG HOOGE

Kongepeselen

Hanswarft 11,
D-25859 Hooge, tlf. 04849/219

E-post: koenigspesel@t-online.de

www.koenigspesel.de

HALLIG LANGENÆS

Honkenswarft Friserhuset

Friesenhaus-Honkenswarf

Honkenswarf

D-25863 Hallig Langeness

tlf. 04684/235

E-post: info@friesenhaus-honkenswarf.de

www.friesenhaus-honkenswarf.de

Kaptajn-Tadsen-Museet

Ketelswarft

D-25863 Hallig Langeness

tlf. 04684/217

E-post: info@langeness.de

www.langeness.de/museen.phtml

HATSTED

Mikkelberg, Nordisk Center for Kunst & Cricket

Horstedter Chaussee 1, D-25856 Hattstedt,
tlf. 04846/6604

info@mikkelberg.de
www.mikkelberg.de

HUSUM

Nissenhaus - Nordsø Museum

Herzog Adolf-Str. 25, D-25813 Husum,
tlf. 04841/2545
info@museumsverbund-nordfriesland.de
www.museumsverbund-nordfriesland.de

Ostenfeldhuset

Nordhusumer Str. 13, D-25813 Husum,
tlf. 04841/2545
info@museumsverbund-nordfriesland.de
www.museumsverbund-nordfriesland.de

Nordfrislands Skibsfartmuseum

Zingel 15, D-25813 Husum,
tlf. 04841/5257
schiffahrtsmuseum-nf@t-online.de
www.schiffahrtsmuseum-nf.de

Husum Slot

König Friedrich-V.-Allee,
D-25813 Husum,
tlf. 04841-8973 130 eller 04841-2545, fax
04841/63280
info@museumsverbund-nordfriesland.de
www.museumsverbund-nordfriesland.de

Poppenspäler Museum

König Friedrich-V.-Allee, D-25813 Husum,
tlf. 04841/6 32 42
husum@pole-poppenspaeler.de
www.pole-poppenspaeler.de

Theodor Storm-Huset

Wasserreihe 31, D-25813 Husum,
tlf. 04841/80 38 630
info@storm-gesellschaft.de
www.storm-gesellschaft.de

ISTED

Isted-mindehallen

D-24879 Idstedt
tlf. 04625-402
kreis@schleswig-flensburg.de
www.museen-sh.de/museum/de-mus-069118

JARDELUND

Christian Lassens Mindemuseum

Kupfermühlenweg 4, D-24994 Jarde Lund,
tlf. 04605-188759
Pedel: Søren Lund, tlf. 04605-208
faelleslandboforeningen@gmx.de
www.faelleslandboforeningen.de

KAPPEL

Sli-museet

Mittelstr. 7-8, D-24376 Kappeln,
tlf. 04642/1328
E-post: erne@gmx.de
www.schleimuseum.de

Møllen »Amanda«

Schleswiger Str. 1, D-24376 Kappeln,
tlf. 04642-920102
E-post: stadt@kappeln.de
www.museen-sh.de/inst.php?inst=7

Angel Museumsjernbane mellem Kappel og Sønderbrarup

D-24376 Kappeln
tlf. 04631/2095
info@angelner-dampfisenbahn.de
www.angelner-dampfisenbahn.de

KEJTUM/SILD

Det frisiske Hus

Am Kliff 13, D-25980 Keitum/Sylt,
tlf. 04651/31101
info@soelring-foriining.de
www.soelring-foriining.de

Hjemstavnmuseet på Sild

Am Kliff 19, D-25980 Keitum/Sylt,
tlf. 04651/31669
soelring-foriining@t-online.de
www.soelring-foriining.de

KOBBERMØLLE

Kobbermølle Industrimuseum

Messinghof 3,
D-24955 Harrislee,
tlf. 49(0)461-4 0771 25
museum@kabelmail.de
www.industriemuseum-kupfermuehle.de

LADELUND

KZ-mindelund ved den evangelisk-lutherske kirke St. Petri
Raiffeisenstr. 3, D-25926 Ladelund,
Leder: Karin Penno-Burmeister
tlf. 04666-449, fax 04666-989537
www.kz-gedenkstaette-ladelund.de

LYKSBORG

Lyksborg Slot
Grosse Strasse,
D-24960 Glücksburg,
tlf. 04631/442330, fax 04631/4423329
info@schloss-gluecksburg.de
www.schloss-gluecksburg.de

NEBEL/AMROM

Hjemstavnsmuseum
Ualjaat 4, D-25946 Nebel/Amrum,
tlf. 04682/872
harkthomsen@t-online.de
www.museen-sh.de/inst.php?inst=85

NIBØL

Naturhistorisk Museum
Hauptstr. 108, D-25899 Niebüll,
tlf. 04661/5691
info@nkm-niebuell.de
www.nkm-niebuell.de

Frisisk Hjemstavnsmuseum
Osterweg 76, D-25899 Niebüll,
tlf. 0175 414 6185
museum@stadt-niebuell.de
www.friesisches-museum.de

Richard-Haizmann-museet
Rathausplatz 2, D-25899 Niebüll,
tlf. 04661/1010
www.haizmann-museum.de

OEVENUM/FØR

Oevenum-museet
Buurnstraat 48, D-25938 Oevenum/Föhr,
tlf. 04681/2673
www.museen-sh.de/inst.php?inst=104

PELLWORM

Ø-museet
Uthlandstr. 2, D-25849 Pellworm,
tlf. 04844-18935
www.museen-sh.de/inst.php?inst=106

RENDSBORG

Historisk museum og Det nordtyske Trykkerimuseum
Arsenalstr. 2-10, D-24768 Rendsburg,
tlf. 04331/331336, fax 04331/27687
info@museen-rendsborg.de
www.museen-rendsborg.de

Elektromuseum Eon-Hanse AG
Stormstrasse 1, D-24768 Rendsburg,
tlf. 04331/182464
elektromuseum@eon-hanse.com
www.museen-sh.de/inst.php?inst=155

Jødisk museum
Prinzessinstr. 7-8, D-24768 Rendsburg,
tlf. 04331 - 25262
info@jmr.de
www.schloss-gottorf.de/juedisches-museum

Kunststøberimuseet
Glück-Auf-Allee 4,
D-24782 Rendsburg-Büdelisdorf,
tlf. 04621 - 813222
E-post: kasse@schloss-gottorf.de
www.schloss-gottorf.de/
eisenkunstguss-museum

SKT. PETER-ORDING

Ejdersted Hjemstavnsmuseum
Olsdorfer Str. 6, D-25826 St. Peter-Ording,
tlf. 04863/1226, fax 04863/703337
info@museum-landschaft-eiderstedt.de
www.museum-landschaft-eiderstedt.de

SLESVIG

Gottorp Slot
Schlossinsel 1, D-24837 Schleswig,
tlf. 04621/813-222; fax 04621/81 32 22
kasse@schloss-gottorf.de
www.schloss-gottorf.de

Holm-museet

Süderholmstr. 2, D-24837 Schleswig,
tlf. 04621/936820
stadtmuseum@schleswig.de
www.stadtmuseum-schleswig.de/
das-holm-museum

Slesvig Bymuseum

Friedrichstr. 9-11, D-24837 Schleswig,
tlf. 04621/936820
stadtmuseum@schleswig.de
www.stadtmuseum-schleswig.de

Slesvig-Holstenske landsarkiv

Prinzenpalais, D-24837 Schleswig,
tlf. 04621/861800
landesarchiv@la.landsh.de
www.schleswig-holstein.de

Vikingemuseet Hedeby

Am Haddebyer Noor 5, D-24866 Busdorf,
tlf. 04621/813-222
kasse@schloss-gottorf.de
www.schloss-gottorf.de/haithabu

SATRUP

Landsbymuseet »Satruphuus«

Flensburger Str. 8, D-24986 Satrup,
tlf. 04633/9 68 77 33
info@satruphuus.de - www.satruphuus.de

SVAVSTED

Dr. Hans Meyer-Heimatmuseum

Treenehaus, D-25876 Schwabstedt,
tlf. 04884/420
www.museen-sh.de/inst.php?inst=171

SVESING

Svesinglejren - KZ-Gedenkstätte

Husum-Schwesing

Am Flugplatz, Engelsburg, D-25813 Schwesing
www.nordfriesland.de/kultur-bildung/
kulturarbeit

SØBØL

Nolde-museet

Seebüll 31, D-25927 Neukirchen,
tlf. 04664/983930, fax /98 39 329
info@nolde-stiftung.de
www.nolde-stiftung.de

TETENBØL

»Haus Peters«

Dörpstraat 16, D-25882 Tetenbüll,
tlf. 04862/681
post@hauspeters.info - www.hauspeters.info

TYDAL

Tydal Spejdermuseum

Beliggende på Spejdergården Tydal,
D-24852 Eggebek,
tlf. 04609/91030, fax 494
dss.tydal@t-online.de - www.tydal.dk
Formand: Torben Kvist, Marienallee 49,
D-24937 Flensborg, tlf 0461/51673

TØNNING

Historisk pakhus ved havnen

Am Eiderdeich 18, D-25832 Tönning,
tlf. 04861/1646
www.museen-sh.de/inst.php?inst=187

Multimar Wattforum

Dithmarscher Str. 6a, D-25832 Tönning,
tlf. 04861/96200, fax 04861/962010
info@multimar-wattforum.de
www.multimar-wattforum.de

UNEVAD

Museumslandsby

Unewatter Strasse 1a, D-24977 Langballig,
tlf. 04636/1021, fax 04636/8226
info@museum-unewatt.de
www.museum-unewatt.de

VYK/FØR

Dr. Carl-Häberlin-Friesen-Museum

Rebbelstieg 34, D-25938 Wyk/Föhr,
tlf. 04681/2571, fax 04681/748420
info@friesen-museum.de
www.friesen-museum.de

WITZWORT

Roter Haubarg

Sand 5, D-25889 Witzwort,
tlf. 04864/845
k.reck@roterhaubarg.de
www.roter-haubarg.de

Miljøministeriet

Naturstyrelsen
Haraldsgade 53, 2100 København Ø,
tlf. 7254 2424 (kl. 9-12)
E-post: jagttegn@nst.dk
www.jagttegn.dk

Dansk Jagtforsikring A/S

Frederiksberggade 16, 1459 København K,
tlf. 3311 0747, fax 3311 8081

Dansk Land- og Strandjagt af 1991

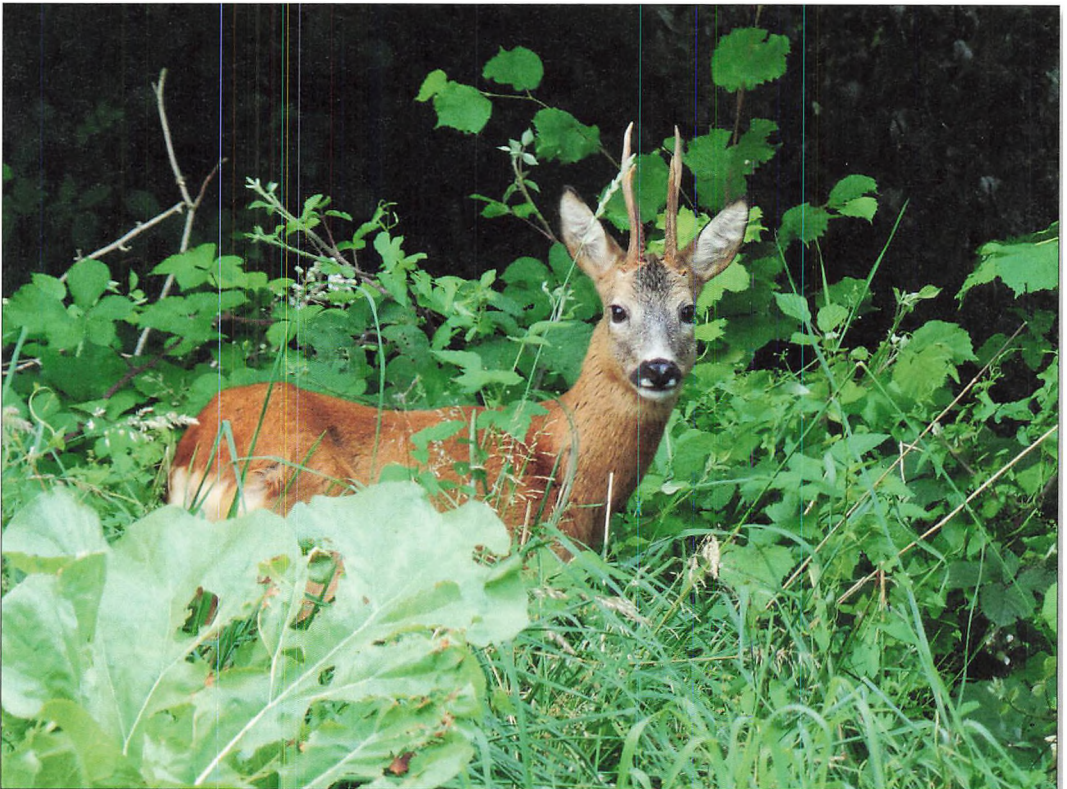
Formand: Arthur Hasselstrøm,
Holmeåvej 8, 6682 Hovborg
tlf. 6160 9292
E-post: formand@dls-jagt.dk
www.dls-jagt.dk
Medlemsblad: Jagt og Jægere

Naturstyrelsen Vadehavet

Skovridervej 3, Arnum, 6510 Gram,
tlf. 7254 3000
Vildtkonsulent Svend Hansen,
tlf. 2098 3580

Naturstyrelsen Sønderjylland

Felstedvej 14, 6300 Gråsten,
tlf. 7254 3579
E-post: sdj@nst.dk

Jagttider og fredningsbestemmelser

Miljøministeriets bekendtgørelse nr. 1404 af 18. november 2010 om jagttid for visse pattedyr og fugle m.v. (gældende fra 1. april 2011)

I medfør af § 3, stk. 2 og 3, § 4, stk. 2, § 20, stk. 4, § 49, stk. 3 og § 54, stk. 3 og 4 i lov om jagt og vildtforvaltning jf. lovbekendtgørelse nr. 930 af 24. september 2009, fastsættes:

KAPITEL 1: GENERELLE JAGTTIDER

■ § 1. Følgende jagttider gælder for de vildtarter, der er nævnt nedenfor

1) Hovdyr:

Kronhjort.....	01.09-31.01
Kronhind og kalv.....	01.10-31.01
Dåhjort.....	01.09-31.01
Då og kalv.....	01.10-31.01
Sikahjort.....	01.09-31.01
Sikahind og kalv.....	01.10-31.01
Råbuk.....	16.05-15.07 og 01.10-31.01
Rå og lam.....	01.10-31.01
Muflonvædder.....	01.09-31.01
Muflonfår og lam.....	01.10-31.01
Vildsvin, orne.....	01.09-31.01
Vildsvin, so og grise.....	01.10-31.01

2) Rovdyr:

Ræv.....	01.09-31.01
Husmår.....	01.09-31.01

3) Støttetandede:

Hare.....	01.10-15.12
Vildkanin.....	01.09-31.01

4) Andefugle:

Grågås.....	01.09-31.12
Blisgås.....	01.09-31.12
Sædgås.....	01.09-31.12
Kortnæbbet gås.....	01.09-31.12
Gråand.....	01.09-31.12
Atlingand.....	01.09-31.12
Krikand.....	01.09-31.12
Spidsand.....	01.09-31.12
Pibeand.....	01.09-31.12
Skeand.....	01.09-31.12
Knarand.....	01.09-31.12

Ovenstående andefugle på

fiskeriterritoriet desuden....	01.01-31.01
Canadagås.....	01.09-31.01
Taffeland.....	01.10-31.01
Troldand.....	01.10-31.01

Bjergand.....	01.10-31.01
Hvinand.....	01.10-31.01
Havlit.....	01.10-31.01
Ederfugl hun.....	01.10-30.11
Ederfugl han.....	01.10-31.01
Sortand.....	01.10-31.01
Fløjlsand.....	01.10-31.01
Stor skallesluger.....	01.10-31.01
Toppet skallesluger.....	01.10-31.01

5) Hønsfugle:

Agerhøne.....	16.09-15.10
Fasanhøne.....	16.10-31.12
Fasanhane.....	01.10-31.01

6) Vandhøns:

Blishøne.....	01.09-31.01
---------------	-------------

7) Vadefugle:

Dobbeltbekkasin.....	01.09-31.12
Skovsneppe.....	01.10-31.01

8) Mågefugle:

Sildemåge.....	01.09-31.01
Sølvmåge.....	01.09-31.01
Svartbag.....	01.09-31.01

9) Duer:

Ringdue.....	01.11-31.01
Tyrkerdue.....	01.11-31.12

10) Kragefugle:

Husskade.....	01.09-31.01
Krage (gråkrage/sortkrage) ...	01.09-31.01

11) Invasive arter:

Nilgås.....	01.09-31.01
Amerikansk skarveand.....	01.09-31.01
Sort svane.....	01.09-31.01
Bisamrotte.....	01.09-31.01
Sumpbæver.....	01.09-31.01
Vaskebjørn.....	01.09-31.01
Mårhund.....	01.09-31.01
Mink.....	01.09-31.01

KAPITEL 2: LOKALE JAGTTIDER

■ § 2. Uanset bestemmelsen i § 1 gælder følgende jagttider for visse vildtarter i de områder, der er nævnt nedenfor:

1) Fiskeriterritoriet syd for breddegraden 55 gr. 40' N:

Stor skalleslugeringen jagttid
Toppet skalleslugeringen jagttid

og den del af fiskeriterritoriet, der ligger syd for breddegraden 56 gr. N og øst for længdegraden 10 gr. 50' Ø:

Sildemåge01.11-31.01
Sølvmåge01.11-31.01
Svartbag01.11-31.01

2) Region Hovedstaden:

Kronhjort, kronhind og kalv....16.11-30.11

Kommunerne Dragør, Tårnby, København, Hvidovre, Vallensbæk, Brøndby og Ishøj:

Sildemåge01.11-31.01
Sølvmåge01.11-31.01
Svartbag01.11-31.01

Bornholms Kommune og Ertholmene:

Då og dåhjortingen jagttid
Dåkalv01.01-15.01
Ræv.....ingen jagttid
Hare.....01.10-31.12
Ederfuglingen jagttid
Stor skallesluger.....ingen jagttid
Toppet skalleslugeringen jagttid
Agerhøne01.10-31.10
Sildemåge01.11-31.01
Sølvmåge01.11-31.01
Svartbag01.11-31.01

3) Region Sjælland:

Kronhjort.....01.10-31.01

Kommunerne Næstved, Faxe, Stevns, Vordingborg, Guldborgsund og Lolland:

Stor Skalleslugeringen jagttid
Toppet skalleslugeringen jagttid

Kommunerne Greve, Solrød, Køge, Ringsted, Sorø, Slagelse, Næstved, Faxe, Stevns, Vordingborg, Guldborgsund, og Lolland:

Sildemåge01.11-31.01
Sølvmåge01.11-31.01
Svartbag01.11-31.01

Øen Sejerø:

Råbuk.....16.05-15.06 og 01.12-31.01
Rå og lam01.12-31.01
Hare.....01.11-15.12
Agerhøne01.10-15.10
Fasanhøne16.11-30.11
Fasanhane01.11-31.01

Øen Fejø:

Hare.....16.10-15.12
Fasanhøne16.10-31.10
Fasanhane16.10-30.11

Øen Femø:

Hare.....01.11-15.12
Agerhøneingen jagttid
Fasanhøne01.11-02.11
Fasanhane16.10-31.12

Øen Nyord:

Råbuk.....16.05-31.05 og 01.12-15.12
Rå og lam01.12-15.12
Hare.....16.10-31.10
Agerhøne01.10-15.10
Fasanhøne16.10-31.10
Fasanhane16.10-31.12

4) Region Syddanmark:

Kommunerne Esbjerg og Vejen, Kolding Kommune (syd for motorvej E20 mellem Esbjerg og Kolding), Kolding Kommune (øst for rute 170 mellem Vejle og Kolding og nord for Kolding Fjord), Fredericia Kommune og Vejle Kommune (øst for rute 170 mellem Vejle og Kolding og syd for Vejle Fjord):

Dåvildtingen jagttid

Kommunerne Sønderborg, Tønder og Haderslev:

Dåvildtingen jagttid

Aabenraa Kommune (øst for motorvej E45):

Dåvildtingen jagttid

Kommunerne på Fyn samt Langeland, Ærø, Sønderborg, Aabenraa, Tønder og Haderslev Kommune:

Stor skalleslugeringen jagttid

Toppet skalleslugeringen jagttid

Øen Langeland:

Dåhjort.....01.12-31.01

Då.....01.01-31.01

Øen Lyø:

Råbuk, rå og lam01.10-15.10

Øen Strynø:

Hare.....ingen jagttid

Fasanhøne 1. og 2. lørdag i november

Fasanhane 1. og 2. lørdag i oktober,

1. og 2. lørdag i november
samt alle lørdage i december

Øen Ærø:

Dåvildt.....ingen jagttid

Råbuk..... 16.06-15.07 og 01.11-30.11

Rå og lam.....01.11-30.11

Nordfyns kommune samt den del af fiskeriterritoriet, der indgår i EF-fuglebeskyttelsesområde nr. 76, Nordfyn:

Blisgås.....ingen jagttid

Øen Als:

Råbuk..... 16.05-15.07 og 01.11-31.12

Rå og lam.....01.11-31.12

Hare.....01.11-15.12

Fasanhøne01.11-31.12

Fasanhane01.11-31.12

Skovsneppe01.11-31.12

Øen Als i området der ligger nord for rute 8 (Asserballe Station), øst for rute 405 (Nordborgvej) og syd for Ahlmannsvej/Brokbjergvej/Karlsmindevej:

Då, dåkalv og spidshjort

af dåvildt..... 16.11-30.11

Halvøen Kegnæs:

Som for øen Als,

dog råbuk, rå og lamingen jagttid

Øen Rømø:

Kronhjort, kronhind og kalv.....ingen jagttid

Øen Mandø:

Råbuk.....ingen jagttid

Rå og lam.....ingen jagttid

Agerhøneingen jagttid

5) Region Midtjylland:

Sædgås.....ingen jagttid

Kommunerne Lemvig og Struer

(bortset fra øen Thyholm),

Kommunerne Holstebro, Herning

Kommune, Ringkøbing-Skjern og

Ikast-Brande Kommune:

Dåvildt.....ingen jagttid

Kommunerne Norddjurs og Syddjurs:

Spidshjort af kronvildtingen jagttid

Kommunerne Ikast-Brande og Silkeborg

(øst for rute 185 mellem Ikast og

Ejstrupholm, nord for rute 185 mellem

Ejstrupholm og Nørre Snede,

vest for vejen mellem Nørre Snede og

Them via Bryrup og syd for vejen

mellem Them og Ikast via Sepstrup,

Christianshede Stationsby og Bording

og motorvejen rute 15 mellem

Bording og Ikast:

Kronhjort, med mindst 9 sprosser

på min. 2 cm og kalv.....01.09-31.01

Kronhjort, med mindre end

9 sprosser på min. 2 cm01.10-31.01

Der må ikke udøves tryk- og

drivjagter i perioden01.09-30.09

Kommunerne Lemvig og Struer

(bortset fra øen Thyholm),

Kommunerne Holstebro og Skive

samt den del af Viborg Kommune, der

ligger vest og syd for Hjarbæk Fjord,

syd for Skals Å og vest for rute 533,

Vestre Ringvej, rute 13 og 12, de dele

af Herning Kommune, der ligger vest

for rute 12 og nord for rute 15 og de dele af Ringkøbing-Skjern Kommune, der ligger nord for rute 15, vest for rute 467, vest for rute 11/28, nord for Skjern Å og nord for Hvide Sande:

Spidshjort og kalv	
af kronvildt.....	01.09-31.01
Kronhjort, med mindst 9	
sprosser på min. 2 cm	01.09-31.12
Kronhjort, med mindre end	
9 sprosser på min. 2 cm	16.10-31.12
Kronhind	16.10-31.01

Øen Endelave:

Råbuk.....	01.10-08.10
Rå og lam.....	08.10
Hare.....	ingen jagttid
Agerhøne	ingen jagttid

6) Region Nordjylland

Sædgås.....	ingen jagttid
-------------	---------------

Den del af Vesthimmerland Kommune, der ligger syd for Limfjorden, Rebild Kommune, den del af Mariagerfjord Kommune, der ligger nord for Mariager Fjord og nord for rute 579 mellem Hobro og Skive, og den del af Aalborg Kommune, der ligger syd for Limfjorden:

Hare.....	ingen jagttid
-----------	---------------

Den del af regionen, der ligger nord for Limfjorden og vest for motorvejen mellem Aalborg og Hirtshals (E39)

Kronhjort, kronhind og kalv....	01.11-31.01
Dåvildt.....	ingen jagttid

Den del af regionen, der ligger nord for

rute 35 Frederikshavn-Hjørring og øst for motorvejen mellem Hjørring og Hirtshals:

Kronhjort, kronhind og kalv....	01.11-31.12
---------------------------------	-------------

Den del af regionen, der ligger nord for Limfjorden og øst for rute E39 mellem Ålborg og Hjørring og syd for rute 35 mellem Frederikshavn-Hjørring og vest for motorvej E45 mellem Aalborg og Frederikshavn:

Kronhjort og kalv.....	01.12-15.12
Kronhind	ingen jagttid

Den del af regionen, der ligger nord for Limfjorden og øst for motorvej E45 mellem Aalborg og Frederikshavn:

Kronhjort og kalv.....	01.12-15.12
Kronhind	ingen jagttid
Dåvildt.....	ingen jagttid

Den del af regionen, der ligger syd for Limfjorden og vest for motorvej E45 mellem Aalborg og afkørsel 33 Haverslev og nord for vejen mellem Haverslev og Vitskøl Kloster over Aars, Havbro, Vester Hornum og Overlade, dog ikke Livø:

Kronhjort, med mindre end 9 sprosser på minimum 2 cm.....	ingen jagttid
Kronhind og kalv.....	ingen jagttid
Dåvildt.....	ingen jagttid

KAPITEL 3: ANDRE BESTEMMELSER

■ § 3. Jagt må kun finde sted i tiden mellem solopgang og solnedgang. Ænder og gæs må dog jages i tiden fra 1½ time før solopgang til 1½ time efter solnedgang.

■ § 4. Retten til at jage ande-og vadefugle, bortset fra skovsnepper og opdrættede gråænder, må ikke overdrages til andre for en periode, der er mindre end 1 år.

■ § 5. Naturstyrelsen kan under iagttagelse af habitatdirektivets art. 16 og fuglebeskyttelsesdirektivets art. 9 tillade fravigelser fra bestemmelserne i §§ 1-3. Tilladelsen kan gives på vilkår.

Stk. 2. Naturstyrelsens afgørelser efter stk. 1 kan ikke indbringes for anden administrativ myndighed.

Ferieplan for skolerne i Danmark 2016

Juleferie19. december 2015 - 3. januar
Vinterferieuge 6, 7, eller 8
Påskeferie21. marts - 28. marts
St. Bededag22. april
Kr. Himmelfartsdag 5. maj
Fridag 6. maj

Pinseferie..... 14. maj - 16. maj
Grundlovsdag.....5. juni
Sommerferie25. juni - 7. august
Efterårsferie..... 15. oktober - 23. oktober
Juleferie21. december - 3. januar 2017
De nævnte dage er inklusive

Ferieplan for skolerne i Sydslesvig 2016

Ferieplan for skolerne i Sydslesvig i 2016, fastlandet

Forårsferie..... 24. marts - 8. april
Sommerferie25. juli -2. september
Efterårsferie..... 17. oktober - 28. oktober
Juleferie23. december - 6. januar 2017

Danske helligdage i 2016 som er hverdage i Sydslesvig

24. marts Skærtorsdag
22. april.....St. Bededag

Sydslesvigske fest- og helligdage i 2016 som er hverdage i Danmark

1. maj.....Maj-festdag
3. oktober.....Tysk enhedsdag

Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger

SdU

er en sammenslutning af ungdoms- og idrætsforeninger samt
landsdelsorganisationer for børn og unge.

Organisationens formål er at fremme det danske ungdoms- og
idrætsarbejde, samt at styrke det folkelige arbejde i Sydslesvig

www.sdu.de

Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger, Norderstr. 76, D-24939 Flensburg . tlf. +49 (0)461-144 08-0

Flagregler

Flaget hejses ved solopgang, dog tidligst kl. 8.00, og nedhales ved solnedgang.

Ved flagning på halv stang hejses flaget først til top, forbliver der nogle sekunder, hvorefter det sænkes til halv. Den korrekte position er, når flagets underkant befinder sig ud for midten af flagstangen. Flaget nedtages ved først at lade flaget gå til tops, hvor det forbliver nogle sekunder, derefter hales det langsomt ned.

Hejsning og nedhaling af flaget bør altid foregå langsomt.

Ophalerlinen skal være stram, nedhalerlinen skal være løs (slæk) så flaget vajer frit ud fra stangen - det skåner flaget i stærk blæst.

Bortset fra de nordiske flag, FN-flaget, og EU-flaget, der frit kan benyttes sammen med eller uden Dannebrog, består der et almindeligt forbud mod at flage med fremmede nationers flag på dansk territorium. Tilladelse skal i hvert tilfælde indhentes hos den lokale politimyndighed.

Ved flagning med Dannebrog i forbindelse med andre nationers flag skal Dannebrog hejses først og have den fornemste plads.

Ved ulige antal stænger er den fornemste plads i midten.

Ved 2 stænger skal Dannebrog være til venstre for beskueren (set forfra).

De fremmede nationers flag må ikke være større end Dannebrog.

Rul aldrig et vådt flag sammen.

Et flag med itublæste hjørner bør repareres hurtigst muligt.

Flagets højde skal være 1/5 af stangens længde.

Officielle civile flagdage 2016

(som fastsat af justitsministeriet)

1. januar: Nytårsdag

5. februar: Kronprinsesse Mary

6. februar: Prinsesse Marie

25. marts: Langfredag (halv stang til solnedgang)

27. marts: Påskedag

9. april: Danmarks besættelse 1940 (halv stang til kl. 12, derefter på hel stang)

16. april: Dronning Margrethe II

29. april: Prinsesse Benedikte

5. maj: Danmarks befrielse 1945 - Kr. Himmelfartsdag

15. maj: Pinsedag

26. maj: Kronprins Frederik

5. juni: Grundlovsdag

7. juni: Prins Joachim

11. juni: Prins Henrik

15. juni: Valdemarsdag: Genforeningsdag

5. september: Danmarks udsendte soldater

25. december: Juledag

BRAMMING
gymnastik- & idrætsefterskole

DEL DIT
BEDSTE
MINDE
MED
OS PÅ
#BGIE

DANMARKS VILDESTE SKOLEÅR

VENNER
NÆRVÆR
RESPEKT
FÆLLESSKAB
UDFORDRINGER

GYMNASTIK / SPRING / FODBOLD /
HÅNDBOLD / TRIATHLON

VOLLEYBALL / MUSIK / MOTOCROSS / TEKSTIL /
BILLEDKUNST / UNG MAD

FØLG MED PÅ: WWW.BGI-E.DK ELLER PÅ: FACEBOOK.COM/BGIE11

GABELSVEJ 12 / 6740 BRAMMING / TEL. 75173833 / BE@BRAMMING-EFTERSKOLE.DK

SØNDERJYDSK SKOLEFORENING

oprettet 1892

Sønderjydske Skoleforening yder sønderjysk ungdom - nord og syd for grænsen - hjælp til skoleophold og støtter folkeoplysende arbejde i Sønderjylland.

Der kan søges tilskud til ophold på de frie efterskoler i 8., 9. og 10. skoleår, samt til ophold på højskoler og husholdningsskoler af mindst 3 måneders varighed, hvortil der kan opnås statstilskud.

Sønderjydske Skoleforening bestyrer en række legatmidler, som kan søges af studerende på videregående uddannelser.

I det første studieår kan medlemmer søge stipendium fra Sønderjydske Skoleforening.

Forældre, der er medlemmer, kan søge tilskud til deres børn, indtil børnene er 20 år. Ansøgere over 20 år skal selv være medlem.

Spredt ud over landsdelen har Sønderjydske Skoleforening en stor kreds af lokale tillidsmænd. De tegner foreningens medlemmer samt udleverer og modtager ansøgningskemaer.

Bliv medlem af Sønderjydske Skoleforening.

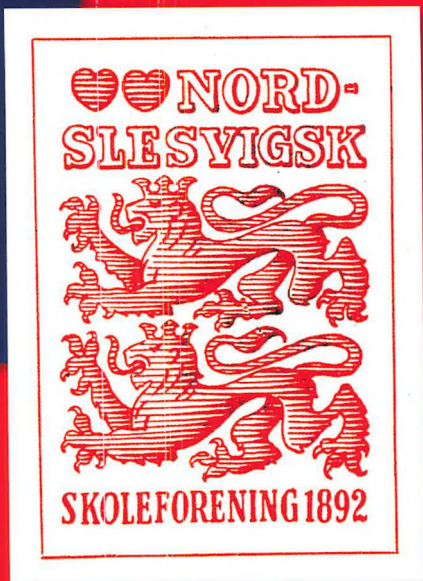
Formand: Peder Moltesen Ravn, Harevej 22, Egebæk-Hviding, 6760 Ribe, tlf. 75 44 54 33.

Sønderjydske Skoleforenings kontor:
Sekretær: Inger Rahbek Andersen
Roostvej 3, Roost, 6535 Branderup,
tlf. 74 83 40 81

Se også foreningens årsberetning andet sted i Almanakken.

Sønderjydske Skoleforening udgiver »SØNDERJYSK ALMANAK«

Sønderjysk Almanak 2016
23. årgang

Udgivet af Sønderjysk Skoleforening[©]

ISBN-nr. 978-87-994872-4-0

9 788799 487240